

Inventarisatienota

Inventarisatie van huidige situatie, beleid en trends ten behoeve van de Omgevingsvisie Heerenveen 2030

Versie 1.2
September 2018

Inhoudsopgave

1 Inleiding	4
1.1 Inventarisatienota: alle basiskennis op een rij	4
1.2 Verantwoording	4
1.3 Leeswijzer	5
2 Kenschets van de gemeente	6
2.1 Ontstaan van het landschap	6
2.2 Ontginning en ontwikkelgeschiedenis	6
2.3 Kerngegevens huidige situatie	13
2.4 Heerenveen in de context van Zuidoost-Friesland	15
3 Algemene trends en ontwikkelingen	17
3.1 Klimaatverandering	17
3.2 Ontwikkelingen in de mondiale economie	18
3.3 De samenleving verandert	19
3.4 Demografie	20
4 Zorg en welzijn	27
4.1 Gezondheid	27
4.2 Geluid	38
4.3 Luchtkwaliteit	40
4.4 Bodemkwaliteit	41
4.5 Geurhinder veehouderij	42
4.6 Omgevingsveiligheid	44
5 Wonen en leven	46
5.1 Leefbaarheid / voorzieningen	46
5.2 Volkshuisvesting / wonen	50
5.3 Recreatie en toerisme	57
5.4 Evenementen	63
5.5 Cultureel erfgoed	64
5.6 Kwaliteit van de gebouwde omgeving	70
5.7 Mobiliteit	72
6 Werken en ondernemen	82
6.1 Werkgelegenheid	82
6.2 Bedrijventerreinen	88
6.3 Circulaire economie	93
6.4 Kantoren	96
6.5 Detailhandel en horeca (centrumgebieden)	98
6.6 Economie van het buitengebied / landbouw	106
7 Toekomstbestendig en duurzaam	110
7.1 Bodem en ondergrond	110
7.2 Waterhuishouding	124
7.3 Landschap	128
7.4 Biodiversiteit	132
7.5 Inrichting en beheer openbare ruimte	140
7.6 Energie	142
8 Samen met inwoners	148

1 Inleiding

1.1 Inventarisatienota: alle basiskennis op een rij

Met deze inventarisatie wordt een beeld gegeven van de huidige situatie, het bestaande beleid en de ontwikkelingen die spelen in het brede fysieke domein. In de komende maanden willen dit beeld verbreden en verdiepen in dialoog met de samenleving en de gemeenteraad. Deze inventarisatie biedt iedereen bij de start van de dialoog toegang tot dezelfde basiskennis.

Met het aanbieden van deze inventarisatienota ronden we de voorbereidingsfase op weg naar de Omgevingsvisie af. De volgende fase is de *beeldvormingsfase*, waarin een dialoog plaatsvindt met inwoners, belangenorganisaties en gemeenteraad over de toekomstopgaven die spelen in onze gemeente. Het voorgenomen planproces op weg naar de Omgevingsvisie is verwoord in de Startnotitie.

Fase	Focus	Resultaat
Voorbereiding	Bestaand beleid/ analyse / strategie	Startnotitie / Inventarisatienota
Beeldvorming	Trends / opgaven /dilemma's	Discussienota
Bewustwording	Verdieping/ samenhang/ effecten	Concept NvU
Oordeelsvorming	Prioriteiten/ keuzen	Ontwerp NvU
Planvorming	Uitwerken/ integraliteit/ vorm en inhoud visie	Ontw. Omgevingsvisie
Besluitvorming	Vaststellen	Def. Omgevingsvisie

Tabel 1.1 Overzicht vervolgstappen Omgevingsvisie

1.2 Verantwoording

De Omgevingsvisie Heerenveen wordt een integrale visie op een gezonde, veilige en duurzame leefomgeving in onze gehele gemeente. Dit vraagt om integratie van verschillende beleidssporen.

Voor de op te stellen omgevingsvisie is een inventarisatie gemaakt van:

- de huidige situatie van de fysieke leefomgeving;
- actuele trends en ontwikkelingen;
- en geldend beleid.

De toekomst laat zich moeilijk voorspellen. Deze inventarisatienota steekt daarom in op kernindicatoren die iets zeggen over bepalende trends en ontwikkelingen. De opgenomen feiten en cijfers over het nu en bijbehorende prognoses, vormen een fundament voor de dialogen over de toekomst van Heerenveen. We hebben dit gegroepeerd naar de indeling uit het hoofdlijnen akkoord van het college. Dit sluit ook aan op de werkgroep indeling waarin de onderwerpen verder worden voorbereid voor de externe dialoog met de samenleving.

In het kader van *de Friese Aanpak omgevingsvisies* hebben de Friese gemeenten samen met provincie Fryslân en Wetterskip Fryslân gezamenlijke bouwstenen opgesteld ten behoeve van op te stellen Omgevingsvisies.

De opbrengst van de Friese Aanpak is in juli 2018 online geplaatst (zie www.omgevingslab.frl). Voor het opstellen van voorliggende inventarisatie is gebruik gemaakt van de resultaten van de Friese Aanpak. Waar noodzakelijk zijn deze aangevuld met gegevens die specifiek betrekking hebben op de gemeente Heerenveen. Waar mogelijk en relevant is een bronvermelding van de gepresenteerde informatie opgenomen.

1.3 Leeswijzer

Dit document is als volgt opgebouwd:

- Hoofdstuk 2 bevat een (publieksvriendelijke) samenvatting;
- In hoofdstuk 3 staat een algemene kenschets van de gemeente Heerenveen. Er wordt ingegaan op het ontstaan van het landschap;
- In hoofdstuk 4 worden een aantal algemene (maatschappelijke) trends en ontwikkelingen besproken;
- In hoofdstuk 5 t/m 9 worden de huidige situatie, trends en ontwikkelingen het geldende beleid voor de fysieke leefomgeving in beeld gebracht. Voor de indeling van de hoofdstukken en thema's wordt aangesloten bij de indeling uit het Hoofdlijnenakkoord 2018-2022.

2 Kenschets van de gemeente

Dit hoofdstuk bevat een algemene kenschets van de gemeente Heerenveen. Het hoofdstuk start met het ontstaan van het landschap, de bewoning en ontginning van het gebied. Tot slot wordt de gemeente beschreven in de regionale context.

2.1 Ontstaan van het landschap

Het huidige landschap van de gemeente Heerenveen is vooral gevormd door de laatste ijstijden, door de daarop volgende veenvorming en vervolgens door toedoen van de mens.

Tijdens de voorlaatste ijstijd, het Saalien (200.000 v. Chr.), ontstonden in Zuidoost-Friesland, als gevolg van de opstuwende werking van het landijs, noordoost-zuidwest lopende ruggen. De voor het ijsfront liggende gletsjertongen hebben in de (brede) dalen gelegen van de huidige riviertjes de Tjonger, de Linde en het Koningsdiep. Het door het ijs meegevoerde materiaal dat bij het afsmelten achterbleef, vormde de keileemlagen, die niet alleen in Heerenveen maar bijna overal in Friesland in de ondergrond te vinden is. Tijdens de vrij droge, laatste ijstijd, het Weichselien (ca. 100.000-10.000 v. Chr), werden op deze keileemondergronden dekzandpakketten afgezet.

Later, in het Holocene, werd het klimaat warmer en vochtiger waardoor de plantengroei toenam en op sommige natte plaatsen veen ontstond, zoals ook het geval was in de tussen de zandruggen gelegen laagten. Er ontstonden veenlagen met een maximale dikte van 2 à 3 m die in een groot aantal gebieden boven de dekzandruggen uitgroeiden en zo ontstond hoogveen. Deze hoogveenpakketten werden vooral gevoed door (voedselarm) regenwater. Lager gelegen veengebieden daarentegen werden met name gevoed vanuit lokale grondwaterstromen.

2.2 Ontginning en ontwikkelgeschiedenis

Prehistorie en Middeleeuwen

De eerste bewoning in het gebied vond plaats op de noordoost-zuidwest-gerichte zandruggen en later ook op het veen in het noorden.

In de gemeente Heerenveen liggen twee oude Middeleeuwse bewonings-assen; de Aengwirderweg met daaraan de dorpen Luinjeberd, Tjalleberd en Gersloot en de Schoterlandseweg met de dorpen Oudeschoot, Mildam, Oudehorne, Jubbega-Schurega en Hoornsterzwaag. Aan de bewoningsassen werden voornamelijk boerderijen gebouwd met daartussen ook enkele burgerwoningen. Vanuit de Middeleeuwse ontginningsassen werd het veengebied ontwaterd en geschikt gemaakt voor landbouw.

De cultuurlanden van de nederzettingen Hoornsterzwaag, Jubbega-Schurega, Nijehorne en Oudehorne werden door een leidijk van het woeste hoogveen gescheiden. Door deze dijk kon het water uit het hoger gelegen woeste gebied de cultuurlanden niet binnenstromen.

Op hoger gelegen kleigronden komen ook langs de Boarn in de Middeleeuwen verschillende kernen tot ontwikkeling. Aldeboarn groeit rond het jaar 1200 uit tot een belangrijk handelscentrum en kerkelijk centrum voor een groot omliggende gebied. Ook Akkrum profiteert van de ligging aan de Boarn en krijgt koopmansbebouwing die georiënteerd is op de rivier. Na het dichtslibben en inpolderen van de Middellzee, verdwijnen de gunstige handelsmogelijkheden van deze plaatsen en neemt hun relevantie geleidelijk af.

Ontginning van het hoogveen

Vanwege de behoefte aan turf in de Hollandse steden werden in de 16^e eeuw de eerste voorbereidingen getroffen tot het afgraven van het hoogveen. In 1551 werd op initiatief van drie heren een compagnie opgericht, met als doel grote stukken land op te kopen en aan veenontginning te doen. Van Akkrum tot Heerenveen werd de Heeresloot gegraven en haaks daarop de Schoterlandse Compagnonsvaart (het veengebied in). Op het kruispunt van beide kanalen ontstond een Heerenveen. De hoofdplaats dankt haar naam aan de heren van het veen.

Figuur 2.1 Kaart Eekhoff 1830

De langwerpige veengebieden werden in de lengte met een kanaal doorsneden: de Schoterlandse Compagnonsvaart. Haaks daarop werden wijken gegraven en weer haaks daarop greppels. De vaarten en wijken dienden zowel voor de afvoer van turf als voor de ontwatering van het gebied.

In 1566 was de Schoterlandse Compagnonsvaart uitgegraven tot De Knipe, in 1627 tot Katlijk en in 1720 tot Jubbega. Het huidige eindpunt van de vaart, vlak bij de gemeentegrens, werd pas rond 1800 bereikt. Later, toen het hoogveengebied geschikt was gemaakt voor landbouw, ontstonden de eerste boerderijen verspreid over het gebied, meestal op de kop van de kavels.

De eerste bebouwing in Heerenveen was geconcentreerd langs de Heeresloot en de Schoterlandse Compagnonsvaart (Herewal, Lindegracht, Breedpad en van Harensaad). De veencompagnons en andere notabelen lieten grote huizen bouwen, welke later wisselden van eigendom en werden uitgebreid. Voorbeelden zijn het huidige Crackstate en Oenemastate. Rond 1600 werd er ook gebouwd aan het gebied ten oosten en ten westen van de Dracht. Dit riviertje voer de water af van het hoger gelegen gebied in de richting van het Sneker Meer (bij Terkaple Langs) en werd recht getrokken om de afvoer van het veen te verbeteren.

Figuur 2.2 Twee gemeentehuizen in één plaats: Crackstate en Oenemastate

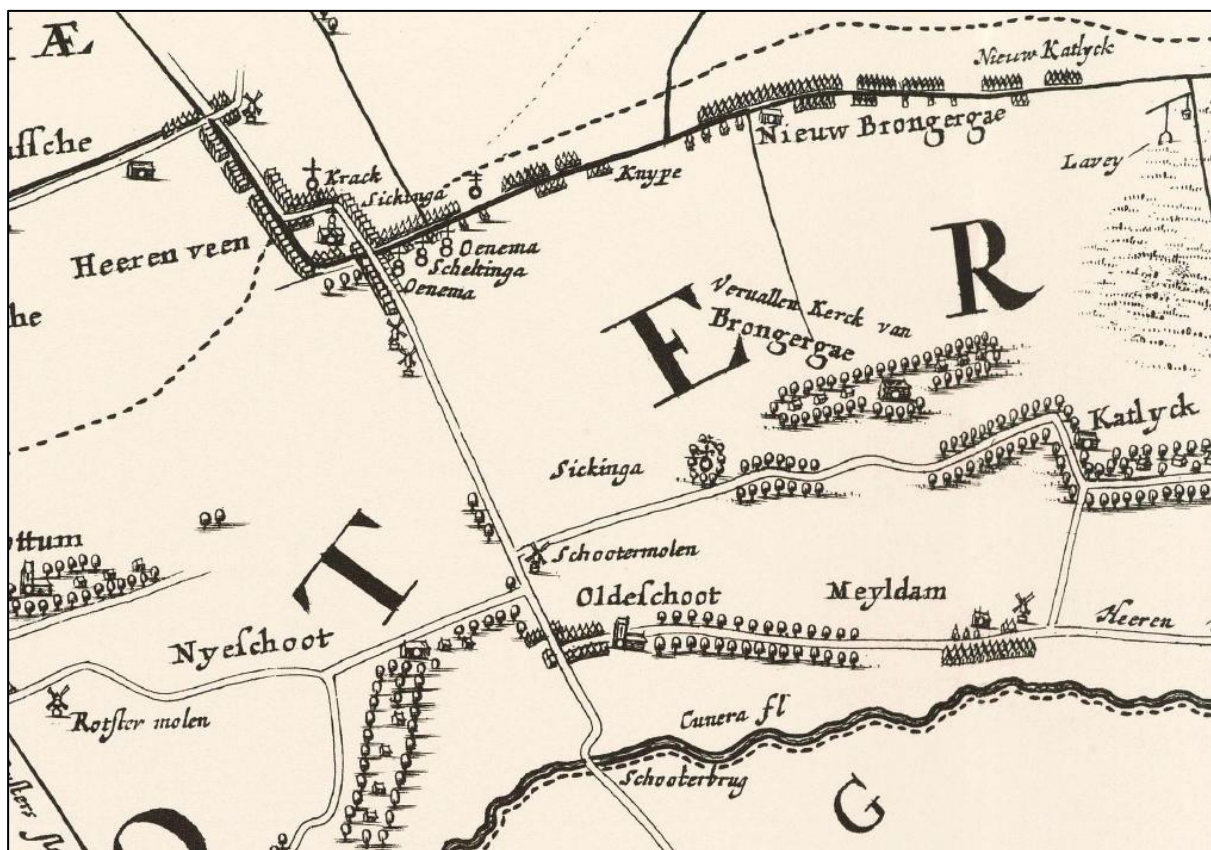
Tot in de 19e eeuw bleef bebouwing rondom Heerenveen geconcentreerd in lintstructuren op de hoger gelegen zandruggen, langs de Schoterlandse Compagnonsvaart en de Heeresloot.

Friese Waterlinie

Tijdens de 80-jarige oorlog werd kort na 1580 de Friese Waterlinie aangelegd in het zuiden van Friesland. De linie bestond uit een gebied dat onder water kon worden gezet en uit verschillende schansen, stuwen en dammen. De schansen, die op strategische plaatsen lagen, waren de enige doorgangen richting Leeuwarden. In de gemeente Heerenveen bevonden zich de Schoterschans, de Tolbrugschans en de Terbandsterschans. De Schoterschans werd in het rampjaar 1672 nog eens vernieuwd. De straatnaam Schans en naam van het ziekenhuis (Tjongerschans) verwijzen naar deze historie.

Landgoederenlandschap Oranjewoud

In 1676 kocht Albertine Agnes, weduwe van de Friese stadhouder Willem Frederik van Nassau en kleindochter van Willem van Oranje, drie boerderijen in het ontgonnen veenlandschap ten zuiden van de Knipe. Ze gebruikte de reeds aanwezige Sickingastate als buitenhuis en begon met de aanleg van tuinen. Na de dood van Albertine Agnes ging haar opvolgster en schoondochter Henriëtte Amalia verder met inrichten en verfrazen van het landgoed.

Figuur 2.3 Kaartfragment uit 1664

Het stadhoudelijke landgoed had een grote aantrekkingskracht op adellijke familie, die er in de buurt hun buitenplaatsen stichtten. Zo bestond ten oosten van Oranjewoud rond 1690 al een buitentje, dat later de naam 'Pauwenburg' kreeg, en dat in 1759 in handen kwam van de regenfamilie van Scheltinga. In 1823 werd ook het landgoed Oranjewoud gekocht door de familie van Scheltinga.

In de 19^e eeuw nam de recreatie in het gebied steeds een grotere vlucht. In 1834 werd bij de kruising van de Zandweg, de Krukmanslaan en de Tjeerd Roslaan 'Hotel Heidewoud' (later Tjaarda) gebouwd. Het hotel speelt, ondanks de nieuwbouw uit 1996, nog steeds een belangrijke rol in de structuur van het gebied, door zijn ligging op het knooppunt van vijf wegen.

Aan het begin van de 20ste eeuw kwam het gebied in trek bij de gegoede burgerij, die ten westen ervan villa's bouwde. Voor veel adellijke families werd het steeds moeilijker om de landgoederen in stand te houden, onder meer door gestegen kosten. In 1959 werden alle bezittingen van de Van Scheltinga's verkocht aan een verzekeringsconcern. Verschillende landhuizen, tuinhuisen en koepels verdwenen.

In 2004 werd het museum "Belvédère" geopend. De realisatie van dit gebouw op de centrale zichttas ten noorden van het huis Oranjewoud ging gepaard met herstel en een vergroting van de noordelijke tuinaanleg.

De cultuurhistorische waarde van het landgoederenlandschap rondom Oranjewoud wordt nader beschreven in paragraaf 5.5.

Laagveenontginning

Pas in de eerste helft van de 19^e eeuw kwam de laagveenontginning in It Lege Midden op gang. Lange tijd was het natte laagveengebied ten noorden van de plaats Heerenveen verlaten en nagenoeg ontoegankelijk: elke herfst en winter overstroomde het geheel. Pas in het eerste kwart van de twintigste eeuw werd, na de vervening van het hoogveengebied, begonnen met de vervening van De Deelen. Op plaatsen waar het veen werd uitgebaggerd, bleven langgerekte petgaten over. Het zo ontstane patroon van petgaten en strepen bepaalt het huidige aanzien van het laagveenreservaat De Deelen.

Ten zuiden van de Buitenweg werd tot aan het begin van deze eeuw nog op kleine schaal laagveen gegraven. In De Deelen werd zelfs tot in de jaren zestig van de vorige eeuw nog turf gestoken. Heel plaatselijk zijn hier nog restanten van petgatengebieden blijven liggen zoals de Tjalberterkrite ten noorden van Luinjeberd en Tjalleberd.

Landbouw en industrialisatie

Doordat steenkool in opkomst was als brandstof en de veengronden deels waren uitgeput, werd de landbouw rond 1900 de dominante economische factor. De overgang naar landbouw betekende ook nieuwe bebouwing. In de veenpolders, aan de compagnonsvaart en aan de wijken verrees een verscheidenheid aan boederijen; van zeer bescheiden keuterboerderijtjes tot aan zeer indrukwekkende herenboerderijen. Ook werden verschillende zuivelfabrieken gebouwd en ontstonden de eerste industrieën in Heerenveen.

Door de realisatie van een spoorverbinding met Arnhem, werd de bereikbaarheid van Heerenveen met de rest van Nederland sterk verbeterd. Een tramlijn verbond vanaf 1882 Joure met Gorredijk via Heerenveen en een andere lijn, van Oosterwolde naar Lippenhuizen (1911), liep over de Kapellewei in meest oostelijke deel van de gemeente. Eind 19^e eeuw werd de kronkelende Tjonger rechtgetrokken en geschikt gemaakt voor scheepvaart.

Al sinds de tijd van de turfhandel was Heerenveen goed bereikbaar en kreeg de plaats een streekfunctie. Deze functie werd nog duidelijker vanaf de latenegentiende eeuw toen er scholen, een ziekenhuis, een wedstrijdsbaan en voetbalstadion werden gebouwd. Bovendien was Heerenveen ook een bestuurlijk centrum omdat de gemeentehuizen van zowel Aengwirden als Schoterland in de plaats Heerenveen lagen.

Eerste uitbreidingsplannen en sociale woningbouw

De trek van turfstekers naar Heerenveen en de toenemende industrialisatie dwongen Heerenveen tot uitbreiden. In eerste instantie vond deze uitbreiding plaats in de 'binnenbocht' van de Heeresloot en de Schoterlandse Compagnonsvaart. Ook achter de bestaande lintbebouwing werden bouwlannen gemaakt, strikt gescheiden door de gemeentegrenzen tussen Aengwirden en Schoterland.

Ook in andere dorpen werden uitbreidingen gerealiseerd. Omstreeks 1900 was Akkrum in het oosten aan het kleine buurtschap Nes vastgegroeid. De eerste dorpsuitbreidingen in de 20ste eeuw vonden daar plaats. Onder meer het volksbuurtje met tuinstadkarakter van de Túntsjes en de De Stripe uit 1919.

Jubbega bleef eerst buiten beeld, waardoor er lange tijd sprake bleef van armoede behuizing en omstandigheden. Pas in de jaren twintig van de vorige eeuw werd een beginnetje gemaakt met verbetering. Nadat Minister Kan in 1927 het gebied had bezocht kregen Jelle van Dam en Jogchum Alberda, beiden Jubbegasters, de opdracht om een opbouwcommissie samen te stellen.

Het ongemak met twee gemeentehuizen in één plaats werd in 1934 opgelost door een samenvoeging van Aenwirden en oostelijk Schoterland, waarbij ook een oostelijk reepje Haskerland binnen de gemeentegrenzen kwam te liggen.

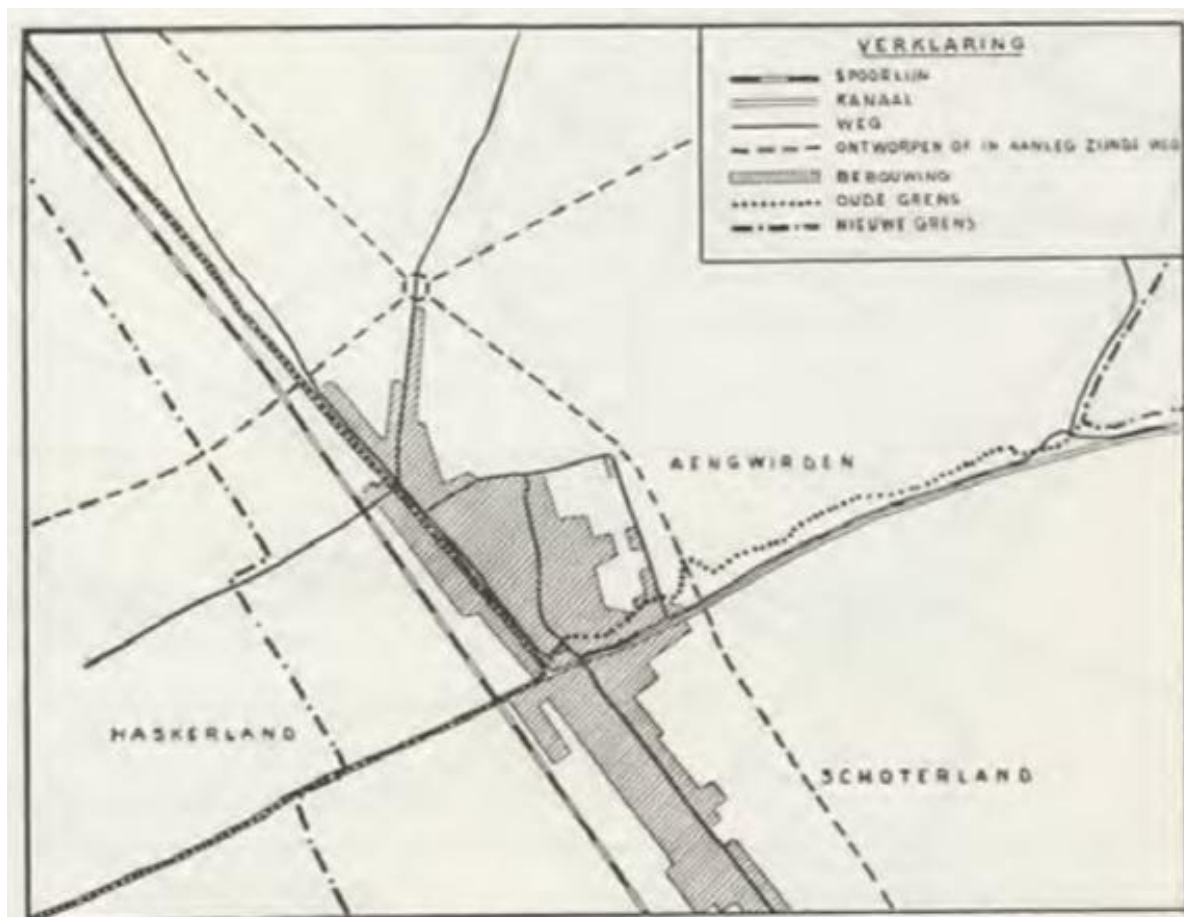
De nieuwe gemeente Heerenveen telde ruim 20.000 inwoners, waardoor de gemeente volgens de Woningwet verplicht was om een uitbreidingsplan op te stellen. Het eerste uitbreidingsplan was bescheiden van omvang, één deel vulde de bestaande bebouwing tot aan de Thialfweg en de Zonnebloemstraat. Het tweede deel betrof een plan voorbebauwing achter de Burgemeester Falkenaweg.

Figuur 2.4 Luchtfoto 1951

Naoorlogse ontwikkeling Heerenveen

In de naoorlogse jaren na de bevolking toe en werd de bebouwing uitgebreid. Na de Tweede Wereldoorlog stond de omlegging van de rijksweg van Zwolle naar Leeuwarden (A32) vast. Daarnaast had Rijkswaterstaat nog een rijksweg gepland van west naar oost, die de omgelegde rijksweg zou kruisen ten noordoosten van Heerenveen. Een groot verkeersplein bij Terband zou beide rijkswegen verbinden. Het verkeersplein werd geopend in 1953 en de omlegging van de rijksweg Zwolle-Leeuwarden was voltooid in 1957.

Figuur 2.5 Plan voor de verlegging van de Rijksweg Leeuwarden – Zwolle

In de jaren 60 werd vooral gebouwd aan de wijk de Akkers, tussen de Burgemeester Falkenaweg en de spoorlijn. Ook in Oudeschoot, Tjallewberd, Nieuwehoren, Aldeboarn en Akkrum werden verschillende naoorlogse uitbreidingen gerealiseerd.

De grens tussen de hoofdplaats Heerenveen en het buitengebied werd minder scherp. Linten als de Schoterlandse Compagnonsvaart en Schoterlandseweg raakten nabij de kern Heerenveen steeds dichter bebouwd en steeds drukker met verkeer. Uiteindelijk werd eind jaren zestig tussen Huize Voormeer en het dorp De Knipe de Schoterlandse Compagnonsvaart gedempt en ingericht als verkeersweg.

De Greiden (jaren 70)

Vanaf de jaren 70 werd in Heerenveen ook ten westen van het spoor gebouwd. Hier werd de wijk de Greiden gerealiseerd.

Figuur 2.6 Impressie van jaren 70-wijk de Greiden

Ruilverkavelingen jaren '70

Om de landbouwstructuur, ontwatering en ontsluiting te verbeteren werden op het oostelijk deel van het grondgebied van de gemeente Heerenveen twee ruilverkavelingen uitgevoerd, Ruilverkaveling Jubbega-Schurega (1967) en Ruilverkaveling Midden-Tjonger (1969). Ook de opruiming van krotten bij de wijken maakte deel uit van dit plan.

Jaren 80, 90 en Vinex

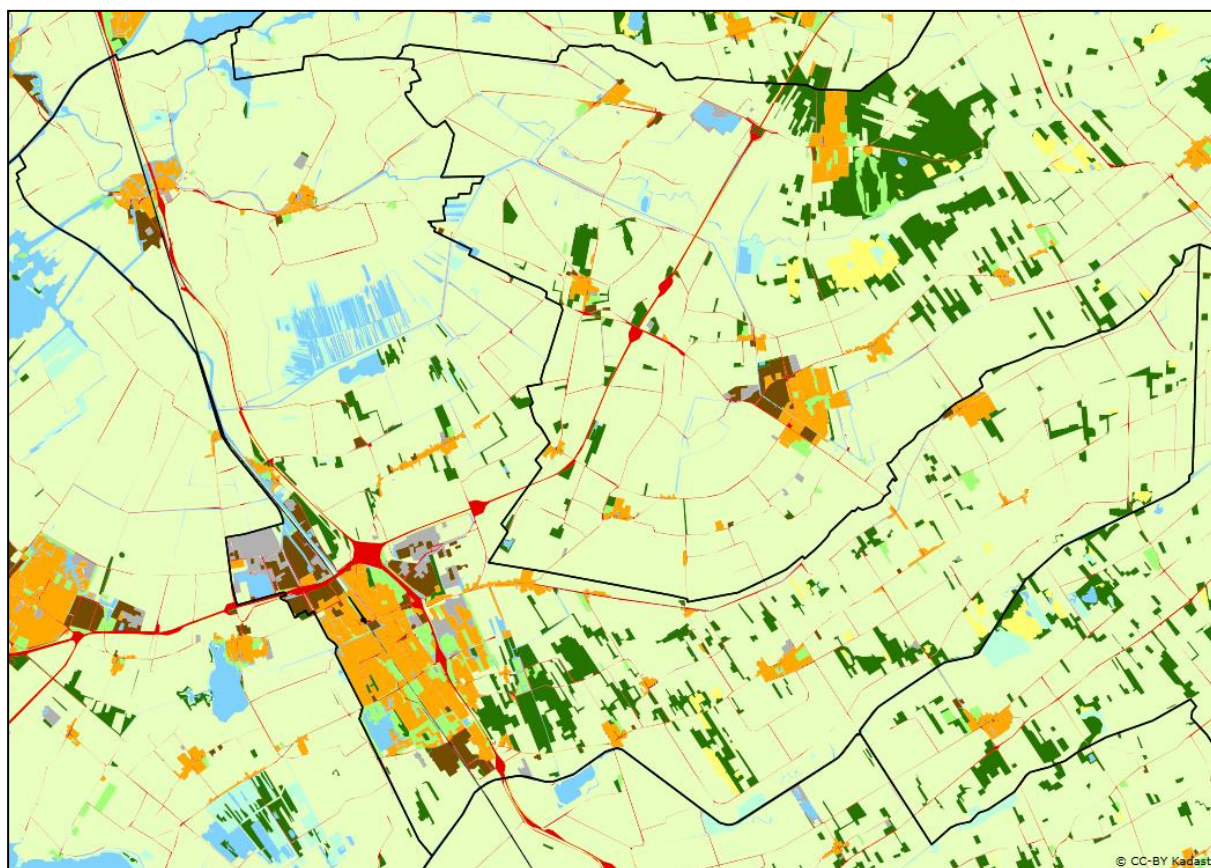
In de jaren '80 en '90 werd gebouwd in de ruim opgezette wijken Nijehaske, de Heide en Heidemeer aan de westkant van de gemeente. Rondom de voormalige zandwinplas de Heide ontstond ook een 9-holes golfbaan.

1991 werd in vervolg op de Vierde Nota Ruimte de nota VINEX vastgesteld. Om de verdere bevolkingsgroei van Nederland te accommoderen werd in het VINEX-document een aantal uitgangspunten vastgesteld voor de bouw van nieuwe woongebieden vanaf circa 1995. Het belangrijkste uitgangspunt was dat nieuwe woonwijken dicht bij de bestaande stadscentra moesten worden gepland. In Heerenveen leidde dit tot de realisatie van nieuwbouwwijk Skoatterwâld. Het ontwerp werd getekend door Ashok Bhalotra (Kuiper Compagnons).

In 1998 is het structuurplan Skoatterwâld door de gemeenteraad vastgesteld. Het structuurplan geeft een beeld van de inrichting van Skoatterwâld in de eindsituatie. Op dit moment worden woningen in fase III van het plan verkocht.

2.3 Kerngegevens huidige situatie

De gemeente Heerenveen telt 50.256 inwoners (in 2017). De totale oppervlakte van de gemeente is sinds de herindeling 19.816 ha, waarvan het grootste deel wordt agrarisch wordt gebruikt. Daarna volgens de categorieën water, bos en verkeersruimte. Het landbouwareaal neemt sinds 2000 af door de realisatie van nieuwe woonwijken en bedrijventerreinen. In de onderstaande figuur is het huidige bodemgebruik weergegeven in een topografische kaart.

Figuur 2.7 kaart met bodemgebruik

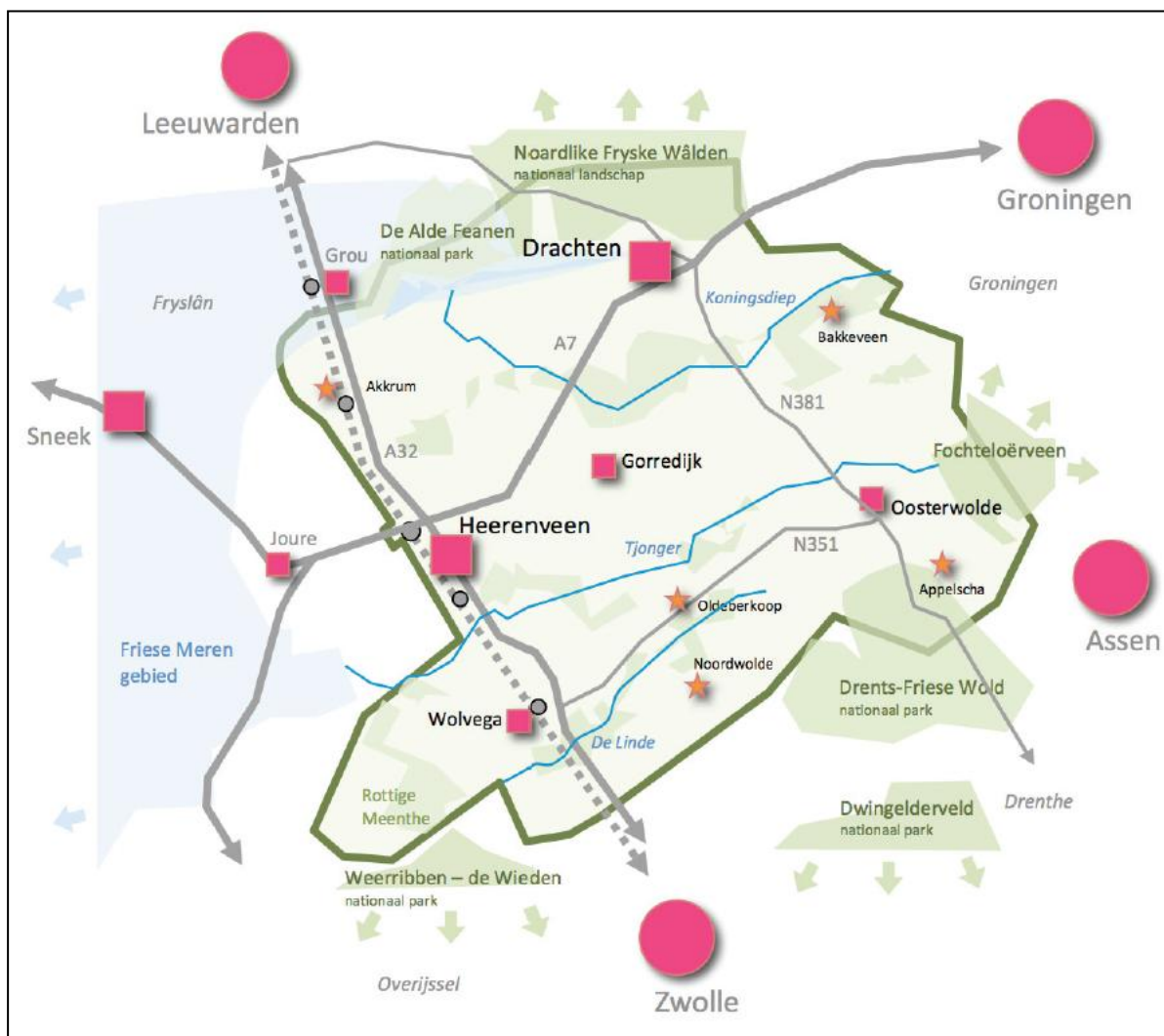
Classificatie	Oppervlakte (ha)	%
Wegen	1.150	6
Bos	1.330	7
Agrarisch terrein	10.682	54
Water	1.644	8
Park en Plantsoen	497	3
Erf	1.687	9
Gebouw	453	2
Natuurlijk terrein	413	2
Overig	1.959	10
Totaal	19.816	100

Tabel 2.1 Indicatie bodemgebruik op basis van de Basisregistratie Topografie (BGT)

2.4 Heerenveen in de context van Zuidoost-Friesland

Heerenveen ligt centraal in Noord-Nederland en maakt deel uit van de regio Zuidoost-Friesland. Het landschap in deze regio vormt een overgang van het laag gelegen Friese Merengebied in het westen naar het hoger gelegen Drents plateau in het oosten. Heerenveen wordt goed ontsloten via de nationale snelwegenstructuur en wordt daarmee verbonden met de noordelijke steden Leeuwarden, Groningen, Assen en Zwolle en de rest van Nederland. Daarnaast worden Heerenveen en Akkrum ontsloten via het spoor tussen Leeuwarden en Zwolle.

Naast de economische dynamiek in de stedelijke centra Drachten en Heerenveen en de regionale centra Oosterwolde, Wolvega en Gorredijk heeft de regio nog veel gevarieerde landschappelijke en natuurlijke waarden en een rijke afwisselende cultuurhistorie. De toeristische kernen zoals Appelscha, Bakkeveen, Oldeberkoop, Noordwolde en Akkrum maken hier gebruik van.

Figuur 2.8 Ligging van Heerenveen in de regionale context (bron: Streekagenda Zuidoost)

Juist het samenspel tussen de stedelijke en regionale centra en het landelijk gebied is een belangrijke kernkwaliteit van Zuidoost. Aan alle kanten wordt het gebied omgeven door waardevolle natuurgebieden en nationale parken: het Drents-Friese Wold, het Fochteloërveen, Dwingelderveld, de Weerribben-Wieden, de Alde Feanen, Noardlike Fryske Wâlden en de Rottige Meenthe. Ook Oranjewoud, het Koningsdiep, de Tsjonger en Beekdal Linde dragen bij aan de ruimtelijke kwaliteit van de regio. De rivier de Tjonger markeert de grens tussen het Friese en Saksische gebied.

De karakteristieken van Zuidoost bieden kansen voor verdere ontwikkeling van de regio. Uiteraard zijn er ook uitdagingen waarmee wij te maken krijgen. In het kader van het Streekplan is een verkenning gemaakt van sterktes en zwaktes:

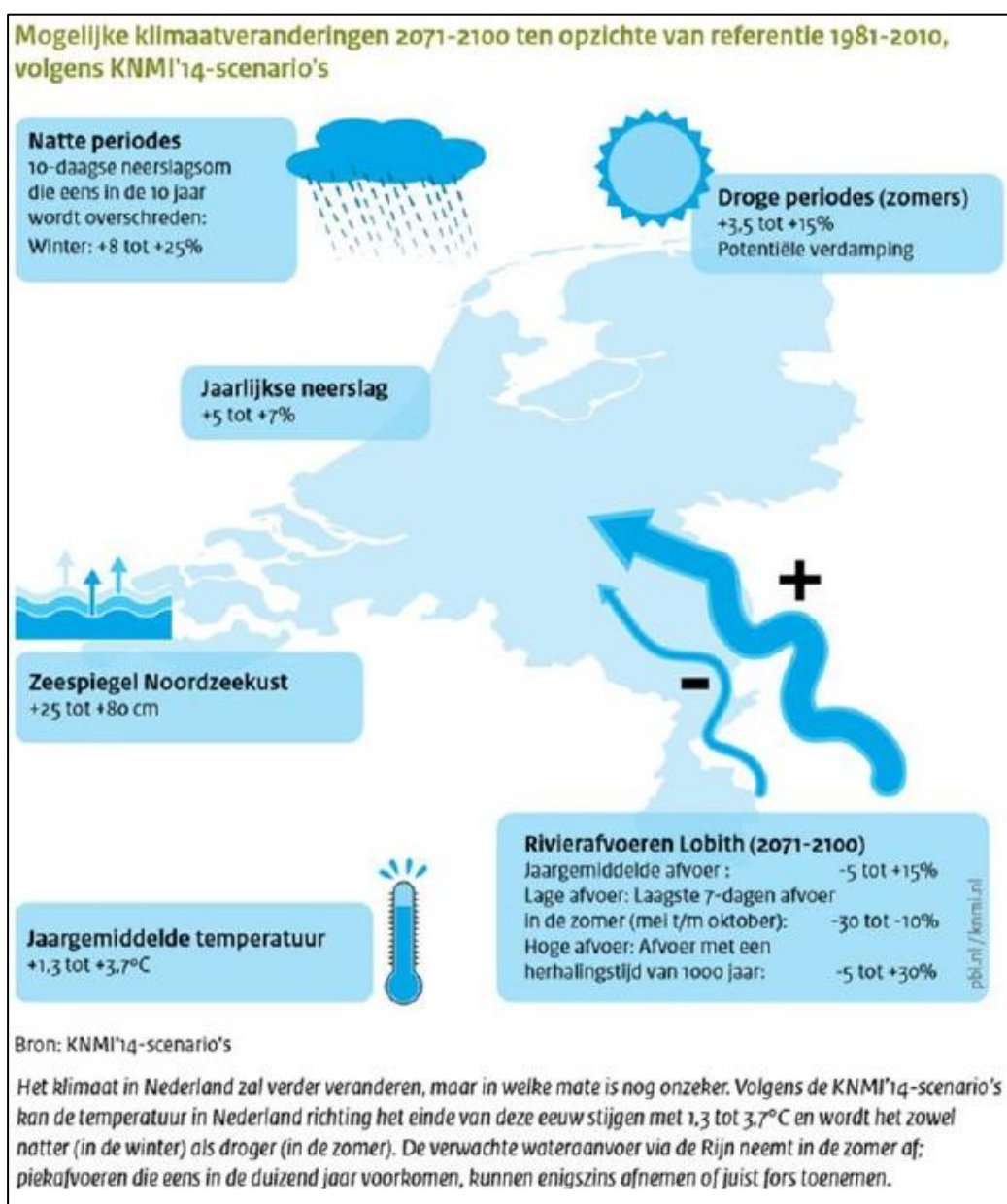
- De sterkten en kansen van de regio liggen vooral bij de groenblauwe kwaliteiten, rijke cultuurhistorie en recreatie en toerisme. De ligging in Noord-Nederland en samenhang tussen het platteland en de stedelijke en regionale centra. En de betrokkenheid van de inwoners bij regio. Zuidoost heeft daarnaast een sterke agrarische sector en een aantal kwalitatief hoogwaardige en specialistische zorgvoorzieningen.
- Kansen liggen ook bij de opwaardering van de N381 en de mogelijkheden voor duurzame energie en de ontwikkeling naar een biobased economy door kennis en innovatie.
- De zwakten liggen vooral bij de kwaliteit en het aanbod van recreatieve voorzieningen en geen duidelijk profiel van de regio. Maar ook bij de kwaliteit van bepaalde buurten en wijken in de grotere centra en de sociale structuur in de grotere dorpen. En de kwaliteit van de ICT infrastructuur.
- De uitdagingen liggen bij het in stand houden (beheer) en waar mogelijk versterken van de kwaliteiten van de regio. Bijvoorbeeld bij het in samenhang verder versterken van de groenblauwe structuur en de fysieke ruimte wat vraagt om onderlinge (integrale) keuzes op het gebied van landschap, natuur, water en landbouw.
- Daarnaast spelen er demografische en maatschappelijke ontwikkelingen. Ook in Zuidoost speelt het fenomeen bevolkingskrimp, ontgroening en vergrijzing. Vooral in het landelijk gebied staat hierdoor de vitaliteit van de dorpen onder druk.

3 Algemene trends en ontwikkelingen

Daarna wordt in dit hoofdstuk ingegaan op een aantal autonome trends en ontwikkelingen die de komende tientallen jaren effect hebben op de fysieke leefomgeving.

3.1 Klimaatverandering

Van de fysieke factoren is de wereldwijde klimaatverandering de meest ingrijpende: de gemiddelde temperatuur op aarde stijgt door de uitstoot van broeikasgassen (CO₂). De zeespiegel stijgt mee. Uit de KNMI scenario's van 2014 blijkt dat de stijging van de gemiddelde temperatuur tot 2050 in Nederland kan variëren van 1,3 tot 3,7 graden Celsius; op basis hiervan houdt KNMI rekening met een zeespiegelstijging van 25 tot 80 cm in 2085.

Figuur 3.1 Mogelijke klimaatveranderingen 2071-2100

Ook op land heeft klimaatverandering allerlei gevolgen:

- Zo verdubbelt naar verwachting het aantal tropische dagen in 2050 ten opzichte van 2015;
- In de wintermaanden zal het meer regenen; in de lente en zomer minder, maar áls het regent, regent het wel heviger. Daarmee nemen de risico's op wateroverlast in lage delen van het landelijk gebied en in stedelijk gebied toe;
- Zeker voor Fryslân, waarvan bijna 2/3 deel beneden NAP ligt, zijn maatregelen nodig om de veiligheid te kunnen blijven garanderen. De bodemdaling vergroot deze risico's;
- Extremer weer kan ook leiden tot meer ziekten en plagen, met nadelige consequenties voor landbouw en volksgezondheid;
- Andere gevolgen zijn versnelde bodemdaling en paalrot in veengebieden, en beperkte mogelijkheden voor doorspoeling met zoet water zijn; veendijken kunnen door langdurige droogte beschadigd raken;
- Hittegolven vormen vooral in stedelijk gebied een risico voor mensen met een zwakkere gezondheid.

Op de gevolgen van klimaatverandering op het gebied van gezondheid, veenoxidatie en de waterhuishouding en de beleidinzet op het gebied van energietransitie en klimaatadaptatie wordt in gegaan op de bijbehorende paragrafen.

3.2 Ontwikkelingen in de mondiale economie

In het kennisdocument *Trends, cijfers en ontwikkelingen Friese Leefomgeving (2017)* worden een aantal mondiale ontwikkelingen in de mondiale economie benoemd die ook voor de fysieke leefomgeving op Friese schaal gevolgen kunnen hebben:

- Arbeid is mobieler en flexibeler geworden, mede door de digitale mogelijkheden. Mensen zijn minder gebonden aan een vaste werkplek, en werken vaker in wisselende verbanden (vast, flexibel en mengvormen). Vooral voor hoger opgeleiden heeft de arbeidsmarkt een internationaal karakter. Het zwaartepunt in de wereldeconomie verschuift, met name naar groeilanden in Azië;
- Ook in de bevolkingsaantallen zien we verschuivingen. De wereldbevolking groeit volgens prognoses van de VN van 7 miljard mensen in 2016 tot 8,1 à 10,6 miljard in 2050. In Europa als geheel neemt de bevolking af. Stedelijke regio's blijven groeien en economische migranten trekken vooral naar de rijkere regio's; daarbuiten nemen bevolking, voorzieningen en mobiliteit overwegend af¹;
- Ook vluchtelingen zijn mobieler en leggen grotere afstanden af; de ongelijke verdeling van natuurlijke hulpbronnen in de wereld blijft een bron van geopolitieke spanningen en economische onzekerheden. Fryslân kan hierdoor weer te maken krijgen met opvang van meer vluchtelingen;
- Mede onder invloed van de internationale concurrentie, zet schaalvergroting van bedrijven en in de landbouw en de onderzoekswereld door. Tegelijk ontwikkelen zich startups die meestal kleinschalig in nichemarkten beginnen en zich van daaruit ontwikkelen in netwerken met andere partijen;

¹ De Agenda en De opgaven voor de Nationale Omgevingsvisie; PBL, Verkenning Omgevingsopgaven, Den Haag 2016.

- Op lokaal niveau werken bedrijven en instellingen steeds meer samen; fysieke nabijheid is hierbij van belang. Producenten en consumenten opereren in netwerken (fysiek, sociaal en digitaal) die onderling sterk verbonden zijn, van lokaal tot internationaal; dit zorgt voor sterke vermindering van marginale kosten². Het maatschappelijke belang van toekomstbestendige en veilige infra- en informatiestructuren neemt daarmee toe.

De richting van deze ontwikkelingen is dus niet eenduidig. Tegenover schaalvergroting van bedrijven staan kleine vitale bedrijven die flexibel kunnen opereren, en naast globalisering en internationale concurrentie staan lokale en regionale samenwerking en netwerkverbanden. Duidelijk is wel dat informatie, kennis en technologische vernieuwingen de drijvende krachten zijn achter economische ontwikkeling.

3.3 De samenleving verandert

De samenleving transformeert van een centraal en top-down aangestuurde samenleving naar een decentrale, bottom-up samenleving waarin nieuwe verbanden en netwerken zich sterk ontwikkelen. Mensen zijn mondiger en meer deskundig, o.a. doordat veel kennis digitaal toegankelijk is.

Een andere ontwikkeling die speelt is die van een terugtrekkende overheid waarbij verantwoordelijkheden steeds meer worden teruggelegd bij de dorpen en individuen en ondernemers. De sterke sociale cohesie en betrokkenheid van de inwoners en ondernemers bij hun omgeving biedt kansen.

Niet iedereen lukt het echter om aan te haken. Verschillen tussen bevolkingsgroepen in de samenleving nemen toe: tussen jong en oud, arm en rijk, hoger opgeleiden en lager- en middelbaar opgeleiden. Dat manifesteert zich onder meer in levensstijl en gezondheid, kwaliteit van de eigen leefomgeving, vrijetijdsbesteding en deelname aan de samenleving.

Een maatschappelijke tweedeling tekent zich af, zowel sociaaleconomisch als maatschappelijk-cultureel. Dit onderscheid manifesteert zich ook ruimtelijk: groepen mensen wonen in verschillende wijken, waardoor de mogelijkheden van interactie beperkt zijn en de tweedeling zich versterkt (segregatie)³.

Maar ook regionaal zien we fragmentatie: tussen zich snel ontwikkelende steden met kennisintensieve bedrijven en hoogwaardige voorzieningen, en regio's met een krimpende bevolkingsomvang, vergrijzing en ontgroening en tanende voorzieningen. Het toekomstperspectief en de potenties van middelgrote steden meer in de periferie, nemen hierbij een cruciale positie in.

² The Zero Marginal Cost Society, Jeremy Rifkin, 2014.

³ SCP, Sociaal en Cultureel rapport, 2014, Verschil in Nederland, 2014; SCP, Niet buiten de burger rekenen, 2016.

3.4 Demografie

Huidige bevolkingssamenstelling

Het inwonertal van de gemeente Heerenveen is bijna voortdurend gegroeid, alleen in 2013 was er sprake van een lichte daling. De bevolkingsgroei sinds 2014 is mede het gevolg van de herindeling. In 2017 telde Heerenveen 50.256 inwoners (bron: basisregistratie personen). De bevolkingsontwikkeling is niet in alle kernen gelijk. Mede door de realisatie van uitleglocatie Skoatterwâld groeide het aantal inwoners in Heerenveen sterk, terwijl in dorpen ten oosten van Heerenveen het aantal inwoners afneemt.

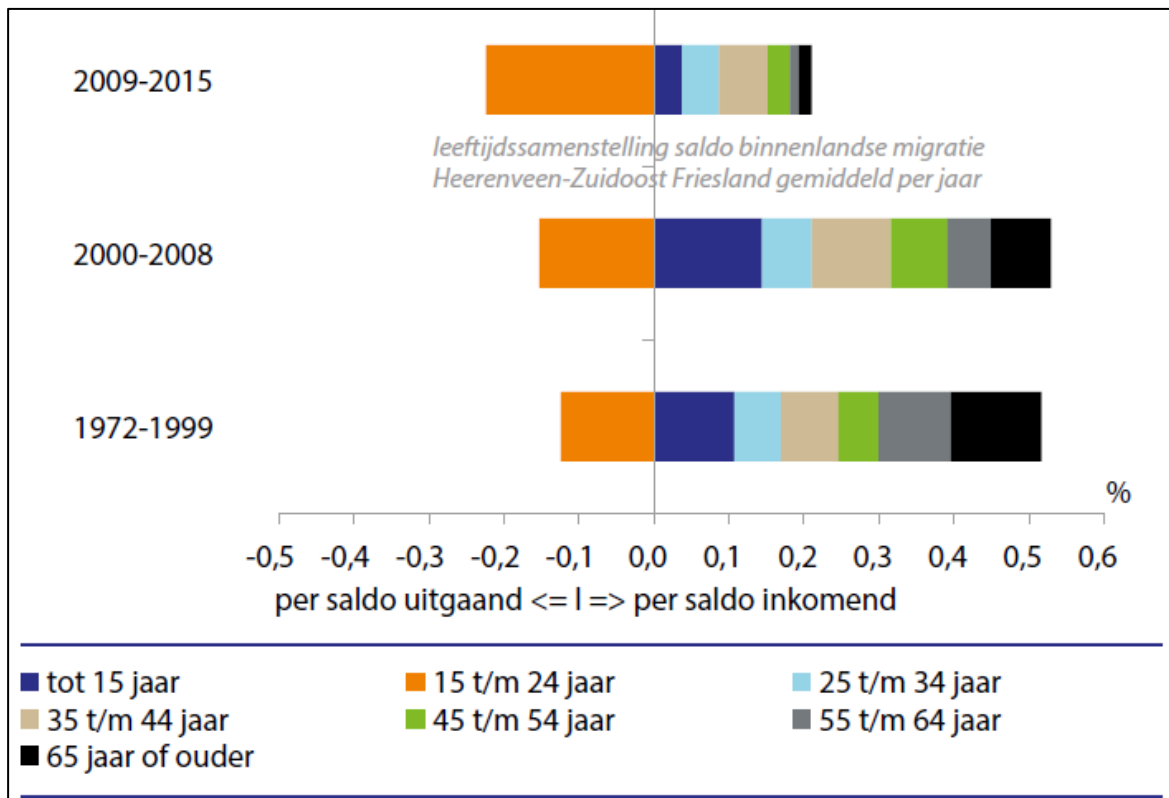
Bevolking	2010	2014	2017	Vershil 2017 tov 2014
Bontebok	445	434	407	-27
De Knipe	1.412	1.411	1.346	-65
Gersloot	304	285	301	+16
Heerenveen	29.207	29.463	29.799	+336
Hoornsterzwaag	832	810	824	+14
Jubbega	3.350	3.301	3.267	-34
Katlijk	616	599	603	+4
Luijeberd	424	411	436	+25
Mildam	708	682	690	+8
Nieuwehorne	1.489	1.426	1.443	+17
Nieuweschoot	142	130	136	+6
Oranjewoud	1.042	990	982	-8
Oudehorne	857	843	835	-8
Oudeschoot	1.511	1.459	1.473	+14
Terband	301	267	267	+0
Tjalleberd	782	796	820	+24
Akkrum	-	3.429	3.421	-8
Nes	-	1.101	1084	-17
Aldeboarn	-	1.476	1.553	+77
Haskerdijken	-	411	403	-8
Nieuwebrug	-	153	166	+13
Totaal	43.422	49.877	50.256	+379

Tabel 3.1 Huidige bevolkingssomvang per kern 2010-2017 (bron: Gemeente Heerenveen)

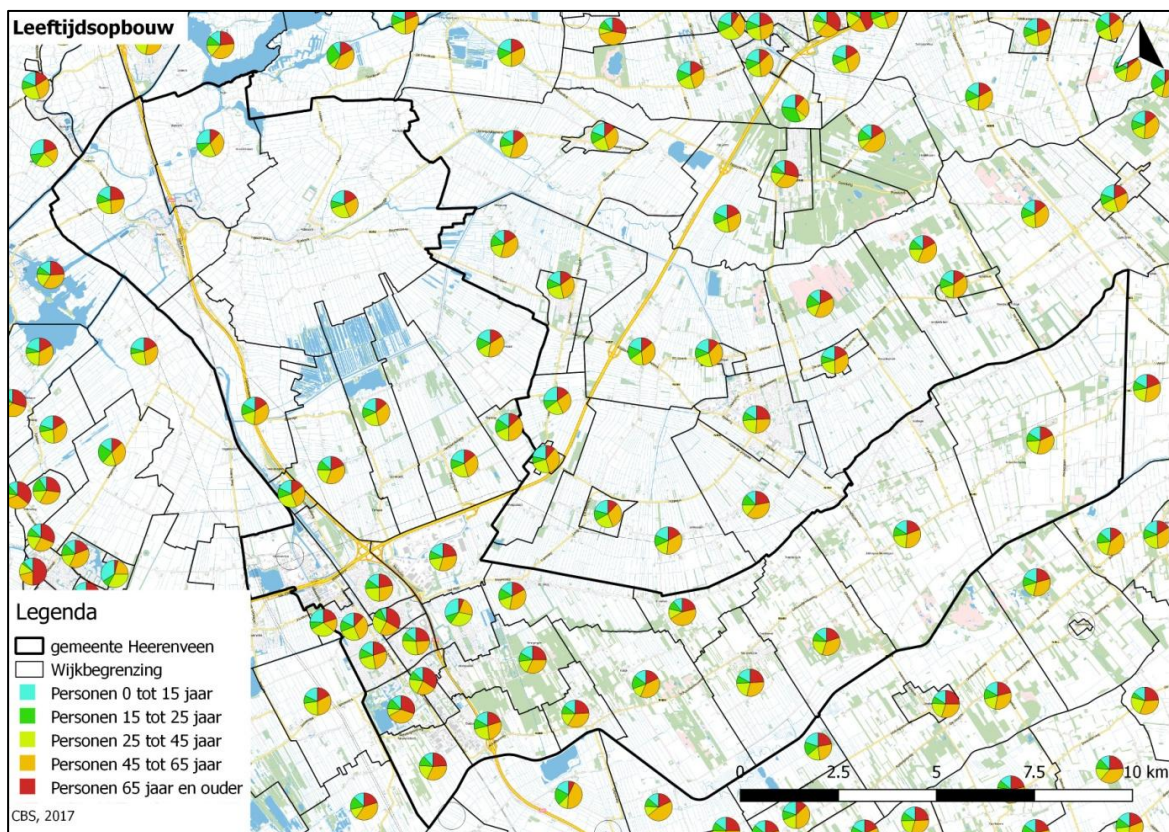
Leeftijdsopbouw

Per saldo vertrokken jongeren uit de regio (leeftijdsklasse 15-24), terwijl er in de andere leeftijdsklassen een vestigingsoverschot is.

Qua leeftijdsopbouw zijn er verschillen tussen de wijken en dorpen waar te nemen. Skoatterwâld valt op als wijk met jonge gezinnen, terwijl in de wijken rondom het centrum van Heerenveen juist meer inwoners ouder dan 45 wonen.

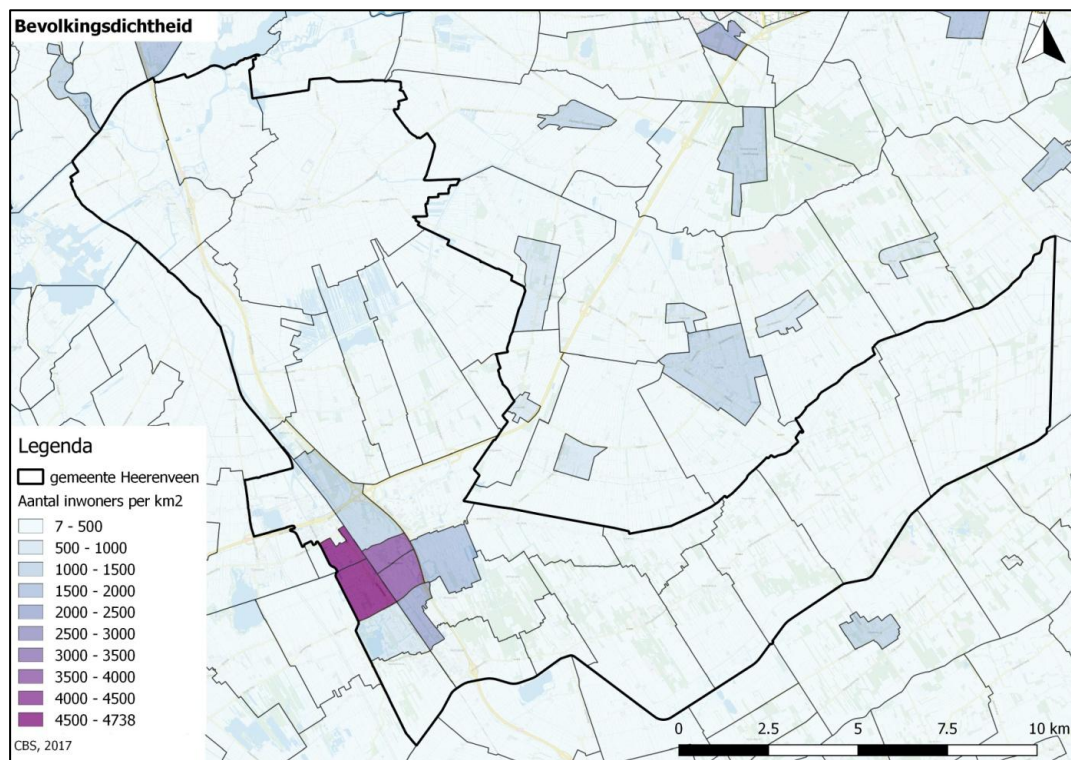
Figuur 3.2 Leeftijdssamenstelling binnenlandse verhuisstromen
(bron: Perspectief voor de regio Zuidoost Fryslân, Rabobank 2017)

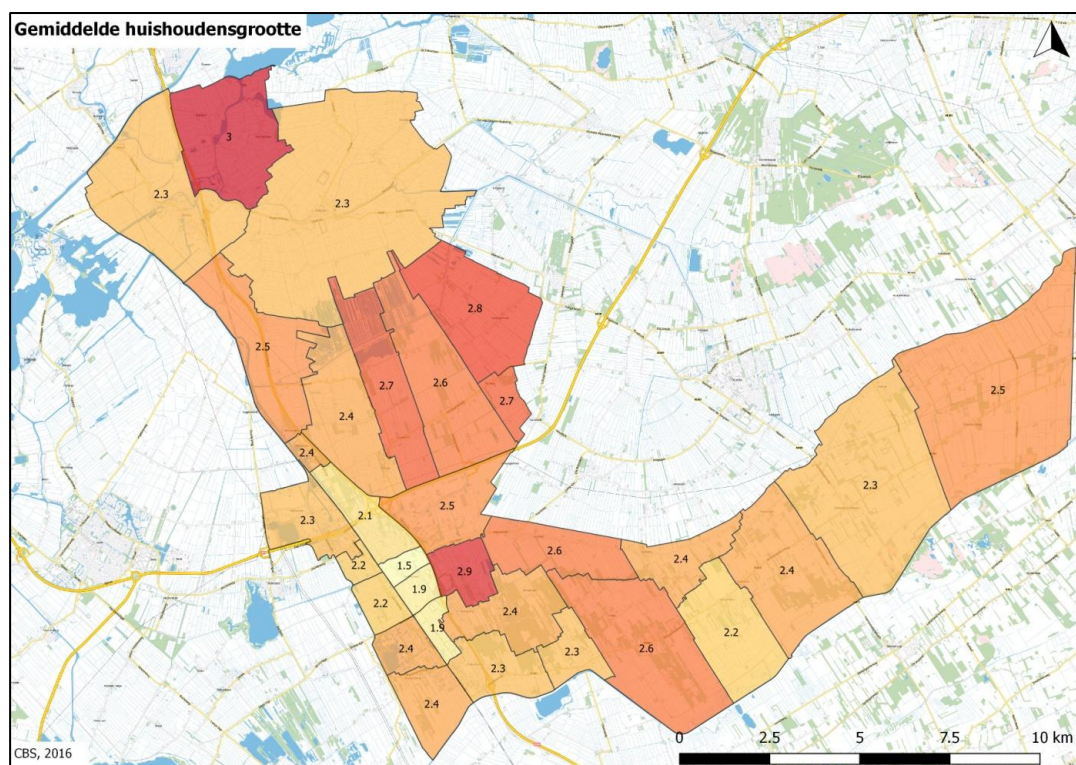
Figuur 3.3 Leeftijdsopbouw per wijk (bron: CBS Statline, 2017)

Huishoudensamenstelling

De onderstaande kaarten laten zien de bevolkingsdichtheid het hoogst is in het centrum van Heerenveen en de wijken die daar omheen liggen. De huishoudens zijn hier echter relatief klein, doordat er veel één en tweepersoonshuishoudens zijn gevestigd.

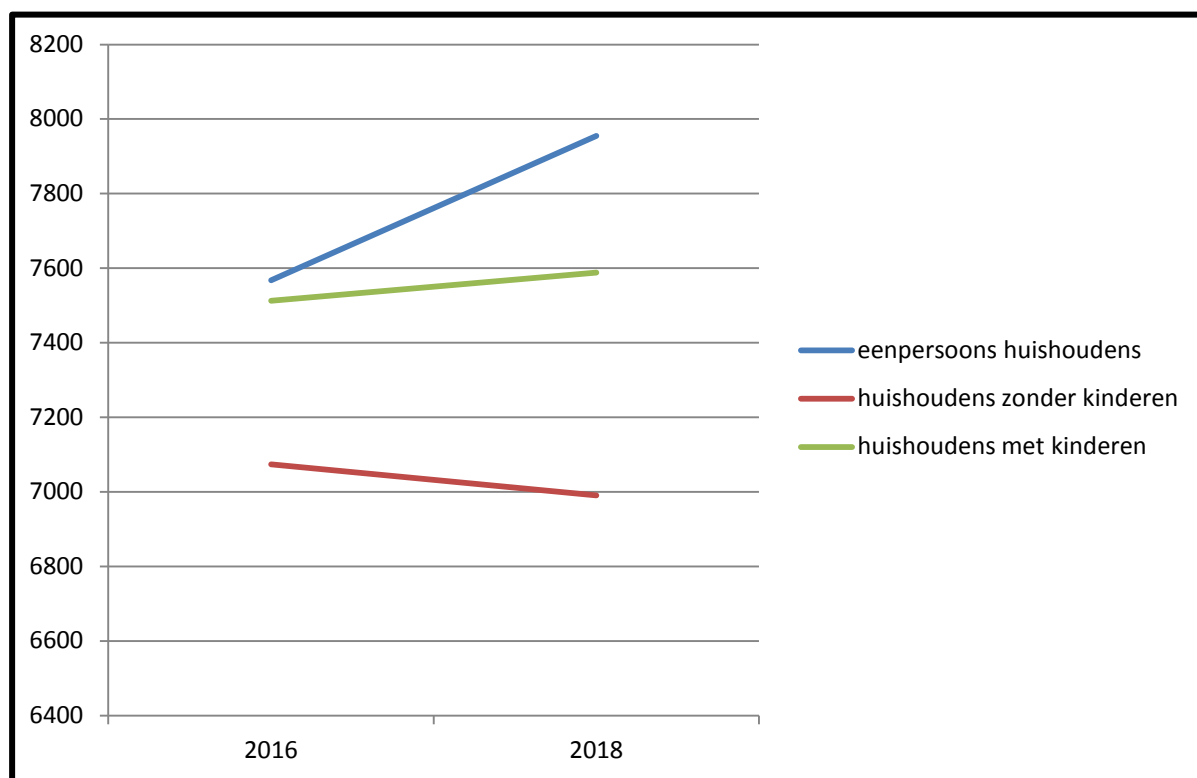
Figuur 3.4 Bevolkingsdichtheid (bron: CBS Statline, 2017)

Figuur 3.5 Gemiddelde huishoudensgrootte (bron: CBS Statline, 2017)

Qua huishoudensamenstelling, zijn de afgelopen jaren een aantal trends waar te nemen:

- Het aantal eenpersoons huishoudens nam sterk toe;
- Het aantal (tweepersoons) huishoudens zonder kinderen nam af.
- Het aantal huishoudens met kinderen nam beperkt toe.

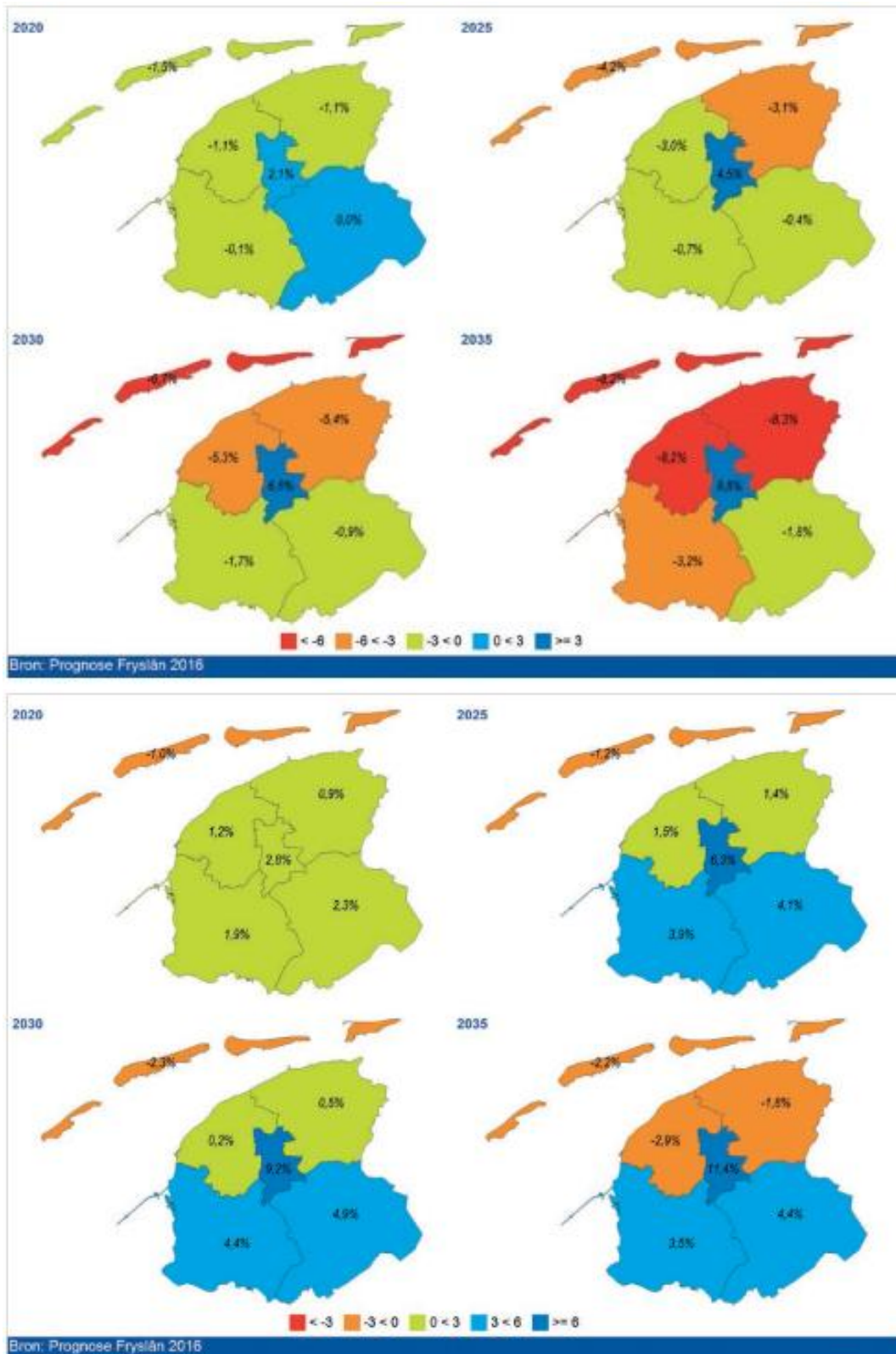
Figuur 3.6 Huishouden samenstelling 2010-2017 (Bron: CBS Statline)

Demografische ontwikkelingen in de toekomst (tot 2040)

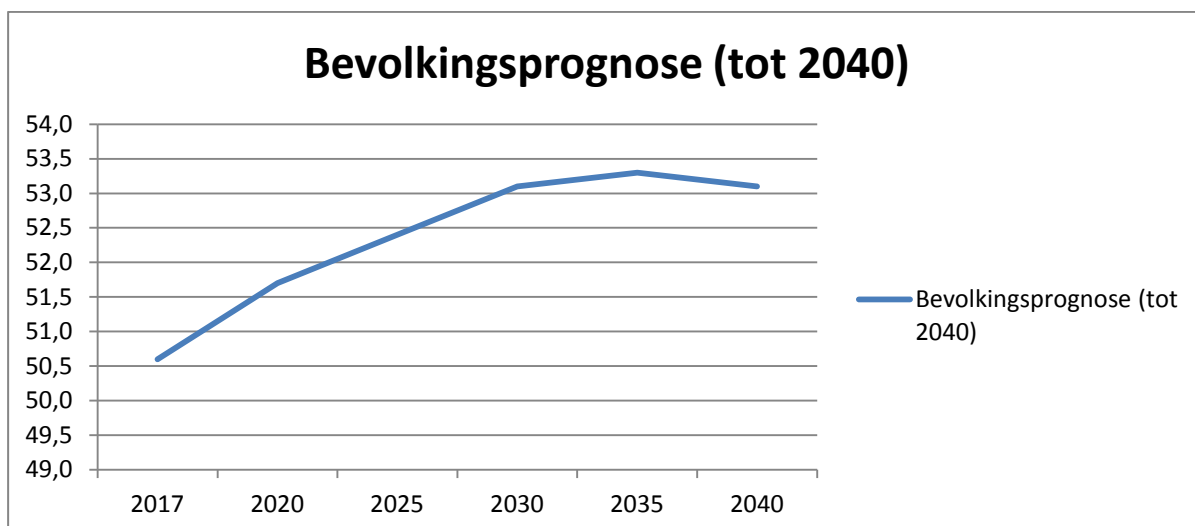
Voor de toekomst zijn verschillende regionale bevolkingsprognoses gemaakt. In 2016 zijn door Provincie Fryslân Bevolkings- en Huishoudensprognoses gemaakt voor de regio Zuidoost Fryslân. Daarnaast geven de regionale bevolkingsprognoses uit 2016 van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) specifieke cijfers op gemeenteniveau. Deze prognoses laten gezamenlijk het onderstaande beeld zien.

In Zuidoost-Friesland krimpt de bevolking vanaf 2020, wel blijft het aantal huishoudens op de langere termijn groeien (ook na 2035), waarbij vooral het aantal eenpersoonshuishoudens toeneemt.

De dynamiek op landelijk niveau heeft consequenties voor Fryslân: vooral hoger opgeleiden en studenten vertrekken richting de Randstad en andere grote steden. Ook op regionale en gemeentelijke schaal is een trek naar grotere plaatsen waar te nemen. In Heerenveen blijft daarom nog tot 2030/2035 sprake van een gestage bevolkingsgroei. Na 2035 krimpt de bevolking ook in de gemeente Heerenveen.

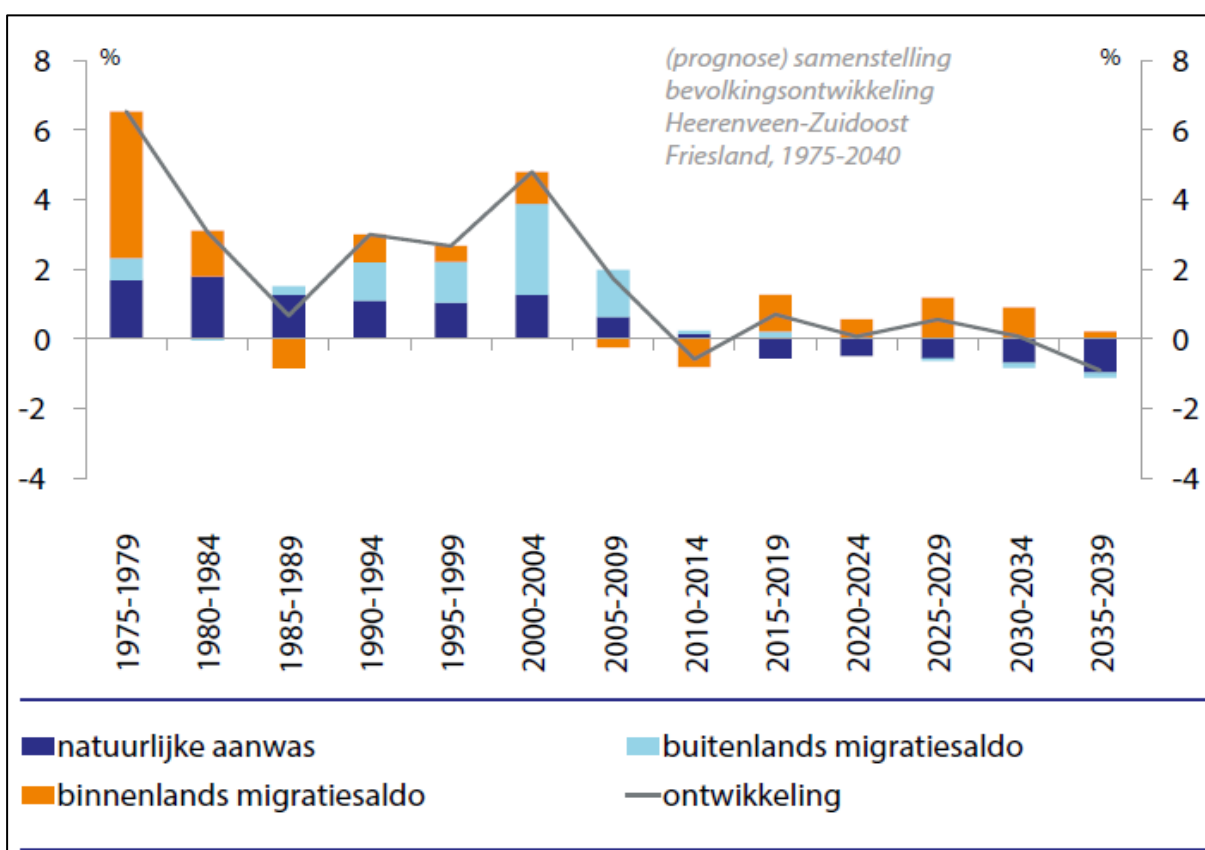

Figuur 3.7 Regionale prognose bevolking en huishoudens 2016-2040 (bron: provincie Fryslân, 2016)

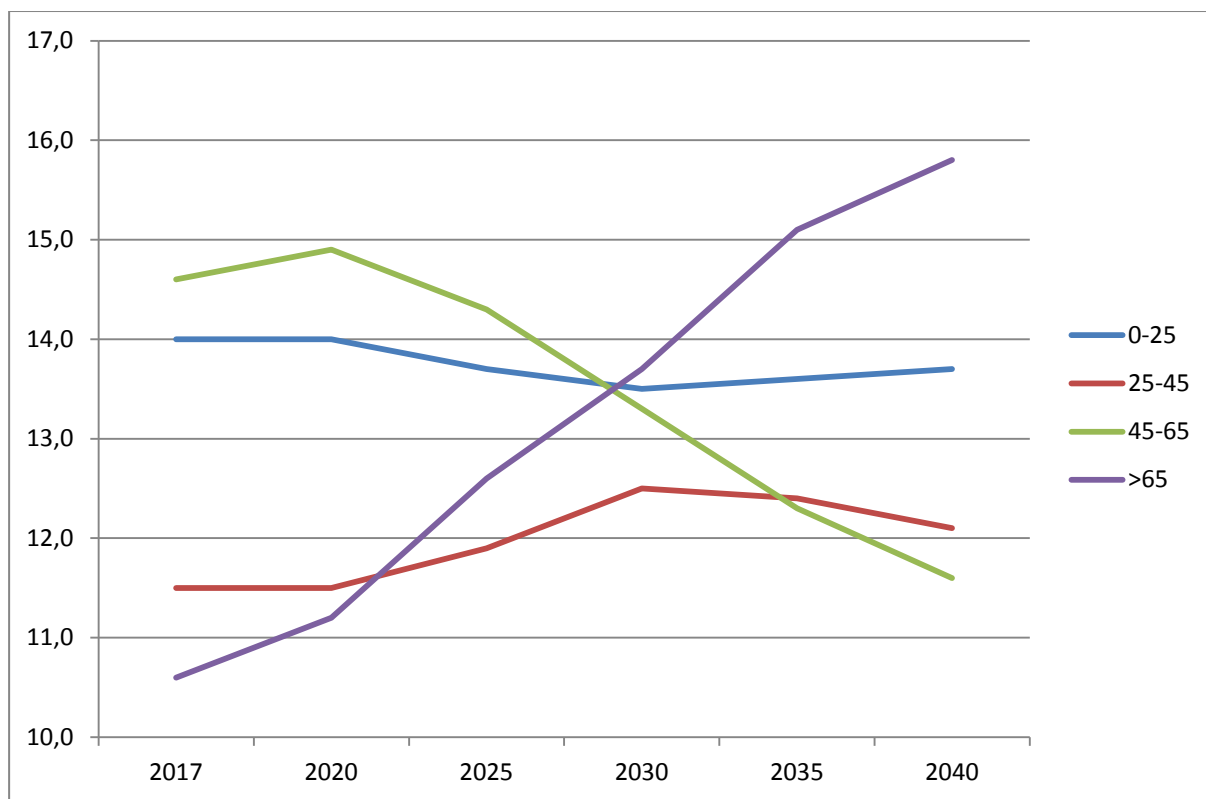
Figuur 3.8 Bevolkingsprognose Heerenveen 2017-2040
(bron: Regionale bevolkingsprognose CBS/PBL, 2016)

Bevolkingsgroei wordt vooral veroorzaakt door binnenlandse migratie (verhuizing vanuit andere gemeentes). Het aantal geboortes en sterftes houdt elkaar tot 2030 in evenwicht. Op termijn ligt het aantal sterftes hoger dan het aantal geboortes.

Figuur 3.9 Samenstelling van de bevolkingsontwikkeling 1975-2040
(bron: Perspectief voor de regio Zuidoost Fryslân, Rabobank 2017)

Met name in de leeftijdsklasse boven de 65 is sprake van een sterke toename. In de leeftijdsklasse 45-65 neemt de bevolking na 2020 sterk af, terwijl in de leeftijdsklasse 0-25 en 25-45 stabiel is.

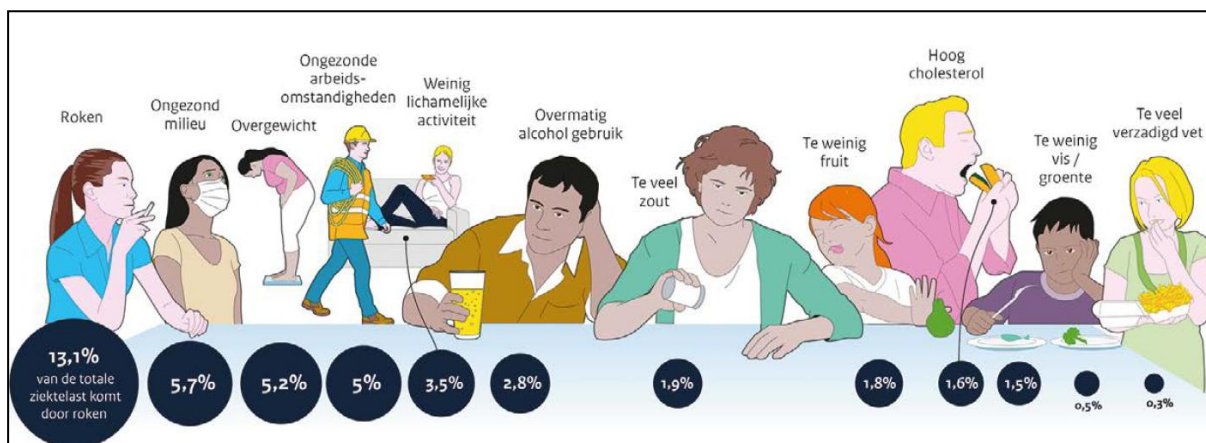
*Figuur 3.10 Verwachte samenstelling naar leeftijdsklasse 2017-2040
(bron: Regionale bevolkingsprognose CBS/PBL, 2016)*

4 Zorg en welzijn

4.1 Gezondheid

Huidige situatie

Volgens onderzoek van het RIVM ⁴⁾ wordt ongeveer 5,7% van de ziektelast bepaald door een ongezond milieu. Daarnaast zijn een aantal andere oorzaken te relateren aan de fysieke leefomgeving, zoals een gebrek aan lichamelijke beweging (3,5%) en/of overgewicht (5,2%).

Figuur 4.1 Determinanten van ziektelast (RIVM, 2014 en 2017)

Heereven vergeleken met andere gemeenten

Op we website www.waarstaatjegemeente.nl worden gezondheidscijfers verwerkt vanuit bronnen als de GGD Gezondheidsmonitor, RIVM, NCO*NSF en andere instanties. Wanneer Heerevenvee wordt vergeleken in de breedte wordt vergeleken met andere gemeentes in Nederland, valt het volgende op:

- De sociaal-economische status van inwoners (gebaseerd op opleiding, inkomen en positie op de arbeidsmarkt) is gemiddeld gezien iets lager dan andere gemeenten in Nederland;
- Op het gebied van leefbaarheid en sociale samenhang scoort de gemeente dan weer hoger (gebaseerd op indicatoren op het gebied van woningen, inwoners, voorzieningen, veiligheid en de fysieke leefomgeving). Zie ook hoofdstuk 6;
- De gemiddelde levensverwachting ligt net boven het landelijk gemiddelde (81,7 jaar);
- Het aantal lidmaatschappen van sportvereniging ligt hoger dan het landelijk gemiddelde (31,1%). Het aantal mensen dat wekelijks sport is met 58% hoger dan het Friese gemiddelde.

In 2016 geeft de GGD met een vragenlijst onderzoek gedaan naar de gezondheid in Heerevenvee. Deze cijfers geven een indicatie van de gezondheidssituatie in de gemeente en hoe mensen dit zelf ervaren. Grote verschillen met andere Friese gemeenten zijn er voor dit onderdeel niet echt.

4) RIVM (2014), Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2014. Deelrapporten: determinanten

en RIVM (2017), Themaverkenning Bredere determinanten van gezondheid. Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2018.

Ten aanzien van de fysieke leefomgeving geeft ongeveer 10% van de bevolking aan dat zij hinder ervaren en dat ze de woning- of woonomgeving onvoldoende vindt. 16% geeft aan dat er te weinig groen in de buurt aanwezig is.

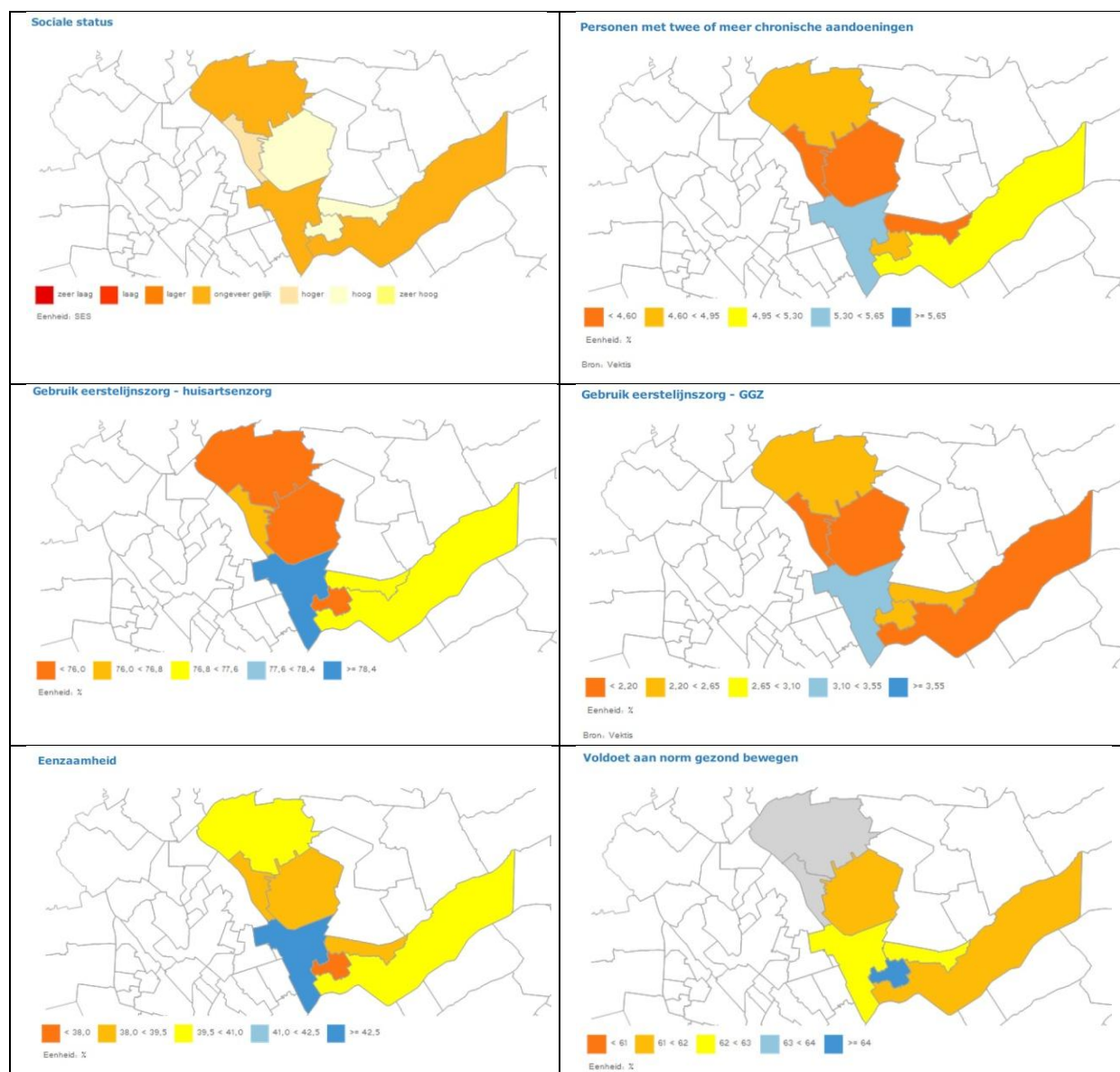
	19-64 jaar gemeente	19-64 jaar Fryslân	65 jaar en ouder gemeente	65 jaar en ouder Fryslân
■ Heerenveen □ Fryslân ■ Significant verschil				
Fysieke leefomgeving				
Ernstig gehinderd door tenminste één geluidsbron	10%	13%	3%	4%
Ernstig gehinderd door tenminste één geurbron	9%	9%	6%	9%
Wel eens onveilig voelen overdag	4%	4%	6%	4%
Wel eens onveilig voelen 's avonds / 's nachts	13%	13%	13%	12%
Woning onvoldoende	9%	11%	5%	6%
Woonomgeving onvoldoende	10%	12%	5%	7%
Groen in de buurt onvoldoende	16%	16%	8%	10%
Buurt is achteruit gegaan	11%	11%	15%	13%

Figuur 4.2 Enquête-uitkomsten GGD Gezondheidsmonitor 2016, onderdeel fysieke leefomgeving

Gezondheidsverschillen binnen de gemeente

Cijfers op het gebied van gezondheid zijn verzameld op het niveau van een aantal geclusterde wijken en dorpen. Specifieke uitspraken op wijk- of dorpsniveau kunnen dus niet worden gedaan. Wel lijkt er een relatie te zijn tussen de sociaal-economische status (SES) van inwoners en de gezondheidssituatie. Dit komt terug bij verschillende gezondheidsindicatoren (gebruik van eerstelijns zorg, eenzaamheid, bewegingsnorm).

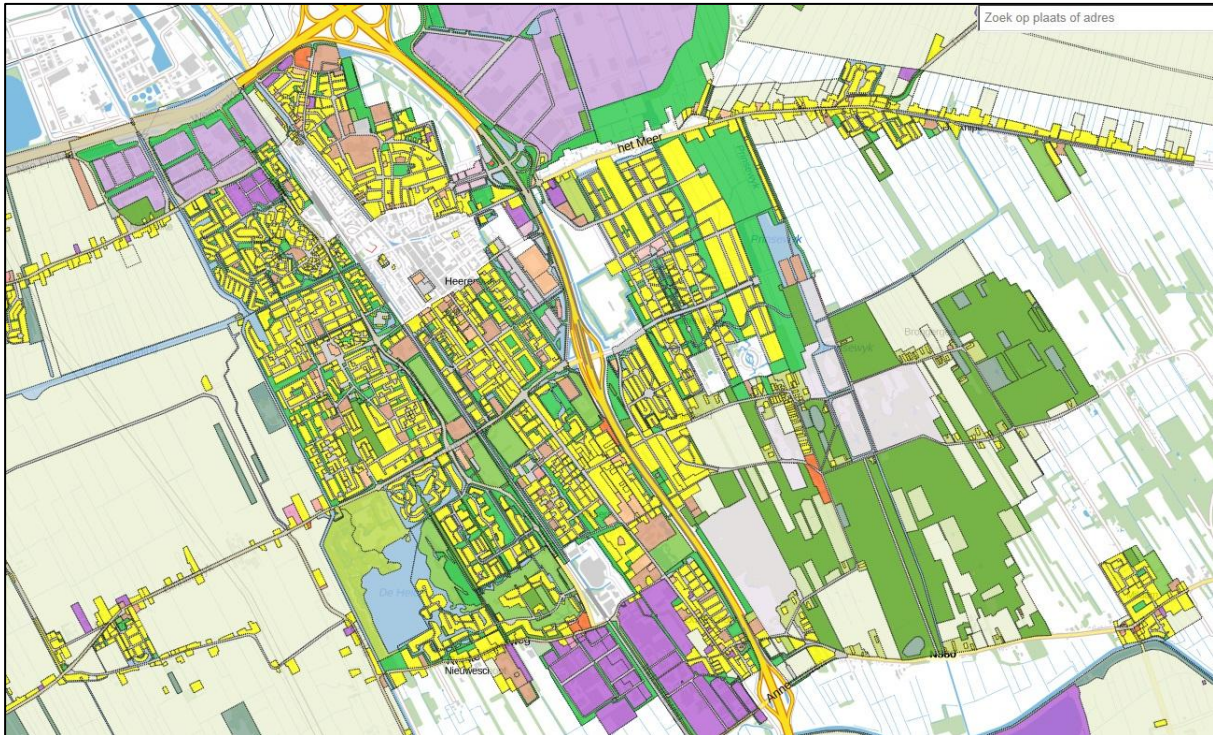
De SES ligt ongeveer op landelijk niveau in Heerenveen, het noorden van de gemeente (voormalig Boarnsterhim) en het oostelijk deel van de gemeente. Het zorggebruik ligt met name in de kern Heerenveen iets hoger. In de dorpen direct ten noorden van Heerenveen (Haskerdijken, Tjalleberd, Luijeberd, Gersloot) en ten oosten (Oranjewoud, de Knipe en Bontebok) ligt is de SES hoger dan gemiddeld en is het zorggebruik over het algemeen lager. Per zorgindicator zijn er wel uitzonderingen op deze algemene conclusie.

Figuur 4.3 Sociale status, gebruik van zorgvoorzieningen, eenzaamheid en bewegingsnorm

Groen in wijken en dorpen

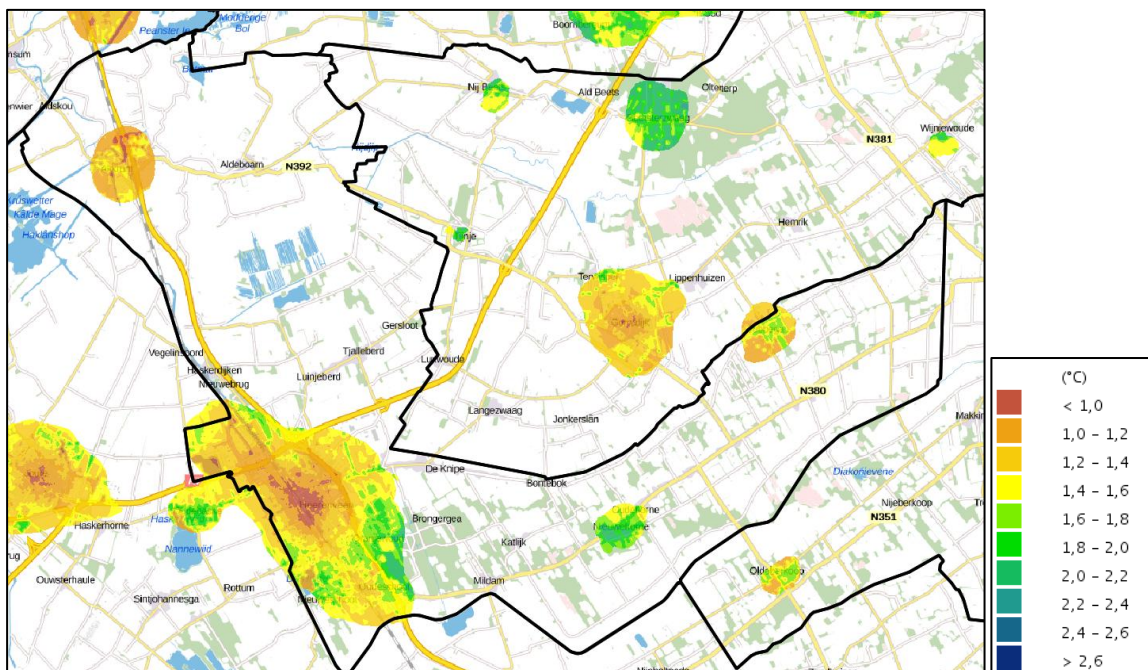
Uit cijfers van 2016 blijkt dat in de gemeente ongeveer 620 ha openbaar groen aanwezig is. Het grootste deel hiervan wordt onderhouden als kruidenrijk grasland of als berm. Daarnaast is er ook groen in bezit van particulieren. Onderstaand is een kaartbeeld opgenomen van www.ruimtelijkeplannen.nl waarin de groene kleuren de bestemmingen aangeven voor openbaar groen, sport, recreatie en bos in en rondom Heerenveen (groene tinten).

Figuur 4.4 Bestemmingen in Heerenveen en omgeving (bron: www.ruimtelijkeplannen.nl)

Hittestress

Klimaatverandering leidt in de zomers tot versnelde opwarming van versteende gebieden. Het centrum van Heerenveen wordt nu al ervaren als een warme plek (zie onderstaande figuur). Ook in dorpen als Akkrum kan de gebouwde omgeving leiden tot een hogere (gemiddelde) temperatuur in de zomer. Dorpen als Oranjewoud en Nieuwehorne zijn veel groener en komen in de onderstaande figuur naar voren als relatief koele plek.

Figuur 4.5 Verkoelend effect van groen en water (bron: Klimaat-effectatlas)

Sportstad

Heerenveen staat als een stad van sport op de kaart. Een relatief kleine gemeente met een hoogwaardig aanbod aan sportinfrastructuur voor zowel de top- als de breedtesport.

Het project Sportstad is begonnen in 1997 en werd geboren uit de noodzaak om een aantal initiatieven te bundelen. Voor de gemeente waren gebiedsontwikkeling, behoud en verbetering van normale sportvoorzieningen en het op de kaart zetten van Heerenveen als "Stad van Sport" beslissend.

Sportstad Heerenveen heeft een multifunctioneel sportcentrum opgeleverd met faciliteiten voor amateurs en topsporters. Er zijn niet alleen voorzieningen voor sport maar ook op het gebied van zorg en onderwijs gevestigd. Sportstad bestaat als strategisch concept en verbonden partij inmiddels dus bijna vijftien jaar. Er kan dan ook niet meer van een ontwikkelproject worden gesproken.

Op dit moment is een groot deel van Sportstad gerealiseerd en wordt nagedacht over doorontwikkeling van het concept Sportstad. Dit houdt in dat sportorganisaties gezamenlijk inzetten op de ontwikkeling van nieuwe programma's, dienstverlening (shared services) en accommodaties.

Figuur 4.6 Sportstad Heerenveen

Sportaccommodaties

Met het onderzoek *Ruimte voor sport in Heerenveen (2016)* het Mulierinstituut is onderzoek gedaan naar de behoefte aan sportvoorzieningen in de periode 2015-2030. Per woonserviceszone/sportpark is aangegeven welke ontwikkeling van het aantal teams valt te verwachten:

- Het aanbod van buitensportaccommodaties is redelijk in balans met de vraag naar ruimte van de buitensportverenigingen. Een enkel sportpark kampt met tekorten, waarbij aanvullende investeringen in met name kunstgrasvelden gewenst zijn (maar niet altijd noodzakelijk), terwijl andere sportparken een overschot aan velden hebben met mogelijkheden om deze velden af te stoten;
- Uit de draagvlakberekening blijkt dat er in Heerenveen meer dan genoeg binnensportruimte is. Op basis van het inwoneraantal zou de gemeente behoefte hebben aan maximaal vier sporthallen, dat zijn er drie minder dan het huidige aantal van zeven. Door de aanwezigheid van het CIOS in Heerenveen en daarmee samenhangend de accommodatie Sportstad Heerenveen (twee sporthallen) is het grote aantal sporthallen wel (deels) te verklaren. Maar ook als Sportstad Heerenveen in de analyse als één sporthal mee wordt genomen, blijft er een overschot bestaan.

Speeltoestellen

In de gemeente zijn ruim 650 speeltoestellen verspreid over 150 speelplekken in de openbare ruimte (*Speelplan Heerenveen, 2015*). De speeltoestellen worden goed onderhouden en zijn veilig. Sommige speelplekken worden intensief gebruikt en zijn ontmoetingsplekken voor ouders en buurtgenoten. Maar dit geldt niet voor alle speelplekken. De afgelopen jaren is vanwege het beperkte budget al een aantal acties in gang gezet om het onderhoud zo goedkoop mogelijk te kunnen uitvoeren.

Beleid

Op grond van de Wmo 2015 heeft onze gemeente een brede verantwoordelijkheid voor de deelname van al onze inwoners aan het maatschappelijke verkeer en bieden wij daar waar nodig maatschappelijke ondersteuning. Concreet gaat het er om dat inwoners zo lang als mogelijk thuis blijven wonen. In het Wmo & gezondheidsplan Iedereen doet mee 2015-2018 is vastgelegd hoe de gemeente de preventie, toegang en vangnet op het gebied van maatschappelijke ondersteuning wil regelen. In het plan zijn 5 hoofddoelen opgenomen, met daaronder 35 subdoelen. Onderstaand worden de subdoelen genoemd waar een link ligt met het fysieke domein. Deze doelen worden onderstaand nader geduid.

- De gemeente spant zich gedurende de periode 2015-2018 in om de bestaande activiteiten, die bijdragen aan het behoud van de sociale participatiemogelijkheden, te behouden;
- De gemeente stelt een herijkte visie 'wonen en zorg' vast;
- De gemeente bestrijdt gedurende de beleidsperiode actief overgewicht door bewustwording te creëren en zet in op het vergroten van de kennis bij ouders en kinderen op het gebied van bewegen en gezonde voeding via de methode JOGG;
- De gemeente onderzoekt de mogelijkheden van de 'healthy ageing' (35).

Sinds 1 januari 2015 zijn gemeenten verantwoordelijk voor de gehele ondersteuning voor kinderen, jongeren en hun ouders, van preventieve tot zware zorg. In het Beleidsplan Zorg voor Jeugd (2015-2018) is uiteengezet hoe de gemeente de toegang, werkwijze en financiering van de jeugdzorg in de gemeente wordt vormgegeven.

In het Masterplan Sportstad 2002 heeft de gemeenteraad de volgende doelstellingen van het project Sportstad geformuleerd:

- Versterking middelbaar beroepsonderwijs en voorgezet onderwijs
- Realisatie van een hoogwaardig sportcentrum/stadion
- Hoogwaardige stedenbouwkundige invulling stadiongebied
- Versterking sportmedische en arbeidsintegratie-voorzieningen
- Versterking imago van Heerenveen t.a.v. sport en bedrijvigheid
- Spin-off effecten t.a.v. ouderenhuisvesting, werkgelegenheid, bezoekersstromen, versterking regionale positie, onderwijsinfrastructuur en overige sportvoorzieningen van de gemeente.

In de Sport en bewegvisie 2017-2025 is de volgende visie geformuleerd:

"In 2025 is Heerenveen door sport en beweging vitaler en aantrekkelijker, hebben we oog voor elkaar en respecteren wij de diversiteit in onze samenleving. Alle Heerenveners hebben de mogelijkheid om te sporten en te bewegen, maar bovenal plezier te maken. Hierdoor maken zij snel nieuwe vrienden. Daarom zijn onze sportfaciliteiten geschikt en toegankelijk voor een ieder, van jong tot oud, van valide tot mindervalide. Door nauwe samenwerking tussen onze sportaanbieders, scholen en stichtingen bieden wij onze kinderen en volwassenen alle kansen om te gaan sporten. Heerenveen is dan ook de plek om je talent voor sport te ontwikkelen en de voedingsbodem voor onze topsport. SAMEN innoveren wij onze sportmogelijkheden, passend bij de vraag van onze inwoners."

In de visie zijn vanuit de Actielijn 'Lekker buiten beweeg en sporte' de volgende uitgangspunten relevant voor het fysieke domein:

- Samen met ons speelbeleid zijn de beschikbare sport-, spel- en beweegplekken in de wijken en dorpen nog beter afgestemd op de vraag en wordt er volop buiten gespeeld, bewogen en gesport;
- We gaan het buitengebied inclusief de voorzieningen, daar waar het kan, beter benutten voor (extreme) outdoorsporten en urbansports;
- Sport en bewegen maken we ook in de inrichting van onze openbare ruimte meer zichtbaar door middel van verrassende elementen en activiteiten die uitnodigen tot sport en bewegen, passend bij ons imago van Stad van Sport. Dit doen we integraal met ons Wmo- en Gezondheidsbeleid, zoals 'beweegroutes'.

In het Speelplan Heerenveen (2015) is beschreven hoe we het buitenspelen voor kinderen tot 12 jaar in de gemeente Heerenveen willen invullen. Wij vinden het belangrijk dat Heerenveense kinderen letterlijk en figuurlijk de ruimte vinden en krijgen om te spelen, te bewegen en elkaar te ontmoeten. De openbare ruimte maakt hier een belangrijk onderdeel van uit.

Om kinderen naar buiten te lokken en om ook voor de toekomst goede speelvoorzieningen te garanderen moeten we blijven investeren in een goede buitenspeelruimte. We gaan inzetten op grotere, kwalitatief goede speelplekken op een beperkter aantal plekken in de wijk. Tegelijk werken we toe aan een gedeelde openbare ruimte die uitnodigt om te bewegen en een prettige plek is om te gebruiken voor iedereen. In dit Speelplan staat hoe we dit gaan oppakken. Iedereen wordt uitgedaagd om een bijdrage te leveren. De speelruimte zal worden omgevormd tot een nieuwe situatie aan de hand van de volgende hoofdlijnen:

- Van kwantiteit naar kwaliteit. Centrale speel- en ontmoetingsplekken, meer coördinatie op de ligging en het aanbod van speelvoorzieningen in de openbare ruimte.
- Aandacht voor diversiteit in voorzieningen en doelgroepen. Diversiteit in locaties, speeltoestellen en natuurlijk spelen: aandacht voor natuurlijke speelplekken met water, de speelbehoefte van verschillende doelgroepen in de openbare ruimte, ongeorganiseerd sporten.
- Meer gedeelde ruimte, ook geschikt voor spelen. Kindvriendelijke inrichting van openbare ruimte, integreren van schoolpleinen.

Het toekomstige aanbod van ingerichte speel- en ontmoetingsplekken wordt vastgelegd op een kaart. Deze kaart wordt opgesteld samen met de wijken en dorpen in Heerenveen. Op de kaart staan de zogenaamde „Top-plekken” en „Steun-plekken”. Samen vormen zij het speellandschap van Heerenveen.

In het Gemeentelijk Verkeer en Vervoerplan (2017) wordt onderkend wordt dat stimuleren van lopen en fietsen binnen het verkeer- en vervoerbeleid van belang is voor de gezondheid en dat op dit gebied winst te behalen is (zie voor concrete acties paragraaf 2.4.3). In het document is aangegeven dat langs de K.R. Poststraat en de Atalantastraat vragen spelen over gezondheid van de leefomgeving (fijnstof en geluidsbelasting).

Samen met het Heerenveens initiatief Toegankelijkheid (Hit) wordt gewerkt aan de implementatie van het VN-verdrag voor de rechten van mensen met een beperking. HiT is een burger initiatief gestart in augustus 2016 om de algemene toegankelijkheid voor mensen met een beperking in onze gemeente Heerenveen te verbeteren. Dit doet HiT door ondernemers, overheid en maatschappelijke instellingen ertoe aan te zetten obstakels, in de breedste zin van het woord, uit de weg te ruimen.

In het kader van een nieuw duurzaamheidsprogramma worden op dit moment acties ontwikkeld om hittestress te voorkomen.

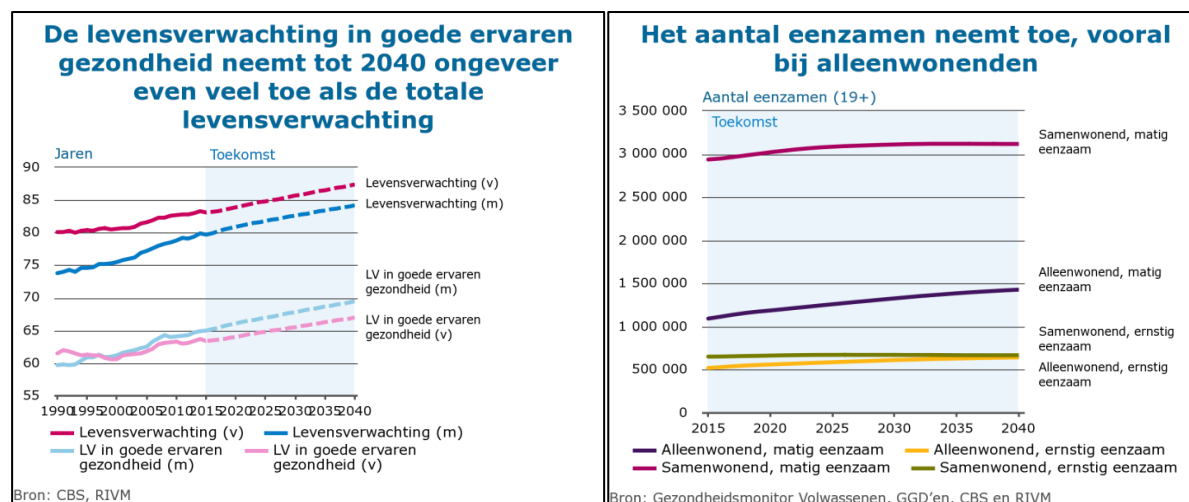
Trends en ontwikkelingen

In de Volksgezondheid Toekomst Verkenning (VTV) rapporteert het RIVM elke vier jaar over de ontwikkeling van de volksgezondheid in Nederland. De VTV geeft inzicht in de belangrijkste toekomstige maatschappelijke opgaven op het gebied van ziekte en gezondheid, gezondheidsdeterminanten, preventie en gezondheidszorg in Nederland. In de VTV van 2018 zijn de volgende trends en ontwikkelingen beschreven:

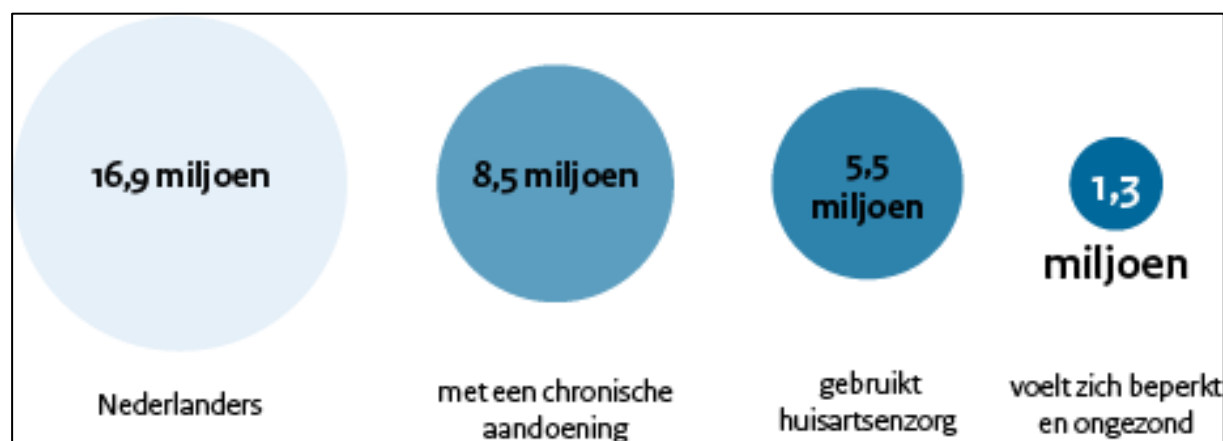
Levensverwachting en (ervaren) gezondheid

- De levensverwachting stijgt van 81,5 in 2015 naar bijna 86 jaar in 2040. De levensverwachting in goede ervaren gezondheid en zonder beperkingen neemt ongeveer even veel toe als de totale levensverwachting. We blijven dus ook langer vitaal;
- Ook in de toekomst veroorzaken kanker en hart- en vaatziekten het grootste deel van sterfte. Wel neemt het aandeel in de totale sterfte af. Dementie wordt in de toekomst een belangrijkere doodsoorzaak;
- Eenzaamheid neemt toe, vooral bij alleenwonenden en bij de leeftijdscategorie ouder dan 75 jaar;

- In 2015 had 50 procent van de mensen minimaal één chronische aandoening; in 2040 is dat 54 procent. Niet alle mensen met een chronische aandoening gaan ieder jaar naar de huisarts en de meerderheid voelt zich gezond en niet beperkt.

Figuur 4.7 Ontwikkeling van de levensverwachting en eenzaamheid

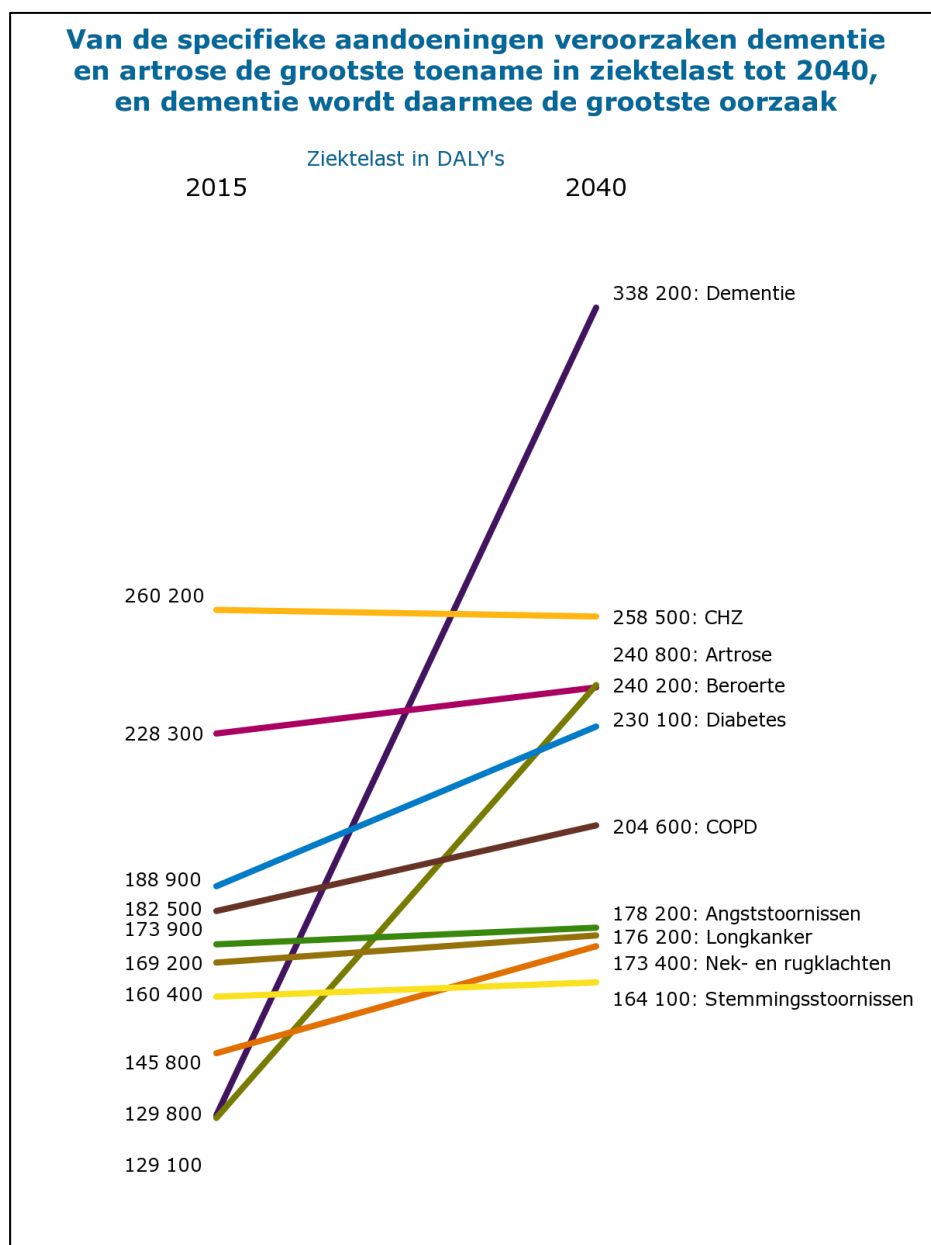

Figuur 4.8 Aantal mensen met een chronische aandoening dat gebruik maakt van de huisarts en zich beperkt voelt

Aandoeningen en ziektelast

- Net als in 2015 komen in 2040 nek- en rugklachten, artrose en diabetes de aandoeningen die het meeste voorkomen. Artrose en diabetes behoren ook tot de grootste stijgers in aantal;
- In 2040 zijn kanker, hart- en vaatziekten en psychische stoornissen de diagnosegroepen die de meeste ziektelast veroorzaken. Ziektelast wordt daarbij uitgedrukt in DALYs ⁵⁾. Dementie en artrose veroorzaken de grootste toename in ziektelast tot 2040;
- Ondanks dat er nauwelijks mensen overlijden aan stemmings- en angststoornissen, veroorzaken deze aandoeningen wel veel ziektelast.

⁵⁾ De DALY (Disability-Adjusted Life Year) is een maat voor gezonde levensjaren die verloren gaan door ziekte (ziektejaarequivalenten) of vroegtijdig overlijden (verloren levensjaren).

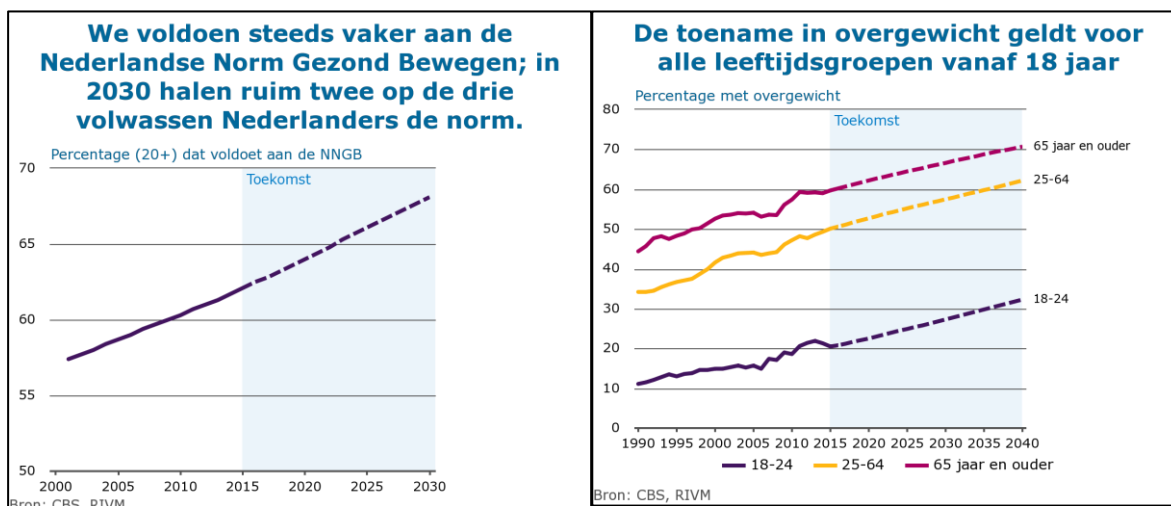

Figuur 4.9 Toename in ziektelast als gevolg van een specifieke aandoening

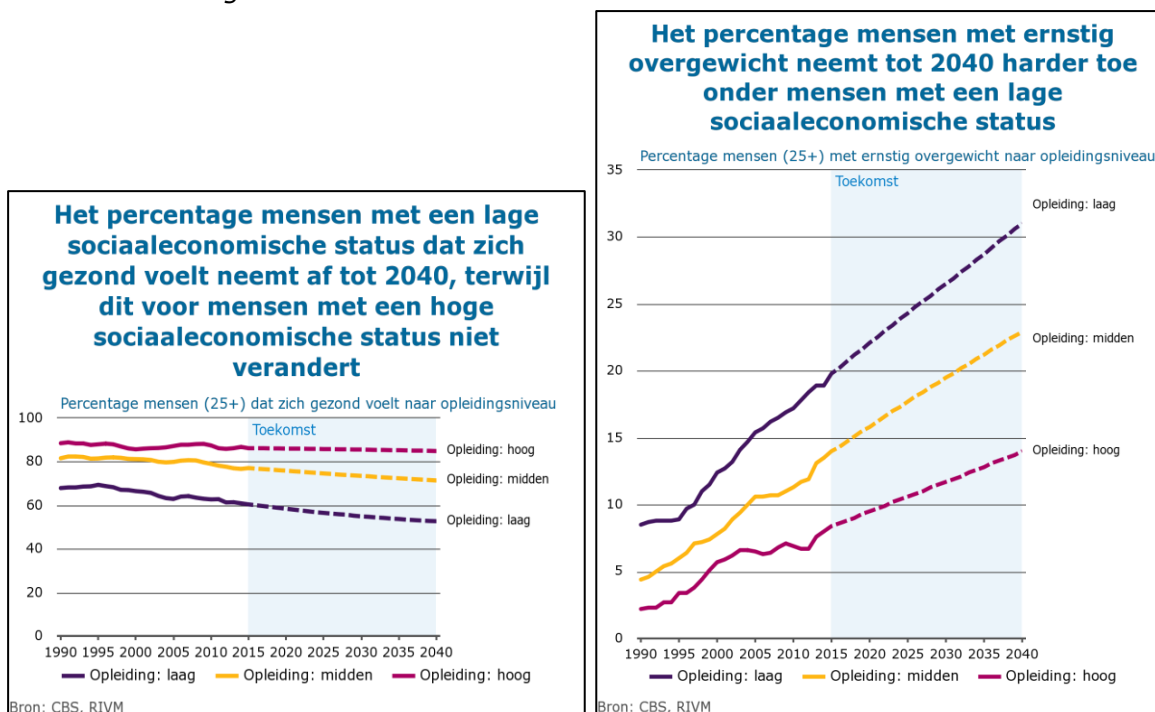
Leefstijl en gezondheidsverschillen

- Het percentage rokers blijft dalen; in 2040 rookt nog 14 procent van de volwassenen.
- We worden steeds zwaarder; in 2040 heeft 62 procent van de volwassen Nederlanders overgewicht. De toename in overgewicht geldt voor alle leeftijdsgroepen vanaf 18 jaar.
- We voldoen steeds vaker aan de Nederlandse Norm Gezond Bewegen; in 2030 halen ruim twee op de drie volwassen Nederlanders de norm.
- De dalende trend in groente- en fruitconsumptie is de laatste jaren gestabiliseerd; de toekomstige ontwikkelingen in voeding zijn onzeker.
- Het verschil in levensverwachting tussen mensen met een lage en hoge sociaaleconomische status bleef in de periode 2004-2014 ongeveer 7 jaar; de toekomstige ontwikkelingen in deze verschillen zijn onzeker;

- Het percentage mensen met een lage sociaaleconomische status dat zich gezond voelt, neemt af tot 2040, terwijl dit voor mensen met een hoge sociaaleconomische status niet verandert.
- Het percentage mensen met ernstig overgewicht neemt tot 2040 meer toe onder mensen met een lage sociaaleconomische status.
- In 2040 is de levensverwachting nog steeds het laagst in een aantal grote steden en krimpgebieden.

Figuur 4.10 Aandeel Nederlanders dat voldoet aan de Norm Gezond Bewegen en toename in overgewicht

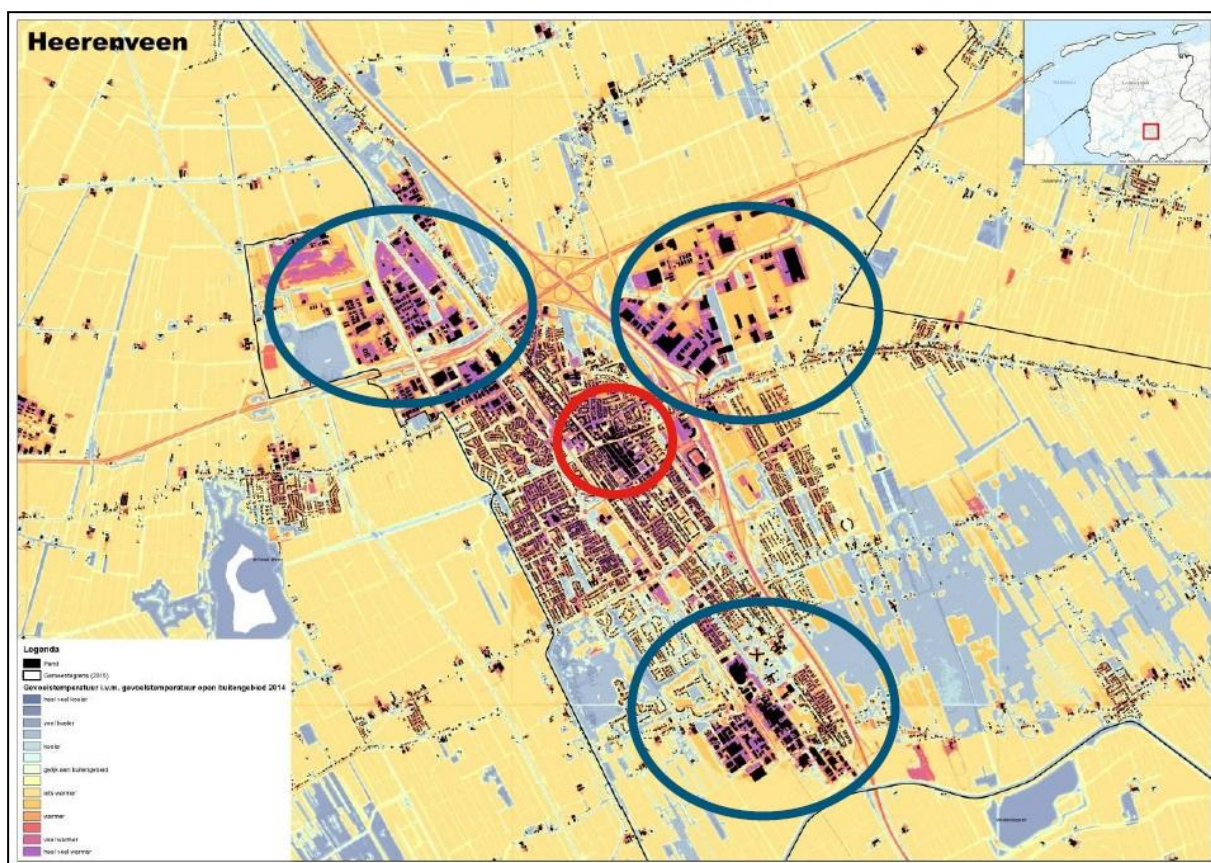

Figuur 4.11 Gezondheidsverschillen tussen mensen met een hogere en lagere opleiding

Hittestress

Door klimaatverandering warmen versteende plekken sneller op. Naast het centrum, worden richting 2050 zijn ook de volgende aandachtsgebieden relevant (zie onderstaande figuur):

- Bedrijventerreinen;
- Oudere woonwijken met relatief krappe opzet;
- Het terrein rondom het Ziekenhuis (kwetsbare inwoners).

Figuur 4.12 Aandachtsgebieden met betrekking tot hittestress in Heerenveen

4.2 Geluid

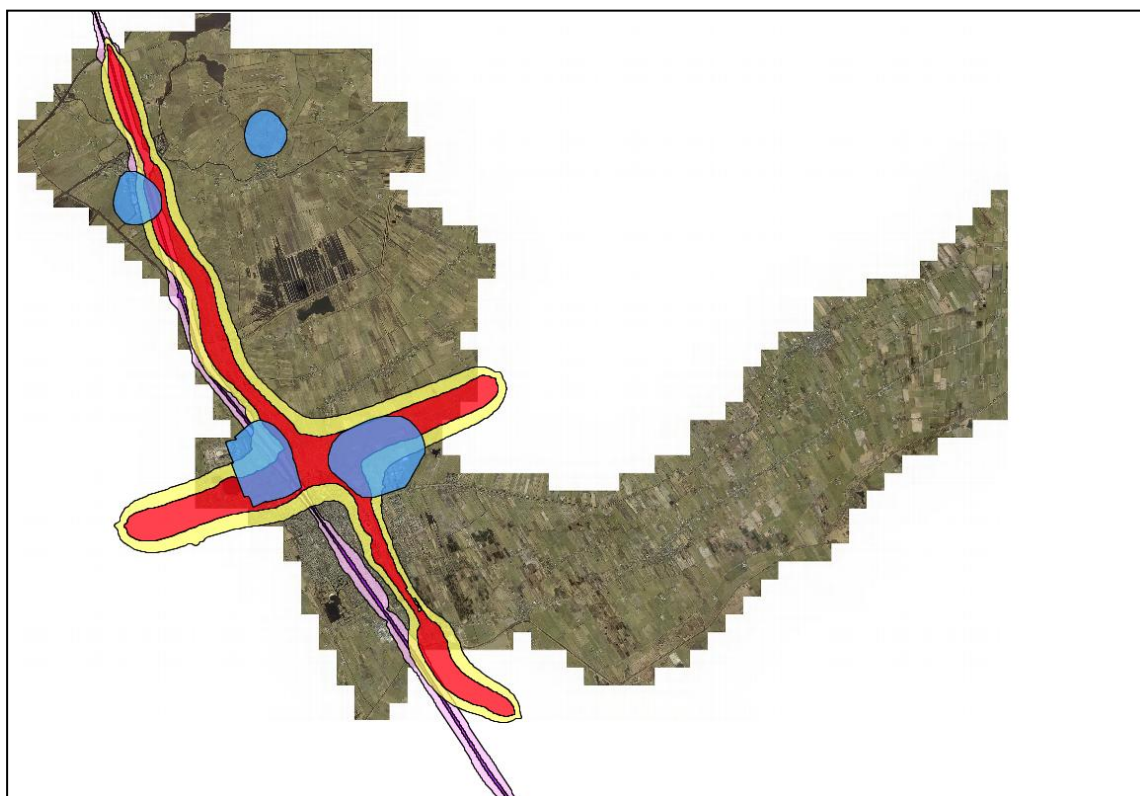
De hoogste geluidsbelastingen in de gemeente komen voor in de omgeving van industrieterreinen, het spoor en snelwegen. De onderstaande figuur geeft een impressie van de uitstralingseffecten van deze geluidsbronnen.

In de gemeente komen drie gezoneerde industrieterrein voor:

- IBF;
- Kanaal-oostzijde;
- Spikerboor (bij Akkrum);
- Het gascompressorstation van Gasunie (bij Aldeboarn).

Figuur 4.13 Geluidsbelasting (bron: Atlas Natuurlijk Kapitaal)

Figuur 4.14 Indicatieve ligging geluidscontouren Rijkswegen, spoorwegen en gezoneerde industrieterreinen

Beleid

Vanuit de Wet geluidhinder (Wgh) gelden geluidsnormen vanwege spoorweglawaai, wegverkeerslawaai en industrielawaai. In het kader van de Wet geluidhinder zijn geluidsproductieplafonds vastgesteld voor Rijkswegen en Provinciale wegen. Rondom een aantal industrieterreinen geldt een geluidszone die woningen moet beschermen tegen een te hoge geluidsbelasting. Deze zones zijn vastgelegd in diverse bestemmingsplannen.

Sinds 1 januari 2007 is het college van B&W bevoegd om een hogere grenswaarde te verlenen ten opzichte van de voorkeursgrenswaarden in deze wet. Op basis van de Notitie Verlening Hogere Waarde door de gemeente is in 2007 besloten om voor het verlenen van hogere grenswaarden de criteria over te nemen uit de besluitend die voor wijzigingen van de Wet geluidhinder van toepassing waren. Wel is de ambitie uitgesproken om op termijn over te gaan naar gebiedsgericht geluidsbeleid, waarmee ruimte kan worden gecreëerd voor ruimtelijke ontwikkelingen.

Trends en ontwikkelingen

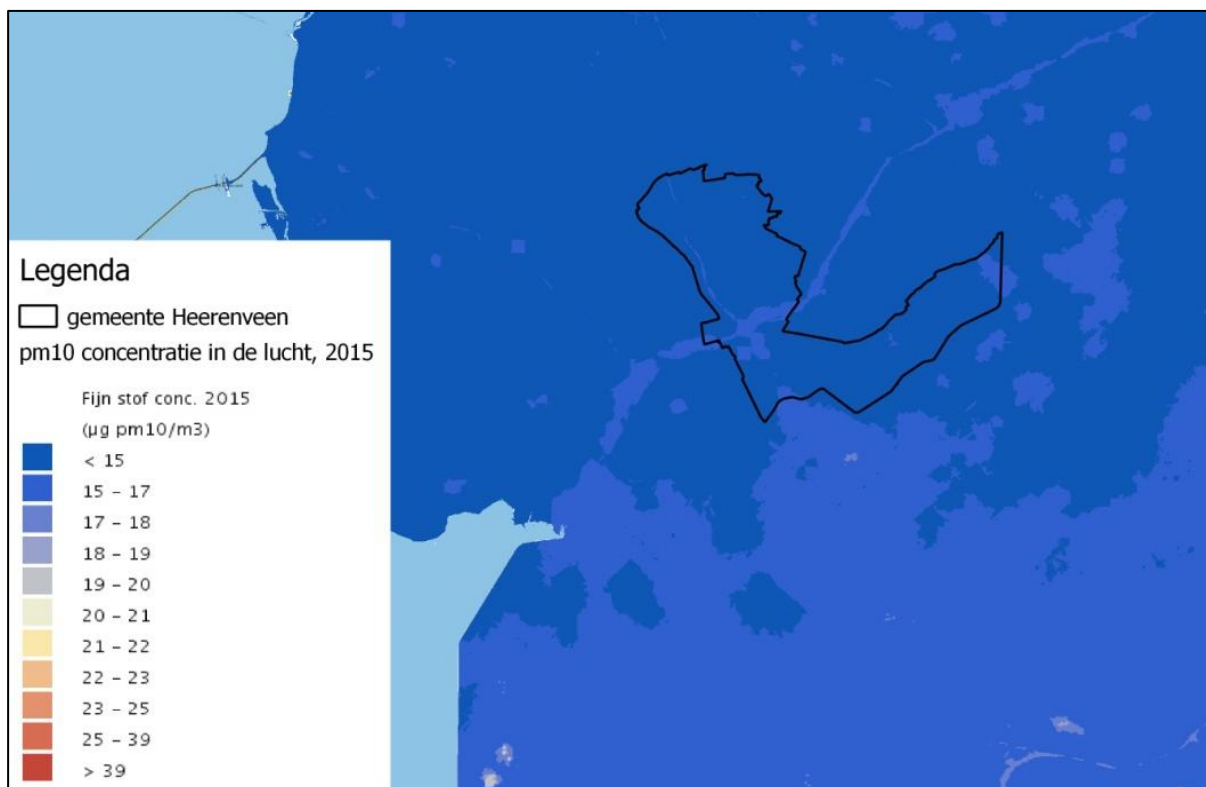
Op het gebied van geluid zijn de volgende trends en ontwikkelingen aan de orde:

- Wijzigen bij de aansluiting op de A32 en realisatie leiden tot een aanpassing van het verkeer op het onderliggende wegennet;
- Door ontwikkeling van nieuwe bedrijvigheid kan de geluidsbelasting van industrieterreinen toenemen. Wel is deze toename begrensd door dat bedrijfsvestigingen worden getoetst aan de geluidszone;
- Door een autonome toename van het verkeersintensiteit kan de geluidsbelasting toenemen. Wanneer het geluidsniveau door toenemend wegverkeer een bepaalde drempel overschrijdt, dienen deze overheden maatregelen te treffen om de geluidsbelasting van de weg terug te brengen;
- De introductie van warmtepompen in het kader van de energietransitie zouden een nieuwe bron van geluidhinder kunnen vormen in woonwijken.

4.3 Luchtkwaliteit

Huidige situatie

In Friesland en Heerenveen liggen de concentraties fijn stof en stikstofdioxide ruim onder de wettelijke grenswaarde en onder het landelijke gemiddelde. In het kader van de gewijzigde afritten A32 is de luchtkwaliteit langs gemeentelijke hoofdwegen in beeld gebracht voor de zichtjaren 2018 en 2032 (FUMO, nov 2017). Uit deze berekeningen blijkt dat de concentraties fijn stof en stikstofdioxide (NOx) ruimschoots onder de landelijke normen blijven. De hoogste concentraties zijn te vinden langs (de afritten van) snelwegen.

Figuur 4.15 Fijnstofconcentratie (PM10) in Friesland (RIVM, 2015)

Beleid

Heerenveen heeft geen specifiek beleid op het gebied van luchtkwaliteit. De luchtkwaliteitseisen uit de Wet milieubeheer worden gehanteerd voor de realisatie van nieuwe plannen.

Trends en ontwikkelingen

In de komende jaren wordt verwacht dat:

- De concentratie stikstofdioxide in de Friese lucht daalt van 14,0 naar 9,7 microgram per kubieke meter in 2020.
- De concentratie fijnstof zakt van 21,2 naar 16,0 microgram per kubieke meter in 2020;
- Het gasloos bouwen kan bijdragen aan een schonere lucht. Houtstook en pelletkachels kunnen lokaal echter weer zorgen voor een slechtere luchtkwaliteit.

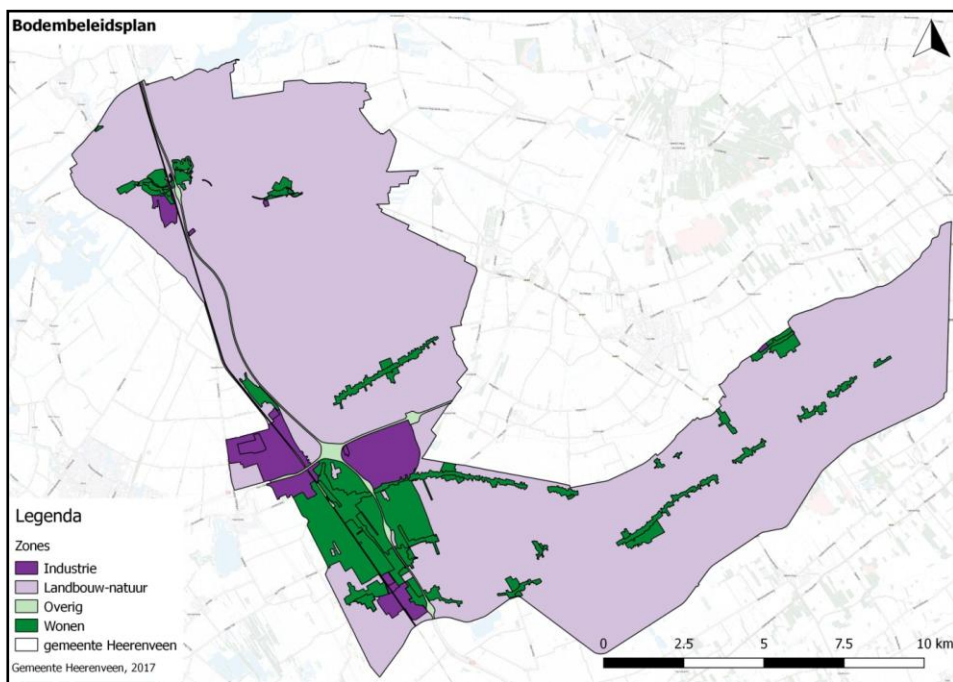
4.4 Bodemkwaliteit

Huidige situatie

In de gemeente Heerenveen is, net als in alle andere gemeenten, als gevolg van het langdurig menselijk handelen de bodem in meer of mindere mate negatief beïnvloed. Het buitengebied is over het algemeen schoon. Heerenveen kent één gebied dat in verhouding tot de andere gebieden in de gemeenten meer verontreinigd is. Dit is de Herenwal in het centrum van Heerenveen. Dit gebied is vanaf circa 1560 intensief gebruikt als woon- en werkgebied en kent verschillende verontreinigingen.

Beleid

De gemeente kiest met de *Bodemkwaliteitskaart en de nota bodembeheer gemeente Heerenveen (2015-2020)* voor gebiedsspecifieke oplossingen om hergebruik van grond zoveel mogelijk te stimuleren. Daarnaast wil de gemeente de kwaliteit van de bodem meer laten aansluiten op de functie van een gebied. Het beleid is erop gericht hergebruik te faciliteren zonder dat daarbij sprake is van onaanvaardbare risico's voor mens, dier of plant. Door gebruik te maken van een eenduidige normering op klassenniveau worden de regels voor het uitwisseling en toepassing van (hergebruiks)grond eenvoudiger.

Figuur 4.16 Beleidskaart toepassing van grond (Bodembeleidsplan 2015-2020)

Er zijn een aantal gebieden in de gemeente aanwezig met een specifieke kwaliteit of waar specifieke beleid geldt. Het gaat om de volgende gebieden:

- Oksel klaverblad A7/A32;
- Locatie Herenwal;
- Spoorzones en rijkswegen;
- Ecopark "de Wierde".

Trends en ontwikkelingen

Er zijn geen specifieke trends en ontwikkelingen op het gebied van bodemkwaliteit aan de orde.

4.5 Geurhinder veehouderij

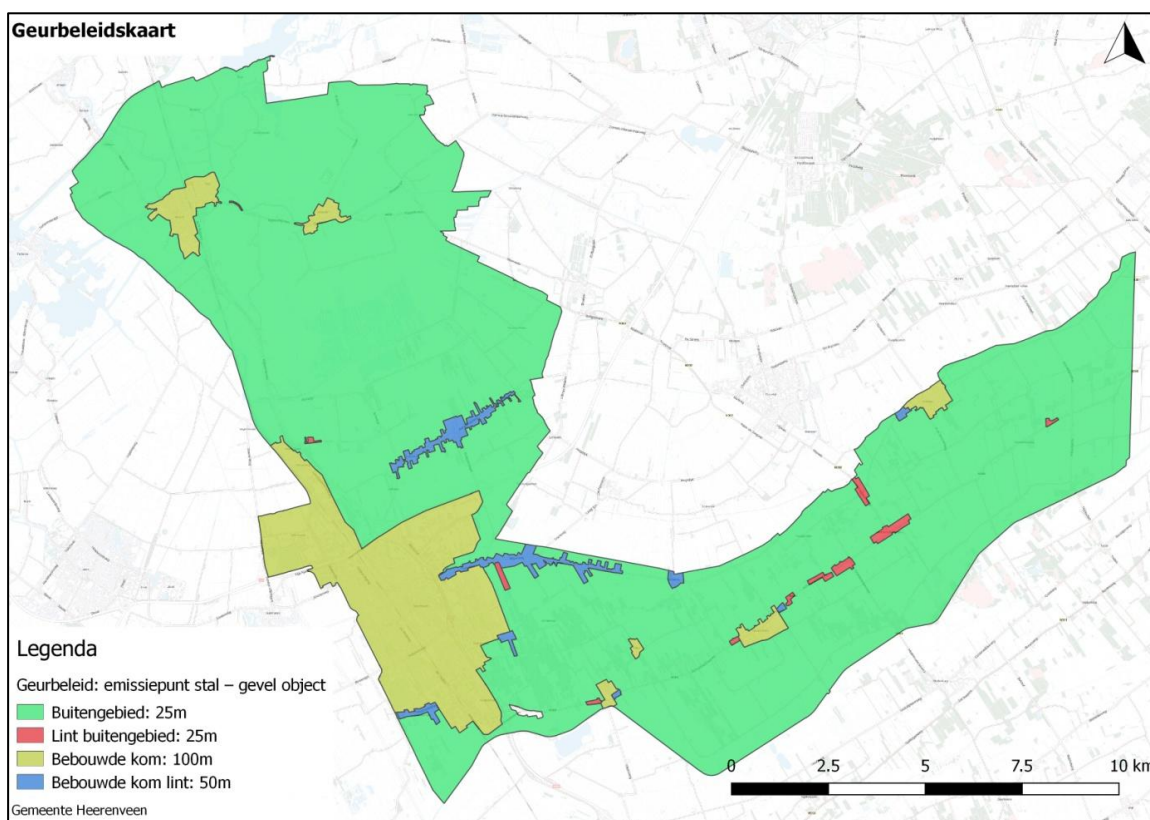
Huidige situatie

In Heerenveen zijn ongeveer 225 agrarische bedrijven van verschillende grootte aanwezig. Het overgrote deel van deze bedrijven houdt melkvee. Een deel van de melkveebedrijven bezit ook ander vee (rundvee of andere dieren). Intensieve veehouderij komt in het gebied nauwelijks voor.

Beleid

In de *Wet geurhinder en veehouderij* is beschreven welke mogelijkheden gelden voor geuremissie en positionering van stallen van veehouderijen. Met het vaststellen van eigen verordening, mag de gemeente afwijken van de vaste afstanden uit de wet. De *Beleidsnotitie Geur, toetsingskader geur bij veehouderijen (2015)* heeft betrekking op bestaande veehouderijen. Voor nieuwe bedrijven gelden de normen uit de Wgv, waarbij geen maatwerkoplossing noodzakelijk is. Op basis van de ruimtelijke situatie wordt een gebied binnen- en buiten de bebouwde kom onderscheiden.

Per gebied gelden afstanden die moeten worden aangehouden tussen stal en geurgevoelig object (zie onderstaande figuur en tabel).

Figuur 4.16 Geurbeleidskaart (bron: Beleidsnotitie Geur)

Situatie	gevel stal – gevel object	emissiepunt stal – gevel object
Binnen bebouwde kom		
• kom	50 m	100 m (landelijke norm)
• lint bebouwde kom	50 m	50 m (lokaal maatwerk)
Buiten bebouwde kom		
• lint buitengebied	25 m	25 m (lokaal maatwerk)
• overig buitengebied	25 m	25 m (lokaal maatwerk)

Tabel 4.1 Afstanden tussen stal, emissiepunt en geurgevoelig object

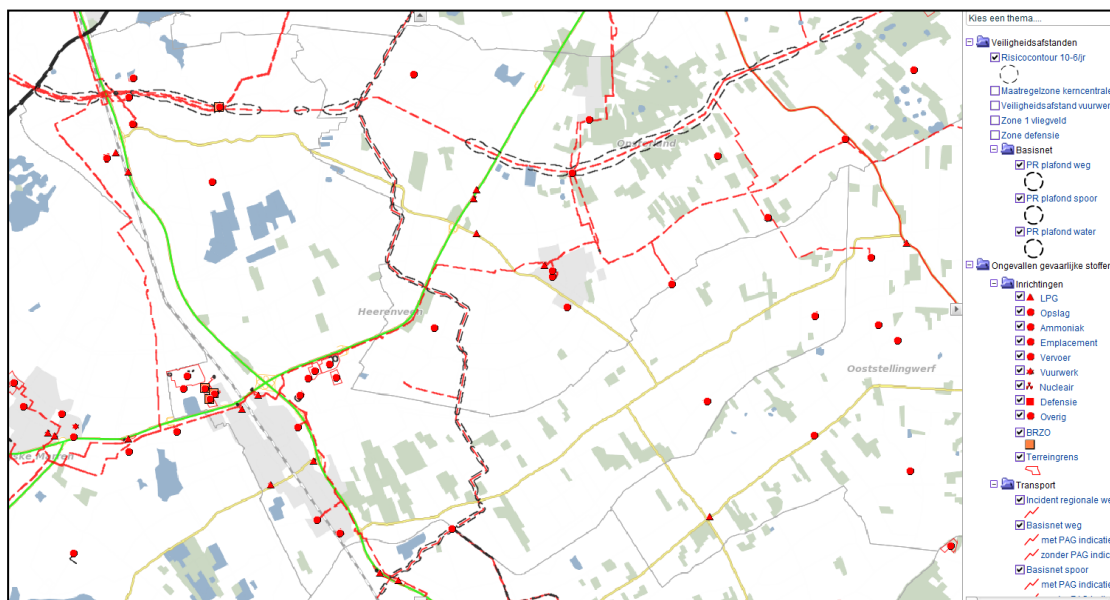
Trends en ontwikkelingen

- Substantiële toename van geurhinder als gevolg van intensieve veehouder valt in Heerenveen niet te verwachten;
- Verdere schaalvergroting in de grondgebonden landbouw gaat samen met een afname van het aantal agrarische bedrijven. Tegelijk komen er grotere stallen en mestopslagen.

4.6 Omgevingsveiligheid

Huidige situatie

De belangrijkste risicobronnen zijn gesitueerd op het bedrijventerrein Haskerveen / Kanaal. Daarnaast worden over de snelwegen, het spoor en waterwegen gevaarlijke stoffen vervoerd. Ook vindt er via buisleidingen aardgastransport plaats door een deel van de gemeente.

Figuur 4.17 Risicobronnen in de gemeente Heerenveen (bron: www.risicokaart.nl)

Beleid

In het *Integraal Veiligheidsplan Samen Veilig, Samen Doen 2017-2021* is de ambitie is de ambitie opgenomen om samen met inwoners en ketenpartners de veiligheid te verbeteren en het veiligheidsgevoel te vergroten ofwel: maak het Samen Veilig! Er zijn een aantal nieuwe uitgangspunten voor redelijk veiligheidsbeleid geformuleerd:

1. Inwoners zijn in hoge mate zelf in staat om verantwoordelijkheid te dragen over hun leefomgeving;
2. Het is noodzakelijk om inwoners zo direct en transparant mogelijk te betrekken bij de besluitvorming over de omgang met risico's en de reactie op incidenten die hen betreffen;
3. Waar mogelijk laat het openbaar bestuur de samenleving ruimte door ook op het veiligheidsaspect inwoners en bedrijven minder regels op te leggen;
4. De overheid beslist op gelijke, goed afgewogen wijze over het omgaan met risico's, ook naar aanleiding van incidenten;
5. Als marktpartijen (beter) kunnen uitvoeren, wegen wij dit af.

In aanloop naar de nieuwe speerpunten zijn inwoners en ketenpartners gevraagd naar risico,- en veiligheidsbeleving (inwonersonderzoek en tevens 0-meting). Daarnaast is er een veiligheidsanalyse gemaakt. De hieruit voortvloeiende speerpunten voor de periode 2017-2021 zijn:

1. Verkeersveiligheid
2. Overlastgevende en verwarde personen
3. Jeugd en Veiligheid
4. Achter de voordeur
5. Preventie Woninginbraken

Ieder speerpunt is vertaald in een aantal concrete actiepunten. Bijsturen blijft mogelijk. Dit vindt minimaal tweejaarlijks plaats door het college.

Trends en ontwikkelingen

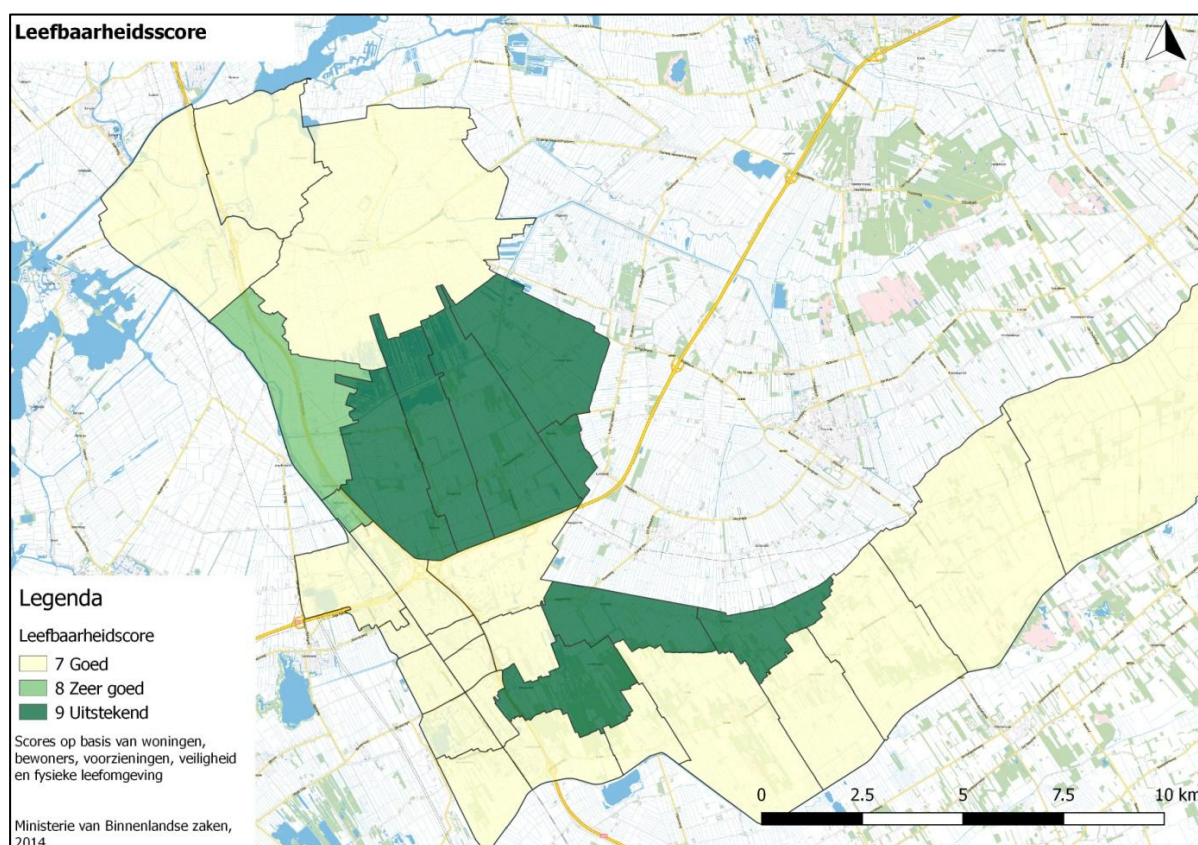
Er zijn geen specifieke trends en ontwikkelingen op het gebied van externe veiligheid aan de orde.

5 Wonen en leven

5.1 Leefbaarheid / voorzieningen

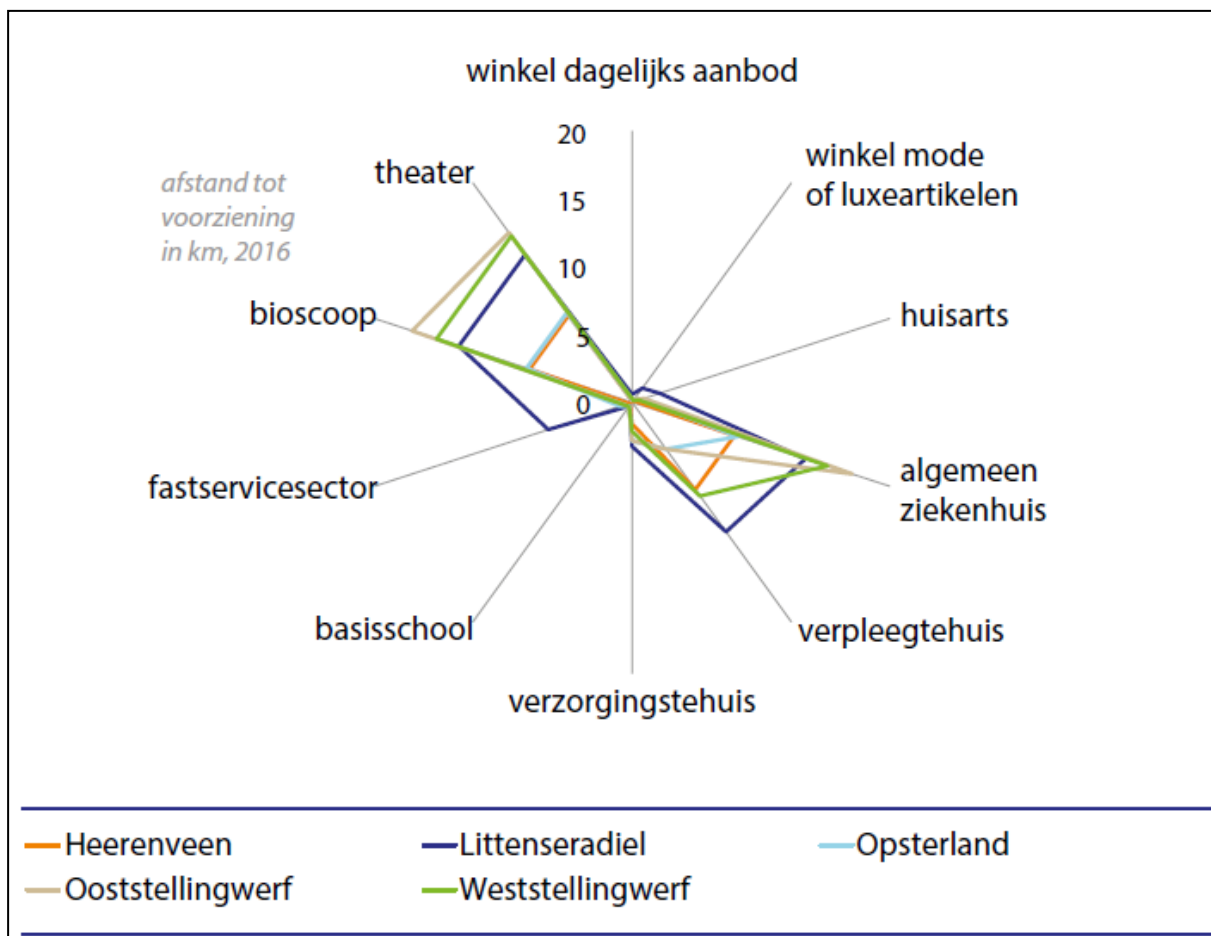
Huidige situatie

In de onderstaande figuren is de leefbaarheidsscore in 2014 en de ontwikkeling van de leefbaarheid in de periode 2000-2014 weergegeven. Deze score is gebaseerd op een aantal indicatoren die worden bijgehouden op het gebied van woningen, voorzieningen, veiligheid en de fysieke leefomgeving. De leefbaarheidsscore is goed tot uitstekend te noemen.

Figuur 5.1 Leefbaarheidsscore (Ministerie van Binnenlandse Zaken, 2014)

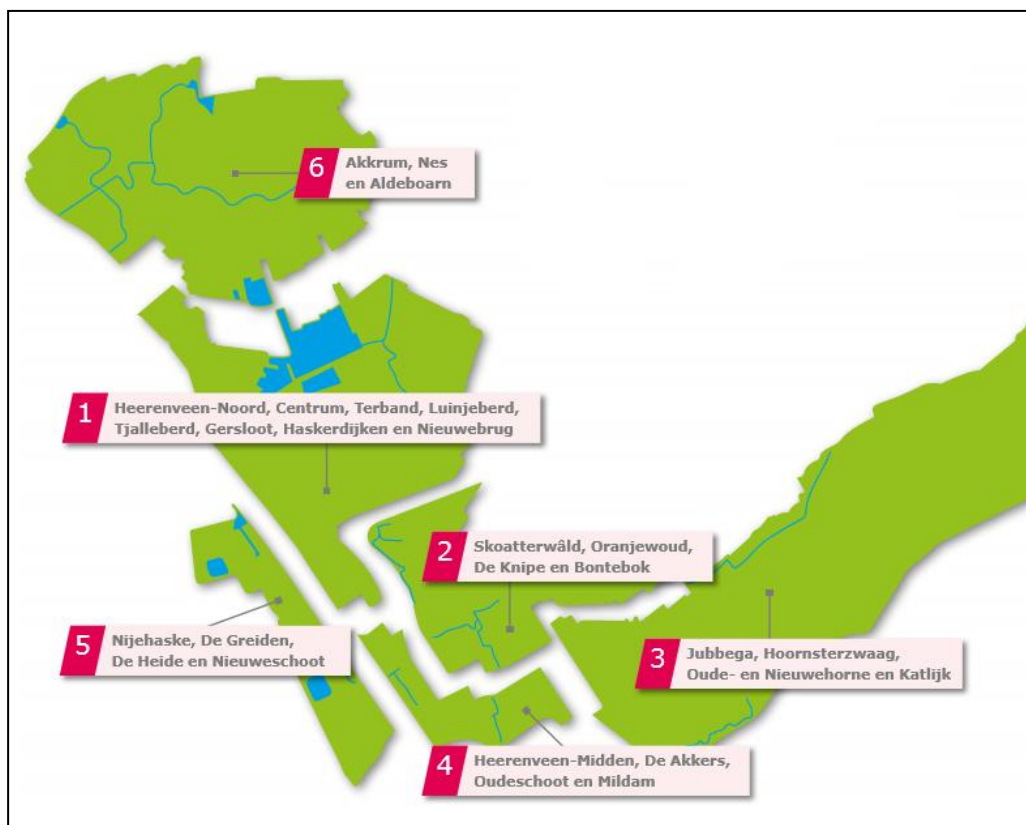
De meeste regionale voorzieningen bevinden zich in Heerenveen, waardoor de afstand ten opzicht van voorzieningen in Heerenveen minder groot is dan andere gemeenten in de regio. Voor de dorpen aan de noordkant en aan de oostkant van de gemeente is deze afstand wel groter dan voor de kern Heerenveen en de dorpen daar direct omheen.

Figuur 5.2 Afstand tot meest nabije voorziening (in km)
(bron: Perspectief voor Zuidoost Fryslân, Rabobank, 2017)

Beleid

Vanuit welzijn en zorg heeft de gemeente Heerenveen zes woonservicezones gedefinieerd. Elke woonservicezone bestaat uit één of meer wijken en/of dorpen en is een ruimtelijk aaneengesloten gebied. In de onderstaande figuur is deze verdeling weergegeven. Ieder netwerkteam heeft in 2017 een wijkanalyse en een Woonserviceplan gemaakt. In dit woonserviceplan zijn bevindingen van de afgelopen tijd verzameld en de aanpak voor het komende jaar beschreven.

Figuur 5.3 Woonservicezones in Heerenveen

Onderwijshuisvesting

In 2016 is het 'Toekomstperspectief Huisvesting Basisonderwijs' geactualiseerd. Het plan bevat een faseringsplan voor de uitvoering van huisvestingsprojecten voor de komende twee decennia. Dit plan geeft inzicht in de volgende onderwerpen :

1. welke beleidsvisie is van toepassing op de onderwijshuisvesting?
2. hoe ziet het huisvestingsperspectief er voor de basisscholen er op korte, middellange en lange termijn uit?
3. welke investeringen in de onderwijshuisvesting van het basisonderwijs zijn op korte termijn noodzakelijk en/of gewenst?

Gemeente en de schoolbesturen hebben elk hun eigen taken en verantwoordelijkheden aangaande onderwijshuisvesting:

- De gemeente is verantwoordelijk voor voldoende huisvestingscapaciteit en een adequate huisvestingssituatie. Maatregelen die zijn gericht op een verlenging van de levensduur van een gebouw (renovatie en vervangende nieuwbouw) horen ook tot de gemeentelijke verantwoordelijkheid. Renovatie leidt tot een minimale verlenging van de levensduur van een gebouw voor 20 jaren, terwijl vervangende nieuwbouw leidt tot een minimale verlenging van de levensduur met 40 jaren.
- Schoolbesturen zijn zelf verantwoordelijk voor aanpassingen, regulier en groot onderhoud en de exploitatie van scholen. Het opheffen en samenvoegen van scholen of het aangaan van een samenwerkingsbestuur is en blijft een autonome aangelegenheid van de schoolbesturen zelf.

In de periode 2016-2020 wordt vooral ingezet samenvoeging van scholen in een MFA in Tjalleberd. Voor de periode daarna is vernieuwing en uitbreiding van een aantal scholen aan de orde.

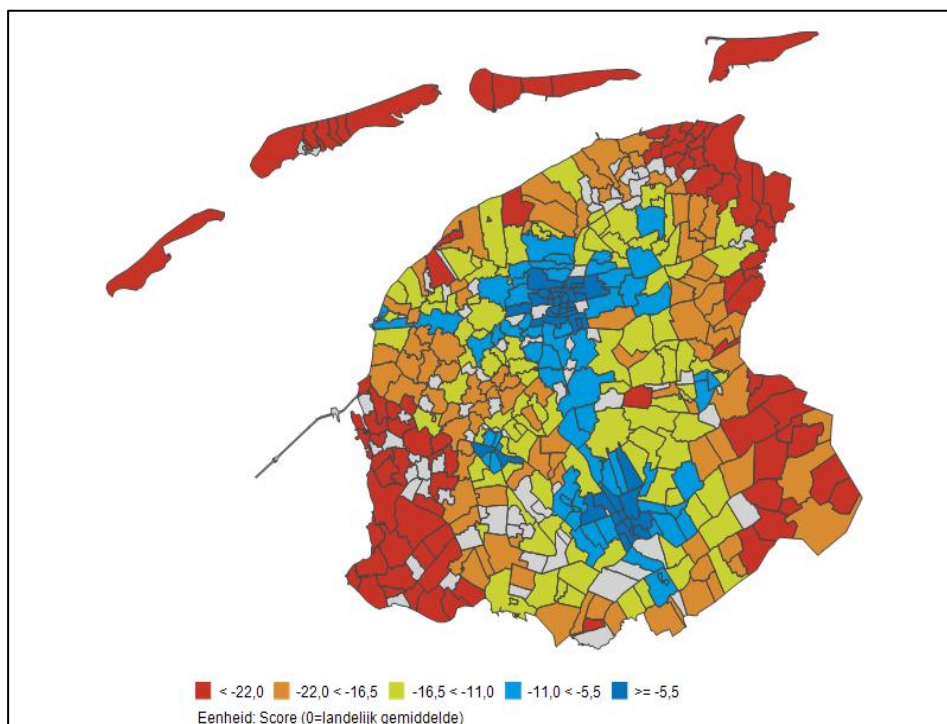
Overige voorzieningen

In de paragraaf 3.1 wordt ingegaan op de sportaccommodaties en de speelplekken.

Trends en ontwikkelingen

Minder voorzieningen in de dorpen

De keerzijde van stedelijke concentratie is bevolkingsdaling in landelijke gebieden. In Fryslân zal buiten de vier grote steden de bevolking (op termijn) afnemen. Meerdere gebieden/ kernen hebben of krijgen te maken met minder draagvlak voor voorzieningen doordat de bevolking afneemt, vergrijsd en ontgroent. Dit effect is al duidelijk zichtbaar aan de randen van de Provincie. Het Rijk heeft Noordoost Fryslân aangewezen als krimpregio. De Friese Waddeneilanden, Zuidoost en Noordwest Fryslân zijn anticipeerregio's voor bevolkingskrimp.

Figuur 5.4 Leefbaarheid: dimensie voorzieningen; afwijking t.o.v. landelijk gemiddelde (bron: kennisdocument Trends, cijfers en ontwikkelingen Friese Leefomgeving, 2017).

Huisvesting basisonderwijs

Op grond van de meest recente leerlingenprognoses van Pronexus (1 december 2014) is de verwachting dat het leerlingenaantal afneemt van 4.412 leerlingen in de huidige situatie tot 3.676 leerlingen in 2030. Een afname van 17%. De leegstand voor een deel van de scholen zal de komende jaren verder oplopen met circa 14 lokalen in 2020. Zonder het treffen van maatregelen zou dit een normatieve leegstand impliceren van 35 lokalen, ofwel gemiddeld een lokaal per school. De komende jaren ligt er een opgave om scholen samen te voegen.

5.2 Volkshuisvesting / wonen

Woningbezit

In de onderstaande tabel is het woningbezit per wijk en dorp weergegeven. In totaal zijn er ca. 22.300 woningen, waarvan ongeveer 14.000 in de plaats Heerenveen en 8.000 in de rest van de gemeente. 59% van de woningvoorraad is koopwoning, 29% sociale huurwoning en 12% particuliere huur.

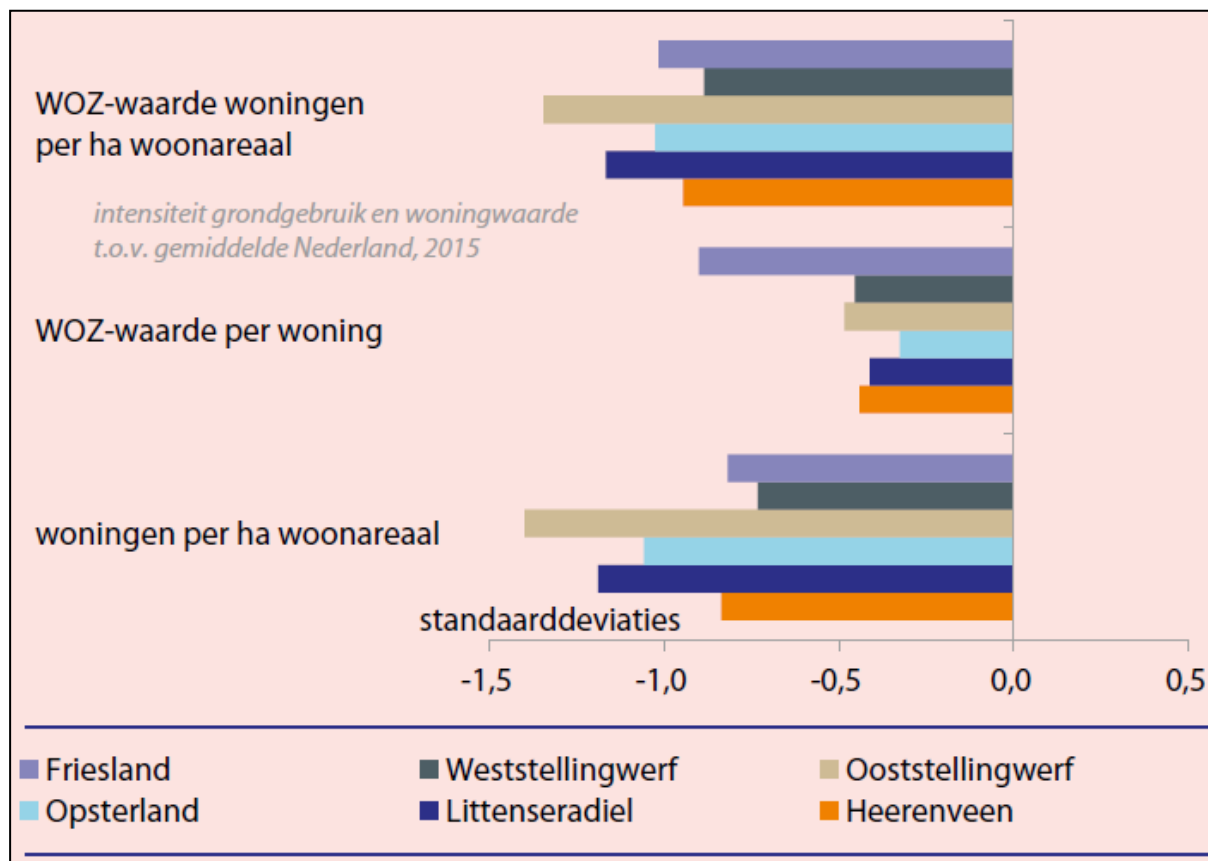
Woningbezit 2017	corporatie		huur		koop		Totaal
Noord	462	26%	318	18%	967	55%	1747
Centrum	1031	56%	374	20%	425	23%	1830
Midden	1122	60%	85	5%	671	36%	1878
Nijehaske	384	26%	307	20%	807	54%	1498
de Greiden	962	28%	599	18%	1829	54%	3390
de Heide	-	-	24	4%	600	96%	624
de Akkers	460	36%	366	29%	449	35%	1275
Skoatterwald	238	17%	152	11%	1021	72%	1411
het Meer	-	-	17	9%	166	91%	183
Subtotaal Heerenveen	4659	34%	2242	16%	6935	50%	13836
Nieuweschoot	-		14	22%	51	78%	65
Terband	12	12%	10	10%	79	78%	101
Luinjeberd	4	3%	11	7%	134	90%	149
Tjalleberd	41	13%	10	3%	255	83%	306
Gersloot	1	3%	4	11%	31	86%	36
Gersloot-polder	-	-	4	8%	47	92%	51
de Knipe	49	9%	27	5%	480	86%	556
Bontebok	16	10%	11	7%	131	83%	158
Oudeschoot	287	45%	24	4%	321	51%	632
Mildam	30	10%	12	4%	252	86%	294
Katlijk	10	5%	18	9%	176	86%	204
Nieuwehorne	206	34%	19	3%	386	63%	611
Oudehorne	19	6%	21	7%	272	87%	312
Jubbega	376	27%	84	6%	924	67%	1384
Hoornsterzwaag	14	5%	24	8%	259	87%	297
Oranjewoud	56	8%	45	7%	569	85%	670
Haskerdijken	12	8%	8	6%	123	86%	143
Nieuwebrug	-	-	12	16%	63	84%	75
Haskerveen	-	-	5	36%	9	64%	14
Akkrum	483	33%	91	6%	877	60%	1451
Nes		0%	19	5%	327	95%	346
Aldeboarn	114	19%	42	7%	450	74%	606
Subtotaal dorpen	1730	20%	515	6%	6216	73%	8461
Totaal H'veen+dorpen	6389	29%	2757	12%	13151	59%	22.297

Tabel 5.1 Woningbezit per wijk en dorp (bron: Key2 belastingen)

Het percentage particuliere huur is relatief hoog onder andere omdat in Heerenveen veel grote wooncomplexen voor ouderen eigendom van zorginstellingen zijn en hierdoor in de categorie particuliere huur vallen.

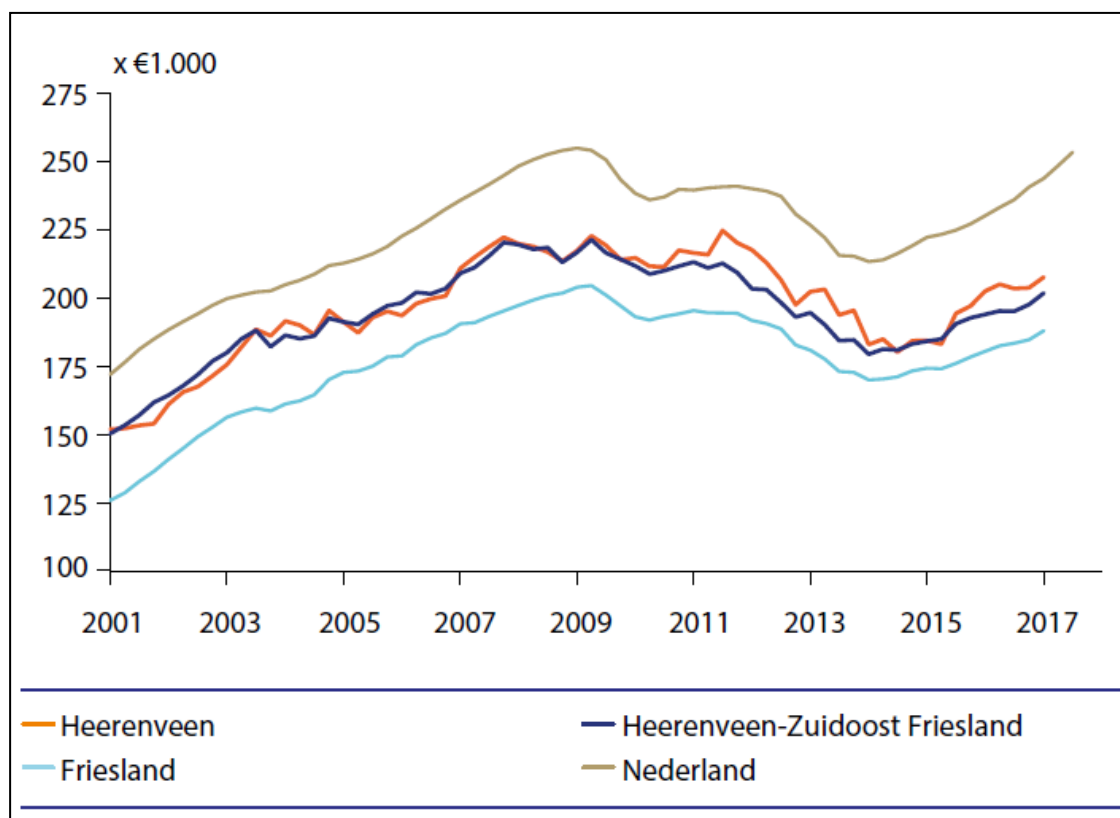
Koopwoningen

Het percentage koopwoningen is het hoogste in de dorpen en in wijken als de Heide en de Meer. In de meeste gevallen 80% of hoger. De inwoners van Heerenveen wonen gemiddeld veel ruimer dan in stedelijke regio's. Het aantal woningen per hectare ligt lager dan het Nederlandse gemiddelde.

Figuur 5.5 Vergelijking woningdichtheid en Woz-waarde (bron: Perspectief voor Zuidoost Fryslân, Rabobank, 2017)

De kooprijzen in Heerenveen liggen wat lager dan het landelijk gemiddelde en wat hoger dan het Friese gemiddelde. De beweging van de woningmarkt zijn echter vergelijkbaar met de landelijke trend. Na de crisis stijgen de prijzen sinds 2014 weer.

Figuur 5.6 Ontwikkeling van de koopwoningprijzen
(bron: Perspectief voor Zuidoost Fryslân, Rabobank, 2017)

Sociale huurwoningen

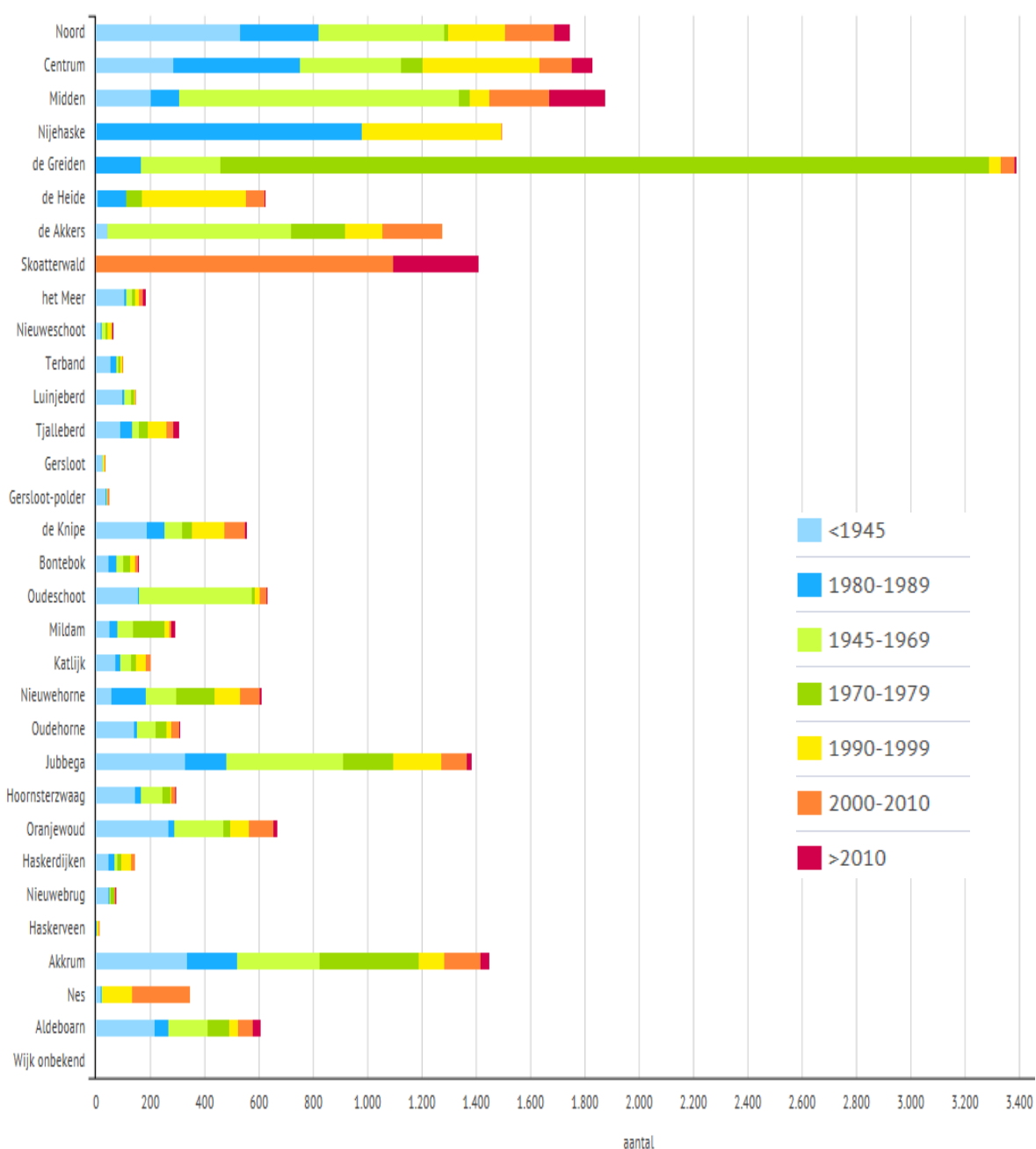
In Heerenveen zijn 6389 huurwoningen. 4659 van deze woningen bevinden zich in Heerenveen. Daarna bevinden zich grotere aantallen in de dorpen Akkrum (440), Jubbega (370), Nieuwehorne (210) en Aldeboarn (115).

Kwaliteit van de woningvoorraad

Leeftijd van de woningen

De onderstaande figuur is de leeftijdsopbouw van de woningen in de wijken en dorpen weergegeven. Een aantal zaken vallen op:

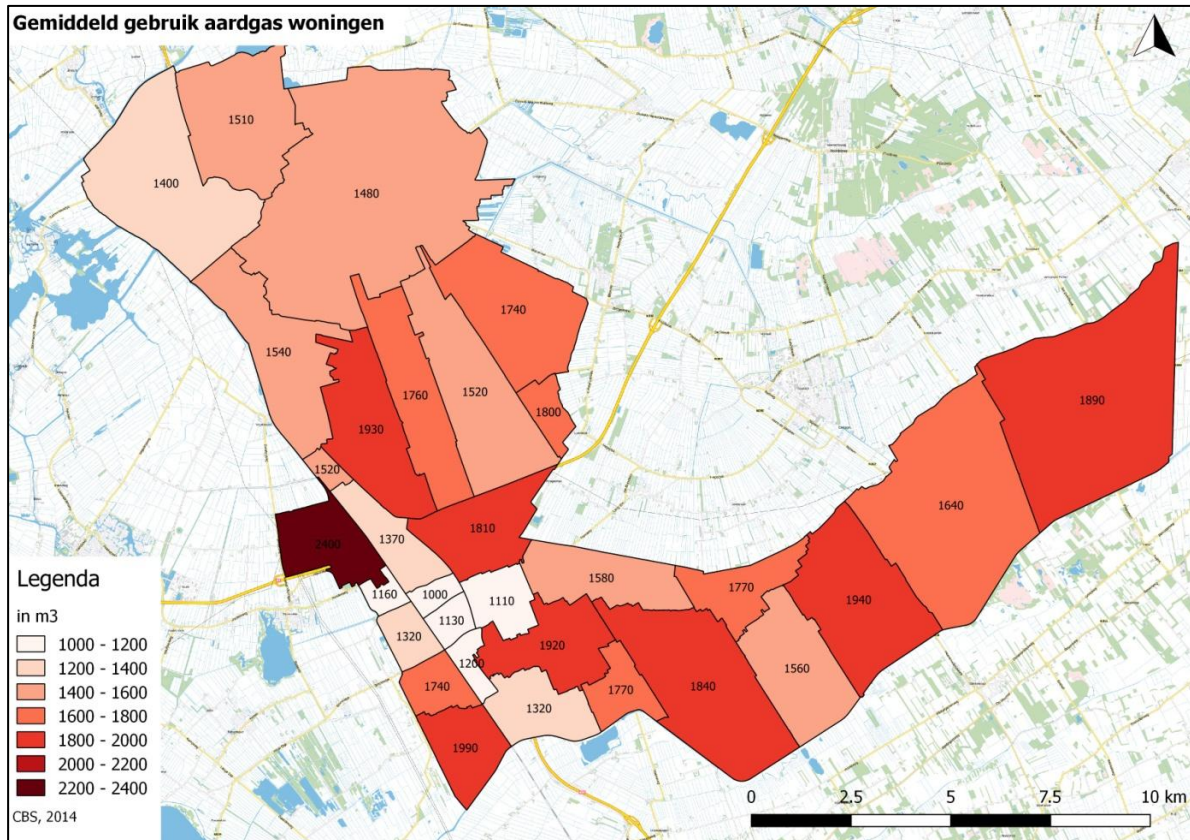
- In Heerenveen-Midden, de Akkers en Oudeschoot staat een flink aandeel woningen die in de wederbouwperiode zijn gebouwd (uit de periode 1945-1969);
- In de Greiden staat een zeer groot aantal woningen uit de jaren '70;
- De woningen in Skoatterwâld zijn allemaal nieuw (van na 2000);
- De samenstelling van de woningvoorraad in de dorpen is over het algemeen wat meer in balans.

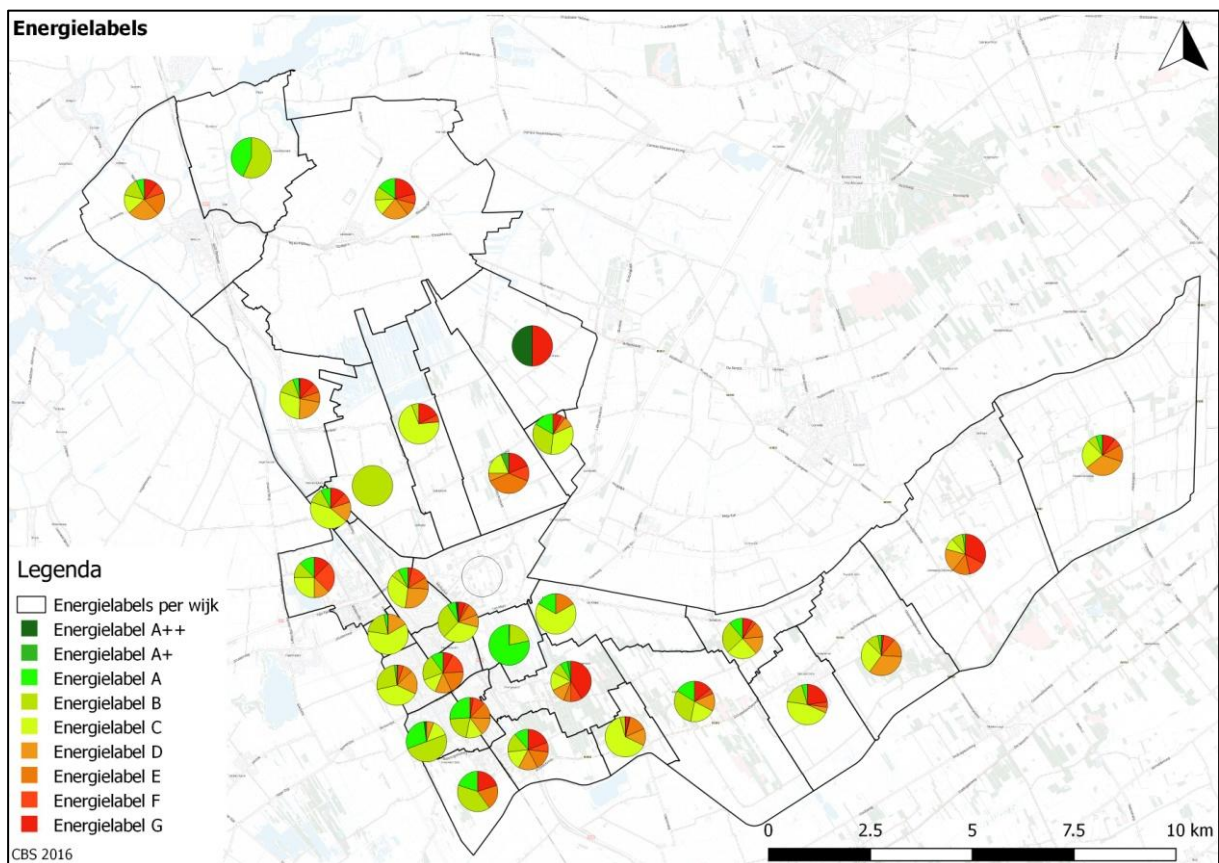
Figuur 5.7 Leeftijdsopbouw van de woningvoorraad per wijk (bron: key2 belastingen)

Energieverbruik

Het aardgasverbruik ligt over het algemeen wat hoger in de dorpen, omdat daar meer vrijstaande woningen staan. Wanneer wordt gekeken naar de energielabels van de woningen, is in veel wijken en dorpen nog een verbeterslag te maken. Wijken met veel verouderde woningen en veel vrijstaande woningen kennen een hoog energieverbruik. Alleen de relatief nieuwe wijken zoals Skoaterwâld hebben veel woningen met energielabel A en B.

Figuur 5.8 Gemiddeld aardgasverbruik woningen (bron: CBS, 2014)

Figuur 5.9 Energielabels per wijk of dorp (bron: CBS, 2016)

Beleid

Per 1 juli 2015 is de nieuwe Woningwet 2015 ingevoerd. Deze wet verplicht de corporaties zich nog meer dan in het verleden vooral te richten op de kerntaak om te voorzien in huisvesting voor mensen met een laag inkomen. In de Woonvisie 2015-2020 is de langjarige visie op de woningmarkt vastgelegd. Gemeente, corporaties en huurdersorganisaties maken hierover vervolgens gezamenlijk prestatieafspraken. In deze visie vier thema's centraal:

- Match tussen vraag en aanbod: naar een optimale woningvoorraad
- Goed wonen voor iedereen: betaalbaarheid en beschikbaarheid van woningen
- Kwaliteit en Verduurzaming: naar een duurzame woningvoorraad
- Wonen, zorg en welzijn: aandacht voor vergrijzing en kwetsbare groepen

Match tussen vraag en aanbod

Er is een raamovereenkomst afspraken gemaakt met de woningcorporaties en de huurdersorganisaties gemaakt over investeringen in de bestaande woningvoorraad voor de periode tot 2020.

Uitbreiding met nieuwbouw (vooral koopwoningen) vindt alleen op bestaande uitbreidingslocaties plaats (Skoatterwâld en in Tjalleberd (De Eide) en Nieuwehorne (De Fjilden). Conform de vraag vindt inbreiding vooral plaats binnen Heerenveen, wel/niet als onderdeel van herstructurering door de woningcorporaties. Incidentele, kleinschalige inbreiding in de dorpen zal mogelijk zijn mits het voldoet aan specifieke, onderbouwde lokale behoefte die niet geacommodeerd kan worden binnen de huidige voorraad.

Nieuwbouw moet voorzien in een actuele vraag, maar ook op langere termijn toekomstbestendig blijken.

Sociale huursector

In de te maken prestatieafspraken met de woningcorporaties en de huurders ten aanzien van verkoop van sociale huurwoningen zal de blijvende beschikbaarheid van voldoende goedkope en betaalbare woningen centraal staan. Woningcorporaties moeten kunnen onderbouwen dat voorgestelde verkoop niet ten koste gaat van de beschikbaarheid van voldoende goedkope en betaalbare woningen. Verkoop mag niet ten koste gaan van de leefbaarheid in wijken en dorpen.

Voor de kwaliteit wordt gezocht naar een werkbare balans tussen enerzijds betaalbaarheid en daarmee het laag houden van de huren/woonlasten en anderzijds kwaliteitsverbetering en verduurzaming van hun woningen.

Koopsector

Met het oog op de doorstroming willen we het aanbod voor hogere inkomens verder verruimen door het aanbieden van ruime kavels in Skoatterwâld.

Energieverbetering

Bij de te maken prestatieafspraken met de corporaties streven we naar:

- een aanpak van 1600 huurwoningen uit de lage labels E, F en G naar minimaal label B in 2020;
- een plan van aanpak voor 100 huurwoningen 'Nul op de meter', in 2020;

- bijdragen aan maatregelen van corporaties door ondersteuning op terrein van marketing en communicatie en het verkennen van subsidiemogelijkheden.

Verduurzaming van de particuliere woningvoorraad is de verantwoordelijkheid van eigenaren. Als gemeente (/overheid) willen we particuliere eigenaren stimuleren om hun woning te verduurzamen door een effectieve samenwerking van de lokale bouwkolom, particuliere en eigenaren. Een en ander in het kader van het project Smûk en Sunich 2.0 (Uitvoeringsprogramma duurzaamheid).

Wonen en zorg

We stimuleren dat inwoners eerder nagaan welke maatregelen zij kunnen nemen om hun woningen aan te passen aan hun toekomstige situatie dan wel te verhuizen naar een beter passende woning.

We maken afspraken maken met de corporaties hoe de toegang en beschikbaarheid van geschikte woningen voor mensen met een zorgbehoefte verbeterd kunnen worden. In zoverre er huurwoningen aangepast moeten worden, kiezen we ervoor om dat bij voorkeur te concentreren in de nabijheid van woonzorgcomplexen. Nieuwe collectieve woonvormen van en voor ouderen gaan we faciliteren.

Veel van de huidige woon-zorgcomplexen in Heerenveen zijn sterk verouderd. Wij willen de vernieuwing zoveel mogelijk stimuleren. Hiertoe is vanaf 2016 in samenwerking met de stakeholders, zoals de zorgverzekeraar en de grotere instellingen op het gebied van intramuraal wonen, gestreefd naar een gezamenlijk beeld over vraag en aanbod en benodigde samenwerking bij het langer thuis blijven wonen. Op basis hiervan willen we afspraken maken over hoe we dit het beste kunnen bereiken.

Trends en ontwikkelingen

Gevolgen van demografische ontwikkeling

De afnemende bevolkingsgroei en de verandering in de samenstelling van de bevolking leiden tot een andere vraag naar woningen in de gemeente. Het aantal huishoudens blijft stijgen maar minder dan in de afgelopen jaren. Alleenstaande- en tweepersoonshuishoudens vormen nu bijna tweederde van alle huishoudens in de gemeente en hun aantal neemt tot 2030 toe. Het aantal gezinshuishoudens groeit nauwelijks meer (zie hoofdstuk 2).

Afnemende groei / krimp van de bevolking gaat op de langere termijn gepaard met vraaguitval en dit zal na verloop van tijd in de zwakste delen van de voorraad zichtbaar worden. De woningvraag veranderd van een kwantitatieve vraag naar een kwalitatieve vraag, waardoor het aansluiten op woonwensen nog belangrijker wordt.

Ontwikkelingen sociale woonvoorraad

Naar verwachting wordt de doelgroep die is aangewezen op goedkopere en betaalbare huurwoningen (tot €570) groter. Daarnaast worden meer mensen met psychische en sociale problematiek verwacht die zijn aangewezen op de sociale huurvoorraad.

Wonen en zorg

De transities in de zorg en ondersteuning sinds 1 januari 2015 hebben als gevolg dat inwoners langer in hun eigen leefomgeving blijven wonen en langer ondersteuning en

zorg thuis moeten kunnen ontvangen. Door de vergrijzing gaat het aantal senioren in onze gemeente fors toenemen. Dit stelt eisen aan de woning en woonomgeving van senioren maar ook aan de zorg die steeds meer thuis wordt geleverd.

In het licht van de nieuwe wet- en regelgeving maken we onderscheid tussen drie categorieën woonvormen op het gebied van wonen en zorg. Hieronder gaan we kort in op de verwachte ontwikkelingen van vraag en aanbod bij deze categorieën. De genoemde cijfers zijn indicatief:

- Intramuraal wonen(beschermd wonen): Hier gaat het om een woon- en verblijfsvorm (verpleeghuis) met 24-uurs aanwezige zorg voor mensen met een intensieve zorgvraag (ZZP 4 en hoger). In verband met de vergrijzing en de hogere levensverwachting zal deze vraag de komende jaren groeien: van ongeveer 345 in 2015 naar 425 in 2030.
- Verzorgd wonen: Het betreft hier de situatie wanneer een huishouden in een geclusterde ouderenwoning woont en gebruik kan maken van verpleging of verzorging vanuit een nabij gelegen (24-uurs) zorgsteunpunt. Verzorgd wonen is dan ook bedoeld voor mensen met een relatief lichte zorgvraag.. Mensen wonen zelfstandig (bijvoorbeeld met een PGB-budget), de zorg wordt via thuiszorg of ambulante begeleiding gegeven. Er is nu een klein tekort aan dit woningtype en de vraag zal naar verwachting de komende jaren groeien: van ongeveer 625 in 2015 naar 695 in 2030.
- Geschikt wonen: De grote meerderheid van mensen zal in hun eigen woning (/woonomgeving) blijven. Bij geschikt wonen bedoelen we mensen die vanwege zorg en/of mobiliteitsbeperkingen een aangepaste woning nodig hebben. Dit kan in veel gevallen om relatief eenvoudige aanpassingen gaan tot grotere ingrepen waar de zorgbehoefte groter is, bijvoorbeeld een woning zonder drempels, gelijkvloers of met traplift en waar de badkamer geschikt moet zijn voor zorgverlening. Naar verwachting zal de vraag naar geschikte woningen de komende jaren aanzienlijk groeien.

5.3 Recreatie en toerisme

Huidige situatie

Het landschap van Heerenveen strekt zich uit van het bosrijke gebied van de zuidelijke Friese wouden tot de rand van het waterrijke Friese meren gebied. Deze landschappelijke diversiteit biedt kansen voor verdere ontwikkeling van verschillende vormen van recreatie. Het onderwerp recreatie en toerisme is zowel relevant vanuit leefbaarheid (voorzieningsniveau) als vanuit economisch oogpunt (lokale economie en werkgelegenheid).

Verblijfsaccommodaties

De gemeente kent onderstaande aanbod aan verblijfsaccommodaties. Deze leiden tot circa 95.000 toeristische overnachtingen (bron: toeristenbelasting gemeente Heerenveen 2017). Dit is exclusief het aantal overnachtingen op boten. Wanneer deze worden meegeteld, gaat het aantal ruim over de 100.000 overnachtingen op jaarbasis op Heerenveens grondgebied.

Verblijfsrecreatieve voorzieningen	Aantal toeristische overnachtingen (2017)
- zes hotels met een totale capaciteit van ruim 400 bedden	- 66.745
- drie recreatieparken waarvan één in ontwikkeling	- 10.704
- veertien (mini)campings met ruim 250 standplaatsen en	- 17.003
- ruim twintig bed & breakfasts	- 6.673
- drie groepsaccommodaties	- 10.318

Tabel 5.2 Verblijfsrecreatieve voorzieningen en overnachtingen

Dagrecreatieve voorzieningen

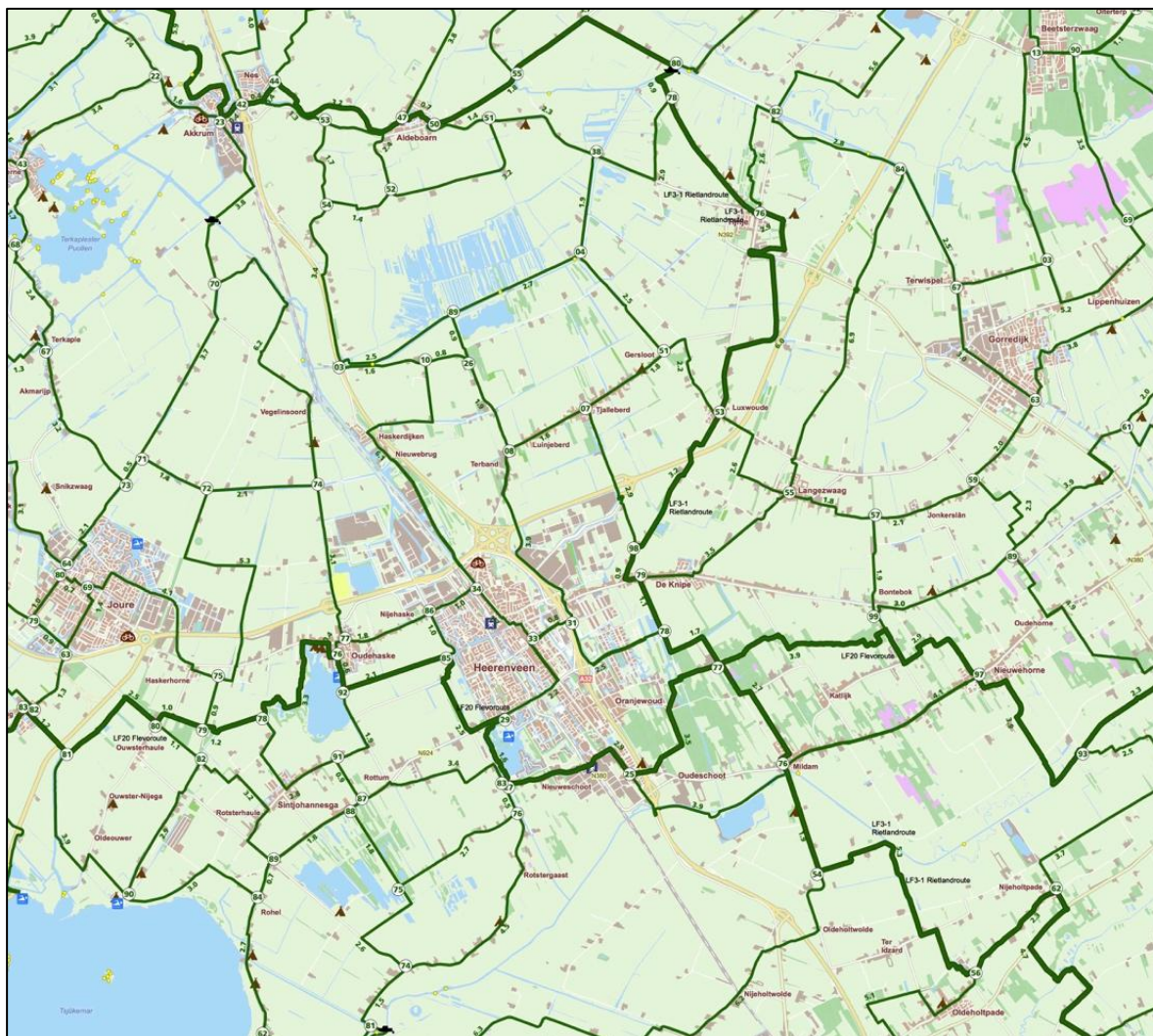
Thialf en SC Heerenveen vormen bovenregionale voorzieningen, die vooral tijdens sportevenementen worden bezocht. Museum Belvédère trekt jaarlijks ca. 50.000 bezoekers, Museum Heerenveen en de Ekokathedraal rond de 10.000. Parklandschap Oranjewoud trekt regionaal en bovenregionaal vele bezoekers.

Recreatieve routestructuren

Er lopen een aantal lange afstands fiets- (LF) en wandelpaden (LAW) door de gemeente:

- De Flevoroute (LF)
- De Rietlandroute (LF)
- Het Groot Frieslandpad (LAW).

In Heerenveen is een uitgebreid fietsknooppunten- en een fijnmazig wandelknooppuntennetwerk gerealiseerd. Deze knooppunten zijn gerealiseerd door een regionale project "Routegebonden Recreatie". Het beheer van de knooppunten ligt bij Recreatieschap de Marrekrite en er wordt op regionaal verband afgestemd. In 2018 wordt het fietsknooppuntennetwerk op Provinciale schaal vernieuwd. Veel knooppunten liggen aan of nabij het water. Dit biedt kansen voor toeristische overstappunten (TOP's) en oeverrecreatie.

Figuur 5.10 Overzicht knooppuntenroutes fiets (bron: Marrekrite)

Waterrecreatie

Door de gemeente Heerenveen lopen twee belangrijke vaarroutes: de Staande Mastroute en de Turfroute. Veel kernen in de gemeente zijn met de boot bereikbaar. In 2017 is door de gemeenteraad besloten de bruggelden af te schaffen en in 2018 is er een verruimde bediening zonder pauzes ingevoerd. Bede maatregelen zijn ter bevordering van de gastvrijheid te water en het grenzeloos varen (Deelproject Fries Merenprogramma).

Staande Mastroute

De Staande Mastroute is een landelijke route met als doel de beroepsvaart en de recreatievaart zo veel mogelijk van elkaar te scheiden om de veiligheid te water te bevorderen. De route is geschikt voor zeil- en motorboten met een masthoogte of een opbouw van meer dan 6 meter. De vaarroute loopt van Breskens in het zuiden via Amsterdam en het IJsselmeer tot Delfzijl in het noorden. Een alternatief voor de route van het Snekermeer naar Grou (over het Prinses Margrietkanaal) is via Akkrum.

Akkrum is gelegen aan de Staande Mastroute door Friesland en ligt daarmee centraal in het Friese Merengebied. De Staande Mastroute door Akkrum kent een diverse

gebruikersgroep. Dit zijn doorgaande gasten die de Staande Mastroute volgen van noord naar zuid of vice versa. Ook vakantiegangers in het Fries Merengebied varen graag door Akkrum en/of verblijven in Akkrum als passant. Daarnaast zijn er de lokale watersporters die recreëren op het Sneekmeer en het Pikmeer bij Grou of die een van de vele mogelijke routes varen.

Figuur 5.11 Overzicht Vaarroutes door Friesland

Turfroute

De gemeente Heerenveen ligt centraal ten opzichte van de beekdalen van de Linde, de Tjonger en het Koningsdiep/De Boarne. De beekdalen zijn beeldbepalend voor het landschap van Zuidoost Fryslân en ontsluiten het landschap via het water. Via de Boarne, de Hooivaartsloot en de Tjonger loopt de zogenaamde Turfroute. Gebruikers van de Turfroute komen vanuit Friesland en vanuit Drenthe of het Weerribben-Wieden gebied. De gebruikers zijn overwegend kleine motorboten, sloepen en de "kleine watersport" zoals roeiers, kanoërs en SUP-pers. De kern Heerenveen is door het Heerenveens Kanaal met beweegbare bruggen ook voor grotere motorboten bereikbaar. Een rondje varen door het centrum van Heerenveen is niet meer mogelijk. Door een lokale werkgroep is het plan gevat om dit weer mogelijk te maken onder de naam "Feanetie".

Watersportvoorzieningen

De gemeente Heerenveen heeft tien jachthavens - sterk variërend in grote - met een capaciteit voor ruim 1.200 boten, waarvan een deel voor passanten. In Akkrum wordt liggeld geïnd door een havenmeester. Voor de andere (niet commerciële) ligplaatsen voor passanten wordt op dit moment geen liggeld geïnd. Het voorzieningenniveau voor watersporters in Akkrum is daarentegen ook beter. Aldeboarn kent basisvoorzieningen (sanitair, water en electra). Verder ontbreken sanitaire- en nutsvoorzieningen voor watersporters.

Er zijn ook een aantal zeilscholen en watersportverenigingen met watersporters in het gebied actief. In Akkrum is dat AWS Eendracht en zeilschool Pean. In Heerenveen is dat WSV Nanneviid en roeivereniging Aengwirden. Ook Aldeboarn kent een Watersportvereniging, deze beheert met name de haven met vaste ligplaatsen.

Een aantal dorpen in de gemeente, zoals Akkrum/Nes, Aldeboarn, Haskerdijken en Nieuwebrug, hebben veel vaste ligplaatsen achter de woning of aan de gemeentelijke oever.

Samenwerking op het gebied van recreatie en toerisme

De gemeente Heerenveen werkt met vele organisaties samen aan de door ontwikkeling van het toeristisch profiel. Hieronder een (niet limitatief) overzicht van platforms en partners:

- Merk Fryslân (provinciaal);
- Stichting Toeristische Netwerk de Friese Wouden (regionaal);
- Heerenveen 'n Gouden Plak (lokaal samenwerking van ondernemersverenigingen, horeca, toeristische sector en gemeente Heerenveen);
- Stichting Beekdallandschap Koningsdiep/De Boarne;
- De Frije Wiken;
- Werkgroep Vorstelijk Oranjewoud;
- De Fryske Frucht
- De ondernemersverenigingen en Plaatselijke Belangen
- Watersportcollectief Akkrum/Nes (momenteel niet actief)

Beleid

In 2009 is na een brede consultatie in de regio het document *De Friese Wouden: authentiek, inspirerend, aangenaam en actief* opgesteld. Het doel achter deze visie is een samenhangend regionaal toeristisch product en deze op de Provinciale agenda krijgen. De visie voor de Friese Wouden luidt als volgt:

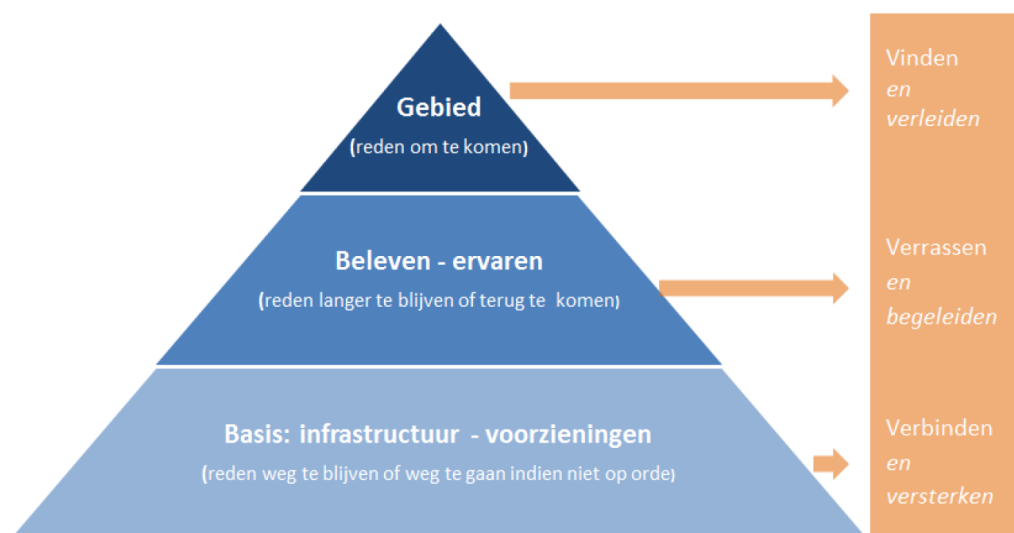
"Land van Natuurlijk Ritme; een regio is waar je nog echt van het leven kan genieten, waar je veel kan ondernemen en beleven, onverwachte ontmoetingen kan hebben, inspiratie kan opdoen, onthaasten en weldadig kan verblijven in een groene en duurzame omgeving. Een regio waar je kan ondervinden dat niet het vele goed is, maar het goede veel. Waar je geprikkeld wordt om de zintuigen open te stellen en het eigen karakter - de authenticiteit - van de streek te ontdekken: al wandelend, fietsend, varend, sportend of onthaastend."

Een van de resultaten van deze visie was het regionale project Routegebonden Recreatie met de realisatie van de fiets en wandelknoppunten. De regio Zuid Oost Friesland liep daarmee voorop.

Als vervolg op de visie is in 2015 het regionale Uitvoeringsprogramma R&T De Friese Wouden 2015-2020 op- en vastgesteld. Sport en Turf zijn toegevoegd als thema's in Land van Natuurlijk Ritme. Het programma is slechts ten dele tot uitvoering gekomen. Wel is sindsdien een vaste Regioaanjager actief.

In de gemeentelijke Notitie recreatie en toerisme; Voortzetten, versterken, verbinden, (2015) is in beeld gebracht welke kansen er liggen en hoe deze kansen kunnen worden gerealiseerd. Het doel van deze notitie is om op hoofdlijnen koers te bepalen voor de gezamenlijke inzet op het gebied van recreatie en toerisme. De nota gaat op drie niveaus in op de kansen en ontwikkelpunten. Daarbij gaat het om:

1. Marketing en promotie;
2. Verbijzonderen en versterken van het aanbod;
3. De basisinfrastructuur en de basisvoorzieningen.

Figuur 5.12 Beleidsniveaus recreatie en toerisme

De positionering van Heerenveen in relatie tot de Friese Wouden en de Friese Meren en de professionalisering van Heerenveen 'n Gouden Plak zijn genoemd als enkele ontwikkelpunten met prioriteit. Voor cultuurtoerisme is het verder ontwikkelen van het Oranjetoerisme interessant.

Op het gebied van waterrecreatie zijn in de afgelopen periode de bruggelden afgeschaft en de brugtijden verruimd. Er wordt gewerkt aan de ontwikkeling van een visie op waterrecreatie.

De Provincie heeft in de Beleidsbrief Gastvrijheidseconomie (2016) drie speerpunten waar geformuleerd:

1. Marketing – enkel middels Merk Fryslan
2. Ondernemerssamenwerking – hiervoor zijn Ynbusiness en de Toeristische Alliantie Friesland opgericht en een klein platform op R&T gebied met o.a. zitting door de de Gedeputeerde.
3. Cultuurtoerisme en Plattelandstoerisme – hiervoor is in totaal 2 miljoen beschikbaar gesteld voor de gehele Provincie gedurende 4 jaar. Met het regionale Koepelproject Ervaren en Turf is hier succesvol aanspraak op gemaakt.

In 2016 is eveneens besloten om het *Friese Merenproject* af te ronden en af te sluiten. Inmiddels is de Provincie begonnen met het proces om ook voor Waterrecreatie een nieuwe visie/aanpak te maken.

Met het Koepelproject Ervaren en Turf wordt op regionaal niveau met 9 deelprojecten ingezet op meer bezoekers, seizoensverlening en herhaalbezoek. In het voorjaar van 2018 is de subsidieaanvraag door de Provincie goedgekeurd en is gestart met de uitvoering van de projecten. Onderdeel van het regionale Koepelproject Ervaren en Turf is de realisatie van 5 Entrees van de regio, 8 toeristische overstappunten (TOP's) en 8 Beleefroutes (fietsen, wandelen, varen). Daarbij komt er een vervolg van het Project Routegebonden Recreatie namelijk voor Ruiteren, Mennen en ATB-en.

Trends en ontwikkelingen

Op het gebied van recreatie en toerisme zijn verschillende trends en ontwikkelingen waar te nemen:

- Binnenlands toerisme groeit sterk;
- Mensen gaan vaker op korte vakantie;
- Sterren minder van belang;
- Kwaliteit en beleving nemen toe aan belang;
- Opkomst deeleconomie: Air B&B/

Specifiek voor waterrecreatie zijn de volgende trends en ontwikkelingen relevant:

- Door vergrijzing is er een afnemende markt van traditionele watersporters;
- De vloot is in beweging. Zo resulteert de verschuiving van bezit naar gebruik in een groeiende verhuurvloot en een afname van het eigen boot bezit. Deelsegmenten als de zeilvloot zitten in een neergaande spiraal, maar (elektrische) sloepen en boardsporten als SUP (Stand UP Paddling) juist in de lift.
- Ook de behoefte van de waterrecreant is in ontwikkeling. De Waterrecreant wil meer dan varen alleen. Waar 'voorheen' het toeven op het water centraal stond, zoekt de waterrecreant nu meer beleving en gezelligheid. De waterrecreant wil de wal op om het achterland te verkennen en verblijft graag in een comfortabele verblijfslocatie die meer biedt dan de boot afmeren (Campervaarder met fietsen aan boord). Heeft de haven een hoge verblijfskwaliteit dan is het een aantrekkelijke uitvalsbasis om de omgeving te verkennen en verlengt de passant het aantal ligdagen;
- Knelpunt samengaan beroepsvaart-recreatievaart. Mogelijke in toekomst nog zwaardere klasse beroepsvaart op traject Terherne – Akkrum – Heerenveen.

5.4 Evenementen

Huidige situatie

In de gemeente worden jaarlijks zo'n 150 evenementen georganiseerd. In het kader van de leefbaarheid zijn evenementen van belang, ze hebben een belangrijke toeristische-, economische- en maatschappelijke waarde. Een aantal van deze evenementen trekt bovenregionaal bezoekers (Festival Oranjewoud, Flaijelfeest, Night of the Koemarkt). Een aantal heeft uitstraling op regionaal niveau (Reuzedei, Gondelvaart Aldeboarn, Fryske Dei Heerenveen). Ook op sportief gebied worden evenementen en activiteiten georganiseerd die naast bovenregionale deelnemers ook bovenregionale bezoekers trekken (Survival De Knipe, wielerronde, Feanrun, ... Nachtswalkerstocht).

Beleid

Het *Evenementenbeleid* is vastgesteld in 2013 en vertaald in de Algemene Plaatselijke Verordening (APV). Afhankelijk van het totaal aantal risicopunten, wordt het evenement ingedeeld in klasse A, B of C, waarbij een A-evenement alleen meldingsplichtig is (minimaal 3 weken voor aanvang van evenement moet dit gemeld zijn). Evenementen met verhoogde aandacht (B-evenementen) en grootschalige/risicovolle evenementen (C-evenementen) moeten 12 weken voor aanvang compleet worden ingediend.

De meeste evenementen vinden plaats in het centrum van Heerenveen. De belangrijkste locaties zijn:

- Locatie Gemeenteplein,
- Locatie Nieuwstraat/van Kleffenslaan,
- Locatie Crackplein,
- Locatie Burgemeester Kuperusplein,
- Locatie Crackstate-Oude Koemarkt-Vleesmarkt,
- Locatie Amelius van Oenemapark/Achter de Kerk.
- Daarnaast vinden ook evenementen plaats op de locaties:
 - P3 (Kop van Oost),
 - het evenemententerrein bij Mac Donalds, en
 - ter hoogte van P6 (parkeerterrein oostelijk Abe Lenstrastadion).

Het is van belang dat de inwoners, bezoekers, toeristen en betrokken medewerkers van de gemeente en externe partijen weten "wanneer, waar en wat" plaatsvindt. De evenementenkalender wordt tweewekelijks bijgewerkt en is te vinden op de website onder Sport/recreatie/evenementenkalender. Als deadline voor de aanmelding van evenementen boven de 2000 bezoekers wordt 1 december aangehouden.

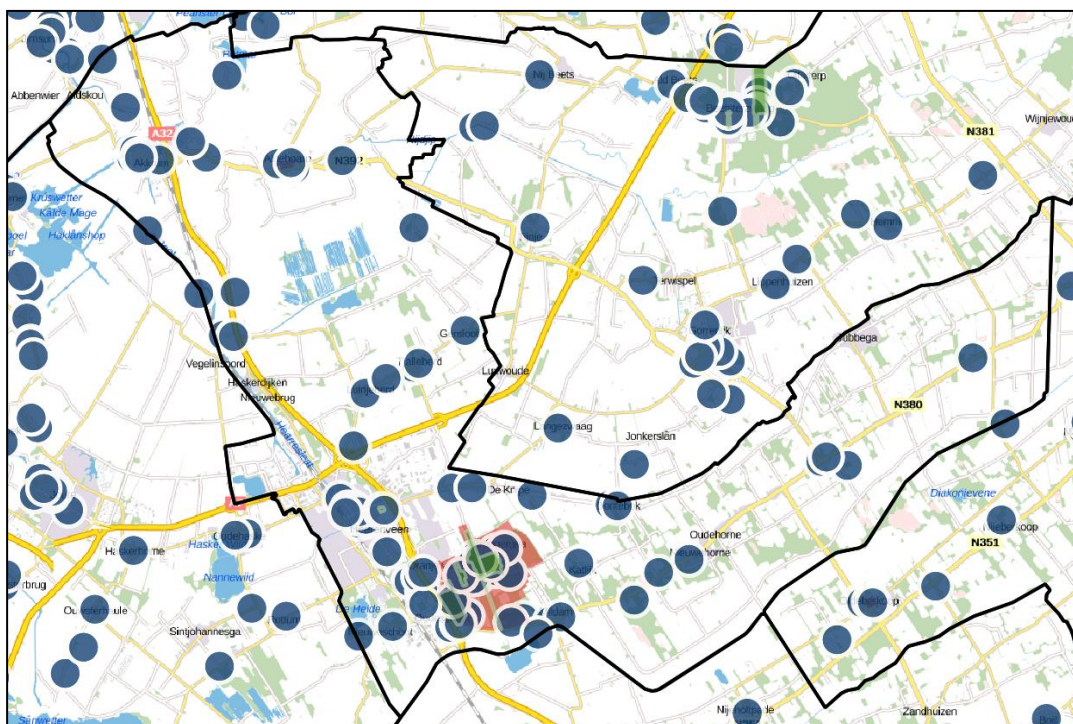
In 2016 is het evenementenbeleid geëvalueerd op de praktische uitvoerbaarheid. Dit heeft met name op het gebied van vergunningverlening geleid tot een aantal aanpassingen. Daarnaast is er aandacht voor het afstemmen van de evenementenkalenders en de efficiëntie van het interne evenementenoverleg van de gemeente.

5.5 Cultureel erfgoed

Huidige situatie

Heerenveen kent een rijke cultuurhistorie die de laatste paar honderd jaar voornamelijk gerelateerd is aan de ontginning van het veen. Ook de vestiging van verschillende adellijke families en de realisatie van verschillende landgoederen rondom Oranjewoud, vormt een belangrijk onderdeel van de identiteit van Heerenveen en omgeving.

De gemeente kent 106 rijksmonumenten en twee dorpsgezichten die vallen onder monumentenbescherming van het Rijk: Aldeboarn en Oranjewoud. Daarnaast bezit Heerenveen circa vijfhonderd bouwwerken die kenmerkend zijn voor een bepaalde bouwperiode, ontwikkelingsfase of straatbeeld in de gemeente Heerenveen, de zogenaamde gemeentelijke monumenten.

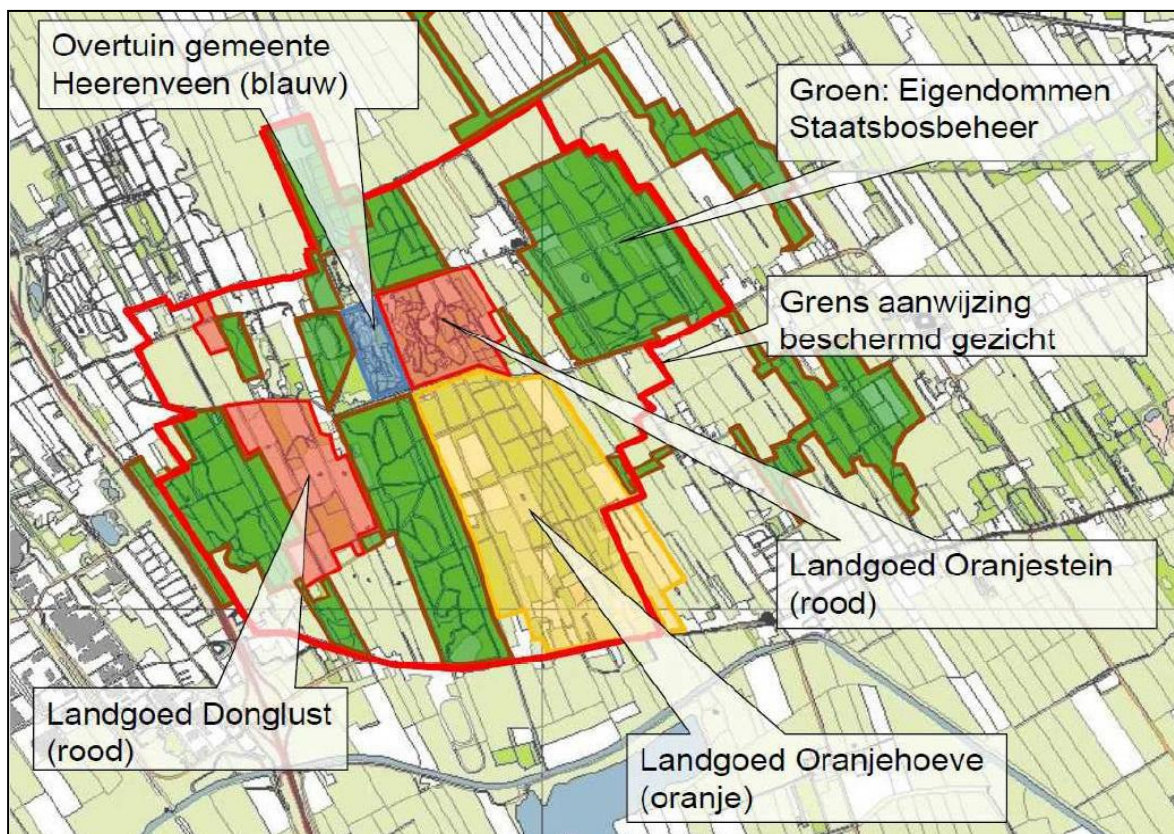
Figuur 5.13 Rijksmonumenten en beschermd dorpsgezichten (bron: Atlas voor de Leefomgeving)

Oranjewoud

Landgoederenlandschap Het Oranjewoud ligt ten zuidoosten van Heerenveen en omvat een concentratie van buitenplaatsen met daarbij behorende dienstwoningen en boerderijen. Het gebied heeft een voorname uitstraling en is ontstaan vanuit het 17e eeuwse stadhoudelijke landgoed "Oranjewoud".

Het gebied is dusdanig waardevol dat het in 2014 door het Rijk is aangewezen als beschermd gezicht ex artikel 35 van de Monumentenwet 1988. Een voorwaarde van deze aanwijzing is dat de gemeente de te beschermen waarden vastlegt in een Bestemmingsplan. Bij de aanwijzing van Het Oranjewoud tot beschermd gezicht door het Rijk is door verschillende organisaties, waaronder de gemeente Heerenveen benadrukt dat een duurzame exploitatie van het gebied mogelijk moet blijven. De ruimtelijke kaders moeten daarbij niet alleen beschermend werken, maar ook de nodige ontwikkelingsruimte bieden: behoud door ontwikkeling.

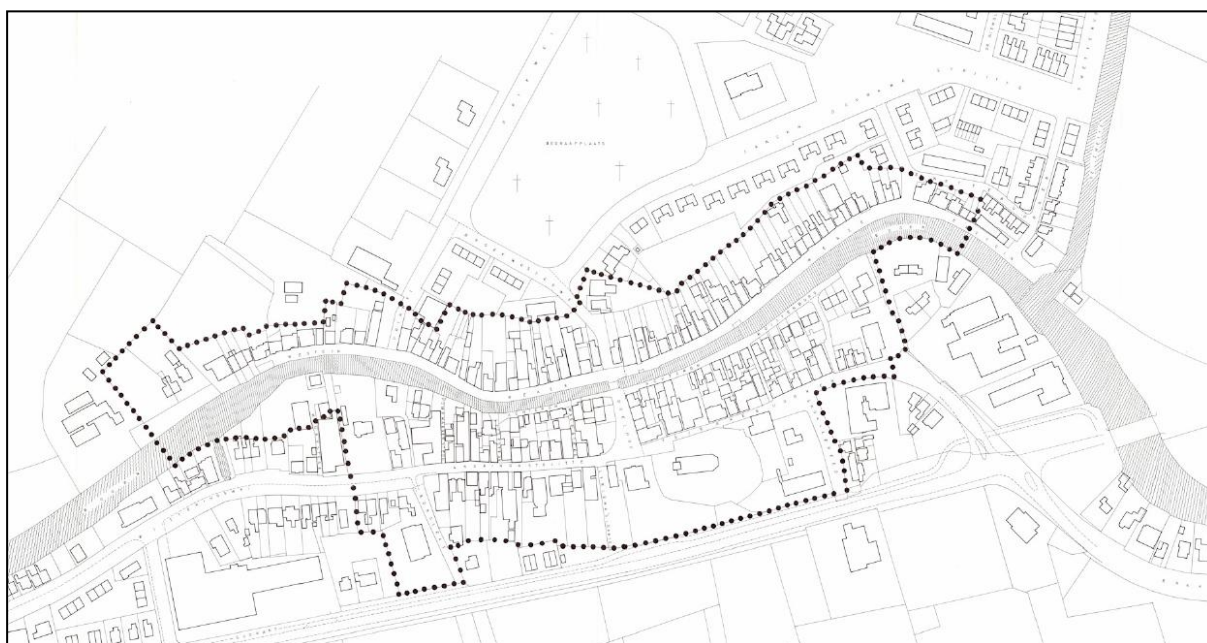
In het verleden leverde de exploitatie van agrarische percelen een substantiële positieve bijdrage aan de algehele exploitatie. Het onderhoud van tuinen en gebouwen is echter in onderhoudslasten toegenomen, terwijl de opbrengsten uit agrarische percelen is afgenomen. Hierdoor moeten de landgoedeigenaren elk jaar de toenemende tekorten uit eigen reserves financieren, bij gebrek aan nieuwe inkomstenbronnen. Nieuwe inkomstenbronnen kunnen bijdragen aan een duurzame exploitatie, maar zullen opgeteld wel substantieel moeten zijn en vereisen in veel gevallen planologische ontwikkelingsruimte binnen beschermd gezicht Oranjewoud.

Figuur 5.14 Landgoederen binnen beschermd dorpsgezicht Oranjewoud

Aldeboarn

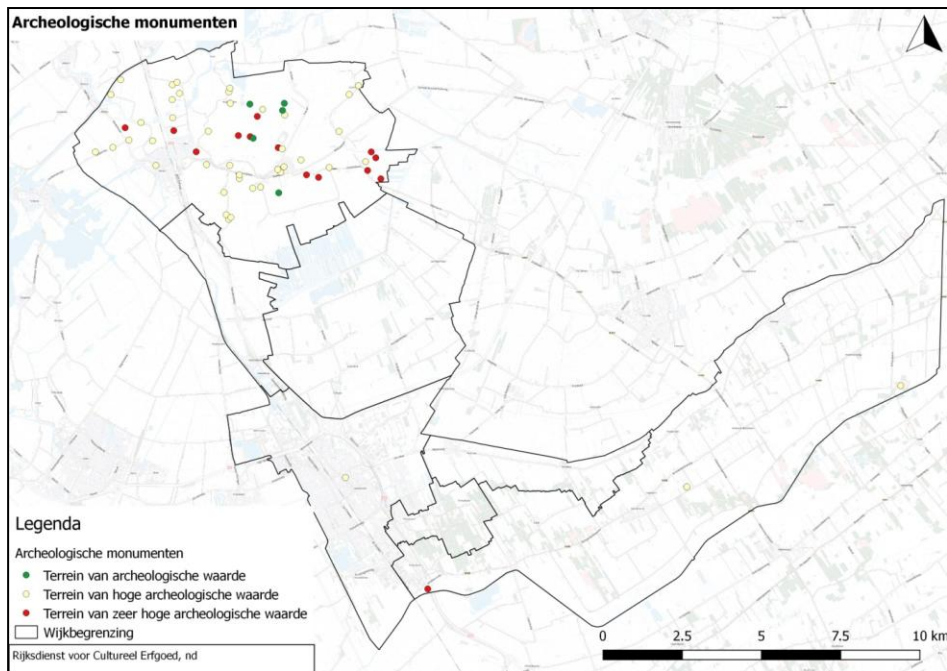
De kern Aldeboarn (Oldeboorn) heeft zich van een agrarische nederzetting op een terp ontwikkeld tot overslagpunt en bestuurlijk centrum aan de Boorn. De kenmerkende ruimtelijke opbouw van de riviernederzetting in samenhang met de oudere terptructuur heeft in 1991 geleid tot een aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht.

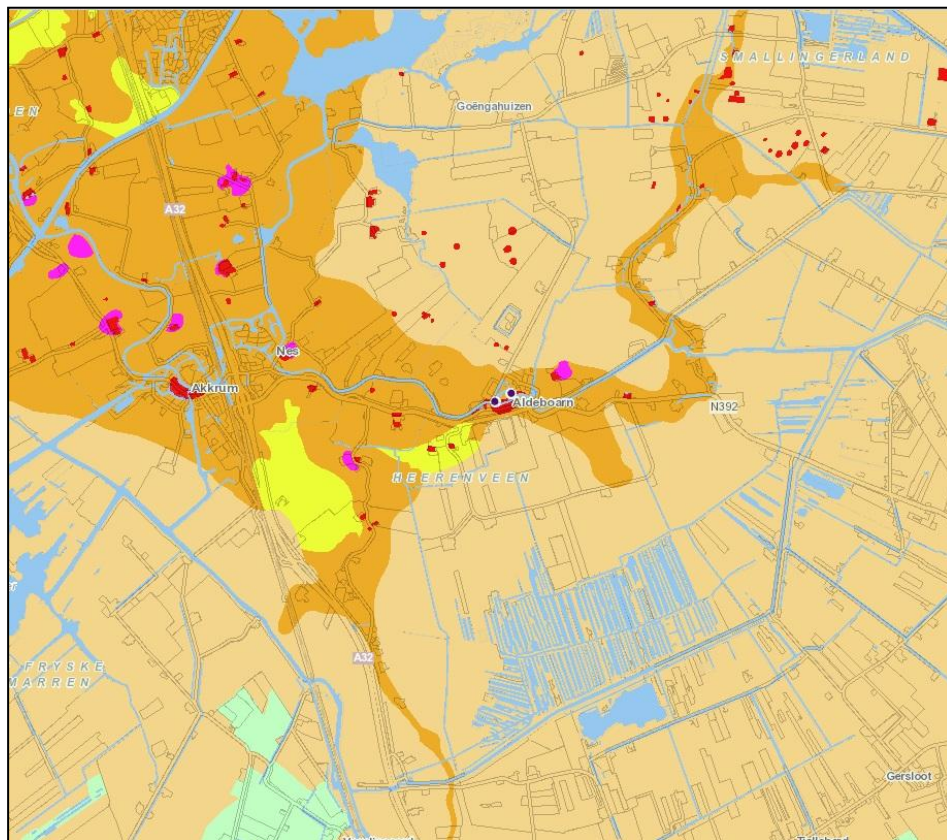
Figuur 5.15 Begrenzing van het Beschermd Dorpsgezicht Aldeboarn

Archeologische waarden

Archeologische waarden in de gemeenten zijn voor een belangrijk deel geconcentreerd in de terpen van het (voormalige) beekdallandschap van de Boorne.

Figuur 5.16 Archeologische monumenten(bron: RCE)

Figuur 5.17 Archeologische verwachtingswaarden IJzertijd-Middeleeuwen in de omgeving van de Boorne (bron: FAMKE)

Beleid

In aanwijzingsbesluiten van de Minister zijn de ontwikkelingsgeschiedenis en, ruimtelijke kenmerken binnen het beschermd dorpsgezicht Oranjewoud en Aldeboarn beschreven. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij toekomstige ontwikkelingen binnen het gebied.

Na de herindeling is in 2015 het welstandsbeleid en het erfgoedbeleid geharmoniseerd. De *Nota Erfgoed (2010)* bevat een gebiedsgerichte en objectgerichte beschrijving van het cultureel erfgoed in de oude gemeente Heerenveen. De gebiedsbeschrijvingen in deze nota vormen de bouwstenen voor de in de toekomst verplichte cultuurhistorische paragraaf in bestemmingsplannen.

De *Ontwikkelingsvisie Het Oranjewoud. Naar een duurzame exploitatie (2013)* zijn een aantal oplossingsrichtingen voor hierboven vermelde problematiek verkend en op haalbaarheid getoetst. Er is gekeken naar de exploitatie, draagvlak en de ruimtelijke inpasbaarheid. Dit leidt tot een drietal scenario's voor landgoed Oranjeshoeve, de eigendommen van Staatsbosbeheer en landgoederen Oranjestein & Donglust. De onderstaande oplossingsrichtingen zijn vervolgens vertaald in het *bestemmingsplan Beschermd Dorpsgezicht het Oranjewoud (2013)*.

Trends en ontwikkelingen

De volgende trends en ontwikkelingen zijn aan de orde:

- Op het gebied van recreatie en toerisme speelt cultuurhistorie steeds een belangrijkere rol;
- Veenoxidatie kan leiden tot de aantasting van funderingen en archeologische waarden (zie provinciale Veenweidevisie, 2015).

Oplossingsrichting	Exploiteerbaar?	Draagvlak?	Ruimtelijk inpasbaar?	Conclusie werkgroep
Drukken exploitatielasten				
Bundeling onderhoud tuinen	ja	ja	ja	Wel
Combineren bosonderhoud	ja	ja	ja	Wel
Vrijwilligers bij onderhoud tuinen	ja	ja	ja	Wel
Vrijwilligers bij onderhoud bossen	ja	ja	ja	Wel
Tuinonderhoud Oranjestein gemeente	ja	ja	ja	Wel
Verhogen inkomsten				
Landbouw en energie				
Inkomsten uit landbouw	nee	ja	ja	niet
Hout/maaisel voor energiecentrale	ja	ja	ja	Wel
Wonen				
Oranjestein bouw van 4 nieuwe woningen	ja	nee	nee	niet
Oranjestein verbouw 4 bestaande woningen	ja	ja	ja, mits	wel
Donglust Nieuw landgoedwonen	ja	ja, mits	ja, mits	wel
Donglust Zorg/seniorenwoningen	ja	ja, mits	ja, mits	wel
Werken				
Oranjestein kantoorruimte Koetshuis	ja	ja	ja, mits	wel
Donglust kantoorruimte vml boerderij	ja	ja	ja	Wel
Recreatie en sport				
Donglust golfbaan 9 holes – 18 holes	ja	nee	nee	niet
Donglust natuurbad	ja	nee	nee	niet
Oranjestein exposities	ja	ja	ja	Wel
Oranjestein horeca met parkeren	ja	nee	nee	niet
Oranjestein horeca zonder parkeren beperkt	beperkt	ja	ja	niet/wel
Oranjehoeve kleinschalige dagrecreatie	ja	ja	ja	Wel
Staatsbosbeheer evenementen	ja	ja, mits	ja, mits	wel
Parkeren				
Betaald parkeren in Het Oranjewoud	ja	beperkt	ja, mits	niet/wel
Zorg				
Donglust zorgboerderij met overnachtingen	nee	ja	ja	niet
Oranjehoeve zorgboerderij kleinschalig	ja, mits	ja	ja	niet/wel

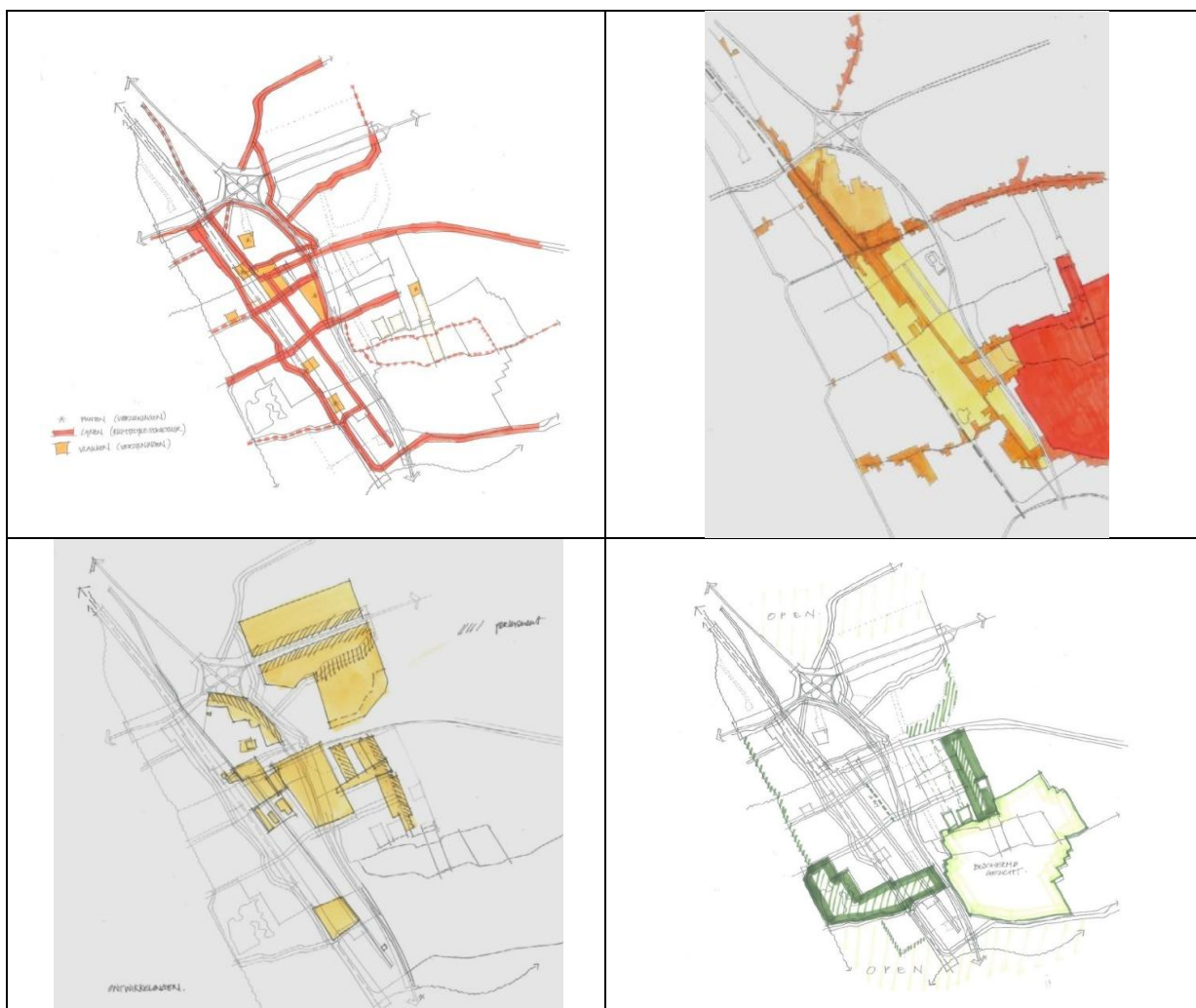
Tabel 5.2 Ontwikkelingsmogelijkheden Oranjewoud

5.6 Kwaliteit van de gebouwde omgeving

Huidige situatie / beleid

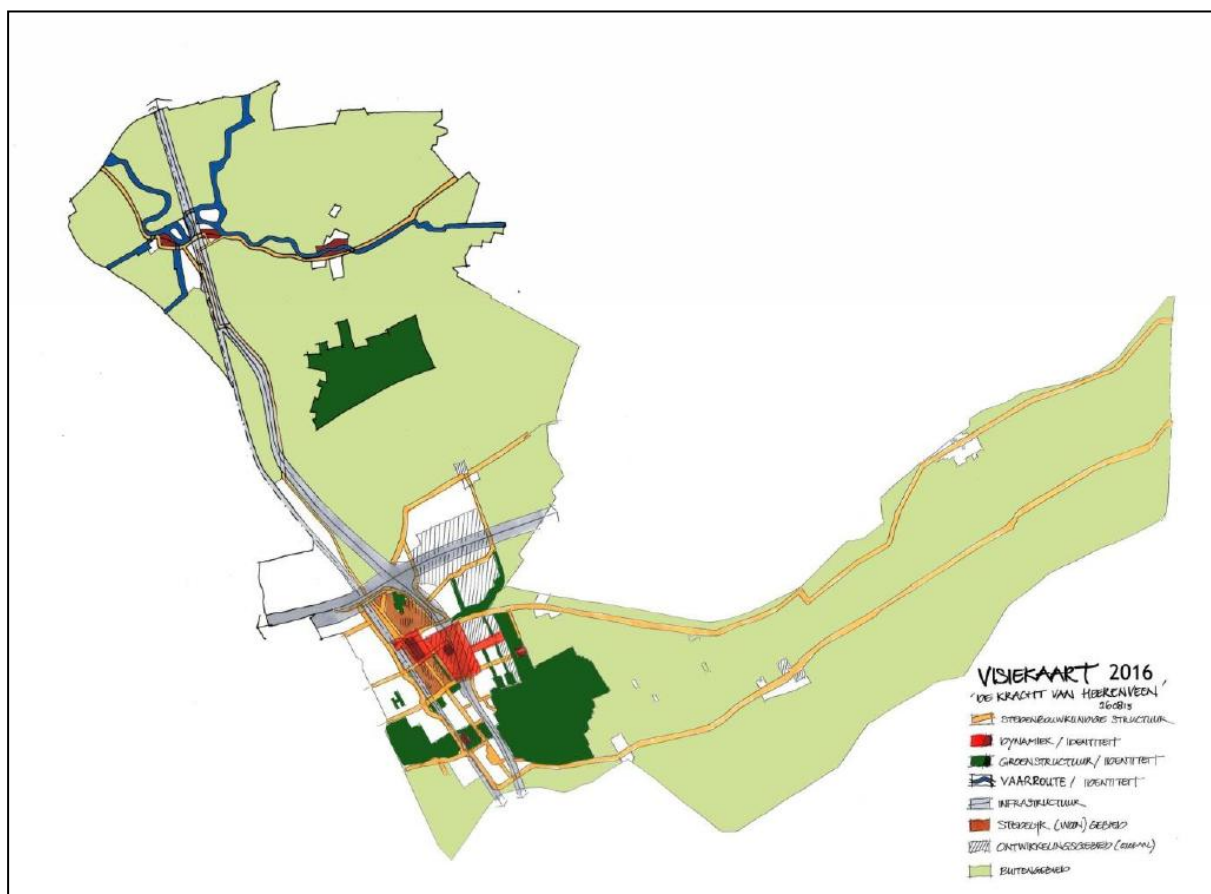
In 2012 heeft de gemeenteraad van de voormalige gemeente Heerenveen een besluit genomen over de 'deregulering' van ruimtelijke plannen. Ruimtelijke verscheidenheid is een voorwaarde voor kwaliteit. Maar ook ruimtelijke samenhang. Bij het maken van de gebiedsindeling zijn een aantal factoren bepalend geweest voor de mate van sturing die in een gebied is gewenst. Gebieden dus waar een bepaalde waarde aan wordt toegekend. Enerzijds vanuit bestaande kwaliteiten. Anderzijds vanuit kansen voor de toekomst; het toevoegen van nieuwe kwaliteiten. Bij het opstellen van een visiekaart, zijn de volgende factoren gezien als bepalend voor de ruimtelijke structuur:

- De samenwerkingsagenda;
- Cultuurhistorie;
- Stedenbouwkundige hoofdstructuur;
- Dynamiek;
- De identiteit van Heerenveen;
- Groenstructuur;
- Ontwikkelingsgebieden.

Figuur 5.18 Bepalend voor van de ruimtelijke kwaliteit van Heerenveen: ruimtelijke structuur, cultuurhistorie, ontwikkelingen en groenstructuur

Bij deze beleidslijn is ook gekeken naar een geschikt instrumentarium. Onder meer het regelen van details die nauwelijks iets bijdragen aan het ruimtelijk totaalbeeld, kan in veel gevallen worden losgelaten. Wel willen we blijven sturen op het realiseren of vasthouden van een bepaalde hoofdstructuur. In grotere, complexe projecten werkt het gezamenlijk zoeken naar de beste oplossing (supervisie) veel beter dan het vooraf vastleggen van kaders. In woongebieden die 'klaar' zijn staat het borgen van kwaliteiten voorop en kan toetsing en handhaving op basis van een aantal basisregels volstaan.

Figuur 5.19 Ruimtelijke structuur van de gemeente Heerenveen (visiekaart)

De uitgangspunten van dit besluit zijn vertaald in de Welstandsnota (2016). Deze welstandsnota maakt onderscheid in drie kwaliteitsniveaus. Niveau 1 staat voor een regulier kwaliteitsniveau, niveau 2 voor een licht kwaliteitsniveau en niveau 3 betreft welstandsluw kwaliteitsregime (alleen excessenregeling).

Niveau 1:

1. Station, centrum, Vlinderbuurt, Sportstad, middenzone Skoatterwâld
2. De beschermde stads- en dorpsgezichten
3. Stedenbouwkundige hoofdlijnen, Oude kernen en linten
4. Stedenbouwkundige hoofdlijnen, Hoofdentrees
6. Zichtzones, zichtzone vaarroutes
7. Groenstructuren - deels

Niveau 2:

8. Stedenbouwkundige hoofdlijnen, Lange Lijnen en hoofdwegen
9. Planmatige woningbouw tot de jaren '60
10. Zichtzones, zichtzone infrastructuur en bedrijventerreinen
11. Groenstructuren - deels
12. Buitengebied

Niveau 3:

13. Overig gebied – witte gebieden ondermeer: De Heide, De Greiden, De Akkers, Oudeschoot, Skoatterwâld eerste fase, Oranjewoud Noord, Jousterweg, Heidemeer, Buitendorpen (muv de oude lintstructuur), Recreatie bungalow parken en bedrijventerreinen (niet de randen).

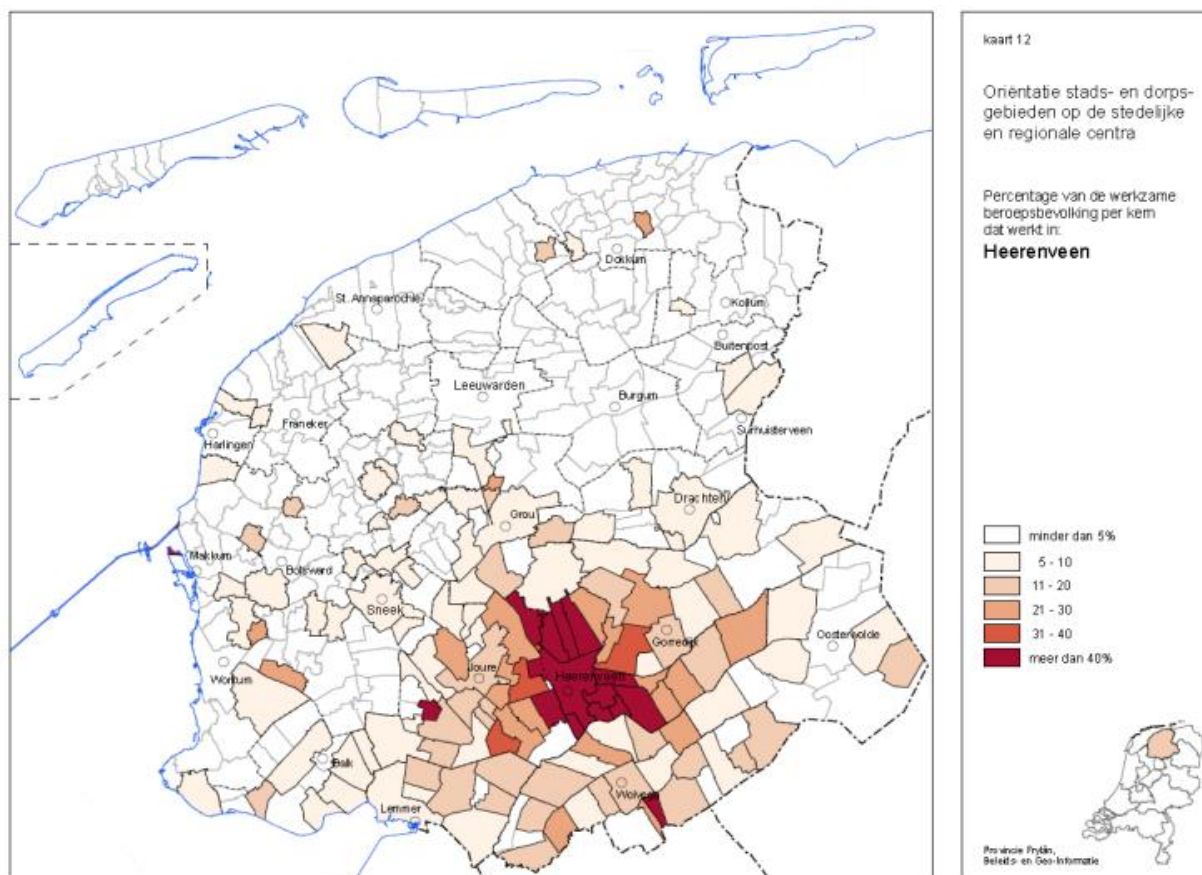
Trends en ontwikkelingen

Per gebied is de dynamiek verschillend. Belangrijkste locatie waar nieuwbouw plaatsvindt is Skoatterwâld. Ook in en rond het centrum van Heerenveen is veel ruimtelijke dynamiek. De meest woongebieden kunnen worden beschouwd als afgerond. Hier vinden voornamelijk perceelsgebonden ontwikkelingen plaats, zoals de uitbreiding van gebouwen en de bouw van schuren en bijgebouwen.

5.7 Mobiliteit

Huidige situatie

Zowel in 2005 als in 2012 werkte 56% van de Friezen binnen hun eigen woongemeente. In Heerenveen ligt dit percentage hoger (61%). De onderstaande figuur illustreert de oriëntatie van omliggende dorpsgebieden Heerenveen. Daarnaast is sprake van een pendelverband tussen de gemeenten Súdwest Fryslân, Smallingerland, en Heerenveen met Leeuwarden: ca. 10% van de werkzame beroepsbevolking in deze gemeenten werkt in Leeuwarden. Een sterke netwerkrelatie komt echter niet naar voren; de andere percentages m.b.t. onderlinge woon-werk relaties variëren tussen 1% en 5%. Dit laat zien dat de F4 steden meer een zelfstandige functie voor hun regio hebben en een eigen profiel. Dat er wel onderlinge verbanden bestaan is logisch, gelet op de nabijheid van de steden en hun schaal en omvang.

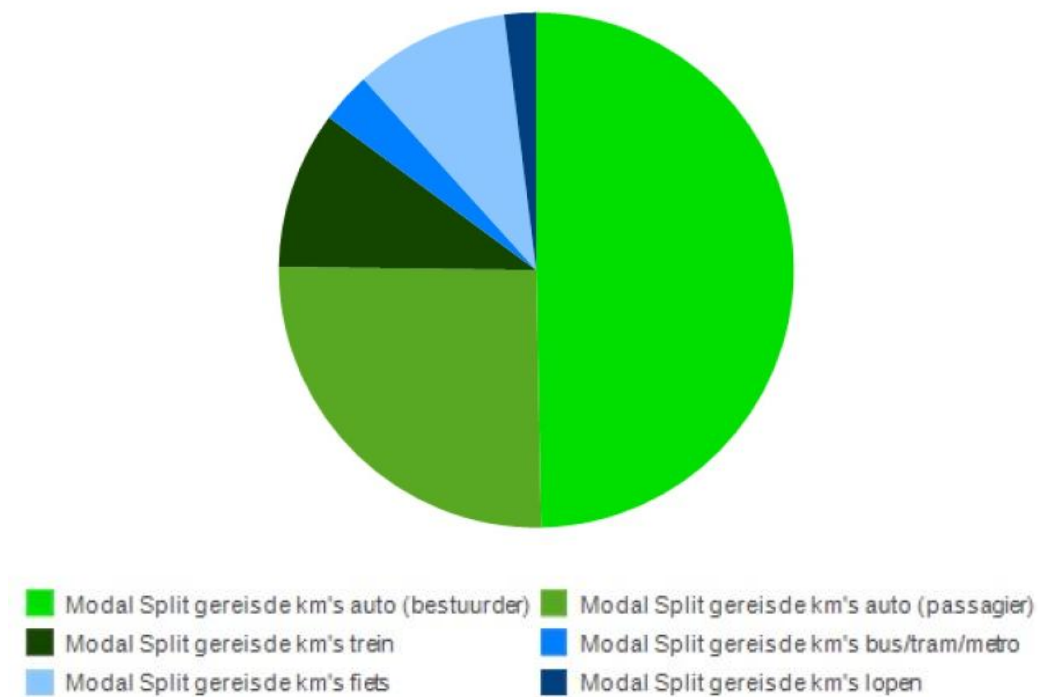
Figuur 5.20 Percentage van de werkzame beroepsbevolking dat werkt in Heerenveen (bron: Provincie Fryslân)

Bereikbaarheid

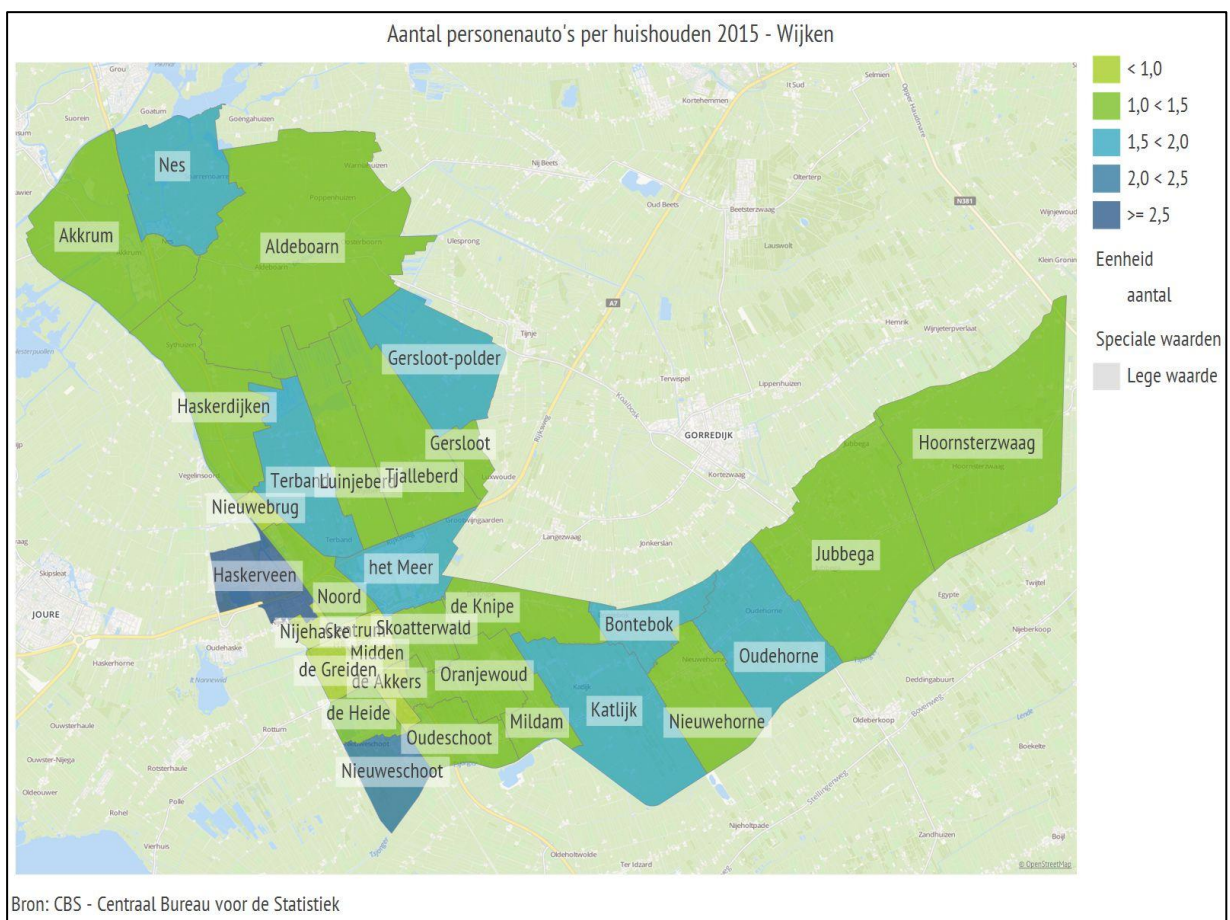
De bereikbaarheid voor de fiets is een belangrijk aandachtspunt. Een samenhangend (hoofd)fietsnetwerk, stallingen in het centrum en breedte van fietspaden worden als knelpunt ervaren. Doorstromingsproblemen voor de auto worden ervaren bij de toe- en afritten van de A32, Skoatterwâld en de stationsomgeving. De bereikbaarheid van de voorzieningen in het centrum is belangrijk. Het ziekenhuis en Skoatterwâld zijn per openbaar vervoer slecht te bereiken.

Modal split

De Monitor Fietsgebruik van het fietsberaad uit 2010 laat zien dat het aandeel fietsverplaatsingen ten opzichte van alle verplaatsingen in de gemeente Heerenveen 25% is. Dit wordt door het fietsberaad als "hoog" gekwalificeerd. Het aandeel op een afstand tot 7,5 kilometer is zelfs 40% en wordt eveneens als "hoog" gekwalificeerd. Voor langere ritten wordt vooral de auto gebruikt, zodat 75% van het gereisde aantal kilometers voor rekening van de auto komt.

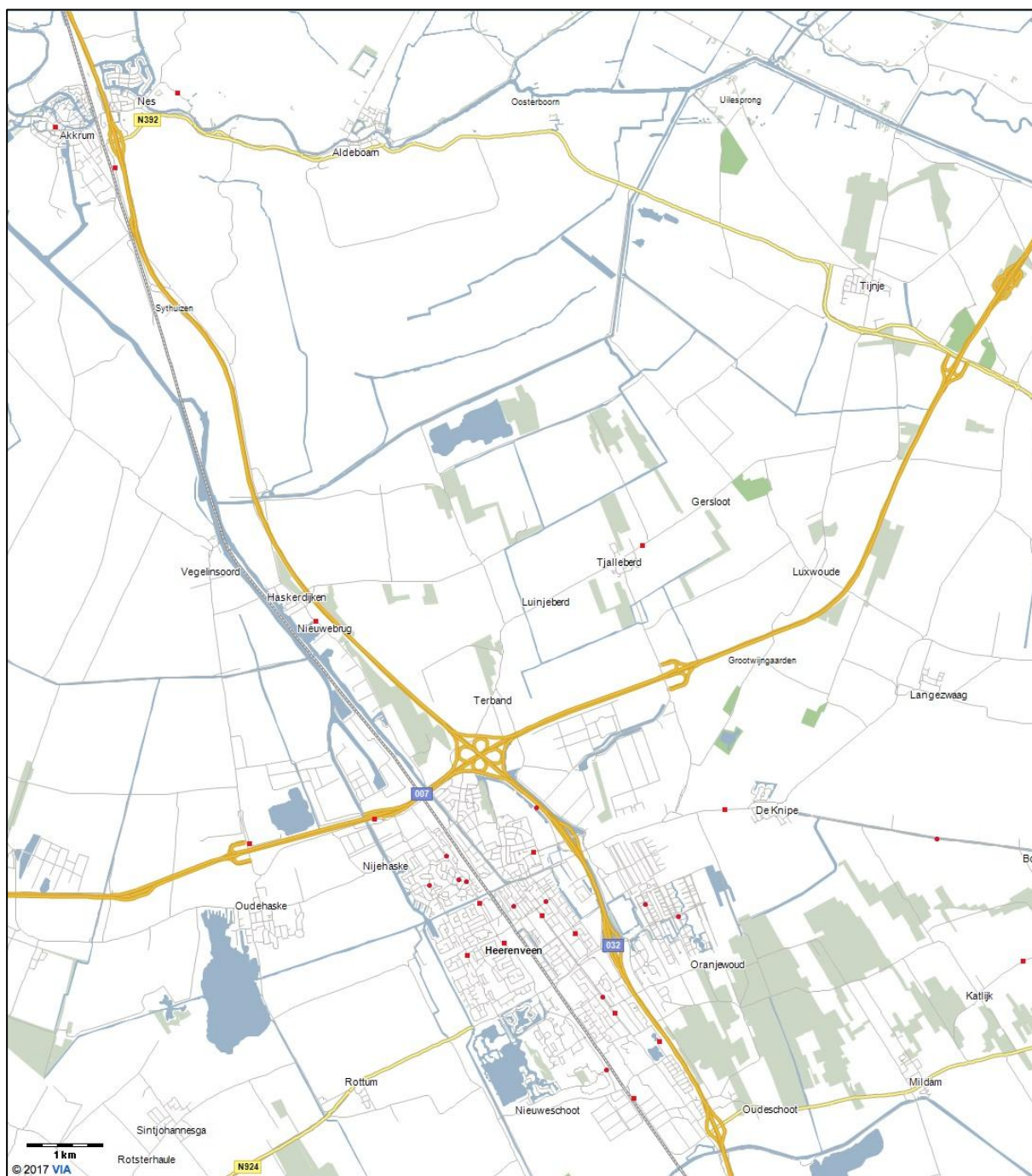
Figuur 5.21 Aandeel verschillende modaliteiten per gereisde kilometer (bron: CBS)

Figuur 5.22 Autobezit per wijk (bron: CBS)

Verkeersveiligheid

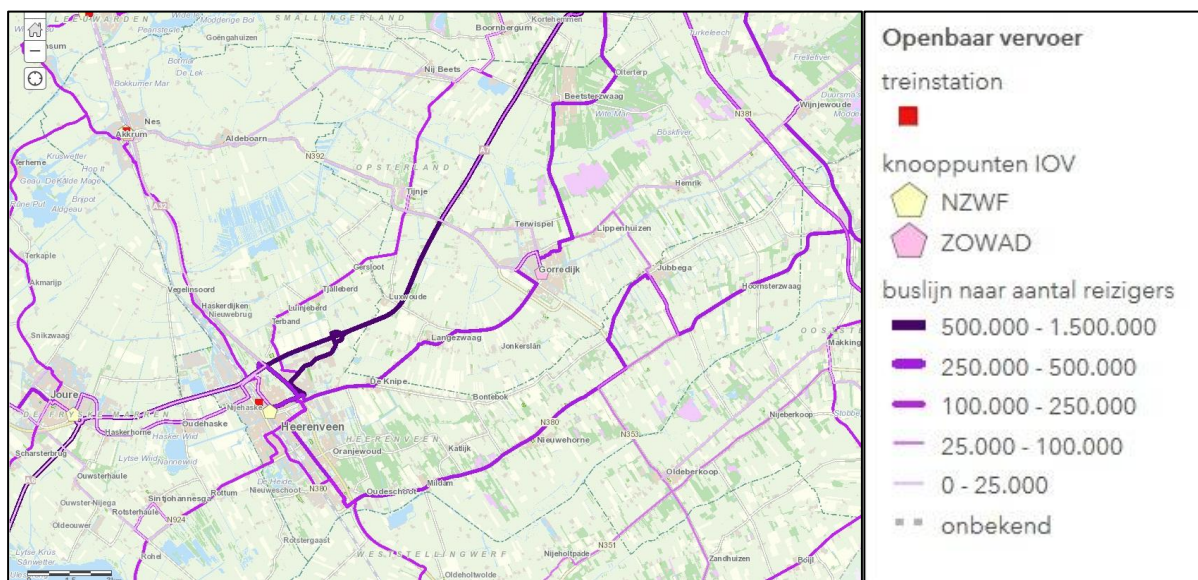
De verkeersonveiligheid voor met name fietsers is een belangrijk aandachtspunt. Het totaal aantal slachtoffers is afgenomen, maar het aantal ernstige slachtoffers (ziekenhuisgewonden) neemt toe. Na de personenauto vallen de meeste slachtoffers onder fietsers. Oversteeklocaties, verlichting op fietsroutes en de fiets als kwetsbare verkeersdeelnemer worden als knelpunt ervaren. De A32 is een verkeersveiligheidsknelpunt door terugslag vanaf het onderliggend wegennet. De snelheid in woonwijken ligt (gevoelsmatig) hoog.

Figuur 5.23 Verkeersongevallen (Gemeentelijk Verkeer en Vervoersplan, 2017)

Openbaar vervoer

Qua openbaar vervoer zijn vooral de treinstations Heerenveen en Akkrum van belang. Deze geven een verbinding met Leeuwarden, Zwolle en de randstad. Daarnaast verbindt de Q-liner Heerenveen met Groningen. Ook zijn er een aantal regionale busverbindingen met onder andere Sneek/Afsluitdijk en plaatsen in Zuidoost-Friesland.

Figuur 5.24 Gebruik van openbaar buslijnen (bron: Provincie Fryslân)

Beleid

De komende jaren dient het Gemeentelijk Verkeer en Vervoersplan (2017) als leidraad voor te nemen beslissingen op verkeersgebied. De ambities en beleidsdoelstellingen kennen een looptijd van ongeveer 10 jaar.

De te nemen maatregelen die hieruit voortvloeien, het uitvoeringsprogramma, wordt elke 3 jaar geactualiseerd. In het Uitvoeringsprogramma GVVP 2018-2020 zijn hiervoor de maatregelen beschreven die de eerste 3 jaar (2018 t/m 2020) worden uitgevoerd. Per maatregel zijn de globale kosten opgenomen. Genoemde maatregelen voor deze periode betreffen met name onderzoeken. Op basis van de uitkomsten van deze onderzoeken wordt vervolgens voor de uitvoering van fysieke maatregelen jaarlijks apart krediet aangevraagd.

Beleidsuitgangspunten

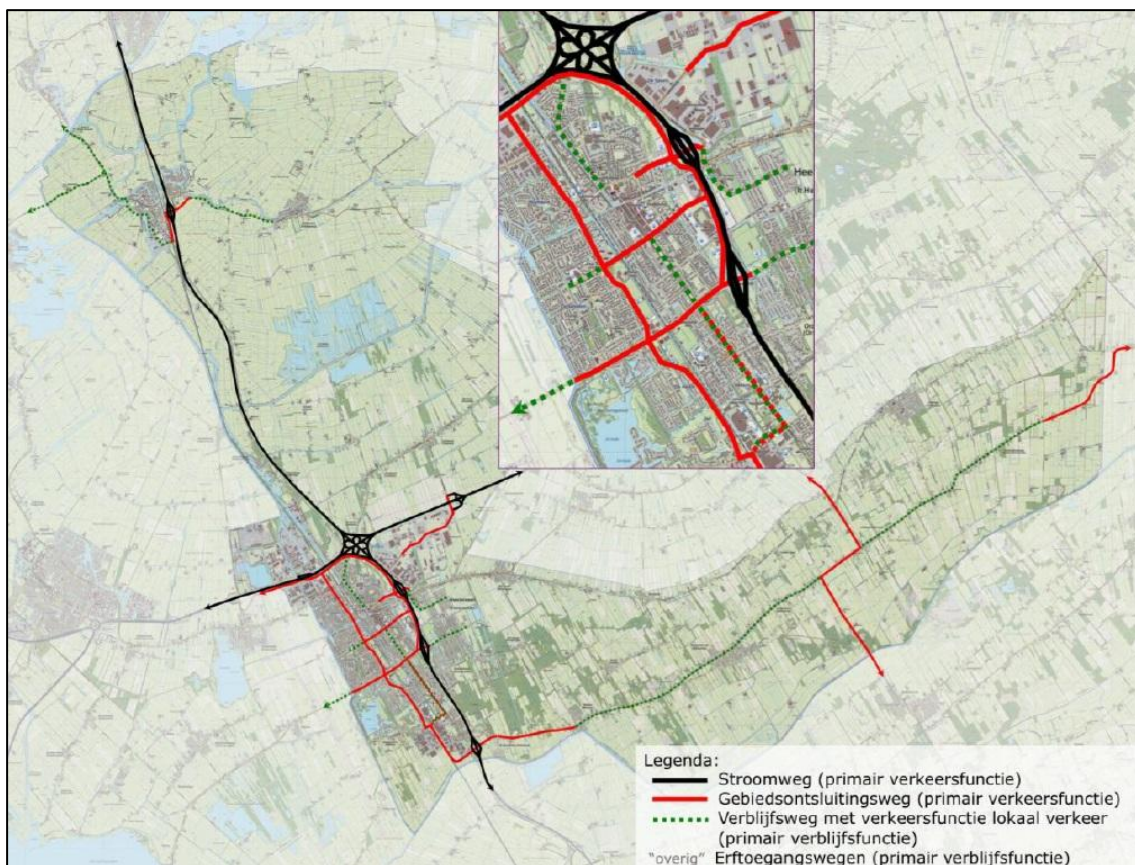
Heerenveen heeft al eerder (eind 2015) in het regieplan Wmo & gezondheid opgenomen om uitwerking te geven aan fietsgemeente 2018. Dit betekent dat we extra gaan investeren in het stimuleren van het fietsgebruik. We gaan op een actieve manier het fietsverkeer als duurzame en gezonde manier van verplaatsen stimuleren. Om fietsprojecten sneller van de grond te krijgen gaan we zowel provinciale als Europese subsidies aanvragen voor fietsprojecten.

Bij scholen krijgen de fietser en voetganger een concurrentievoordeel ten opzichte van de auto. Bij de herinrichting van schoolomgevingen krijgen de fietsers en voetgangers zowel in parkeergelegenheid als bereikbaarheid de beste plek. In het buitengebied concentreren we ons op de knelpunten met grote en brede voertuigen.

Het meeliften in onderhoudsprojecten door werk met werk te maken blijft een belangrijk uitgangspunt. Hiervoor wordt jaarlijks aan het begin van het jaar afstemming gezocht met beheer en onderhoud.

Inhoudelijk is in het GVVP voorgesorteerd op een meer integrale en minder sectorale benadering van het functioneren van de openbare ruimte. Er wordt gekeken naar in hoeverre het beleid bijdraagt aan de realisatie van ambities vanuit meerdere beleidsvelden zoals:

- Duurzaamheid,
- Flora en fauna,
- Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo),
- Ruimtelijke kwaliteit,
- Beheer van de openbare ruimte.

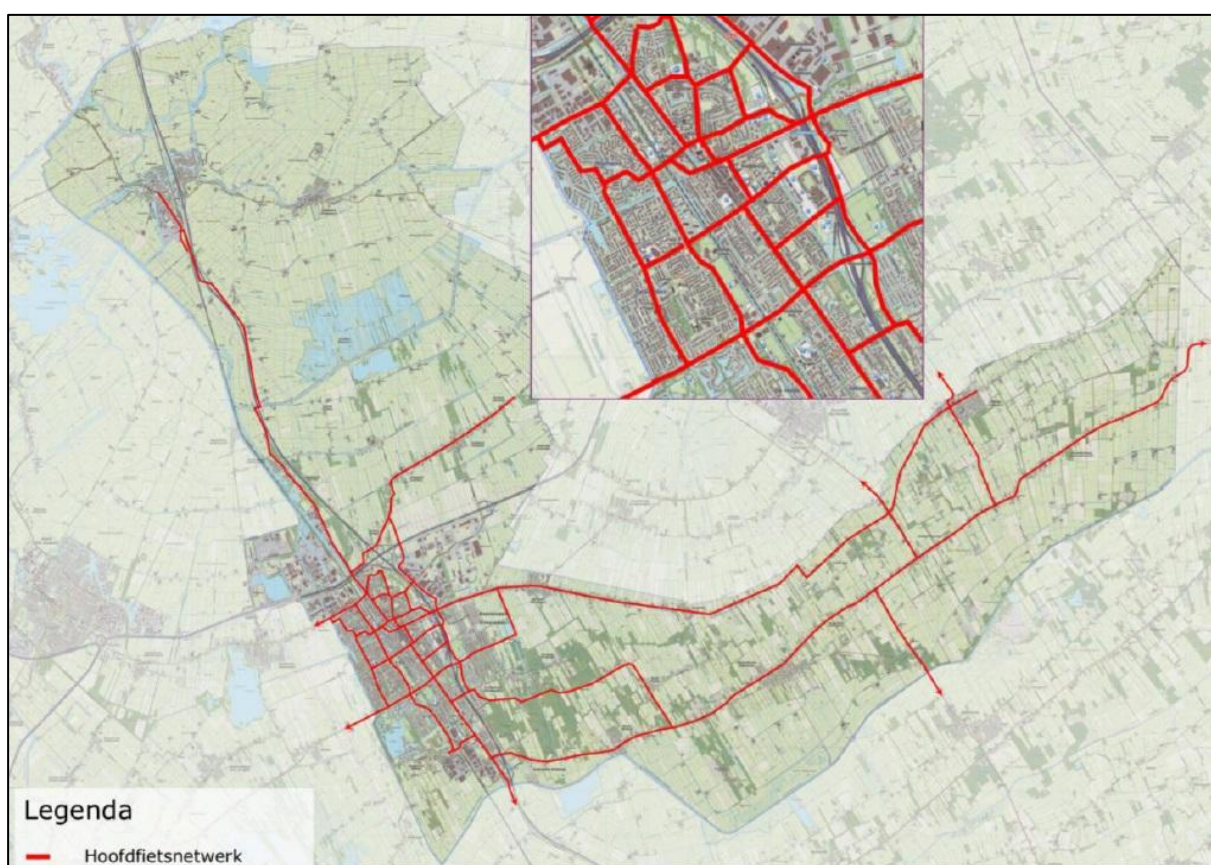

Figuur 5.25 Wegencategorisering (Gemeentelijk Verkeer en Vervoersplan, 2017)

Inrichtingsprincipes

Belangrijk is dat de weggebruiker aan de inrichting van de weg kan zien welk weggedrag gewenst is en verwacht kan worden. Als gemeente blijven we daarom aangehaakt bij het Duurzaam Veilig verkeerssysteem, waarbij functie vormgeving en gebruik op elkaar zijn afgestemd. Een duidelijk onderscheid in wegen, primair bedoeld voor het afwikkelen van verkeer (verkeersfunctie) en wegen primair bedoeld voor het verblijven (verblijfsfunctie), legt de basis voor de inrichting:

- Stroomwegen hebben een verkeersfunctie en zijn bedoeld om het verkeer zo snel mogelijk door te laten stromen, zowel op wegvakken als kruispunten.
- Gebiedsontsluitingswegen hebben net als stroomwegen ook primair een verkeersfunctie, maar zijn de verbindende schakel tussen de stroomwegen en de verblijfsgebieden. Op wegvakken moet het verkeer zoveel mogelijk doorstromen en op kruispunten staat het uitwisselen centraal. Opvallende kenmerken zijn het scheiden van gemotoriseerd en langzaam verkeer, het regelen van de voorrang, parkeren en halteren buiten de rijbaan en geen directe erfontsluitingen.
- Erftoegangswegen hebben primair een verblijfsfunctie waar het uitwisselen van verkeer centraal staat, zowel op wegvakken als kruispunten. De aaneenschakeling van erftoegangswegen vormt samen een verblijfsgebied. Opvallende kenmerken zijn het mengen van verkeerssoorten, smalle rijbanen en gelijkwaardige kruispunten.

Figuur 5.26 Hoofdfietsnetwerk (Gemeentelijk Verkeer en Vervoersplan, 2017)

Projecten op het gebied van verkeer (Uitvoeringsprogramma 2018-2020)

De volgende onderzoeken en projecten worden in het kader van het GVVP opgepakt:

- Onderzoeken welke maatregelen noodzakelijk zijn op de locatie rotonde Burgemeester Falkenaweg – Rottumerweg - Oranje Nassaulaan, om de doorstroming en afwikkeling van het gemotoriseerd verkeer in relatie tot de A32 zone te verbeteren.
- bereikbaarheid van stationsgebied van Heerenveen voor gemotoriseerd verkeer via de Trambaan onderzoeken. De herinrichting van het busstation zelf, door de provincie, bevindt zich momenteel in de planfase

- We concentreren ons op het compleet maken van het hoofdfietsnetwerk, met name de ontbrekende schakels in en direct rond het centrum van Heerenveen hebben prioriteit;
- In overleg met de participatieraad, Heerenveens initiatief Toegankelijkheid en ondernemers/ winkeliers pakken we de meest urgente voetgangersknelpunten aan. We gaan in ieder geval de oversteekbaarheid voor het winkelcentrum De Greiden verbeteren en daarnaast de oneffenheden op het Burgemeester Kuperusplein aanpakken;
- In overleg met de provincie (de consessieverlener) gaan we bij het opnieuw aanbesteden van het openbaar vervoer in 2020 de bereikbaarheid van Heerenveen bespreken. Knelpunten die besproken worden zijn in ieder geval de bereikbaarheid van het ziekenhuis, voorzieningen in het stadiongebied, het Friesland College, de wijk Skoatterwâld en het Belvédère museum;
- We gaan de lijst met knelpunten actualiseren die genoemd zijn in het 'kwaliteitsnetwerk landbouwverkeer'. Onderdeel van deze actualisatie is dat we hierbij ook de wegen betrekken die als gevolg van zwaar (landbouw)verkeer in slechte staat zijn en als knelpunt worden ervaren door het overige verkeer. Op basis van deze actualisatie stellen we een prioriteitenlijst en uitvoeringsprogramma op. De prioriteit ligt bij knelpunten tussen fietsende scholieren en vracht- en landbouwvoertuigen.

Onderhoud van wegen

Met het vaststellen van het Beleidsplan Wegen 2013-2017 is een belangrijke stap gezet om het kapitaalgoed „verhardingen“ op een goede wijze te beheren / onderhouden. Het beleidsplan geeft in hoofdlijnen het kwalitatieve en financiële niveau aan waarop de gemeente Heerenveen, als wegbeheerder, haar taak dient uit te voeren om het kapitaalgoed „Verhardingen“ in de periode 2013 – 2017 op orde te houden. Hierbij wordt uitgegaan van de richtlijnen zoals die zijn voor geschreven door het CROW (nationaal kennisplatform voor infrastructuur, verkeer en openbare ruimte)

Parkeren

De Parkeervisie Heerenveen 2017 zet een lijn uit voor het te voeren parkeerbeleid voor de komende jaren.

Het betaald parkeren in het centrum wordt gehandhaafd. Daarbinnen wordt vormgegeven aan gastvrij parkeren. Het betalen voor parkeren, het aanvragen van parkeervergunningen en de vindbaarheid van de parkeerplaatsen wordt zo makkelijk mogelijk gemaakt. Bij de Geerts Willigengarage wordt een toegangssysteem met kentekenherkenning geïnstalleerd. Het Gashoudersplein wordt heringericht om de kwaliteit van de parkeergelegenheid te verhogen. Binnen de herinrichting wordt gezocht naar mogelijkheden om het aantal parkeerplaatsen en fietsenstallingen op deze locatie uit te breiden.

In de schil zijn diverse gebieden waar de betaalautomaten nauwelijks worden gebruikt door bezoekers aan dit gebied. Voorstel is om het parkeerregime in deze gebieden in de schil te wijzigen in belanghebbenden parkeren (vergunninghoudersgebied) en het bezoekersparkeren op een andere wijze te faciliteren. Dit bespaart kosten en bewoners worden beter beschermd tegen wijkvreemd parkeren. Daarnaast zal bij de uitwerking van het vergunninghouderssysteem de gebiedsindeling worden geëvalueerd en waar nodig opnieuw ingedeeld.

Wanneer gebouwd wordt in het sportstadgebied, voorzien nieuwe ontwikkelingen in hun eigen parkeerbehoefte om de parkeerbalans (aanbod en vraag parkeerplaatsen) in evenwicht te houden en een tekort aan parkeerplaatsen in de toekomst te voorkomen. In de eindsituatie is de beschikbare bouwgrond in sportstad zodanig benut dat er een capaciteitstekort in sportstad ontstaat. De eindsituatie voor het parkeren treedt in werking op het moment dat het niet meer mogelijk is om minimaal 1400 openbare parkeerplaatsen, zoals beschreven bij de bouwfase, binnen het sportstadgebied beschikbaar te hebben tijdens 'niet voetbal' momenten.

In Akkrum, de Greiden en Nijehaske spelen gebiedsspecifieke parkeervraagstukken. In Akkrum leeft de wens de parkeerschijfzone op te heffen. In de Greiden is parkeren rondom het winkelcentrum een aandachtspunt. En in Nijehaske bestaat de wens en mogelijkheid voor meer flexibiliteit in het bezoekersparkeren. In samenspraak met de betreffende wijken en dorpen worden, indien nodig en gewenst, maatregelen getroffen.

Een belangrijke schakel in de verplaatsingsketen van de fiets en daarmee in het stimuleren van het fietsgebruik, zijn de stallingsvoorzieningen. Met name op strategische locaties moet het aanbod van het aantal fietsparkeerplaatsen passen bij de vraag. Daarnaast moet er ruimte zijn voor de verwachte toename van het fietsgebruik. De primaire strategische locaties voor fietsparkeren zijn:

- Centrum;
- Sportstad;
- Bus- en treinstation;
- Openbaar vervoer haltes;
- Scholen.

Op diverse locaties wordt een tekort aan fietsparkeerplaatsen ervaren. Door middel van een parkeeronderzoek in het centrum en sportstad wordt de huidige stand van zaken in beeld gebracht, dit leidt tot een voorstel voor het uitbreiden van de fietsenstallingen op de locatie(s) die in de uitkomsten van het onderzoek de eerste prioriteit krijgen. Bij de herinrichting van schoolomgevingen is uitgangspunt dat de fiets dicht bij de ingang van de school kan parkeren dan de auto.

In de *Uitwerking Heerenveense Parkeernormen (2011)* zijn normen opgenomen voor de realisatie van parkeerplaatsen bij ruimtelijke ontwikkelingen binnen de gemeente. Sinds het opstellen van de parkeernormennota zijn door het CROW (Kennisinstituut voor verkeer en vervoer) recentere parkeerkencijfers vastgesteld. Dit is aanleiding om de parkeernormennota te herzien.

Elektrisch rijden

Elektrisch rijden wordt in het kader van duurzaamheid ondersteund. Hierbij kiezen we voor het faciliteren van laadinfrastructuur in het openbaar gebied. Om hierin overwogen keuzes te maken worden vanuit het beleidsveld duurzaamheid in samenwerking met het beleidsveld verkeer beleidsregels opgesteld.

Trends en ontwikkelingen

Op het gebied van mobiliteit worden de volgende trends en ontwikkelingen verwacht:

- Door de toename van elektrische fietsen zal het aandeel fietsgebruik naar verwachting verder gaan toenemen omdat de elektrische fiets ook voor afstanden boven de 7,5 kilometer een alternatief biedt voor de auto;
- Meer (oudere) fietsers en elektrische fietsen leiden tot een vraag naar bredere fietspaden en fietsstroken;
- er komen nieuwe technieken op het gebied van duurzaam vervoer (groen gas, elektrisch waterstof. Welke techniek leidend wordt, is nog moeilijk te bepalen;
- Nieuwe collectieve vervoersconcepten zoals Samobiel (een meerijddienst voor dorpsbewoners) of Burgum Mobiel (elektrische taxi gereden door vrijwilligers) kunnen een antwoord zijn voor de teruglopende bereikbaarheid voor met name de dorpen;
- Nieuwe vervoerstechnieken (zoals zelfrijdende auto's) en veranderende vervoerspatronen, vragen om aanpassingen van infrastructuur en bijbehorende voorzieningen (zoals elektrische oplaadpunten).

6 Werken en ondernemen

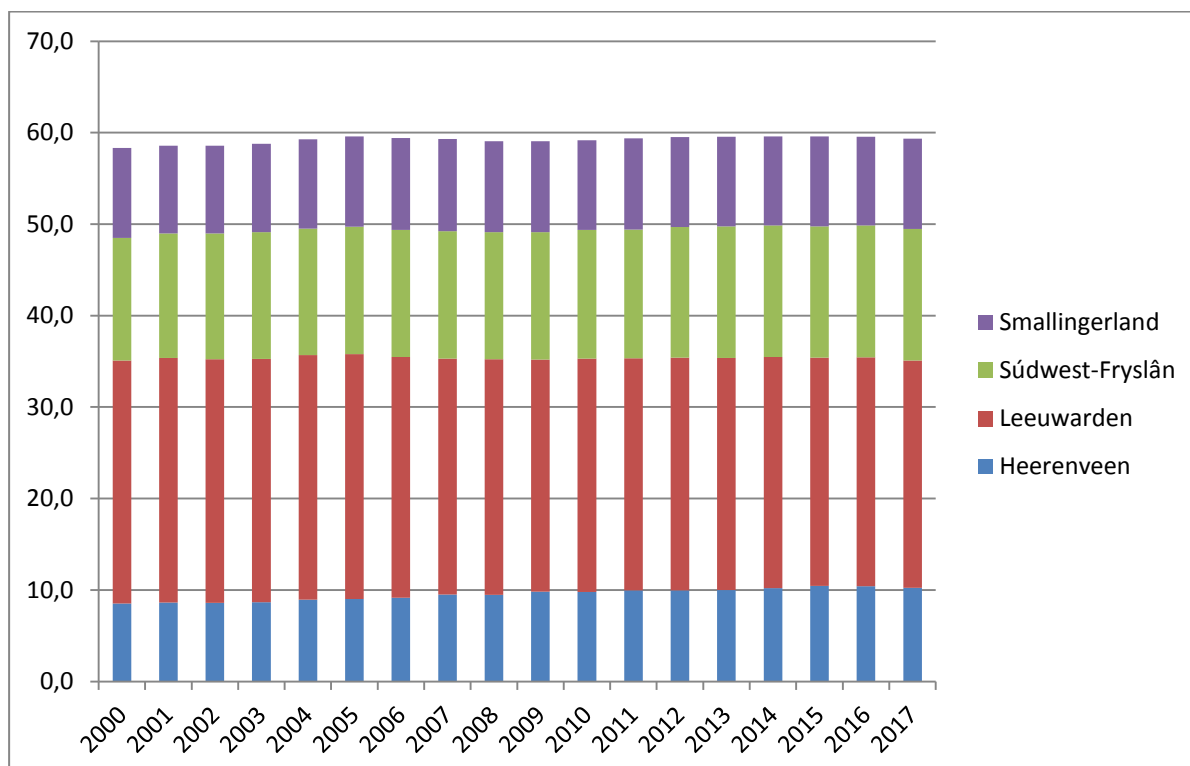
6.1 Werkgelegenheid

Huidige situatie

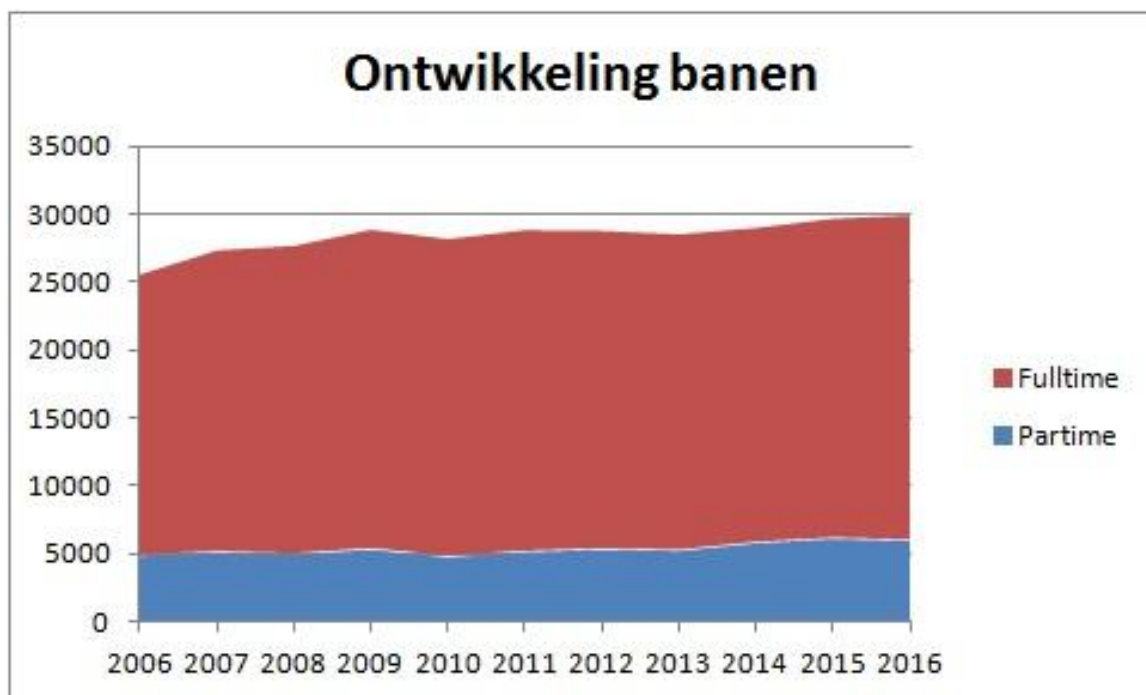
Hoeveelheid banen

In Fryslân zijn de grootste concentraties van werkgelegenheid in de vier grote steden te vinden: de F4 gemeenten zijn samen goed voor 58% van het aantal banen in Fryslân. Een groot deel van de beroepsbevolking in Heerenveen, maar ook een aanzienlijk deel uit de omliggende gemeenten, werkt in Heerenveen (zie paragraaf 5.7).

Vanaf 2000 is de werkgelegenheid in de F4 gemeenten met 15% gegroeid, tegenover een groei van 9% in de overige Friese gemeenten. In Heerenveen is de werkgelegenheid als één van de weinige gemeenten ook in de crisisjaren doorgegroeid. Het aandeel werkgelegenheid van Heerenveen in de provincie Friesland is daarom toegenomen van 8,5% (in 2000) naar 10,3% (in 2017). Heerenveen kan daarom worden gezien als een belangrijke banenmotor voor de regio.

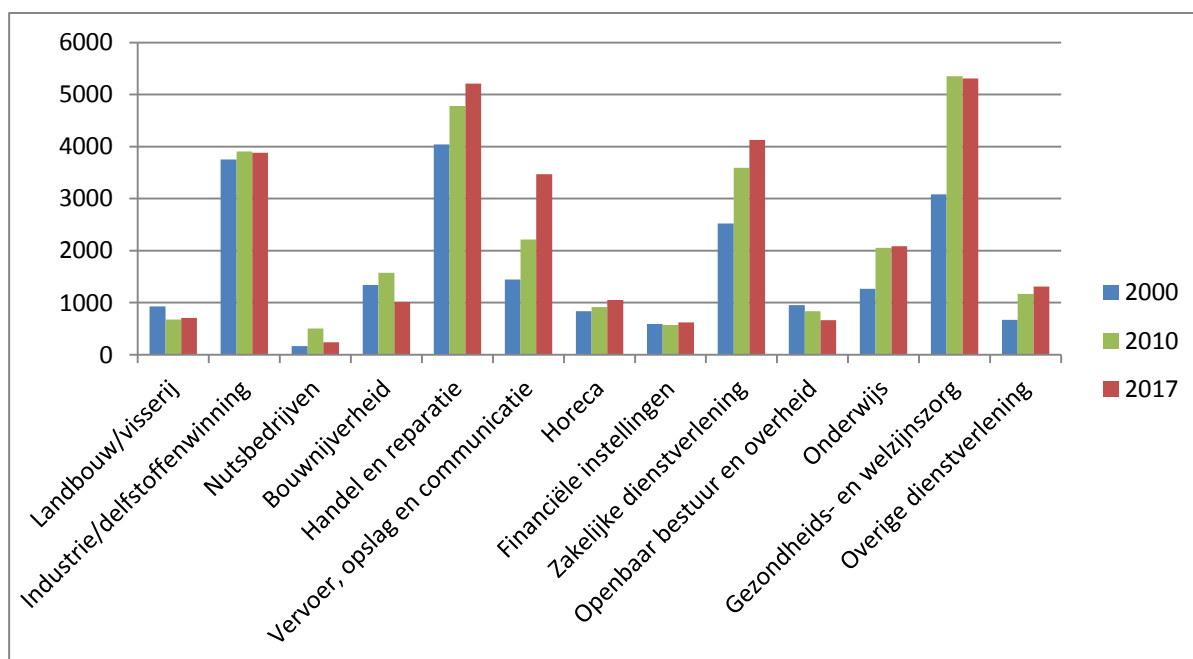
Figuur 6.1 Aandeel van de F4-gemeenten in de werkgelegenheid
(bron: Werkgelegenheidsregister Provincie Fryslân)

Figuur 6.2 Ontwikkeling van het aantal banen Heerenveen 2006-2016 (bron: CBS, 2017)

Werkgelegenheid per sector

Net als in de andere F4-gemeenten vertegenwoordigen de sectoren (gezondheids)zorg en zakelijke dienstverlening, handel & reparatie en industrie een groot deel van de werkgelegenheid. Grootste werkgever in de gemeente is ziekenhuis Tjongerschans. Daarnaast is in Heerenveen ook de sector vervoer, opslag & communicatie relatief groot, vanwege de ligging nabij de snelwegen A32 en A7.

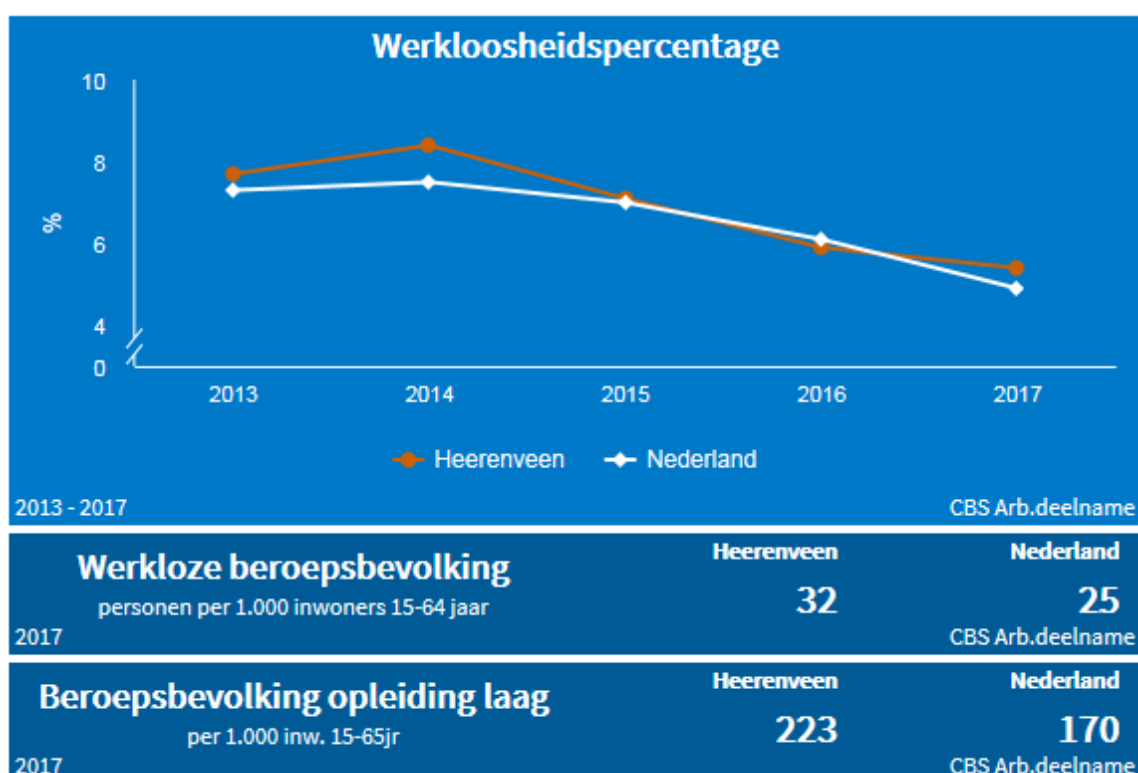
Figuur 6.3 Totaal aantal banen Heerenveen per sector, in 2000 en 2017 (bron: Werkgelegenheidsregister Provincie Fryslân)

Export en innovatie

Van de Nederlandse regio's heeft Fryslân de laagste score op het gebied van concurrentiekracht. De Friese bijdrage aan de totale Nederlandse export is met 1,6% gering. Ongeveer 8% van alle Friese bedrijven exporteert, tegen landelijk gemiddeld 10 procent. Het Friese aandeel in de landelijke investeringen in onderzoek en ontwikkeling (R&D) is met 2,7% in verhouding laag; het aandeel van Fryslân in het aantal Nederlandse octrooien ligt zeer laag op 0,8%.

Sociale structuur Heerenveen

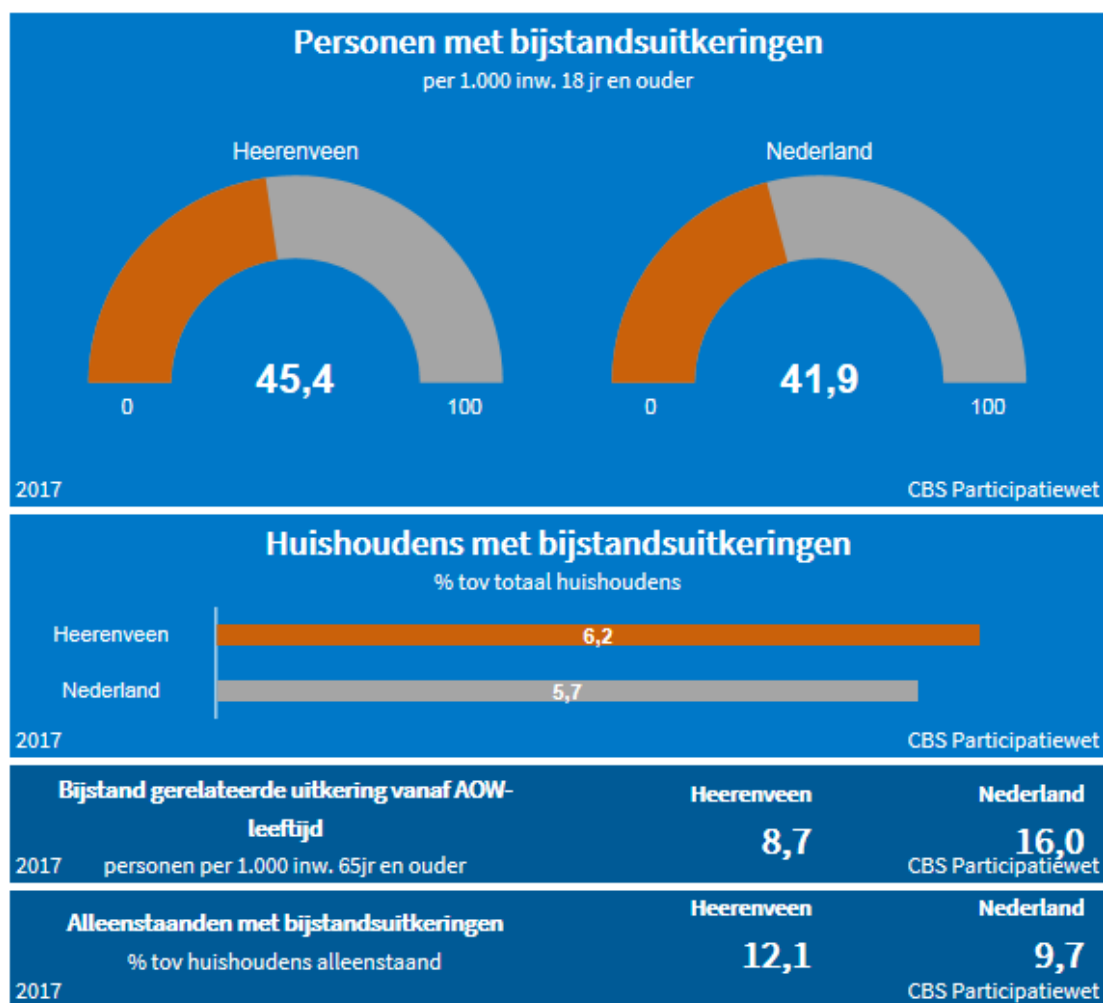
Daarnaast is de beroepsbevolking in Heerenveen relatief laag opgeleid en heeft relatief veel huishoudens met een laag inkomen. De werkloosheid en het aantal bijstandsuitkeringen per 1000 inwoners ligt iets hoger dan het landelijk gemiddelde.

Figuur 6.4 Werkloosheid (bron: CBS, www.waarstaatjegemeente.nl)

Figuur 6.5 Aandeel lage en hoge inkomens (bron: CBS, www.waarstaatjegemeente.nl)

Figuur 6.6 Gebruik van bijstandsuitkeringen (bron: CBS, www.waarstaatjegemeente.nl)

Beleid

Met het *Sociaal-Economisch Beleid 2011-2016* zijn de een speerpunten voor het economisch beleid vastgelegd. Deze zijn in de *Samenwerkingagenda Provincie Fryslân gemeente Heerenveen 2011-2021* vervolgens vertaald naar een aantal strategische projecten. De Samenwerkingsagenda kent een duurzaam en dynamisch karakter. Het is geen statisch document maar een model waarbij nieuwe inzichten, innovaties en veranderingen in de markt ruimte krijgen. Dat betekent dat de samenwerkende partijen de agenda periodiek evalueren en de koers bepalen.

Om te komen tot een meer kennis- en innovatiegedreven economie werken de F4-gemeenten samen aan de bevordering van een aantal speerpuntsectoren (Water, Agrofood, Healthy Ageing en Energie) en een aantal bestaande pijlers van de economie (vrijtijdseconomie, financiële sector, innovatieve maakindustrie en logistiek). Voor Heerenveen zijn daarbij een aantal projecten gekoppeld aan de speerpunten van het sociaal-economisch beleid:

Samenwerkingagenda Provincie Fryslân gemeente Heerenveen (2011-2021)	
Sport- en zorg economie	Heerenveen Stad van Sport: - Nieuw Thialf - doorontwikkeling Sportstad/CTO
Bereikbaarheid, logistiek en metaal	- Spoorlijn Heerenveen-Groningen - Bereikbaarheid gebiedsontwikkeling - Structuurvisie A32 zone
Nieuwe energie	Energielandschap Heerenveen
Toerisme en cultuur(historie)	Museum Belvédère en Culturele Hoofdstad

Tabel 6.1 Onderwerpen uit de Samenwerkingsagenda met Provincie Fryslân

De meeste projecten uit de samenwerkingsagenda afgerond of in uitvoering. Op dit moment wordt gewerkt aan de actualisatie van het Sociaal-Economisch beleid. Dit kan leiden tot nieuwe speerpunten of nieuwe projecten.

In de Kadernota Werk, inkomen en participatie (2015-2018) is aangegeven dat wij willen dat onze inwoners zelfredzaam zijn, om anderen denken en actief zijn. Als dit niet lukt, dan biedt de gemeente een vangnet binnen de beschikbare middelen. Om dit te bereiken zetten wij in op:

- het versterken eigen kracht en behoud basisvoorzieningen;
- vroegsignalering en preventie;
- een integrale laagdrempelige toegang;
- een vangnet met maatwerk en casusregie.

Op dit moment wordt gewerkt aan een nieuwe Kadernota voor het sociaal domein.

Trends en ontwikkelingen

In het kennisdocument Trends, cijfers en ontwikkelingen Friese Leefomgeving (2017) worden een aantal ontwikkelingen op het gebied van economie en arbeidsmarkt waargenomen:

- Nieuwe technologieën zorgen voor nieuwe werkgelegenheid en nieuwe businessmodellen: van maakindustrie naar Smart Industry. Producten worden heterogener en complexer. Digitale technieken worden steeds meer ingezet om fysieke zaken en productieprocessen te beheersen (bijv. via sensoren en 3D-printing, het internet of things). Eindproducten kunnen op iedere gewenste locatie worden gemaakt. Vaak zal dat in de buurt van de eindgebruiker zijn. Dit biedt kansen voor nieuwe hoogwaardige (maak)industrie in Fryslân (reshoring);
- Voor kennisintensieve banen zijn meer hoger opgeleiden nodig. Zulke werkgelegenheid ontwikkelt zich vooral in steden, waar clusters van bedrijven en (kennis)instellingen elkaar versterken (agglomeratiekracht); de toegang tot en nabijheid van een diverse en goed opgeleide arbeidsmarkt en de kwaliteit van de woon- en leefomgeving, zorgen hierbij voor een goed vestigingsklimaat⁶;
- In alle gevallen is de beschikbaarheid van betrouwbare en snelle digitale netwerken essentieel voor de economische ontwikkeling van een regio⁷. Nieuwe datacenters kunnen hierin een belangrijke rol spelen. Nieuwe vormen van productie, techniek en

⁶ PBL en CPB, Nederland in 2030-2050; Toekomstverkenning Welvaart en Leefomgeving, 2015.

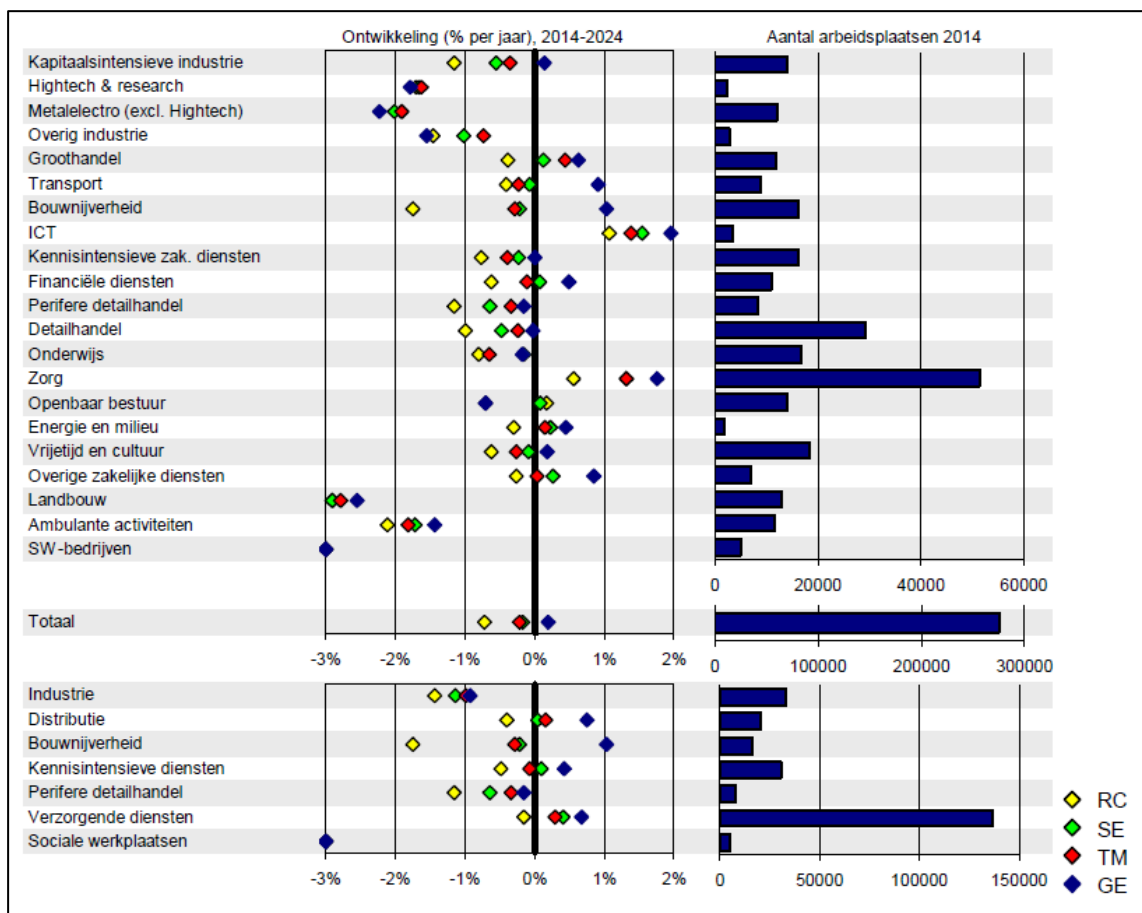
⁷ Digitale agenda, TK 29515, nr. 390, 2016.

logistiek stellen andere eisen aan werkmilieus en infrastructuur; omgekeerd beïnvloeden ze het ruimtegebruik. Hoe en in welke mate, zijn echter nog onvoldoende duidelijk;

- Digitalisering heeft ook grote gevolgen voor consumptiepatronen, koopgedrag, en informatie-uitwisseling tussen mensen en organisaties; deze gevolgen zijn nog niet uitgekristalliseerd.
- Daarnaast spelen nieuwe vestigingsplaatsfactoren. Kennis en innovatie gedijen in stedelijke, campusachtige omgevingen. Hybride bedrijfsvormen die willen experimenteren, vragen om mogelijkheden voor flexibel ruimtegebruik. De circulaire economie heeft behoefte aan locaties voor inzameling en verwerking van restproducten en aan geschikte transportsystemen hiervoor;
- Om in te spelen op veranderingen in de arbeidsmarkt wordt de samenwerking tussen onderwijs, overheid en ondernemers steeds relevanter.

Op basis van CPB-ramingen zijn in 2015 een aantal prognoses gemaakt voor de ontwikkeling van arbeidsplaatsen in Friesland (Bureau Louter, 2015). Daarbij zijn de vier scenario's van het CPB gehanteerd:

- Regional Communities (RC)
- Strong Europe (SE);
- Transatlantic Market (TM);
- Global Economy (GE).

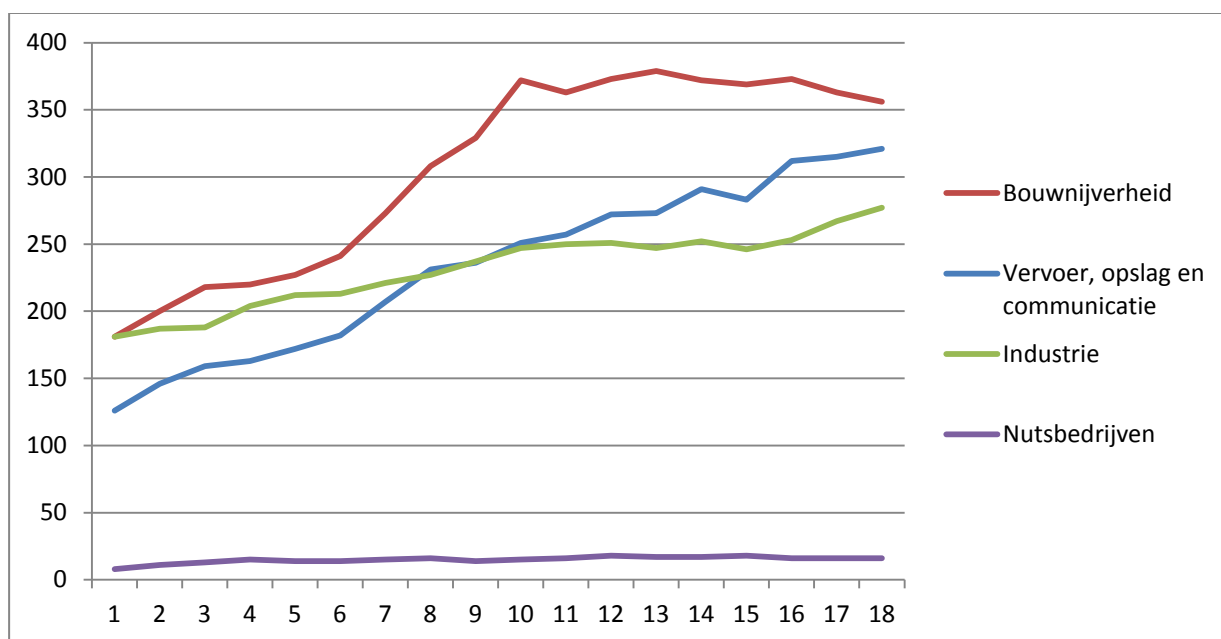
Figuur 6.7 Prognose aantal arbeidsplaatsen per sector voor de Provincie Fryslân (bron: Louter, Bedrijventerreinen in Fryslân; Vraagprognoses tot 2030)

Uit deze prognose blijkt dat het aantal banen in de zorg en de ICT het meeste toeneemt. Daling wordt voorspeld bij de SW-bedrijven, landbouw en metalectro.

6.2 Bedrijventerreinen

Huidige situatie

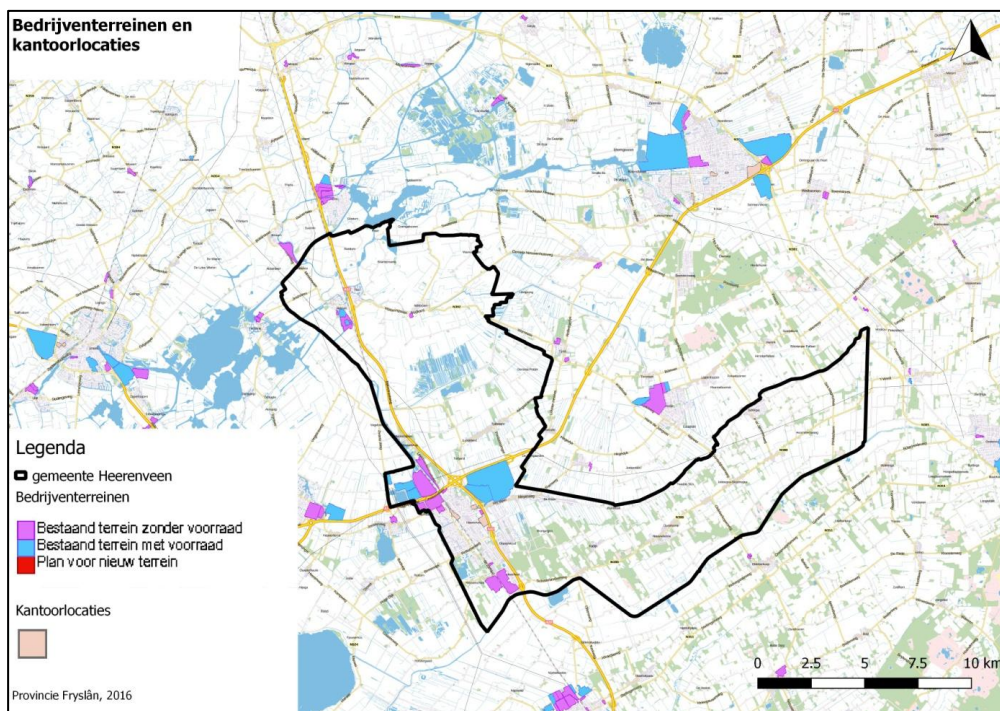
Het aantal bedrijfsvestigingen in de afgelopen jaren is toegenomen. Dit komt deels door de verkoop van bedrijfsgrond, maar ook door de toename van het aantal ZZP'ers. In de onderstaande figuur wordt het aantal bedrijfsvestigingen weergegeven in sectoren die zich veelal vestigen op bedrijventerreinen.

Figuur 6.8 Aantal vestigingen voor vier sectoren
(bron: Werkgelegenheidsregister Provincie Fryslân)

Aanbod bedrijventerreinen

In de onderstaande figuur wordt een overzicht gegeven van het actuele aanbod van bedrijventerreinen in Heerenveen en de directe omgeving. Op bedrijventerrein IBF, de Kavels en Haskerveen zijn op dit moment uitgeefbare kavels beschikbaar (per 1 mei 2018 is op deze terreinen ca. 55 ha netto beschikbaar). Daarnaast heeft de gemeente in het verleden gronden in het gebied Klaverblad Noordoost aangekocht. Deze gronden worden gezien als toekomstige (zachte) voorraad.

Figuur 6.9 Bestaande bedrijventerrein in en rond de gemeente (bron: Provincie Fryslân, 2016)

	netto oppervlakte (ha) bedrijventerrein	netto uitgeefbaar (ha) begin 2018	netto uitgeefbaar (ha) niet terstond	verkocht 2018 tot nu toe	oppervlakte reservering (ha) HARD	netto beschikbaar (onder aftrek reserveringen) (ha)
<i>Subregionale bedrijventerreinen</i>						
Spikerboor (UTD-Zuid) (Akkrum)	31,26	1,79	-	0,31	0	1,48
Subtotaal		1,79	-	0,31		1,48
<i>Regionale bedrijventerreinen</i>						-
De Kavels	64,56	6,15		1,89	0,58	3,68
Haskerveen/Kanaal West	56,63	16,4		0	4,36	12,04
Subtotaal		22,55	0	1,89	4,94	15,72
<i>Bovenregionale bedrijventerreinen</i>						-
IBF (Heerenveen)	149	60,47		10,78	11,36	38,34
Subtotaal		60,47	0	10,78	11,36	38,34
<i>Toekomstige voorraad (zachte voorraad)</i>						-
Klaverblad NOI (Heerenveen)	40		40			40
Subtotaal		-	40	-	-	40
Totaal beschikbaar		84,81	40	12,97	16,3	95,54

Tabel 6.2 Overzicht voorraad bedrijventerreinen Heerenveen

Beleid

In Zuidoost Fryslân is in 2010 gestart met regionale samenwerking bij de ontwikkeling van de bedrijventerreinen. Het Regionaal Bedrijventerreinenplan Zuidoost Friesland 2010-2020 betreft een samenwerken tussen de gemeenten Ooststellingwerf, Opsterland, Heerenveen en Smallingerland op het gebied van bedrijventerreinen. De gemeente Weststellingwerf heeft er bestuurlijk voor gekozen om niet deel te nemen aan dit samenwerkingsverband. Voordeel van deze samenwerking is dat gezamenlijk een breed, gevarieerd aanbod worden gerealiseerd. Daarnaast zorgt afstemming er voor dat er niet onnodig veel terreinen worden ontwikkeld en onnodige concurrentie wordt voorkomen.

Dit regionale plan is vertaald in de gemeentelijke Bedrijventerreinvisie 2010-2020. Daarbij werd rekening gehouden met twee verschillende scenario's. In 2011 werden de volgende conclusies getrokken:

- Met huidig aanbod op IBF, De Kavels en A7-Noordzijde is in het basisgroeiscenario redelijk tot goed in de vraag te voorzien. In het scenario versterken economische positie is sprake van een beperkt tekort. Het ontwikkelen van (een deel van) de plannen is op termijn wellicht noodzakelijk;
- De totale capaciteit op nog te ontwikkelen bedrijventerrein (de zachte plannen, zoals opgenomen in de Integrale Visie) is zeer hoog en lijkt niet in relatie te staan tot de toekomstige ruimtevraag. Op basis van deze scenario's en de huidige inzichten met betrekking tot de verdere toekomst zal een heroverweging van deze zachte plannen moeten worden gemaakt.

Op dit moment zijn er nieuwere inzichten over de ontwikkeling van bedrijvigheid en wordt gewerkt aan een nieuw regionaal bedrijventerreinenplan.

Trends en ontwikkelingen

Op het gebied van bedrijvenlocaties zijn de volgende trends en ontwikkelingen te verwachten:

- De vraag naar nieuwe bedrijventerreinen is beperkt. Werkgelegenheidsgroei is in de toekomst niet meer de drijvende kracht achter de vraag naar bedrijventerreinen;
- Er is vooral sprake van een vervangingsvraag; bedrijven die uitbreiden verhuizen van een verouderde locatie naar een grotere nieuwe locatie. Daarnaast zorgen ontwikkelingen als flexibel werken⁸ en de transformatie naar nieuwe, hoogproductieve bedrijvigheid⁹ voor een kleinere ruimtevraag;
- Aan de andere kant ontwikkelen zich ook specifieke bedrijfsvormen die juist extra ruimte vragen: datacentra en andere arbeidsextensieve werklocaties zoals geautomatiseerde logistieke centra en locaties voor inzameling en verwerking van restproducten. De grootste ruimtevraag valt te verwachten uit groothandel (bijvoorbeeld distributiecentra van webwinkels);
- Per saldo is in de toekomst waarschijnlijk minder ruimte per werknemer nodig zijn (Kennisdocument. Trends, cijfers en ontwikkelingen Friese Leefomgeving, 2017).

⁸ Ook wel het 'nieuwe werken' genoemd: werken waar, wanneer en hoe je dat wilt, dus niet meer op een vaste plek en op vaste tijden. Wonen, werken en verplaatsen raken steeds meer met elkaar verweven.

⁹ Door innovatie, automatisering, digitalisering en robotisering worden productieprocessen compacter en meer ruimte-efficiënt; Evaluatie beleid bedrijventerreinen Fryslân, 2016, STEC groep.

Vraag en aanbod in Friesland

Het aanbod van bedrijventerreinen in Fryslân is voldoende om de vraag naar bedrijventerrein t/m 2025 op te vangen¹⁰ (de onderstaande cijfers zijn indicatief en niet geschikt voor vertaling naar gemeenten). De verwachte vraag in de periode 2014-2029 is 350 ha; deze komt vooral vanuit reguliere bedrijvigheid, zoals handel, logistiek en bouw. De harde voorraad in bestemmingsplannen bedraagt circa 342,5 ha; per saldo zou die voorraad toereikend zijn. De zachte voorraad meegerekend, is de plancapaciteit zelfs ca. 500 ha.

Regio	Vraag 2016-2025	Aanbod			Overschot/ Tekort	
		Terstond	niet-terstond	Totaal	Terstond	totaal
Noordoost	31,3	47,8	3,0	50,8	16,5	19,5
Noordwest	61,8	53,6	52,1	105,7	-8,2	43,9
Zuidwest	61,2	59,8	30,0	89,8	-1,4	28,6
Zuidoost	119,6	181,3	60,2	241,4	61,7	121,8
Totaal	273,9	342,5	145,3	487,7	68,6	213,8

Tabel 6.3 Vraag en aanbod bedrijventerrein voor de periode 2015-2025

In de regio Zuidoost-Friesland bestaat kwantitatief een fors overschot aan bedrijventerreinen. Nieuwe regionale afspraken met gemeenten over de ontwikkeling van bedrijventerreinen zijn nodig om vraag en aanbod kwalitatief en kwantitatief weer in evenwicht te brengen.

Vraagprognose Heerenveen

Op basis van CPB-ramingen zijn in 2015 een aantal behoefteprognoses vertaald naar prognoses per gemeente. Daarbij zijn vier scenario's van het CPB gehanteerd:

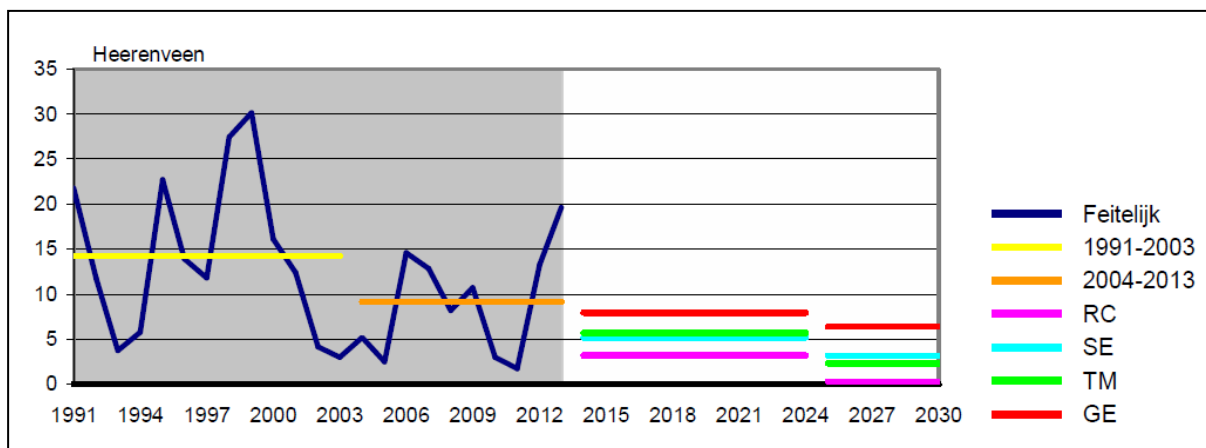
- Regional Communities (RC)
- Strong Europe (SE);
- Transatlantic Market (TM);
- Global Economy (GE).

Deze zijn scenario's vertaald in de onderstaande tabel en grafiek. In de tabel is een uitsplitsing gemaakt naar een aantal sectoren. In het gemiddelde scenario TM ligt de behoefte in de periode 2014-2024 rond de 5,7 ha per jaar. In de periode 2024-2029 daalt dit naar 2,3 ha per jaar.

	Hectares	Basisjaar	Regional Comm.			Strong Europe			Transatlantic M.			Global Economy		
	2014 jan	aandeel	2014- 2024	2025- 2029	2014- 2029	2014- 2024	2025- 2029	2014- 2029	2014- 2024	2025- 2029	2014- 2029	2014- 2024	2025- 2029	2014- 2029
Totaal	351.2	100.0%	3.2	0.3	2.3	5.2	3.2	4.6	5.7	2.3	4.6	7.9	6.4	7.5
Industrie	133.6	38.7%	0.6	-0.6	0.3	1.3	-0.1	0.9	1.5	-0.1	1.0	1.8	0.8	1.5
Distributie	95.4	27.6%	2.6	1.8	2.3	3.2	3.1	3.1	3.4	2.7	3.2	4.7	5.1	4.8
Bouwnijverheid	14.2	4.1%	-0.1	-0.2	-0.1	0.1	0.0	0.1	0.1	0.0	0.1	0.3	0.3	0.3
Kennisintensieve diensten	23.9	6.9%	-0.1	-0.3	-0.2	0.0	-0.2	-0.1	0.0	-0.3	-0.1	0.1	-0.2	0.0
Perifere detailhandel	48.6	14.1%	0.1	-0.3	0.0	0.3	0.2	0.3	0.5	0.0	0.3	0.7	0.3	0.6
Verzorgende diensten	29.8	8.6%	0.2	0.0	0.1	0.4	0.2	0.3	0.3	0.1	0.2	0.4	0.2	0.3

Tabel 6.10 Vraag naar bedrijventerreinen in Heerenveen per CPB-scenario (bron: Louter, Bedrijventerreinen in Fryslân; Vraagprognoses tot 2030)

¹⁰ Rapport Bedrijventerreinen in Fryslân, vraagprognoses tot 2030, Bureau Louter, maart 2015.

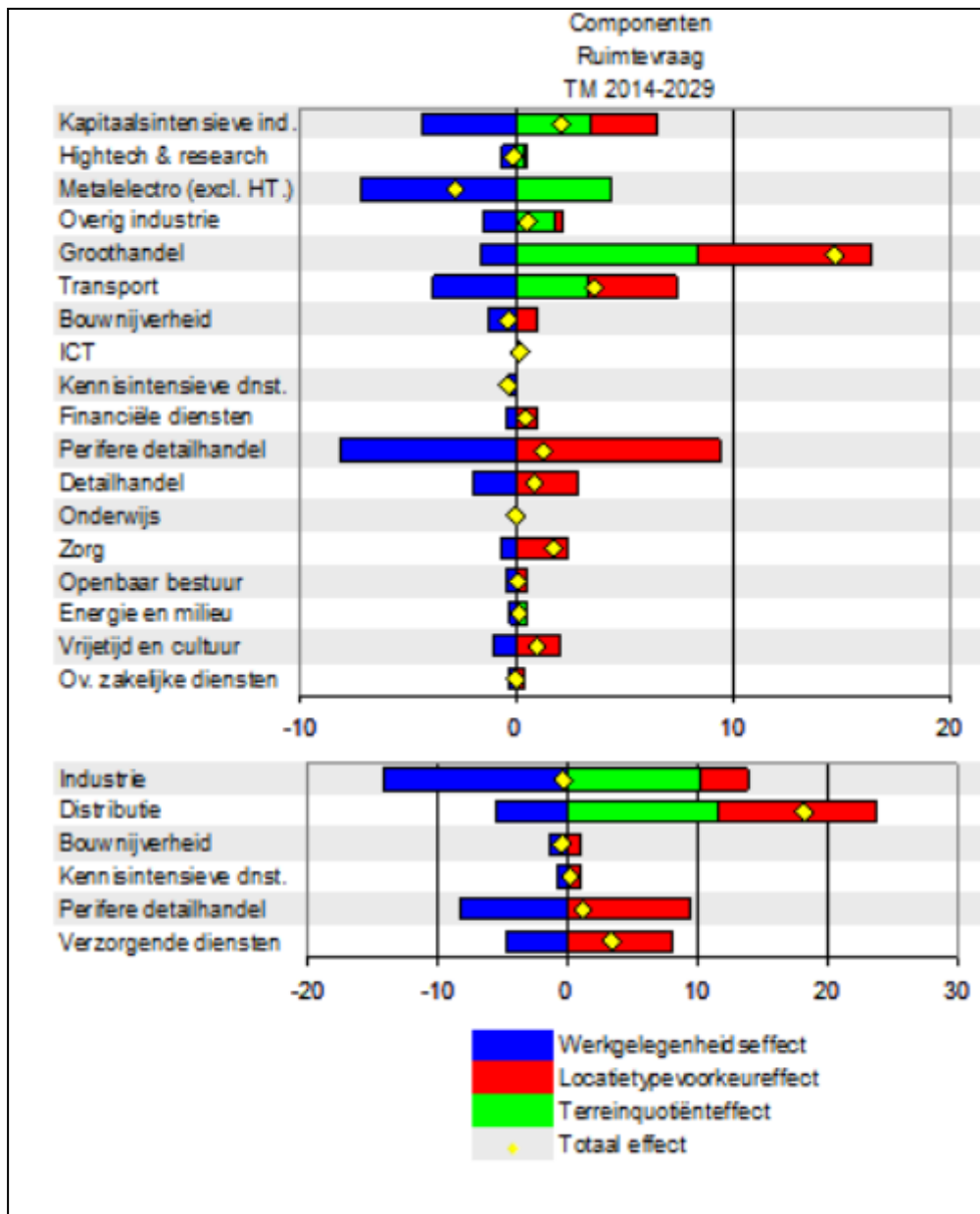
Figuur 6.11 Uitgifte bedrijventerreinen geprognosticeerde uitgifte per CPB-scenario (bron: Louter, Bedrijventerreinen in Fryslân; Vraagprognoses tot 2030)

Kwalitatieve vraag

Naast kwantitatieve vraagprognoses is ook van belang in welke segmenten de vraag naar bedrijventerreinen aanwezig is. Bureau Louter heeft zijn onderzoek ook gekeken naar de kwalitatieve vraag naar bedrijventerreinen in Fryslân.

Op grond van het scenario "Transatlantic Market" (TM-scenario) constateert Bureau Louter:

- dat in de periode 2014 -2029 in de regio Zuidoost een gemiddelde jaarlijkse marktvraag bestaat van 10,1 ha;
- De kwalitatieve vraag bestaat voornamelijk in de sector Distributie (8,2 ha), Industrie (0,9 ha), Perifere detailhandel (0,3 ha) en Verzorgende diensten (1,0 ha);
- Bureau Louter ziet een (theoretische) afnamebehoefte ontstaan in de sector Bouwnijverheid (-0,1), en geen groei in de kennisintensieve diensten;
- Onder de sector Distributie valt ook Groothandel. Louter heeft becijferd dat de vraag naar Groothandel in de regio het meest prominent is met een jaarlijkse groei van 6,1 ha. Deze vraagbehoefte is gebaat bij bedrijventerreinen met ruime kavels en infrastructuur die goed is ontsloten op regionale en rijkswegen.

Figuur 6.12 Componenten Ruimte vraag 2014-2029 per sector voor de Provincie Fryslân (bron: Louter, Bedrijventerreinen in Fryslân; Vraagprognoses tot 2030)

6.3 Circulaire economie

Huidige situatie

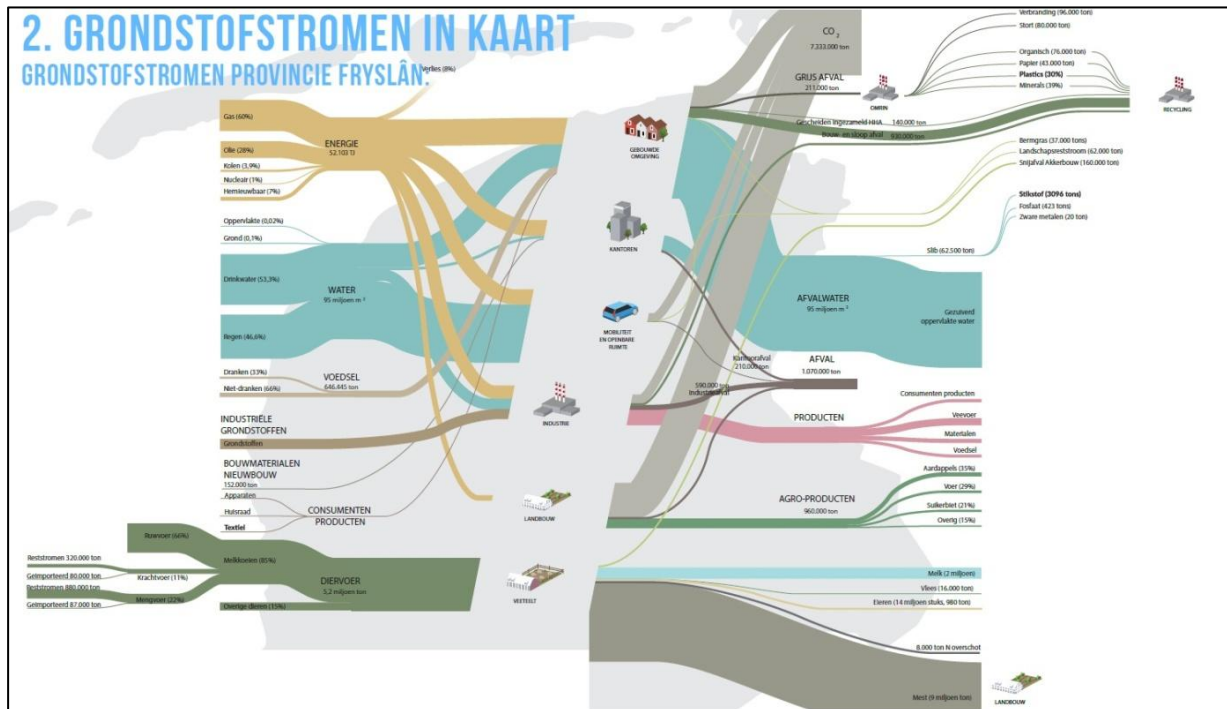
De afgelopen jaren is de hoeveelheid restafval gedaald en het scheidingspercentage gestegen naar 69% (bron: jaarrekening 2016).

Circulair Fryslân

Gemeente Heerenveen is lid van de Vereniging Circulair Fryslân. De Vereniging Circulair Friesland is een samenwerkingsverband tussen bedrijven, gemeenten, de provincie, kennisinstellingen, maatschappelijke instellingen en andere organisaties die zich actief willen inzetten om een circulaire economie te realiseren. Een circulaire economie houdt de grondstoffen zoveel mogelijk in de kringloop en zet ze zodanig in dat er een zo groot

mogelijke toegevoegde waarde wordt gerealiseerd, zonder schade aan te richten aan ecosystemen of aan mens of dier. Een circulaire economie draait op duurzame energie en heeft ook oog voor het behoud van biodiversiteit en het welzijn van alle levende wezens.

In 2015 is een globale grondstoffenanalyse gemaakt van de Provincie Fryslân. Er is in kaart gebracht hoeveel energie, water, voedsel en grondstoffen worden geïmporteerd en hoeveel CO₂, afvalwater en afval daaruit ontstaat. Deze analyse is weergegeven in de onderstaande figuur.

Figuur 6.13 Grondstromenkaart Fryslân (bron: Circulair Fryslân, 2015)

Er zijn vijf iconprojecten opgezet waarbij afvalverwerker Omrin betrokken is bij de eerste drie:

- Circulaire landbouw;
- Circulair plastic;
- Organische reststromen;
- Bouw van de toekomst;
- Zilt gewild.

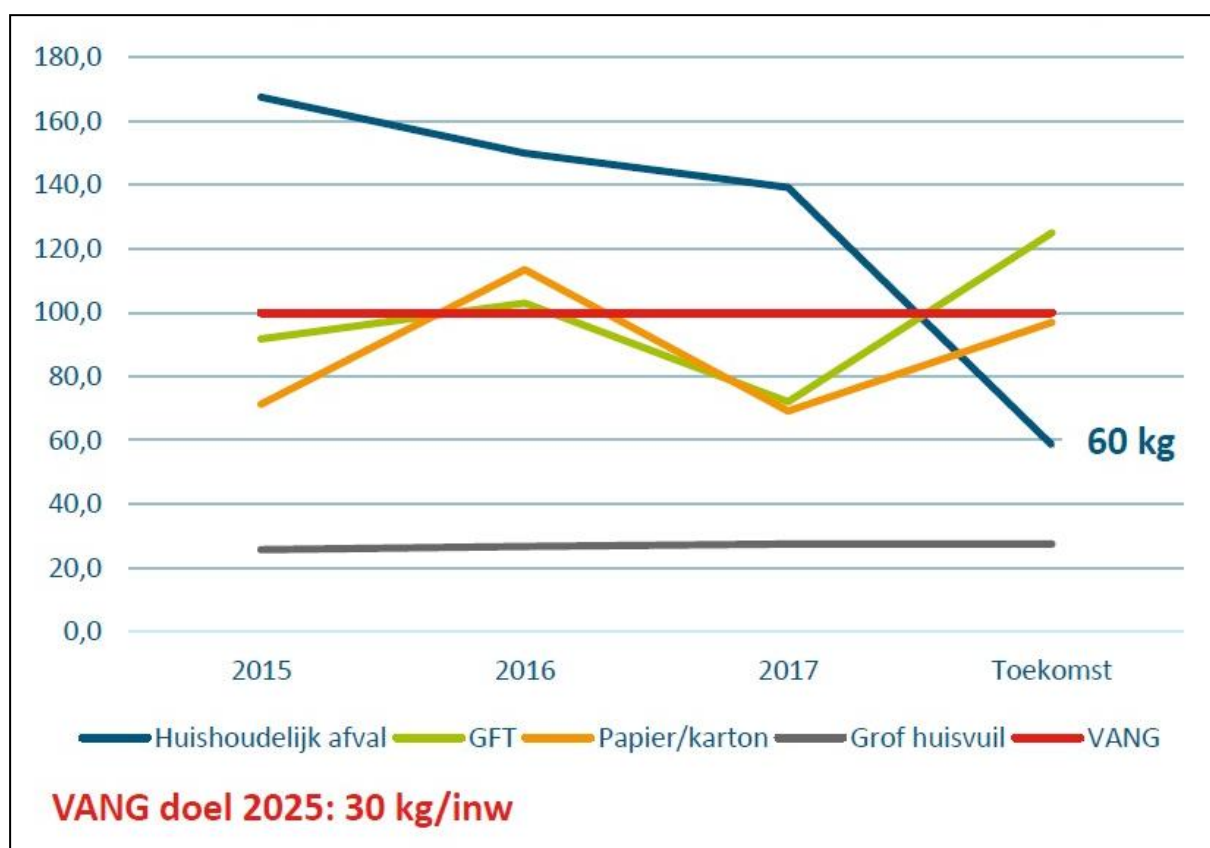
Beleid

Van Afval naar Grondstof (VANG) is het programma van het ministerie van Infrastructuur en Milieu, met als hoofddoel om de transitie naar een circulaire economie te bevorderen. De belangrijkste doelen van VANG zijn om meer duurzame producten op de markt te brengen, duurzamer te consumeren en meer en beter te recycleren. Als vervolg hierop hebben 180 partners het Grondstoffenakkoord getekend, waarmee de realisatie van een circulaire economie in 2050 wordt nagestreefd.

Een van de doelstellingen uit het VANG-programma is dat de scheiding van huishoudelijk afval wordt verbeterd en de hoeveelheid restafval de komende jaren wordt afgebouwd naar:

- 100 kg per huishouden in 2020;
- 30 kg in 2025.

In de onderstaande figuur is weergegeven welke opgave dit met zich meebrengt.

Figuur 6.14 Huidige hoeveelheid afval ten opzichte van de VANG-doelstellingen

De regels voor het ophalen van afval en het voorkomen van zwerfafval zijn vastgelegd in de Afvalstoffenverordening 2016. In Heerenveen zijn gedifferentieerde tarieven van toepassing voor het ophalen van huishoudelijk afval.

Trends en ontwikkelingen

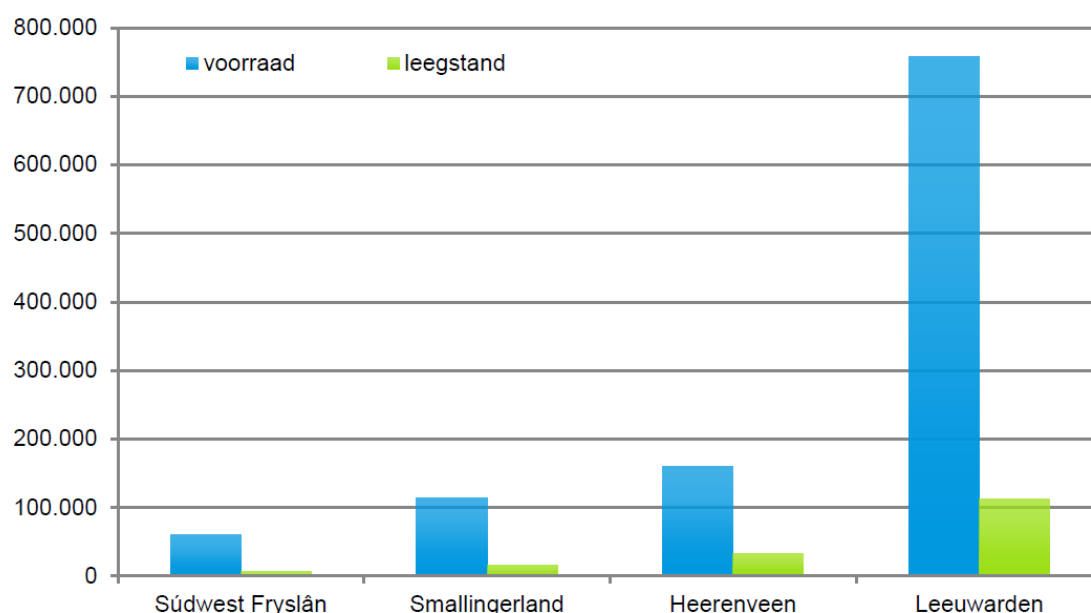
In een circulaire economie is onder andere behoefte aan biomassa als grondstof (biobased economy), en aan ruimte voor verwerking van restproducten (afval bestaat niet meer). De realisatie van een kunststofsorteerinstallatie (KSI) bij Omrin brengt wellicht kansen met zich mee om de verwerkings- en productieketen rondom hergebruikt plastic verder uit te bouwen.

6.4 Kantoren

Huidige situatie (gegevens uit 2015)

In 2015 is door de STEC-groep een inventarisatie en analyse gemaakt van de kantorenmarkt in de F4-gemeenten. Op basis van deze analyse kan worden geconstateerd dat:

- Na Leeuwarden heeft gemeente Heerenveen de grootste hoeveelheid kantoren in de Provincie (ca. 160.000 m²);
- De nieuwbouwbehoefte (6.000-8.000 m²) en de hoeveelheid (harde) plancapaciteit in het Stationsgebied (3.500 m²) en de Abe Lenstra Boulevard (9.000 m²) tot 2020 goed in verhouding zijn;
- Het leegstandspercentage in de orde van 13% ligt (dit wordt bevestigd door de leegstandsmonitor van het CBS in 2016).

Figuur 6.15 Kantorenvorraad en leegstand in de F4-gemeenten (bron: STEC-groep, 2015)

Beleid

In afstemming met de F4 gemeenten (Leeuwarden, Smallingerland, Súdwest Fryslân en Heerenveen) is in 2012 het Kantorenbeleid Heerenveen vastgesteld. Het aanbod van kantoren van de vier steden dient zoveel mogelijk 'complementair' te zijn.

Nieuwe kantorenontwikkeling

Wat betreft mogelijkheden voor toekomstige kantoorontwikkeling ligt het Sportstadgebied nadrukkelijk het meest voor de hand. In het Masterplan Sportstad wordt rekening gehouden met realisatie van in totaal ca. 65.000 m² kantoren. Een deel daarvan is ondertussen gerealiseerd. In het kader van de Structuurvisie A32-zone wordt de komende tijd de verdere ontwikkeling van het Sportstadgebied onder de loep genomen.

In het huidige beleid is buiten het concentratiegebied bij wijze van uitzondering een kantoorfunctie mogelijk waar het pand in kwestie van bijzonder cultuurhistorische waarde is en anders dreigt verloren te gaan.

Leegstand en behoefte aan nieuwbouw

In 2012 werd de conclusie getrokken dat er voldoende aanbod beschikbaar was en dat de Heerenveense kantorenmarkt enkele jaren uit de voeten kan zonder nieuwbouw. Daarnaast werd er gedacht aan nieuwe concepten die eventueel een rol zouden kunnen spelen bij de transformatie van leegstaande kantoorruimtes. Het 'broedstoof' concept bij de oude brandweerkazerne is een voorbeeld van een dergelijk nieuw concept dat daar is ontwikkeld. Maar ook in bijvoorbeeld de horeca of in de zorg kan gedacht worden aan verschillende combinaties van functies die eventueel een alternatief zouden kunnen bieden voor bepaalde leegstaande kantoren. Sloop is aan de orde alleen als alternatief gebruik van het pand niet mogelijk/haalbaar is.

Trends en ontwikkelingen

In opdracht van het Ministerie van I&M heeft EIB (het Economische Instituut voor de Bouw) in 2012 onderzoek uitgevoerd naar vraag en aanbod in de Nederlandse kantorenmarkt. In dat onderzoek is de kantorenmarkt geanalyseerd maar ook de te verwachten ontwikkelingen van 2010-2020 en van 2020-2040.

Het EIB laat zien dat de kantorenmarkt te maken heeft met een trendbreuk: van groei naar stabilisatie (tot 2020) en vervolgens (na 2020) naar krimp. Belangrijkste reden voor de trendbreuk is de demografische verandering: vergrijzing en minder bevolkingsgroei = afname in de beroepsbevolking. Dit krijgt ook een vertaling in een afname in het aantal banen, waaronder kantoorbanen. Deze trendbreuk vind je als volgt terug in relatie tot kantoorruimte in Noord-Nederland.

1996	2000	2010	2020	2040
84.000	98.000	109.000	121.000	115.000

Tabel 7.4 Aantal kantoorbanen Noord-Nederland

1990	1996	2000	2010	2020	2040
1,5mln m ²	2,0 mln m ²	2,3 mln m ²	2,5 mln m ²	2,8 mln m ²	2,7 mln m ²

*Tabel 6.5 Kantoorruimte in gebruik Noord-Nederland**

* het gaat hier om kantoren in gebruik (en dus gerelateerd aan het aantal kantoorbanen). Bij de totale kantorenvorraad komt de leegstand hier bovenop.

Belangrijkste conclusies EIB ten aanzien van vraag en aanbod kantoren Noord-Nederland. Tot 2020 blijft op 'centrale' en 'formele' locaties vraag naar een beperkte uitbreiding van de voorraad. Dit is ook belangrijk om de doorstroming op gang te brengen waarbij onttrekken aan de markt en herbestemmen van de zwakste B locaties moet in het beleid worden gefaciliteerd. Er moet selectief omgegaan worden met nieuwe locaties: alleen de 'beste' kantoorlocaties ontwikkelen.

Na 2020 krimpt de overal ruimtevrage en er is veel lagere behoefte aan nieuwbouw. Gevolg: nog selectiever omgaan met nieuwbouw; transformeren van oudere, slechte B-locaties komt steeds meer aan de orde. De grootste kans op leegstand ontstaand bij kantoren op bedrijventerreinen.

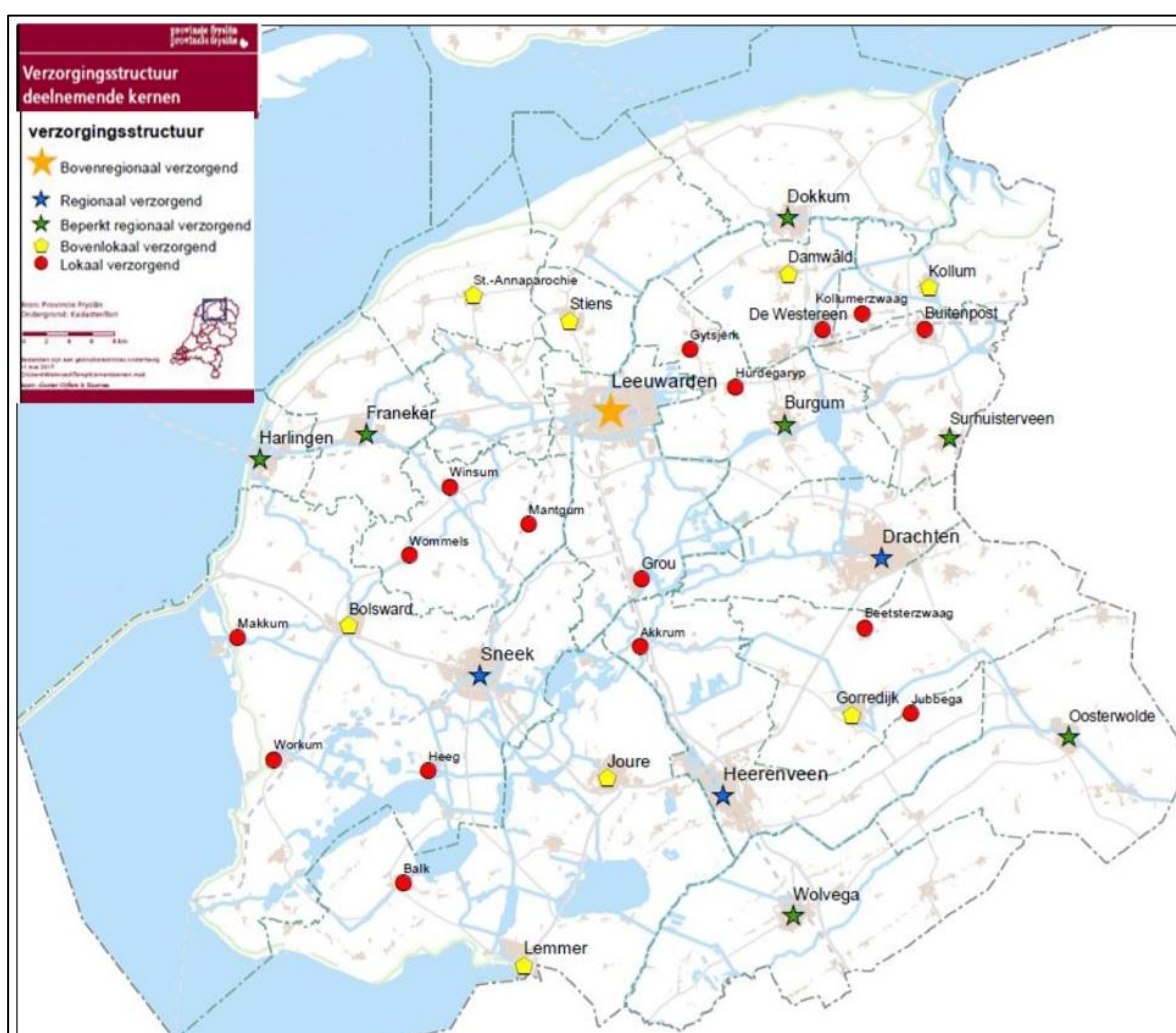
6.5 Detailhandel en horeca (centrumgebieden)

Huidige situatie

Detailhandelsaanbod algemeen

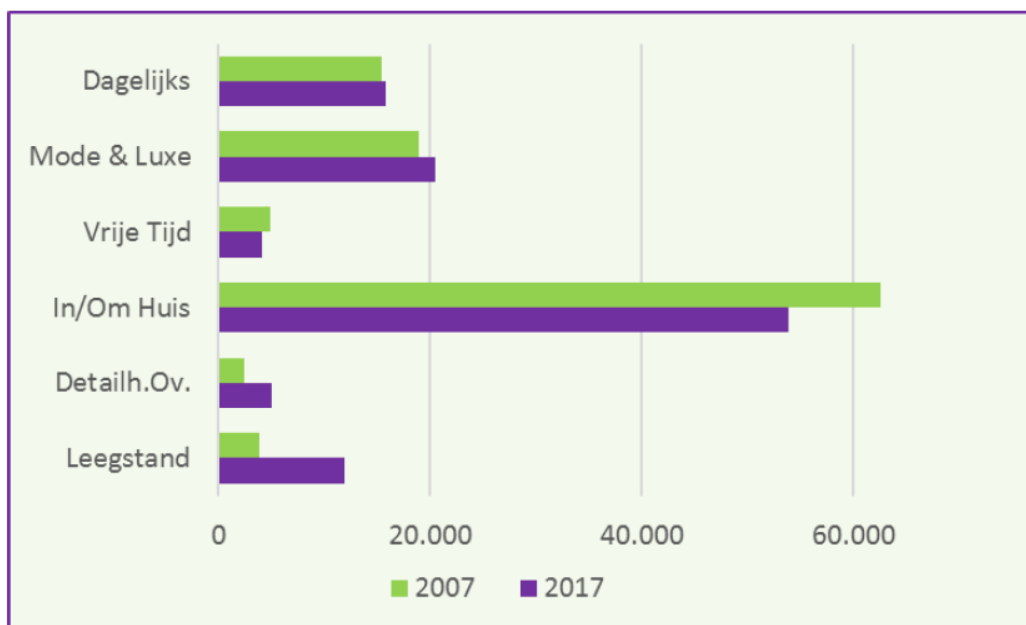
Het centrum van Heerenveen is de belangrijkste detailhandelslocatie in de regio. Daarnaast hebben vooral de dorpen Akkrum en Jubbega een verzorgende functie voor de omliggende dorpen.

Het totale winkelvloeroppervlak in de gemeente betreft 111.3030 m² (bron: Locatus Online, 2017). Het grootste deel van het aanbod is te vinden in de hoofdkern Heerenveen. Tussen 2007 en 2017 is het aandeel van Heerenveen toegenomen van 83% naar bijna 85%. De concentratie van voorzieningen zet zich hier voort.

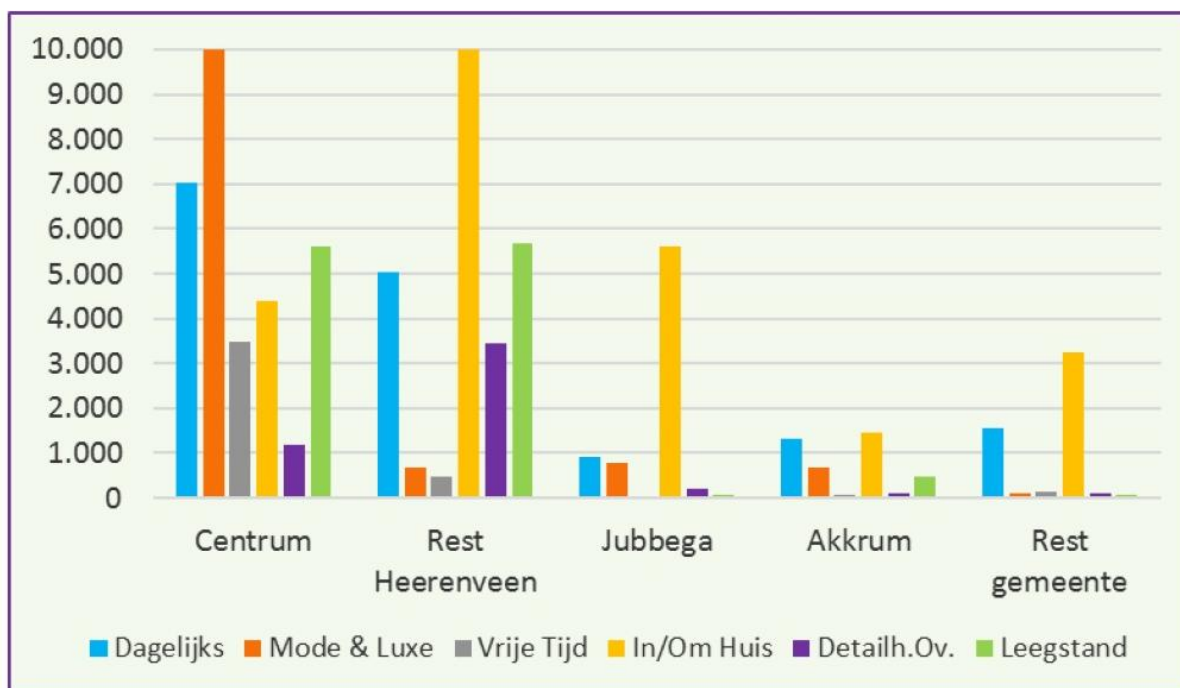
Figuur 6.16 Verzorgingsstructuur verschillende kernen in Friesland

In de onderstaande figuur is te zien, dat het detailhandelsaanbod in de branches Dagelijks, Mode & Detailhandel Overig (o.a. tweedehands winkels) sinds 2007 met een fractie is toegenomen. In de branches In/Om Huis en Vrije Tijd is het aanbod afgenomen.

Figuur 6.17 Detailhandelsaanbod gemeente Heerenveen in m2 wvo (Locatus Online, 2017, bewerkt door Broekhuis Rijs Advisering)

Onderstaand is de spreiding van het aanbod in de detailhandel over de verschillende winkelgebieden in de gemeente te zien. Het aanbod in de Mode & Luxe komt uiteraard heel sterk naar voren in het centrum van Heerenveen. Opvallend is verder dat het dagelijkse aanbod in Heerenveen voor het overgrote deel in het centrumgebied te vinden is. Tenslotte valt in het totaal het relatief grote aanbod In/Om Huis in Jubbega op.

Figuur 6.18 Aanbod per winkelgebied (bron: Locatus Online, 2017)

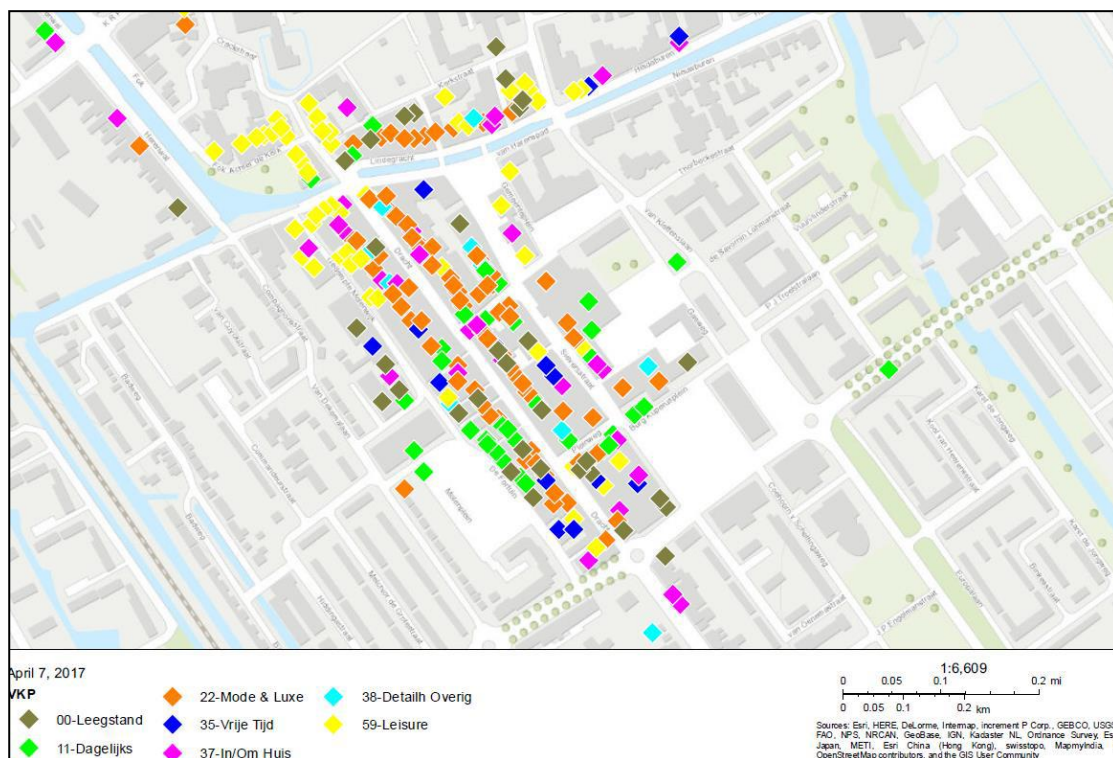
Leegstand algemeen

De leegstand in de gemeente is gegroeid, van 3.841 m² wvo (in 2007) naar 11.892 m² wvo (in 2017); het leegstandspercentage ligt nu op 7,4%. Het ligt ongeveer gelijk aan het Fries en Nederlands gemiddelde van 7,7 respectievelijk 7,8%, alles gemeten als percentage m² detailhandel.

Heerenveen

Het totale winkelvloeroppervlak van de kern Heerenveen bedraagt 94.377 m², waarvan 39.914 m² in het centrum van de kern Heerenveen. Door de dagelijkse sector wordt 12.066 m² (13%) van het totale aanbod in de kern ingenomen. In 2007 bedroeg het totale aanbod 89.766 m² wvo, ruim 4.500 m² minder. Het aantal leegstaande meters is evenwel in deze periode in de hele kern Heerenveen gestegen van 3.572 m² naar 11.288 m² wvo. Het leegstandspercentage in de kern Heerenveen bedraagt 8,3% en in het centrum zelfs 9,8%. Het beschikbare aantal meters voor de consument is dus gedaald met ca. 3.000 m² wvo.

Het kernwinkelgebied in het centrum wordt gevormd door de zogenaamde „winkelacht” die bestaat uit de Dracht, het Van Harenspad/Lindegracht, de Sieversstraat en de Pleinweg met als verbindingsschakel de Minckelersstraat. Deze structuur in de vorm van een acht geeft de beweging van het winkelende publiek door het centrum aan en wordt als een sterke winkelstructuur beschouwd.

Figuur 6.19 Ligging detailhandelaanbod in het centrum (bron: Locatus Online, 2017)

Rondom dit kernwinkelgebied zijn er een aantal aanloopstraten die een overgangszone vormen tussen het winkelcentrum en omliggende woon- of kantoreengebieden. Van oudsher zijn dat de historische invalsroutes naar het centrum: de Herenwal/Fok, de K.R. Poststraat, Heideburen/Nieuwburen en de Burgemeester Falkenaweg. Maar ook dicht

tegen het winkelcentrum aan kunnen de Gedempte Molenwijk, de zuidelijke delen van de Dracht en de Sieversstraat (ten zuiden van de Pleinweg) en oostelijke delen van het Van Harenspad en Lindegracht (ten oosten van het Gemeenteplein) tot het aanloopgebied worden gerekend. In de aanloopgebieden vind je een mix van functies, zoals detailhandel, horeca en ook andere functies.

Aanloopstraten vormen veelal een soort kweekvijver voor de volgende stap naar het echte centrum, onder meer vanwege de lagere huurprijzen die hier gelden. Tijdens de crisis waren het ook deze straten waar de leegstand hoger lag.

Akkrum en Jubbega

Het totale winkelvloeroppervlak van Akkrum bedraagt 4.115 m². In 2007 bedroeg het totale aanbod 3.769 m² wvo, bijna 350 m² minder. Evenals in 2007 is het aanbod in de branche In/Om Huis het grootst. Het dagelijkse aandeel van 31% is groter dan in andere kernen van deze omvang (2.500 tot 3.500 inwoners). Het leegstandspercentage in Akkrum ligt op 7,9%, ongeveer het gemiddelde van Friesland.

Het totale winkelvloeroppervlak van Jubbega bedraagt 7.608 m². In 2007 bedroeg het totale aanbod 7.706 m² wvo, ongeveer 100 m² meer. Ook in 2007 was het aanbod in de branche In/Om Huis verreweg het grootst. Het dagelijks aandeel van 12,5% is kleiner dan in andere kernen van deze omvang (2.500 tot 3.500 inwoners). Het aantal winkels in Jubbega is sinds 2007 gedaald van 22 naar 21. Het aantal leegstaande panden is gelijk gebleven; slechts 1 winkelpand staat op dit moment leeg in Jubbega.

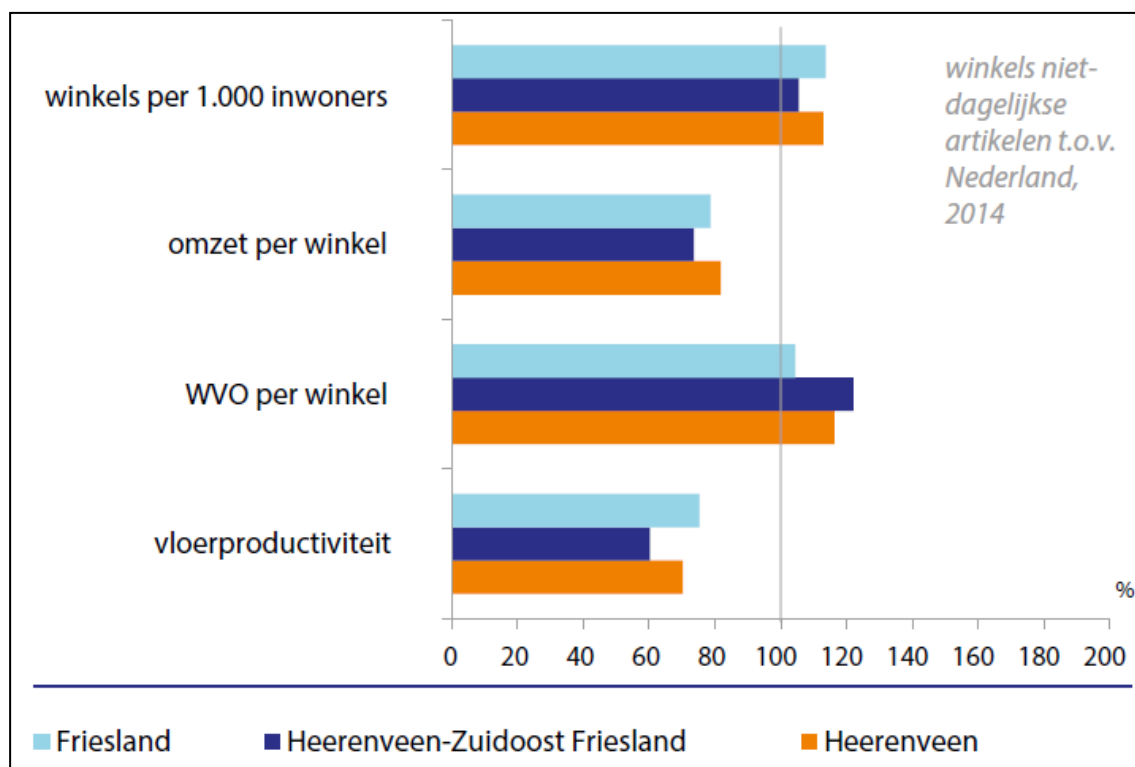
Perifere detailhandel

Op bedrijventerrein vindt perifere detailhandel plaats (bouwmarkten, auto's, enz). het grootste deel van dit aanbod is gevestigd op Businesspark Fryslân.

Koopkrachtbinding detailhandel

Het inkomensniveau van de provincie Friesland ligt 8% onder het Nederlands gemiddelde. Het inkomensniveau van de gemeente Heerenveen ligt slechts 3% onder het Nederlands gemiddelde, en dus zo'n 5% boven het Fries gemiddelde.

Door de kleine omvang van de afzetmarkt en het lagere inkomensniveau is de gemiddelde omzet en de vloerproductiviteit in de detailhandel over het algemeen laag ten opzichte van het gemiddelde in Nederland. Vanwege de lage prijzen is de gemiddelde omvang van winkels weer relatief groot.

Figuur 6.20 Omzet en vloerproductiviteit niet-dagelijkse artikelen
(bron: Perspectief voor Zuidoost Fryslân, Rabobank, 2017)

De koopkrachtbinding geeft aan in welke mate de bevolking in de eigen gemeente, regio of provincie koopt. De koopkrachtbinding voor Heerenveen, Akkrum en Jubbega ligt op het niveau van kernen van gelijke omvang (of iets daar boven). Wel is de binding ten opzichte van 2007 iets afgenomen. Een mogelijke verklaring voor de geringe afname kan liggen in een toename van online aankopen of in het feit dat men er vaker voor kiest om elders (in een grote stad) te gaan winkelen.

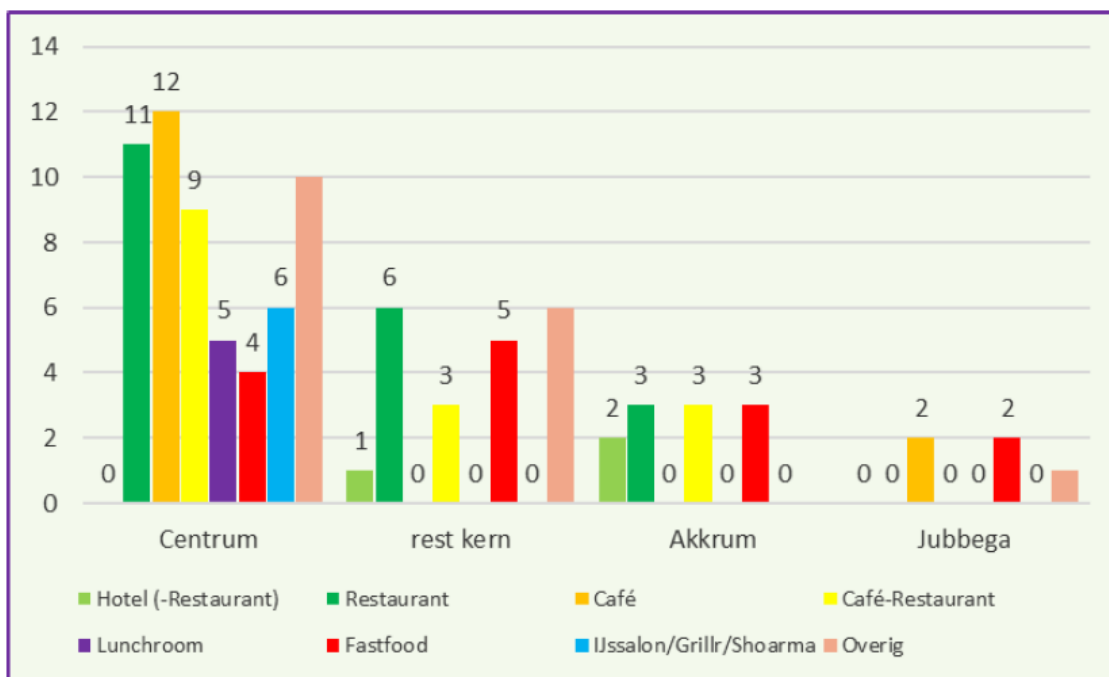
Gebieden	Dagelijks		Niet-dagelijks		Afvloeiing van koopkracht niet-dagelijkse aankopen
	2007	2017	2007	2017	
Heerenveen	95%	91%	71%	70%	Vooral Leeuwarden (29%) of in de Provincie Groningen (17%).
Akkrum	79%	71%	16%	18%	
Jubbega	-	79%	-	18%	Vooral Gorredijk (50%) en Heerenveen (26%)

Tabel 6.6 Overzicht van de koopkrachtbinding per kern
(bron: Broekhuis Rijs Advisering, 2017)

Horeca

Het horeca-aanbod in de gemeente Heerenveen bestaat in totaal uit 110 gelegenheden. Dit aantal is in vergelijking met 2007 iets gestegen; in 2007 waren dit er 105. De groei heeft vooral plaatsgevonden buiten de onderzochte kernen (bron: Locatus, 2017).

De verdeling over de gemeente staat weergegeven in figuur PM. De meeste horecagelegenheden zijn in het centrum van Heerenveen te vinden, maar ook in overig Heerenveen, Akkrum en Jubbega zijn horecagelegenheden gevestigd.

Figuur 6.21 Horeca-aanbod uitgesplitst in categorieën

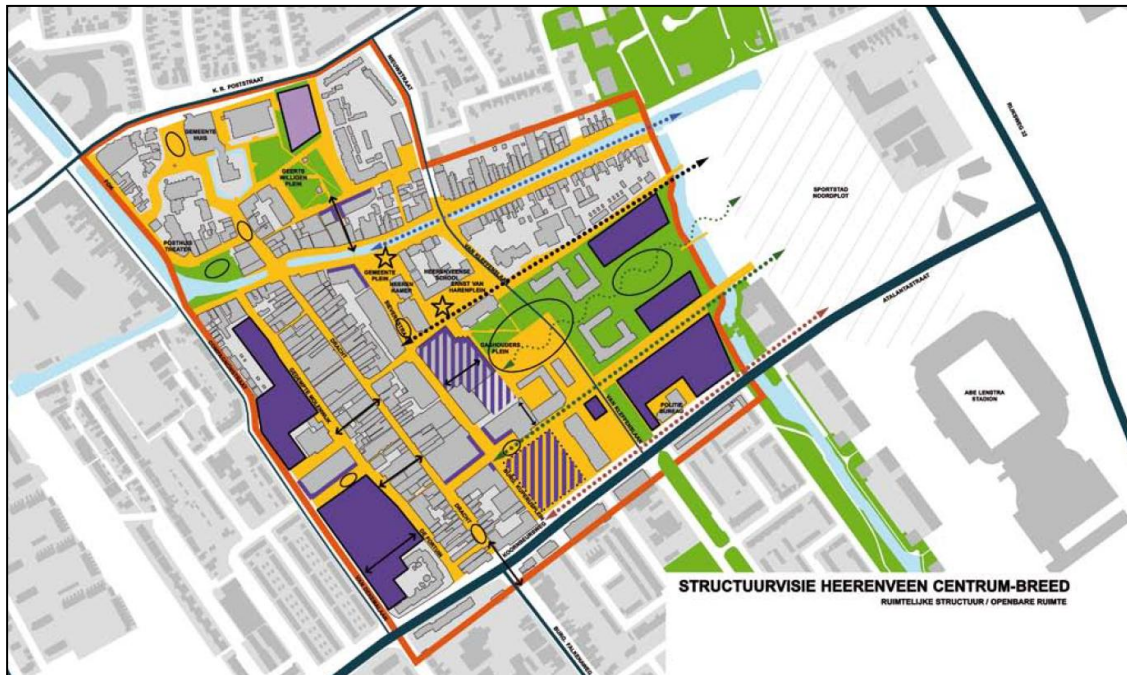
Beleid

In 2011 is een Integrale detailhandelsvisie voor de hele gemeente vastgesteld. In deze integrale visie zijn een aantal deelrapportages (met vooral een ruimtelijk karakter) geïntegreerd. Daarnaast geldt de detailhandelsvisie voor de oude gemeente Heerenveen. Het detailhandelsbeleid in de gemeente is verouderd en aan herziening toe. Voor het centrumgebied van heerenveen zal een integrale visie worden ontwikkeld

In 2011 is de Structuurvisie Centrum-Breed vastgesteld. Dit is later aangevuld met een aanvullende notitie Detailhandel in het aanloopgebied (2012). Beide documenten zijn juridisch-planologisch vertaald in de Beheersverordening Heerenveen-Centrum (2016).

In de Structuurvisie Heerenveen Centrum-Breed is aangegeven welke ontwikkeling van het centrum de komende 10 à 15 jaar wordt beoogd. Door de impact van de economische crisis en de op langere termijn te verwachten lagere groei is kritisch gekeken naar de haalbaarheid van de gewenste ontwikkelingen.

Daarbij is het uitgangspunt gehanteerd dat het ambitieniveau van de Structuurvisie overeind blijft, maar sommige ontwikkelingen zullen pas later dan aanvankelijk gedacht gerealiseerd worden. Zo is er voor gekozen om de bebouwing van het Burgemeester Kuperusplein met een grote supermarkt, parkeren en appartementen optioneel op te nemen in de Structuurvisie: het initiatief ligt bij marktpartijen. De prioriteit in het collegeprogramma 2010-2014 lag bij de herontwikkeling van het gebied Gedempte Molenwijk / Molenplein en omgeving heeft zijn vertaalslag gekregen in de Structuurvisie.

Figuur 6.22 Visiekaart centrum (bron: structuurvisie Centrum-Breed, 2011)

In deze collegeperiode wordt een nieuwe Centrumvisie opgesteld.

Trends en ontwikkelingen

Op het gebied van detailhandel zijn de volgende trends en ontwikkelingen aan de orde:

- Schaalvergroting heeft zich al gedurende een aantal jaren voorgedaan, maar de echte groei is inmiddels wel afgezwakt. Alleen bij de supermarkten gaat de groei nog steeds door. Sinds 2009 is de gemiddelde oppervlakte van een winkel in Nederland met ruim 10% toegenomen.
- Blurring en branchevervaging. De grenzen tussen de verschillende productgroepen is aan het verdwijnen. Bouwmarkten verkopen ook planten, tuincentra verkopen tevens huishoudelijke artikelen. Inmiddels zijn er ook mengvormen met andere sectoren ('blurring'), zoals retail, horeca, cultuur en vermaak. Een voorbeeld hiervan is de bakker met lunchroom, maar ook zien we steeds vaker bijvoorbeeld kledingzaken of boekwinkels met een horecamogelijkheid.
- Filialisering en franchising. De wens van de consument naar herkenbare winkels en formules heeft gezorgd voor een toename van het aantal ketenbedrijven in winkelgebieden. Voor de zelfstandige ondernemer biedt franchising voordelen; door het betalen van een fee kan de ondernemer zich aansluiten bij een landelijke organisatie en zo het assortiment bieden waar de klant om vraagt.
- Wegvallen van het middensegment. Veel bedrijven die in het middensegment opereren hebben te kampen gekregen met een onvoldoende onderscheidend vermogen; vaak is de prijs/kwaliteitverhouding niet meer de juiste. Hierdoor zijn veel formules en bedrijven verdwenen, zoals V&D.
- Opkomst budget-/outletwinkels. Tijdens de economische recessie van de afgelopen jaren is een toename te constateren geweest van het aantal budgetwinkels en tweedehandswinkels.

- Internationalisering. De consument oriënteert zich op het web voor het doen van aankopen. Nieuwe formules zijn daardoor sneller bekend. Het afgelopen decennium zijn steeds meer internationale ketens zich in Nederland gaan vestigen.
- Beleving en identiteit. Wanneer de consument besluit tot het doen van aankopen in een winkelgebied, dan zijn het eigen gezicht en de beleving van het winkelgebied steeds belangrijker. De keus is groot voor de klant; men kiest voor een gebied waar het aangenaam vertoeven is.
- Toename van de mobiliteit (e-bike) en concurrentie tussen centra. Nabijheid is zowel bij het doen van boodschappen als voor het recreatief winkelen nog altijd heel belangrijk. Wanneer de randvoorwaarden goed zijn ingevuld, kiest de consument vaak voor dichtbij. Maar door de toegenomen mobiliteit – zoals de laatste tijd o.a. door de opkomst van de e-bike – is het eenvoudiger geworden om ook andere winkelgebieden te bezoeken.
- Opvolgingsproblematiek. Veel zelfstandige ondernemers in vooral plattelandsgebieden hebben een hogere leeftijd dan gemiddeld. Tevens zijn de vaste lasten relatief laag, waardoor het mogelijk blijft om een winkel te exploiteren. Vanwege een afnemend consumentendraagvlak en het feit dat bij overdracht alle lasten moeten worden doorberekend is verkoop vaak niet mogelijk, waardoor leegstand dreigt.
- Financiering en huurniveau. De afgelopen jaren is duidelijk geworden dat banken minder eenvoudig overgaan tot het verlenen van kredieten. Traditionele financiering is lastig; crowdfunding komt op, maar is beperkter in omvang. Ook liggen de huurniveaus in diverse winkelgebieden vaak nog op een traditioneel te hoog niveau.
- Online shopping is niet meer weg te denken uit het dagelijks leven van steeds meer Nederlanders. De groei zet zich onverminderd voort. De smartphone wordt meer en meer benut voor het doen van aankopen, zeker onder jongeren. De verwachting is dat deze groei doorgaat, hetgeen consequenties heeft voor het aantal fysieke winkelmeters.

Op het gebied van horeca zijn de volgende trends aan de orde

- Persoonlijk. Gasten hebben steeds meer behoefte aan een persoonlijke benadering. Pas wanneer producten een bijzondere beleving of emotionele waarde bieden is de consument bereid om er meer geld voor neer te leggen.
- Nieuwe vormen van gemak. Zowel in de detailhandel als in de horeca zoekt de klant naar gemak. Vooral de vraag naar nieuwe vormen van fastfood groeit. Kwaliteit en versheid zijn heel belangrijk. De vraag naar kwalitatief hoogwaardige en relatief gezonde gemaks-maaltijden blijft naar verwachting dan ook toenemen.
- Blurring. De traditionele grenzen tussen detailhandel, horeca en dienstverlening vervagen. In een winkel koffie drinken, in een (weg)restaurant op je laptop werken, eigen gemaakte producten kopen in een restaurant beantwoorden aan datgene waar de klant/gast behoefte aan heeft. Deze nieuwe combinaties zullen in de toekomst blijven toenemen.
- Bewust en gezond genieten. De klant wil meer dan in het verleden bewust en gezond eten en genieten. Zo zijn er saladebars in rap tempo bijgekomen, verse producten en kruiden in supermarkten in overvloed, en de bereiding van verse producten in een restaurant vindt plaats in het zicht van de klant.
- Deeleconomie. Veel consumenten kijken anders en vooral kritischer naar de massaconsumptie. Steeds meer mensen delen hun huis, boot of auto, gereedschap of andere bezittingen. Hiervoor zijn er allerlei platforms gekomen die dat delen en ruilen

gemakkelijker maken, zoals Airbnb. De gasten zijn op zoek naar unieke ervaringen, en niet naar de standaard.

- Puur. Eerlijke, duurzame en ambachtelijke producten zijn steeds vaker de standaard voor de klant. Omdat de klant beter geïnformeerd is, kan hij/zij ook beter een bewuste keuze maken. Hierbij zijn de reviews van groot belang geworden. Verspilling van voedsel is uit den boze.

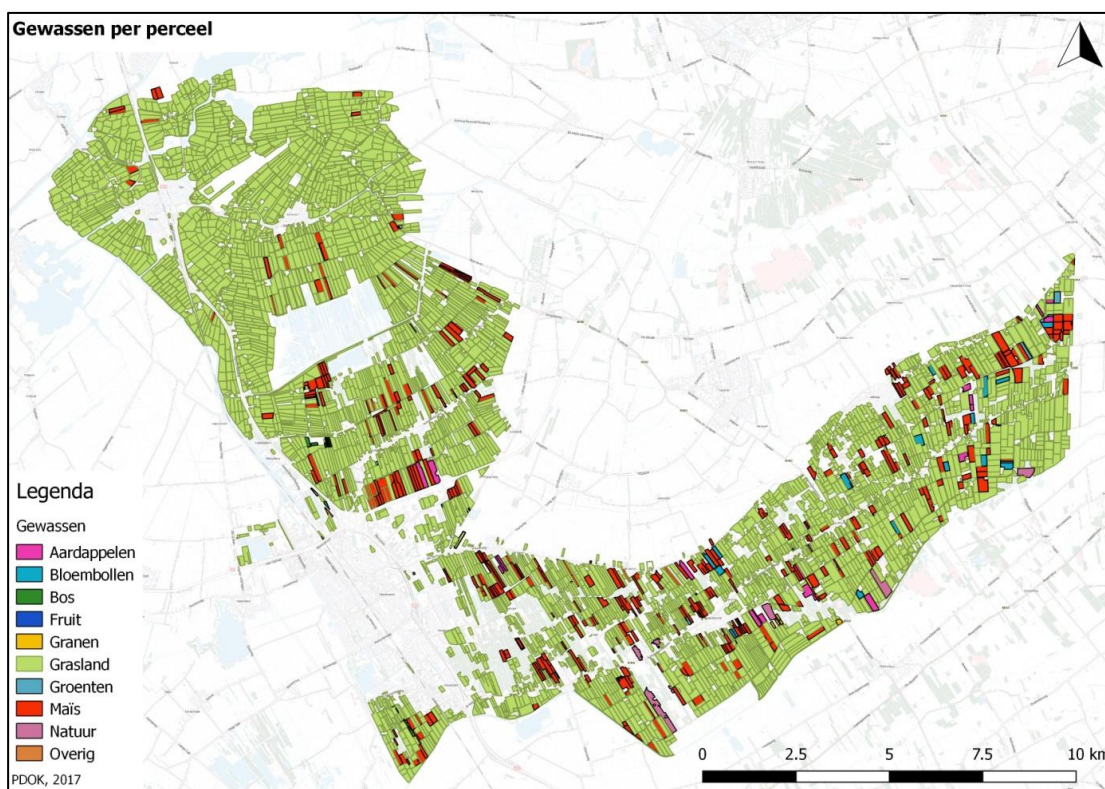
6.6 Economie van het buitengebied / landbouw

Huidige situatie

In Heerenveen zijn voornamelijk melkveebedrijven actief. Op een aantal plekken in het oostelijke deel van de gemeente komen ook kleinschalige akkerbouw- en tuinbouwbedrijven voor. In de onderstaande tabel is aangegeven hoe het gebruik van het landbouwareaal en het aantal agrarische bedrijven zich heeft ontwikkeld in de afgelopen jaren. Door schaalvergroting is het aantal landbouwbedrijven in de laatste jaren afgenomen.

	2000	2010	2014	2017
Oppervlakte (are)				
Akkerbouw	21.426	18.480	26.731	20.992
Tuinbouw	6.154	11.640	15.217	15.256
Blijvend grasland	645.007	508.402	904.048	887.197
Natuurlijk grasland	8.392	24.855	47.062	34.552
Tijdelijk grasland	77.334	115.507	137.632	145.018
Groenvoedergewassen	89.076	118.139	121.518	117.934
Totaal areaal	847.389	797.023	1.252.208	1.220.949
Aantal bedrijven				
Akkerbouw	22	12	16	15
Tuinbouw	11	5	4	7
Rundvee	186	145	203	183
Paarden en pony's	86	56	77	51
Hokdieren	5	2	3	3
Totaal	260	201	277	224

Tabel 6.7 Verandering van het landbouwareaal en het aantal agrarische bedrijven (CBS Statline, 2018)

Figuur 6.23 Gewas per perceel (bron: Pdok, 2017)

Uit de onderstaande tabel valt af te leiden dat de rundveestapel na de herindeling en de afschaffing van het melkquotum is toegenomen tot 2016. Na 2016 is dat aantal weer terug gelopen door de maatregelen die door het Rijk zijn vastgesteld om onder het fosfaatplafond te blijven. Ook in de pluimveesector is sprake van schaalvergroting.

	Rundvee	Schapen	Geiten	Paarden en Pony's	Varkens	Kippen
2000	22.424	4.543	64	521	0	395.300
2010	20.735	6.599	33	415	1	575.000
2014	33.931	9.172	61	658	1	616.081
2016	36.937	7.928	97	480	0	665.365
2017	34.684	7.566	111	486	8	769.180

Tabel 6.8 Verandering van de veestapel (CBS Statline, 2018)

Onderstaand wordt de mestproductie weergegeven. Er wordt meer mest geproduceerd dan op basis van de mestregelgeving mag worden geplaatst. Per saldo is daarom sprake van een mestoverschot. Ook in deze tabel is de invoering van het fosfaatplafond zichtbaar.

	Stikstof	Fosfaat	Kali	Dunne mest	Vaste mest
Perioden	kg/ha	kg/ha	kg/ha	mln kg	mln kg
2000	313	96	364	365	11
2010	300	98	384	348	11
2014	302	95	406	584	13
2016	325	100	429	666	11
2017	311	92	394	626	12

Tabel 6.9 Mestuitscheiding (CBS Statline, 2018)

Beleid

Het beleid voor het buitengebied van onze gemeente is voor een belangrijk deel vastgelegd in drie bestemmingsplannen:

- Bestemmingsplan Buitengebied Skarsterlân, 2001;
- Bestemmingsplan Buitengebied Heerenveen, 2007;
- Bestemmingsplan Buitengebied Boarnsterhim, 2008.

De bestemmingsplannen bevatten regels voor:

- Uitbreiding en verplaatsing van agrarische bedrijven;
- Nevenactiviteiten bij agrarische bedrijven, zoals productiegebonden detailhandel, kleinschalige toeristische voorzieningen en aan-huis-verbonden beroepen;
- Uitbreiding van recreatieve functies en woningen;
- Hergebruik van vrijkomende agrarische gebouwen.

De notitie Harmonisatie bestemmingsplannen Buitengebied (gemeentelijke herindeling 2014) opgesteld om te voorkomen dat er binnen één gemeente beleidsverschillen bestaan. Het vaststellen van dit beleid laat de werking van de geldende bestemmingsplannen van de voormalige gemeenten onverlet. De in de bestemmingsplannen opgenomen bouw- en gebruiks(on)mogelijkheden blijven daarmee ongewijzigd, totdat de bestemmingsplannen worden herzien. In afwachting van deze herzieningen kan deze notitie worden benut als 'ruimtelijke onderbouwing' voor afwijkingsprocedures op grond van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo).

In een aantal gevallen is daarvoor een 'verklaring van geen bedenkingen' van de gemeenteraad nodig. De Wabo biedt echter de mogelijkheid dat de gemeenteraad 'categorieën van gevallen' aanwijst waarvoor deze verklaring van geen bedenkingen niet nodig is. Voorgesteld wordt om het in deze notitie geformuleerde beleid aan te wijzen als categorie waarin deze verklaring van geen bedenkingen niet nodig is.

Trends en ontwikkelingen

Voor de landbouwsector zijn de volgende trends en ontwikkelingen van belang:

- Met het voorgenomen nieuwe landbouwbeleid van de EU is een verschuiving aan de orde van inkomenssteun naar plattelandsontwikkeling en het stimuleren van groene en blauwe diensten;
- In het veenweidegebied daalt het maaiveld 20 mm per jaar. Door toenemende problemen met waterbeheer, natuur en funderingen wordt gewerkt aan nieuwe

verdienmodellen voor landbouw met een hoger peil. Een groep boeren uit het gebied Aldeboarn / de Deelen zijn daar actief bij betrokken;

- De transformatie van de landbouw naar een duurzame voedselproductie gaat gepaard met ander bodemgebruik, dat in de meeste gevallen minder intensief is; nieuwe voorzieningen en bebouwingsvormen horen daarbij, o.a. voor bewerking en verwerking van agrarische producten. De transformatie biedt ook kansen voor meer natuur- en landschapsbeheer, hogere peilen, meer wateropvang en voor recreatief (mede)gebruik van landelijk gebied;
- Door voortgaande schaalvergroting en gebrek aan opvolgers, zullen de komende jaren agrarische bedrijfsgebouwen en stallen vrijkomen. Voor deze gebouwen moet nieuwe bestemmingen worden gezocht;
- Met de aanleg van glasvezel ontstaan wellicht nieuwe mogelijkheden voor de economie van het buitengebied. Bijvoorbeeld voor ZZP'ers, dienstverlening en/of landelijk wonen.

7 Toekomstbestendig en duurzaam

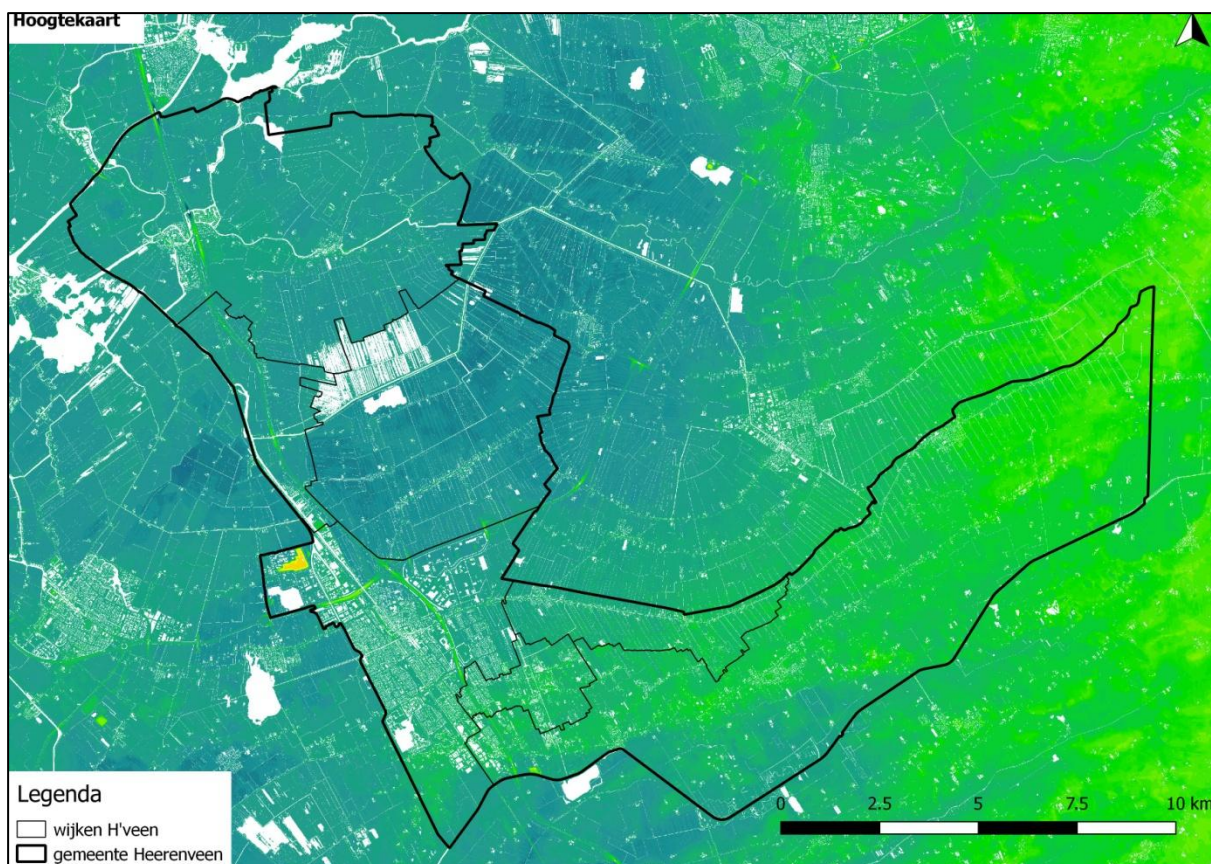
7.1 Bodem en ondergrond

Huidig

In hoofdstuk 3 wordt het ontstaan van het landschap beschreven.

Maaiveldhoogte / bodemopbouw

De bodemopbouw in het oostelijke deel van de gemeente wordt bepaald door de dekzandrug die van oost naar west loopt. Er is sprake van een zwak golvend reliëf, waarbij de hoogteligging van oost naar west afneemt van circa 4 à 6 m tot 1 à 2 m boven NAP. Het grootste deel van dit zandgebied ligt op 1 à 3 m boven NAP.

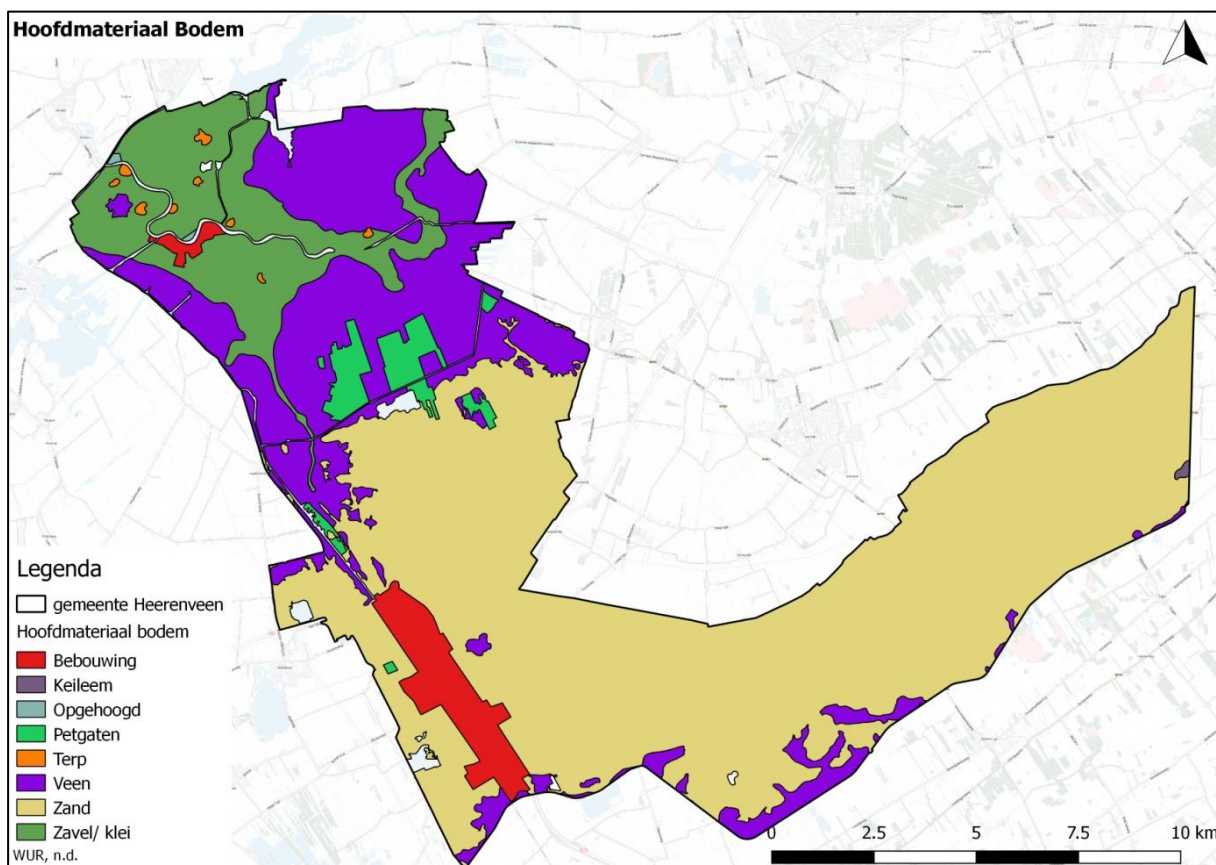

Figuur 7.1 Maaiveldhoogte (bron: AHN)

Bij Katlijk en de Kiekenberg liggen plaatselijk zandopduikingen van 5 à 7 m boven NAP. Langs de zuidflank van het dekzandgebied ligt een vrij vlak overgangsgebied naar het beekdal van de Tjonger. Het beekdal bereikt in het westen haar laagste punt en ligt daar circa 0,5 m beneden NAP.

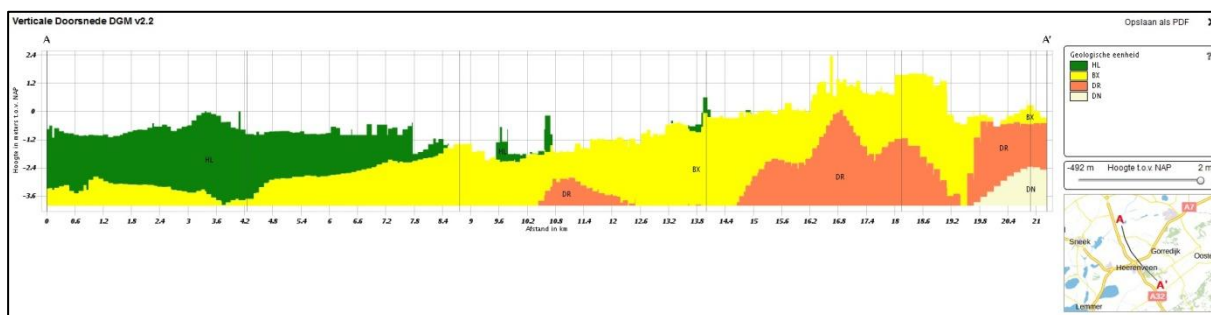
Het veenweidegebied in de omgeving van de dorpen Aldeboarn en Akkrum wordt ook wel het 'lage midden' van Friesland genoemd. Vanwege het aanwezige veenpakket wordt het gebied Aldeboarn / de Deelen in de Veenweidevisie aangemerkt als kansrijk gebied. De dorpen Akkrum en Aldeboarn maken daar deel van uit, maar liggen iets hoger op de kleigronden die in het stroomdal van de Boorne zijn gevormd.

De laagst gelegen delen van de gemeente zijn de veenpolders tussen het gebied de Deelen en het ontginningslint Terbant, Tjalleberd, Luinjeberd en Gersloot. De polders liggen vrij vlak, op een hoogte van circa 1,5 tot 2 m beneden NAP. Het veen is hier grotendeels weggegraven, waardoor de polders behoren tot de laagst gelegen polders in Friesland.

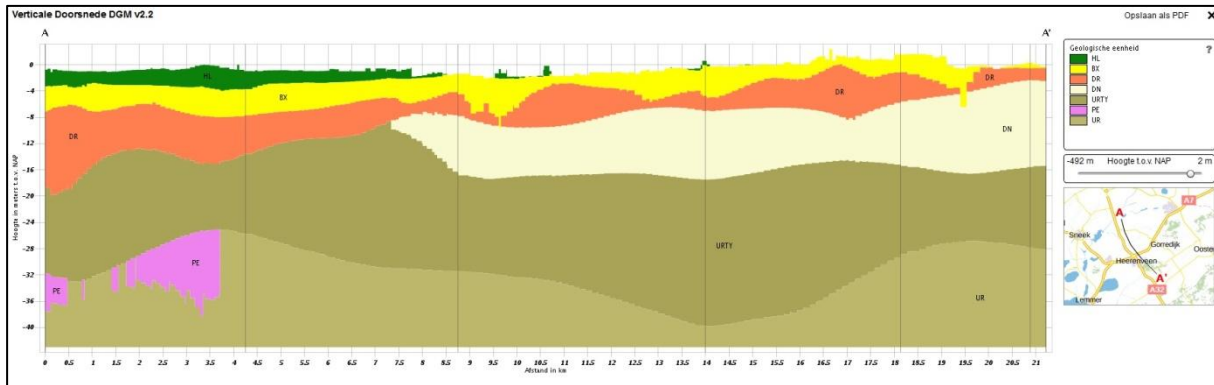

Figuur 7.2 Hoofdmateriaal in de Bodem (bron: WUR)

In de onderstaande dwarsdoorsnedes is het bodemprofiel in de gemeente te herkennen. In het noorden wordt de bovenste laag gevormd door veen- en kleiafzettingen uit het holoceen, terwijl in het zuiden van de gemeente dekzand uit het pleistoceen aan de oppervlakte ligt.

Figuur 7.3 Dwarsdoorsnede Aldeboarn-Mildam, bovenste 4 meter (bron: Dinoloket)

Figuur 7.4 Dwarsdoorsnede Aldeboarn-Mildam, bovenste 40 meter (bron: Dinoloket)

Waarden in bodem en ondergrond

Naast verschillende functies in de bodem en ondergrond, heeft de bodem verschillende waarden die voor de toekomstige generaties van belang kunnen zijn:

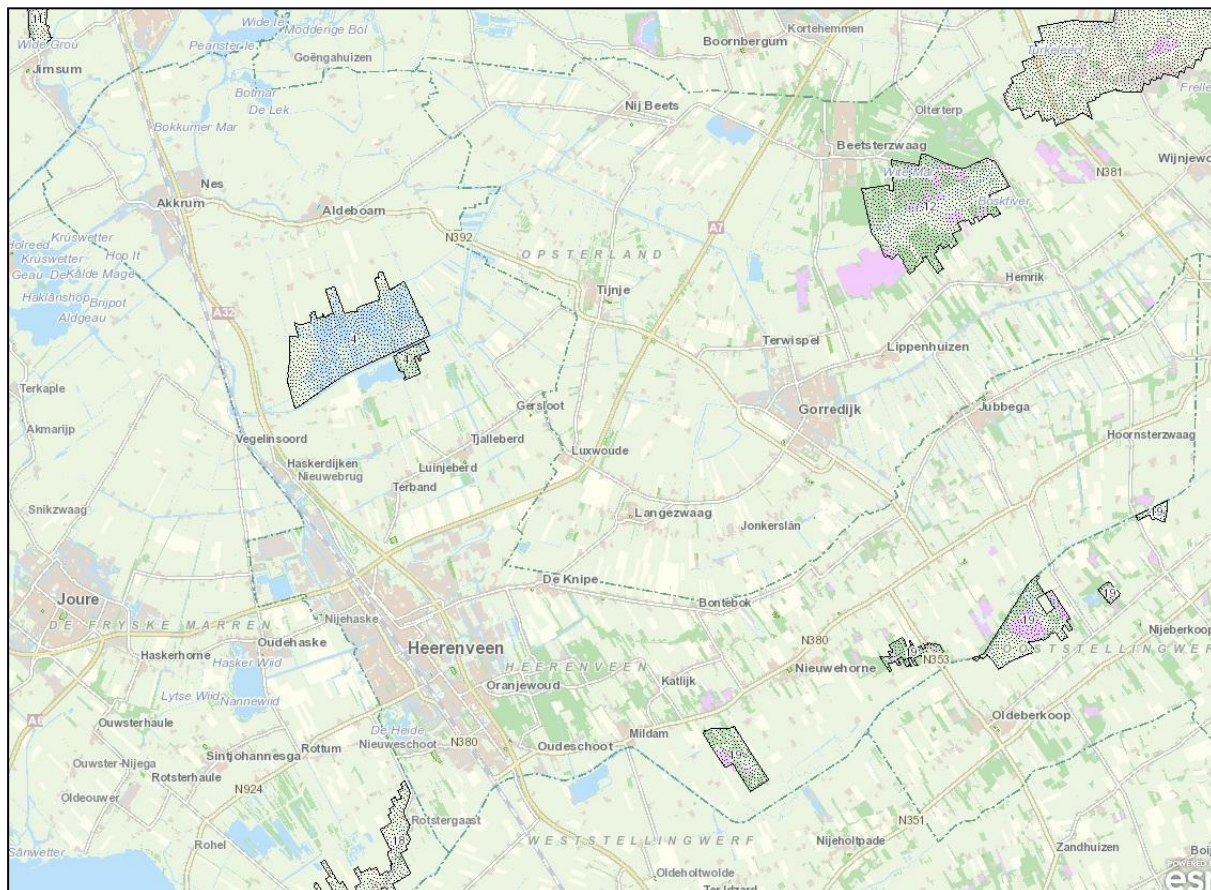
- De draagkracht van de bodem is van waarde voor de fundering van gebouwen;
- De bouwlaag is van belang als archief van de ontstaansgeschiedenis (aardkundige waarden) en de bewonersgeschiedenis (archeologische waarden);
- Het waterbergend vermogen van de bodem wordt bepaald door het verschil tussen het grondwaterpeil en het maaiveld;
- De bodem heeft een regulerende waarde en levert ecosysteemdiensten als het vasthouden van water (temperatuurregulerende waarde), het zuiveren van water en het vastleggen van CO₂ (koolstofsink). Het laatste geldt specifiek voor het veenpakket;
- De ondergrond en de waterhuishouding bepalen samen welke natuurtypen en ecologische waarden voorkomen (o.a. in het gebied de Deelen en de ecologische hoofdstructuur);
- Het schone grondwater in de ondergrond is (in de toekomst) van belang voor de drinkwatervoorziening en voor proceswater;
- De ondergrond heeft energetisch potentieel. Het potentieel voor (ondiepere) warmte- en koudeopslag ligt daarbij vooral aan de noordkant van de gemeente. Het potentieel voor geothermie is hoger rondom Heerenveen en aan de oostkant van de gemeente.

Aardkundige waarden

De Deelen en stukken van de Tjongervallei worden door de Provincie aangemerkt als aardkundig waardevolle gebieden. In een toelichting op de Cultuurhistorische kaart Fryslân wordt het volgende vermeld over deze gebieden:

- "Het veengebied de Deelen ligt op de grens tussen voormalig marien (zee)gebied in het noorden en een zandgebied in het zuiden. De dikte van het veenpakket neemt naar het zuiden af en wigt uit op het pleistocene zand. De veengronden worden gerekend tot de koopveengronden op veenmosveen en hebben een bovengrond van 15 tot 30 centimeter mariene kalloze veenige klei. Een deel van het gebied is vanaf 1750 tot 1963 afgegraven voor de turf. De Deelen is geen gebied dat bestaat uit afwisselend legakkers en ptgaten. Het oorspronkelijke veenprofiel is op de legakkers nog ongestoord gaaf aanwezig. In het gebied komen verschillende stadia van verlanding voor"

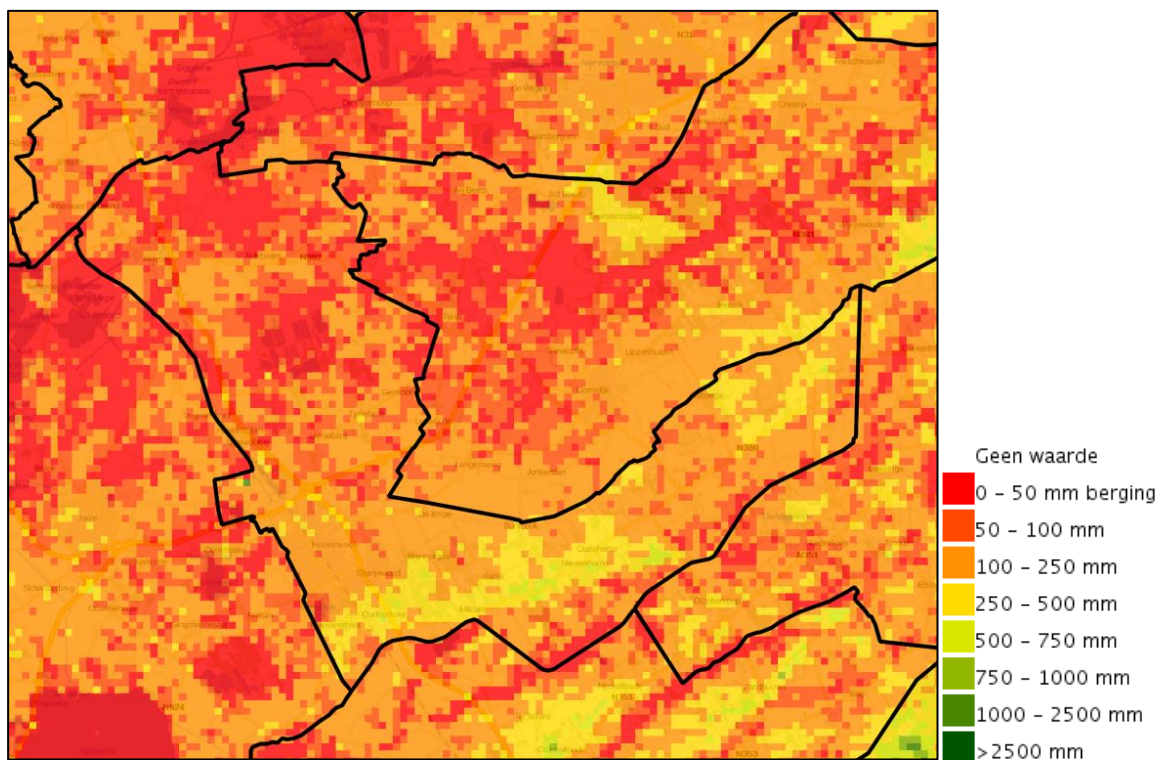
- "In het dal van de Tjonger zijn zowel in de benedeloop als in de middeloop gave restanten van het natuurlijke beekdal aanwezig, waaronder oude meanders van de Tjonger, een stuifzandgebied, een volledig gradiënt van een keileemrug naar een beekdal en diverse dobben en pingoruïnes"

Figuur 7.5 Gebieden met aardkundige waarden

Waterbergend vermogen

Water kan deels worden geborgen in de onverzadigde zone tussen het maaiveld en de gemiddelde grondwaterstand. De onderstaande kaart maximale berging in grondwater drukt uit hoeveel water (in mm) nog in de grond geborgen kan worden ten opzichte van een huidige natte situatie. Dit laat zien dat met name de oost-westgerichte dekzandrug de meeste mogelijkheden geeft om regenwater te infiltreren. In het lager gelegen laagveengebied is weinig (ondergrondse) bergingscapaciteit aanwezig.

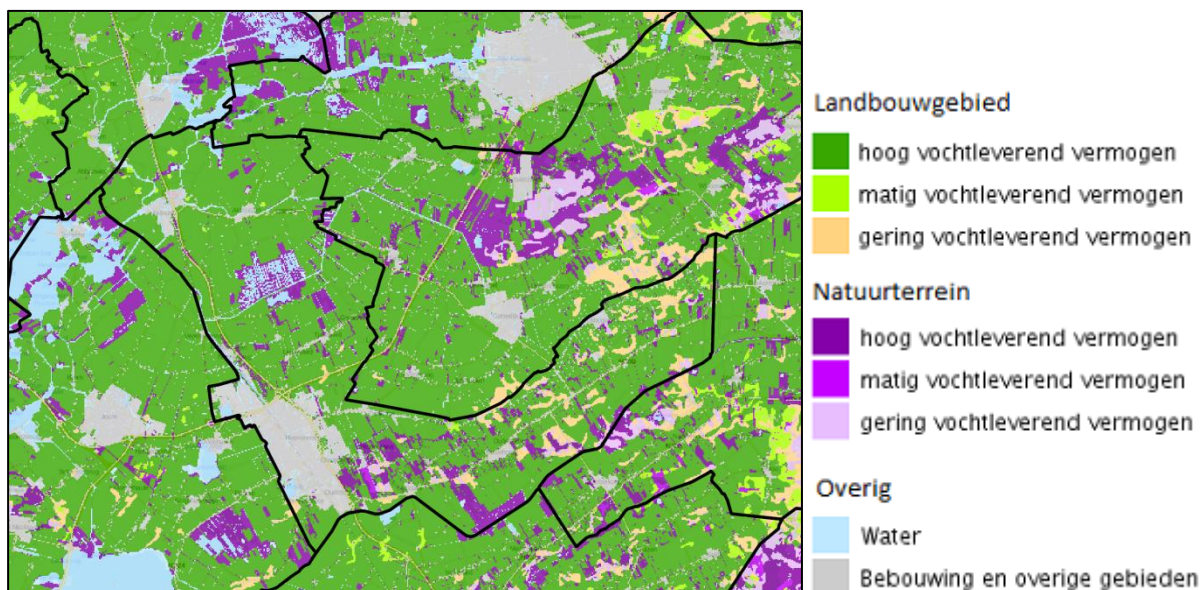

Figuur 7.6 Waterbergend vermogen in de ondergrond (bron: Atlas voor de Leefomgeving)

Vochtleverend vermogen

De mate waarin de bodem vocht vasthoudt en in droge periodes levert aan planten wordt het vochtleverend vermogen genoemd. Voor alle landgebruikstypen waarbij planten een rol spelen is dit van belang. In de meeste jaren is in Nederland in het groeiseizoen de verdamping groter dan de neerslag. Het vocht in de bodem moet dit verschil dan compenseren om uitdroging van planten te voorkomen. Een droog jaar is een jaar waarin tijdens het groeiseizoen de verdamping de neerslag met > 200 mm overtreft. Statistisch gezien is dat eens in de 10 jaar, maar door klimaatverandering komt dit in de toekomst wellicht vaker voor.

Het vochtleverend vermogen is onder andere afhankelijk van het bodemmateriaal, de hoeveelheid vocht die van uit het grondwater capillair kan opstijgen en de bewortelingsdiepte van de planten. Het gehalte organische stof is van invloed op het vochtleverend vermogen van de bodem. Gronden met een hoog organisch stof-gehalte, zoals veenbodems, kunnen langer vocht vasthouden dan zandbodems. Dit komt tot uitdrukking in de onderstaande figuur.

Figuur 7.7 Vochtleverend vermogen van de bodem (bron: Atlas voor de Leefomgeving)

Verdichte bodem

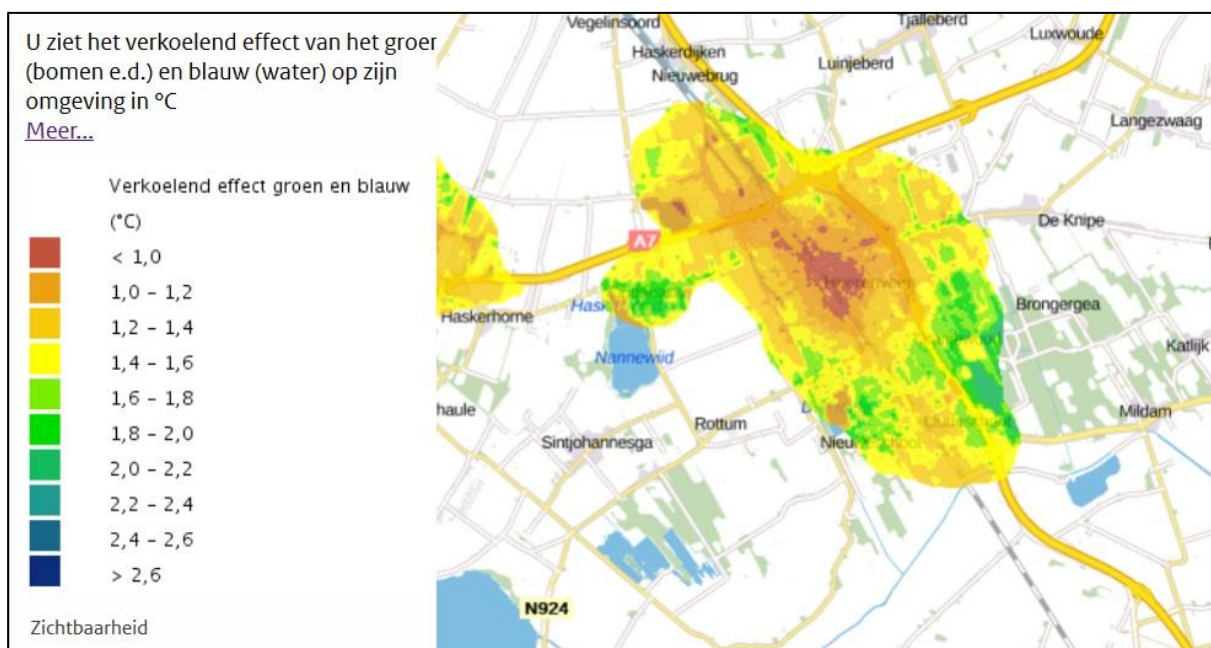
Op sommige plekken is de bovenste grondlaag door bewerking met zware machines verdicht, waardoor de bovenste grondlaag als het ware als een deksel op de lagen daaronder ligt. Gevolg is dat deze bovenlaag slecht water en lucht doorlaat. Dit speelt met name op veenbodems.

Een gezonde bodem moet makkelijk een bui van 40 tot 50 mm water op een dag kunnen absorberen. Verdichting zorgt ervoor:

- dat het meeste water rechtstreeks naar de sloot wordt afgevoerd;
- weinig water wordt toegevoegd aan het grondwater er weinig vocht wordt vast gehouden;
- dat door een tekort aan doorworteling er ook onvoldoende volume aan poriën in de bodem aanwezig is, waardoor er maar in geringe mate sprake is van capillaire opstijging van grondwater. Deze twee zaken maken dat de bodem direct ónder de verdichte bovenlaag droog komt te liggen en zelfs in de winter droog blijft.

Temperatuurregulerend vermogen van de bodem

Doordat de bodem water vasthoudt, heeft deze een temperatuurregulerende functie. Op plekken waar meer water wordt vastgehouden, wordt de oppervlaktetemperatuur gedempt. Dit geldt overigens ook voor oppervlaktewater, planten en bomen. Dit betekent dat het in de zomer koeler is en in de winter milder. Dit is een belangrijk gegeven bij het tegengaan van hittestress.

Figuur 7.8 Verkoelend effect van groen en water (bron: Atlas voor Natuurlijk Kapitaal)

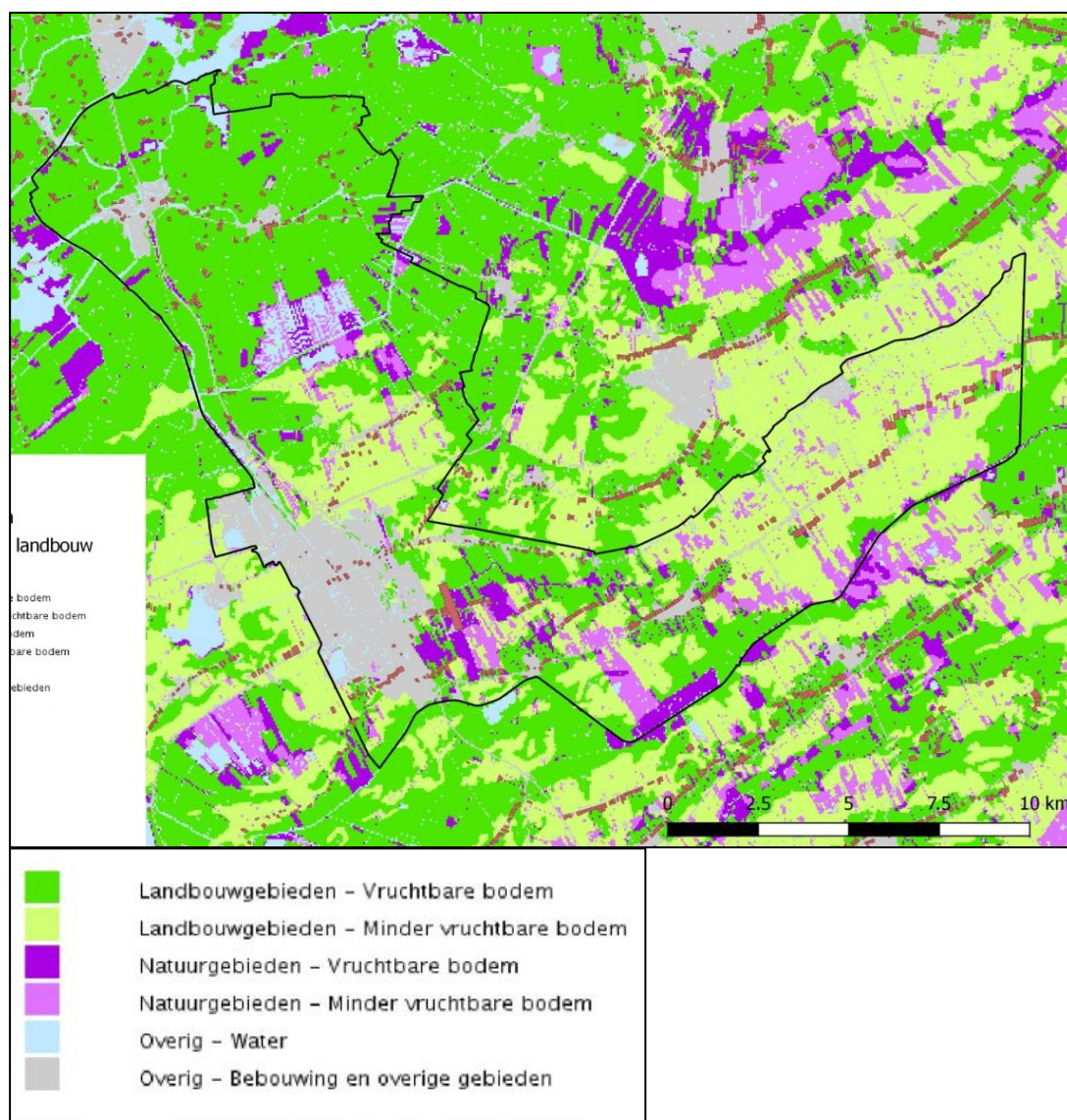
Waterfilterend vermogen

Regenwater infiltreert op hoger gelegen gronden in de bodem, blijft in de ondergrond zitten of komt na een bepaalde verblijfstijd weer als kwelwater aan de oppervlakte. Doordat het water door de verschillende bodemlagen wordt gefilterd is het relatief schoon. Diep grondwater heeft soms een verblijfstijd van eeuwen of duizend jaren in de ondergrond voordat het wordt opgepompt als drinkwater.

Met een toenemende zeespiegel en de invloed van verzilting, kan dit schone, zoete grondwater worden gezien als een belangrijke strategische reserve voor de toekomst. De Rijksoverheid heeft daarom in de Structuurvisie Ondergrond een reservering opgenomen van het grondwater onder een groot deel van Zuid-Friesland (zie beleid onderstaand).

Bodemvruchtbaarheid

De bodem is samen met het lokale grondwatersysteem in veel gevallen bepalend voor het ecosysteem boven de grond. De bodem bevat organische stof waarmee micro-organismen en planten zich voeden. Het bodemleven is samen met andere factoren vervolgens bepalend voor de gewassen die op deze bodem kunnen groeien en het ecosysteem dat daarop kan ontstaan. Vruchtbare bodems zijn in Heerenveen vooral de veen- en kleigronden aan de noordkant van de gemeente.

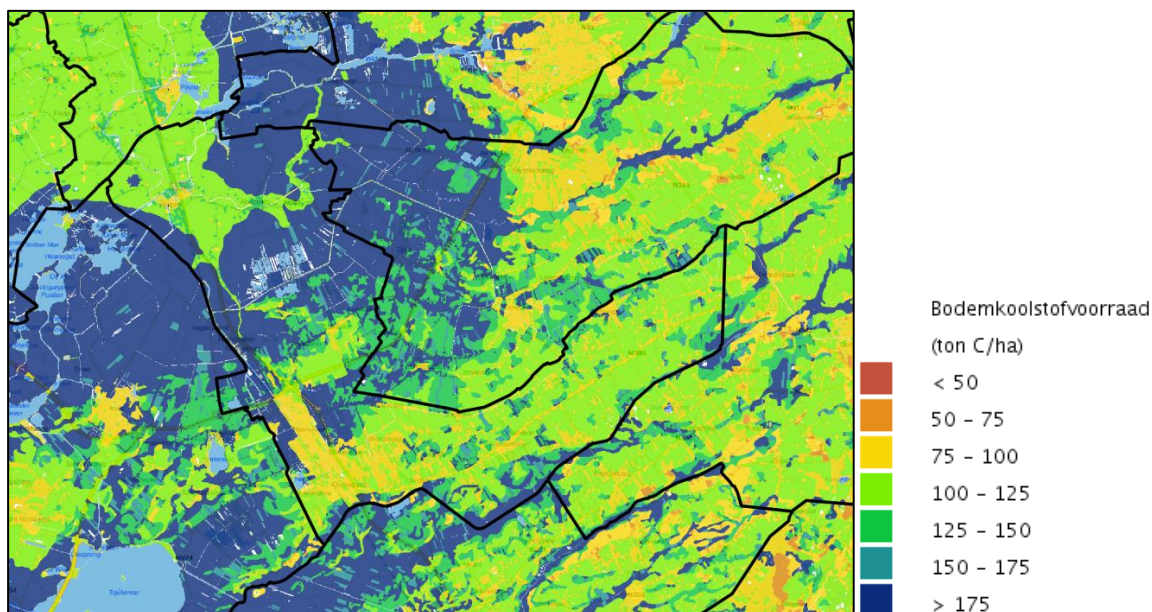

Figuur 7.9 Bodemvruchtbaarheid gemeente Heerenveen

Koolstofbindend vermogen

Door het toevoegen van organisch materiaal aan de bodem, wordt koolstof opgeslagen in de landbouwbodem. Een gemiddeld Nederlands landbouwperceel op zand of klei bevat per hectare gemiddeld 50-100 ton C (ofwel ongeveer 200 – 400 ton CO₂) in de bovenste 30 cm.

Zo'n bodem kan theoretisch jaarlijks nog eens 0.25 ton koolstof per ha (ofwel 1 ton CO₂) vastleggen. Een meer realistisch cijfer is gemiddeld 0,125 ton koolstof per jaar en dat is nog altijd 1 Mton CO₂ voor de 2 miljoen ha landbouwgrond (CLM, Verwaarden van goed bodemkoolstofbeheer in de ondergrond, 2013).

Figuur 7.10 Bodemkoolstofvoorraad (ton C/ha)

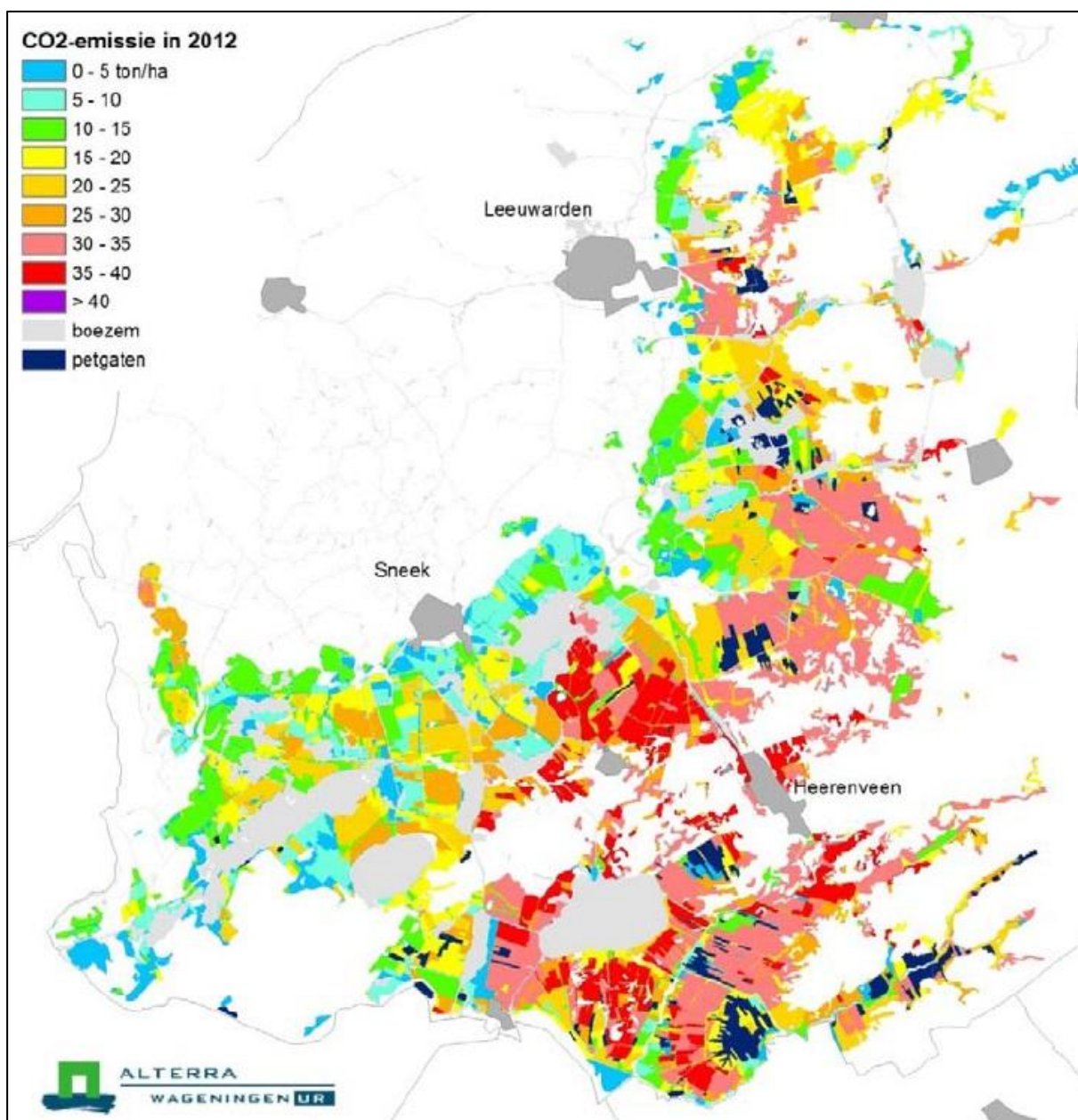
Veenweideproblematiek

In het Friese veenweidegebied daalt het maaiveld doordat de veenlaag langzaam verdwijnt. Oorzaak is de ontwatering van het veen, waardoor er zuurstof in de bodem komt en het veen langzaam wordt afgebroken (veenoxidatie). De effecten van bodemdaling zijn onomkeerbaar en soms ingrijpend voor de inrichting en het gebruik van het gebied, en daarom ook voor de mensen die er wonen, werken en recreëren.

De veenweideproblematiek leidt op lange termijn tot verschillende effecten voor de woon- en leefomgeving:

- Vergroting van hoger gelegen natuur en landbouwgronden;
- Versnippering van het waterbeheer;
- Droogvallende houten funderingen (naar schatting 700 schadegevoelige panden);
- Verzakkende wegen en riolering;
- 30% van de Friese CO₂-uitstoot komt door afbraak van het veen;
- Afname bodemvruchtbaarheid;
- Verdwijnen landschappelijke kenmerken, archeologische waarden en natuurwaarden.

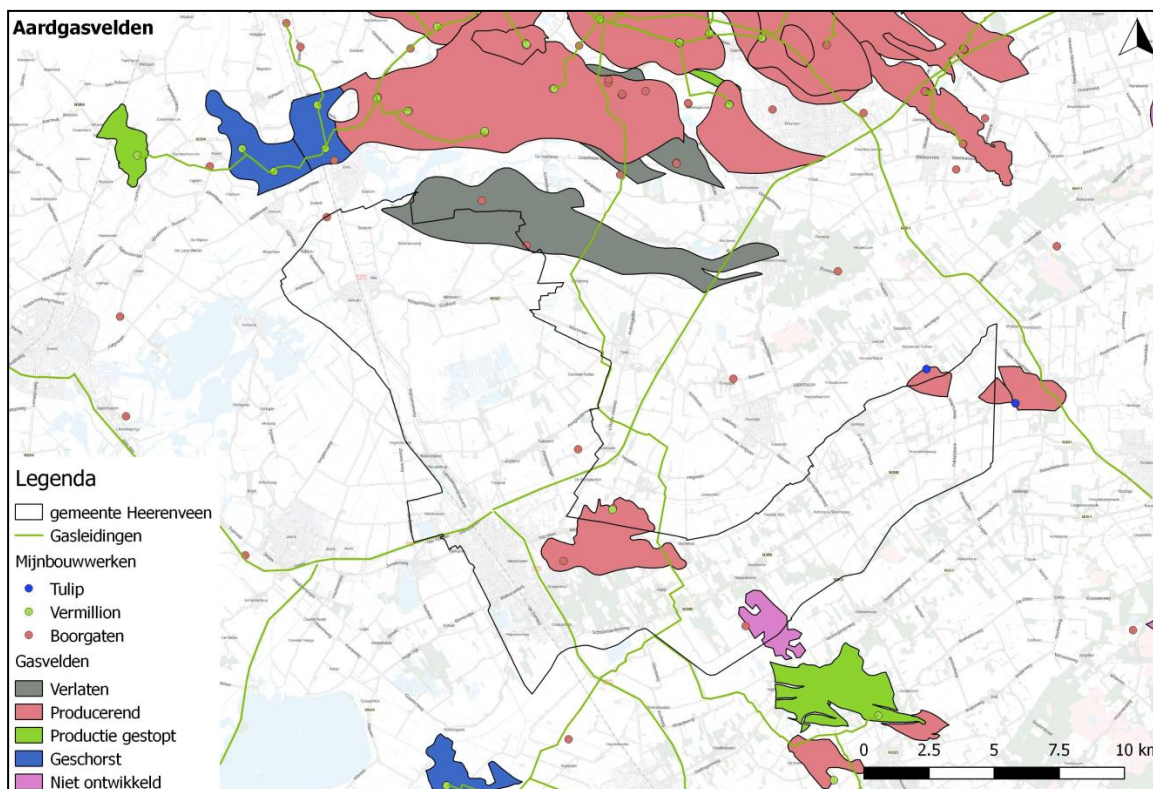
Door oxidatie van het veen, verdwijnt ook de organische stof van de veenbodems. In gebieden waar veen op het zand is gelegen, wordt in de toekomst op het zand geboerd. Het verdwijnen van organische stof (koolstof) betekent tevens dat het veen CO₂ uitstoot. Het Friese Veenweidegebied is op dit moment goed voor 30% van alle CO₂-uitstoot in Friesland.

Figuur 7.11 Jaarlijkse CO2-uitstoot vanuit het veenweidegebied (bron: Alterra, 2012)

Gaswinning

Onder het grondgebied van de gemeente vindt op verschillende plekken gaswinning plaats. De onderstaande figuur geeft een beeld van de ligging van de gasvelden en de gasboringen die op dit moment aanwezig zijn.

Figuur 7.12 Gasvelden in en rondom Heerenveen (bron: NLog)

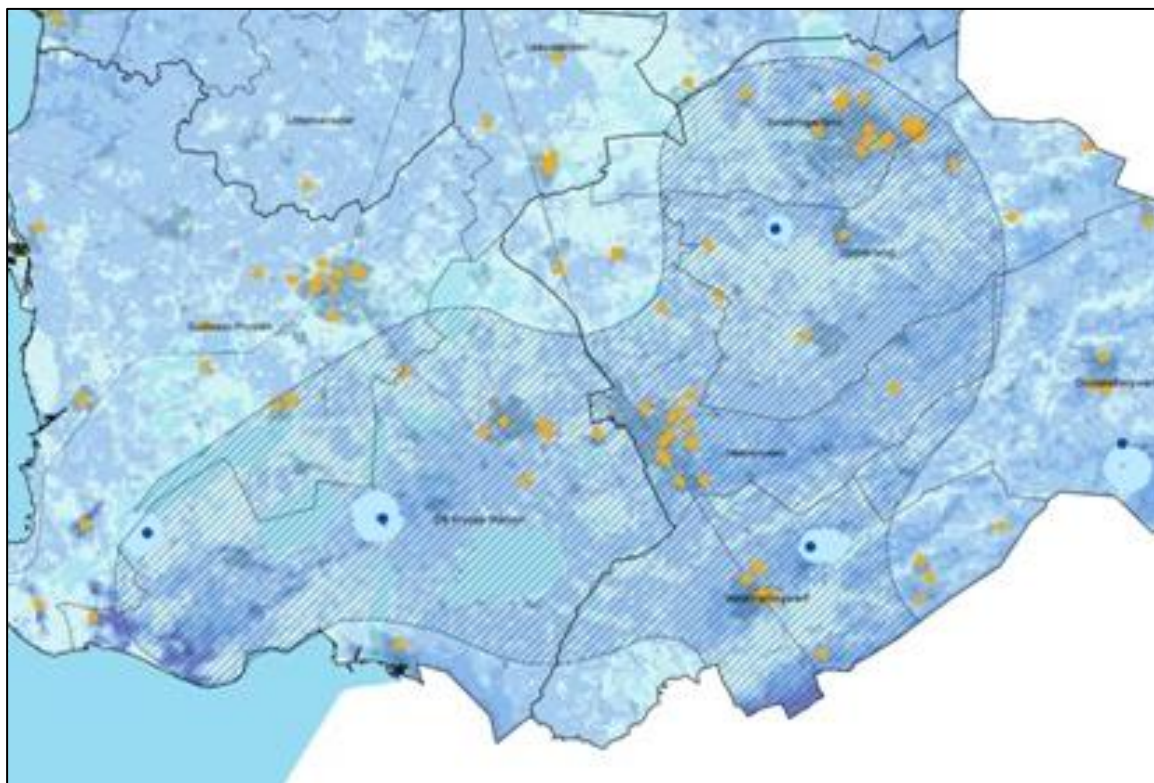
Beleid

De gemeente heeft op dit moment (nog) geen beleid voor bodem en ondergrond. Het beleid van andere overheden leidend op dit punt.

Structuurvisie Ondergrond

Beleid en regelgeving voor de diepe ondergrond wordt bepaald door het Rijk. Op 11 juni 2018 hebben de Ministers van IW en EZ de Structuurvisie Ondergrond (STRONG) aangeboden aan de Tweede Kamer. Ook zijn de beleidsbrief Geothermie (8 februari 2018) en de beleidsbrief Gaswinning uit kleine velden (30 mei 2018) naar de Kamer gestuurd. In de STRONG legt het Rijk haar strategische visie voor het gebruik van de ondergrond vast. In deze structuurvisie zijn de beleidsopgaven uitgewerkt die betrekking hebben op de nationale belangen 'drinkwatervoorziening' en 'mijnbouwactiviteiten' zoals de winning van aardgas, olie, geothermie en opslag van stoffen in de ondergrond. Besluitvorming door de Tweede Kamer moet nog plaatsvinden.

In de Structuurvisie Ondergrond is onder andere een globale begrenzing van Nationale Grondwater Reserves opgenomen. Nationale Grondwater Reserves zijn diep gelegen, zeer oude en schone grondwatervoorraden, die eeuwenlang goed bewaard zijn gebleven. Deze voorraden zijn bruikbaar voor de drinkwatervoorziening als allerlei onzekerheden in de verre toekomst daarvoor aanleiding geven. Het Rijk overlegt met provincies en gemeenten over een 3D-begrenzing van Nationale Grondwater Reserves. Ook bespreken ze met alle relevante partijen welke ontwikkelingsmogelijkheden er zijn voor het benutten van bodemenergie binnen deze gebieden en welke beperkingen of randvoorwaarden daarbij (kunnen) gelden.

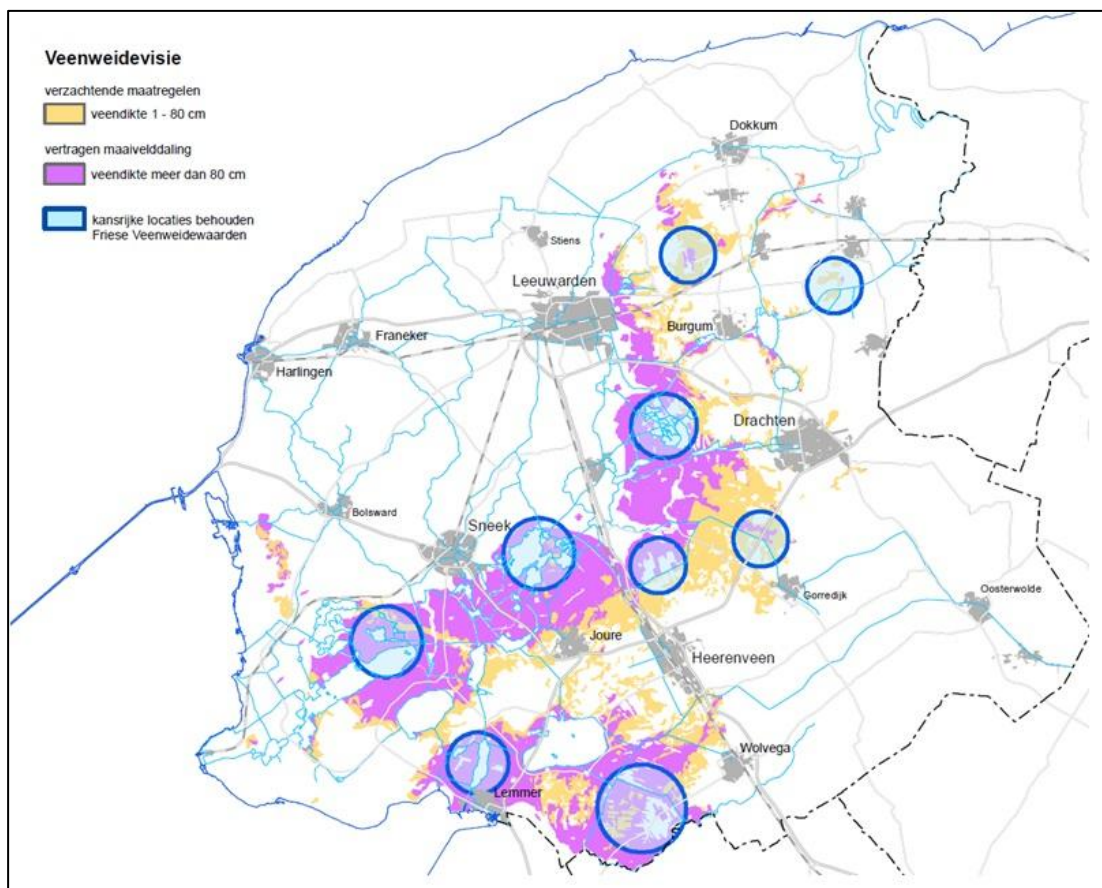

Figuur 7.13 Begrenzing van de Nationale Grondwatervoorraad (bron: Deltares, 2017)

Veenweidevisie

In 2015 is door Provinciale Staten de Veenweidevisie vastgesteld. De uitvoering van deze visie vindt plaats onder regie van provincie en waterschap gezamenlijk, in nauwe samenwerking met tien Friese gemeenten, landbouworganisaties, natuur- en milieuorganisaties en de recreatiesector.

In de Veenweidevisie zijn een aantal generieke beleidsuitgangspunten opgenomen en een aantal gebiedsgerichte strategieën. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen gebieden waar veenlaag te dun is (veendikte <80 cm), gebieden waar de veenoxidatie vertraagd kan worden (veendikte >80 cm) en gebieden waar een nog dikke veenlaag aanwezig. In deze zogenaamde kansrijke gebieden wordt ingezet op een koppeling van meerdere opgaven.

Figuur 7.14 Gebiedsindeling in de Veenweidevisie

In het document *"Tussenstap Friese veenweideaanpak 2020-2030"* is verwoord op welke manier de veenweideaanpak vorm zou kunnen krijgen in de periode 2020-2030. Daarbij wordt nadrukkelijk aangesloten bij de doelstellingen uit het Interbestuurlijk Programma (IBP). Met deze "tussenstap" wordt aanpak in het veenweidegebied gekoppeld aan landelijke doelstellingen op het gebied van klimaat (beperken CO₂-uitstoot) en een vitaal platteland (onder andere vergroten biodiversiteit). Op 18 juli 2018 heeft Provinciale Staten besloten om deze plannen verder uit te laten werken.

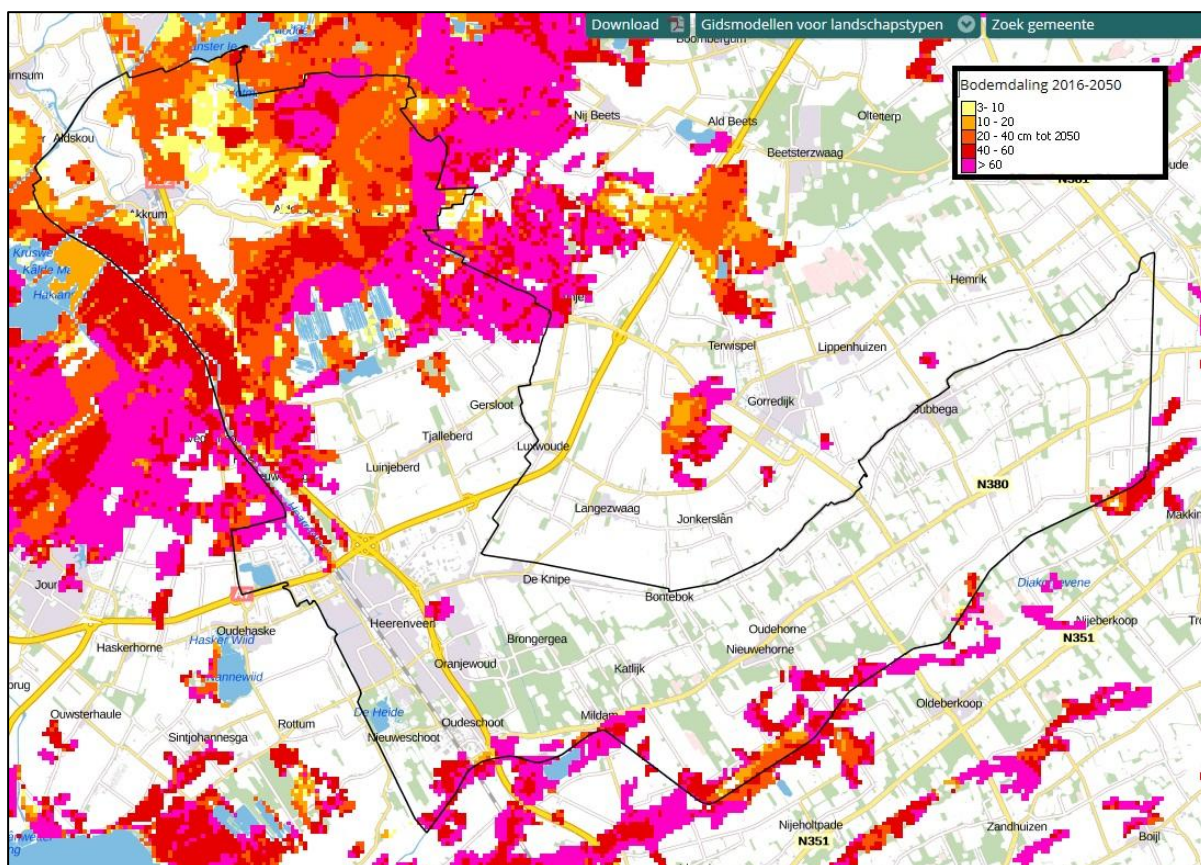
Door boeren (Gebiedscollectief it Lege Midden) en Stichting Beekdallandschap Koningsdiep/ De Nije Boarn wordt gewerkt aan oplossingen voor de veenweideproblematiek. Deze samenwerking wordt tot en met 2019 gefinancierd vanuit de Provinciale veenweideaanpak. Er zijn onder andere proeven opgestart met grondwatergestuurd peilbeheer, andere vormen van maisteelt en het verbeteren van de bodemvruchtbaarheid. Er wordt naar gestreefd om eind 2019 een *door de streek gedragen ontwikkelingskoers* te formuleren. Het is de bedoeling om meerdere stakeholders bij deze planvorming te betrekken (burgers, ondernemers, organisaties en gemeente).

Trends en ontwikkelingen

In bodem en ondergrond spelen een ontwikkelingen op het gebied van mijnbouw en waterwinning:

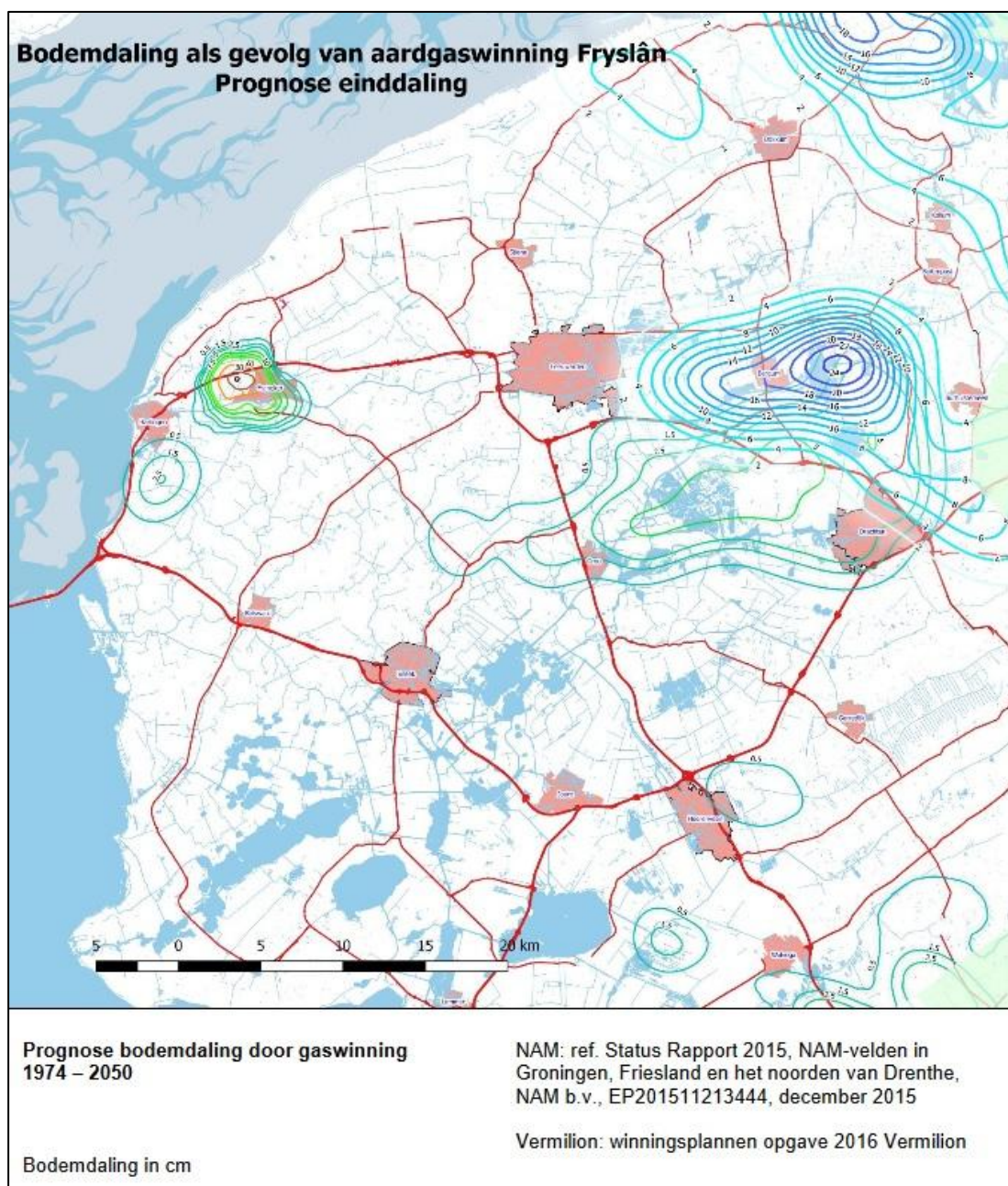
- Op verschillende locaties wordt gas gewonnen. Ook zijn er nieuwe winningsplannen ingediend en exploratie-onderzoeken opgestart;
- Een consortium onderzoekt de mogelijkheden voor geothermie in de omgeving van Heerenveen;
- In de omgeving van de gemeente wordt mogelijk een nieuw waterwinlocatie gestart (nabij Luxwoude).

Door ontwatering oxideert het veen daalt de bodem in het veenweidegebied op dit moment 0-22 mm per jaar. Als gevolg van klimaatverandering neemt de snelheid toe tot 50-100 mm per jaar. Zonder verandering in het beleid is het veen over honderd jaar nagenoeg verdwenen.

Figuur 7.15 Verwachte maaiveldddaling in verband met veenoxidatie 2016-2050 (bron: Provincie Fryslân)

Bodemdaling als gevolg van gaswinning is in Friesland relatief beperkt gebleven. De daling van gasvelden in en om Heerenveen ligt in de orde van <1 mm/jr. Na verloop van jaren ontstaat er een dalingskom. Berekeningen en metingen laten zien dat de bodemdaling in het Langezwaag-gasveld met een zekerheid van 80% tussen de 2-13 mm blijft (bron: Fugro, Second Opinion Gaswinning Langezwaag nabij Heerenveen, 2017).

Figuur 7.16 Voorspelde bodemdaling door gaswinning tot 2050 in Friesland
(bron: NAM & Vermillion)

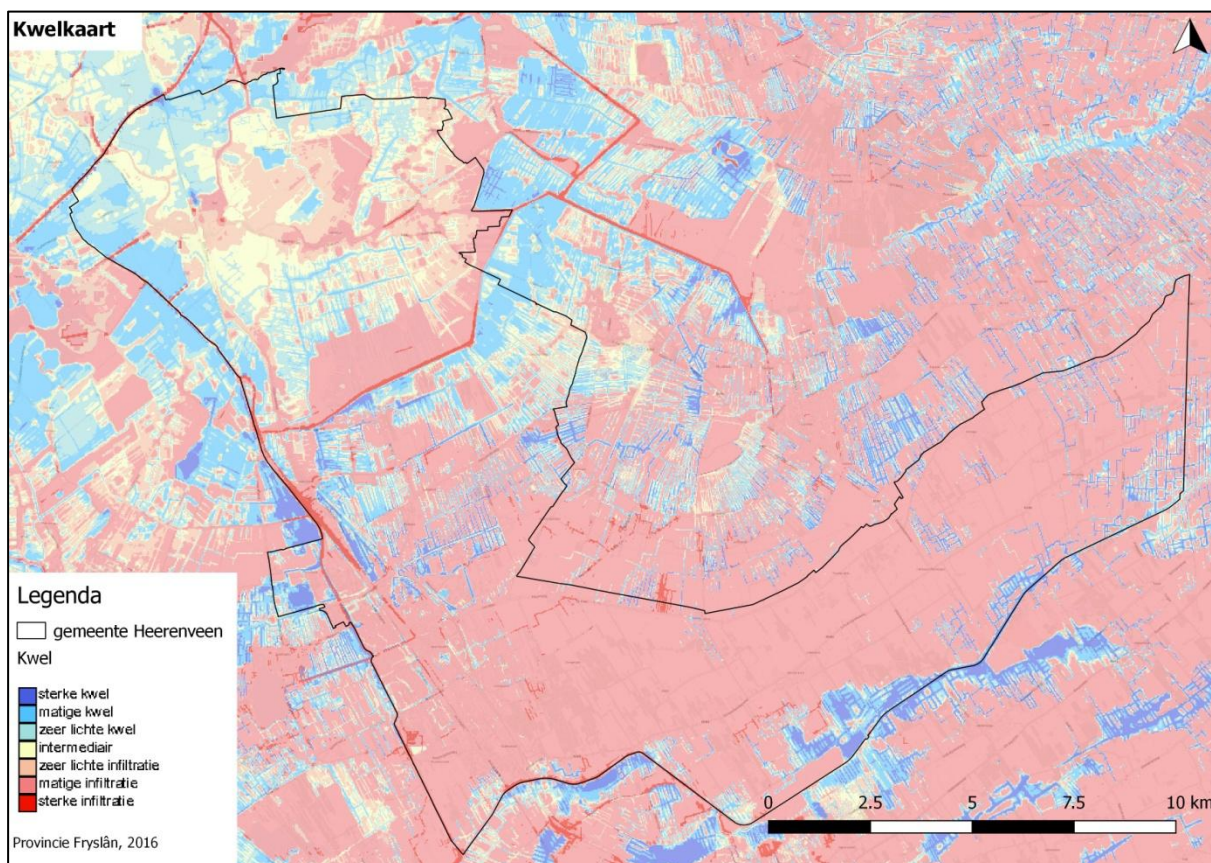
7.2 Waterhuishouding

Huidige situatie

Grondwater

Vanaf de hogere zandgronden van het Drents Plateau treedt een grondwaterstroming op in de richting van de laaggelegen polders in het midden van Friesland. Dit systeem wordt gevoed door neerslag op de hogere zandgronden, die inzijgt in de diepere ondergrond. Via de diepe ondergrond stroomt het geïnfiltreerde regenwater richting de laaggelegen polders, beekdalen en andere laaggelegen terreinen. De bijna overal aanwezige keileemlaag verhindert dat dit grondwater naar de oppervlakte kan stromen.

Alleen op plaatsen waar de keileemlaag ontbreekt treedt het diepe grondwater omhoog en is sprake van 'opkwellend' grondwater ofwel kwel. In de gemeente Heerenveen is vooral sprake van kwel in het beekdal van de Tjonger en in de laaggelegen veenpolders ten noorden van Tjalleberd en Luinjeberd.

Figuur 7.17 Infiltratie en kwel (bron: Provincie Fryslân)

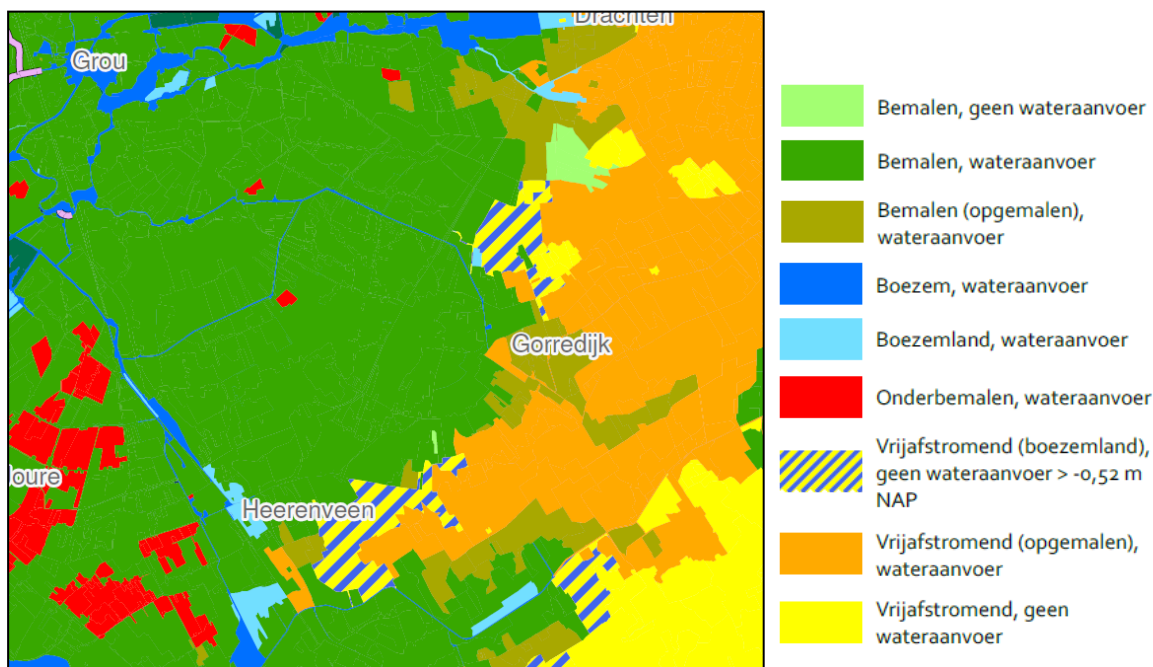
Het diepe grondwater heeft over het algemeen een goede kwaliteit, is rijk aan mineralen (vooral kalk en ijzer) en is - omdat het in de bodem allerlei mineralen en stoffen heeft opgenomen - niet zuur maar eerder basisch. De horizontale grondwaterstroming in het eerste en tweede watervoerende pakket bedraagt circa 20 meter per jaar. Het grondwater stroomt in beide pakketten in noordwestelijke richting.

Het zoet-/brakgrensvlak (chloridegehalte van 150 mg/L) bevindt zich op circa 200 meter onder het maaiveld. Dit betekent dat het grondwater in het eerste en tweede watervoerende pakket zoet is.

Oppervlaktewater

Het systeem van de Friese Boezem bestaat uit meren, kanalen en vaarten die onderling met elkaar in open verbinding staan. Nagenoeg alle water in Fryslân wateren af via de boezem. In Heerenveen bestaat het boezemsysteem uit ondermeer het Nieuwe Heerenveense Kanaal, de Heeresloot, de Hooivaart, de Boorne, de Veenscheiding, de Van Engelenvaart, de Tjonger (tot Tjongersluis I), de grachten, de Prinsenwijk en een deel van de Schoterlandse Compagnonsvaart.

Omdat in Heerenveen een aantal verschillende landschapstypes voorkomen, zijn er ook een aantal verschillend werkende watersystemen. Er wordt onderscheid gemaakt in watersystemen van vrij afwaterende gebieden en watersystemen die bemalen worden (poldersystemen).

Figuur 7.18 Verschillende watersystemen in de omgeving van Heerenveen

Het vrij afwaterende gebied bestaat voor het grootste deel uit hooggelegen zandgrond. De watersystemen die in het vrij afwaterende gebied liggen zijn:

- Schoterlandse Compagnonsvaart;
- Tjonger;
- Opsterlandse Compagnonsvaart (grotendeels buiten de gemeente).

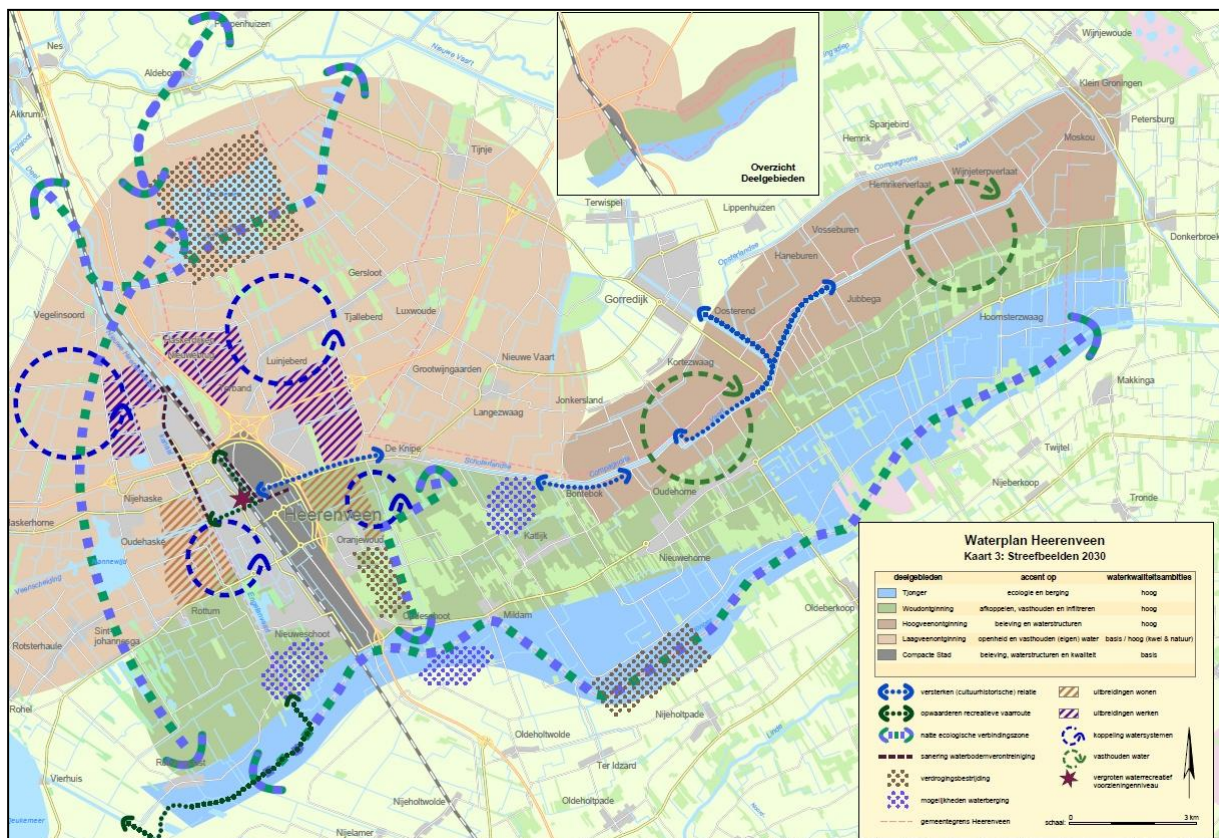
Deze watersystemen liggen in een hellend gebied. Om het water vast te kunnen houden wordt het op veel plaatsen gestuwd. Het peil in de Schoterlandse compagnonsvaart varieert bijvoorbeeld van boezempeil (N.A.P. -0,52 m) nabij Bontebok tot N.A.P. +3,0 m nabij de St. Magnusweg. Het watersysteem van De Tjonger is, binnen de gemeente Heerenveen door twee sluizen opgedeeld in drie stuwpanden (water tussen twee stuwen of sluizen met hetzelfde peil). In het watersysteem Schoterlandse Compagnonsvaart vindt als gevolg van de hoge ligging veel infiltratie plaats, waardoor met name in de zomer de waterbehoefte groot is. 's Zomers wordt door de gemalen bij sluis I en sluis II water opgemalen naar de hoger gelegen stuwpanden. Uit de Tjonger wordt vervolgens water opgemalen nabij Nieuwehorne, nabij Hoornsterzwaag en nabij Katlijk. Bij Bontebok staat eenemaal dat water naar de Schoterlandse Compagnonsvaart opmaalt.

Het gebiedsdeel dat bemalen wordt bestaat grotendeels uit veen (verveend) en moerige gronden. Dit gebied is opgedeeld in 5 watersystemenclusters:

- De Veendistricten;
- De Deelen;
- De Prinsenvijk (grootste gedeelte van de kern Heerenveen; niet te verwarren met de

Al deze watersystemen zijn dus poldersystemen. Dit betekent dat het waterpeil lager wordt gehouden dan het waterpeil in de boezem. Gemalen zorgen voor de waterafvoer naar de boezem. In het buitengebied hanteert het waterschap rondom een aantal dorpen en wegen een hoger peil. Dit worden hoogwatercircuits genoemd. Voorbeeld hiervan is Tjalleberd.

In de voormalige gemeente Heerenveen is een Waterplan (2003) vastgesteld. Met het Waterplan is een strategische visie opgenomen voor het beheer, gebruik en inrichting van het water in de gemeente Heerenveen, met 2030 als horizon. In het plan zijn verschillende knelpunten geformuleerd en zijn uitgangspunten voor een integraal en duurzaam beheer van water. Doelstellingen zijn onder andere:

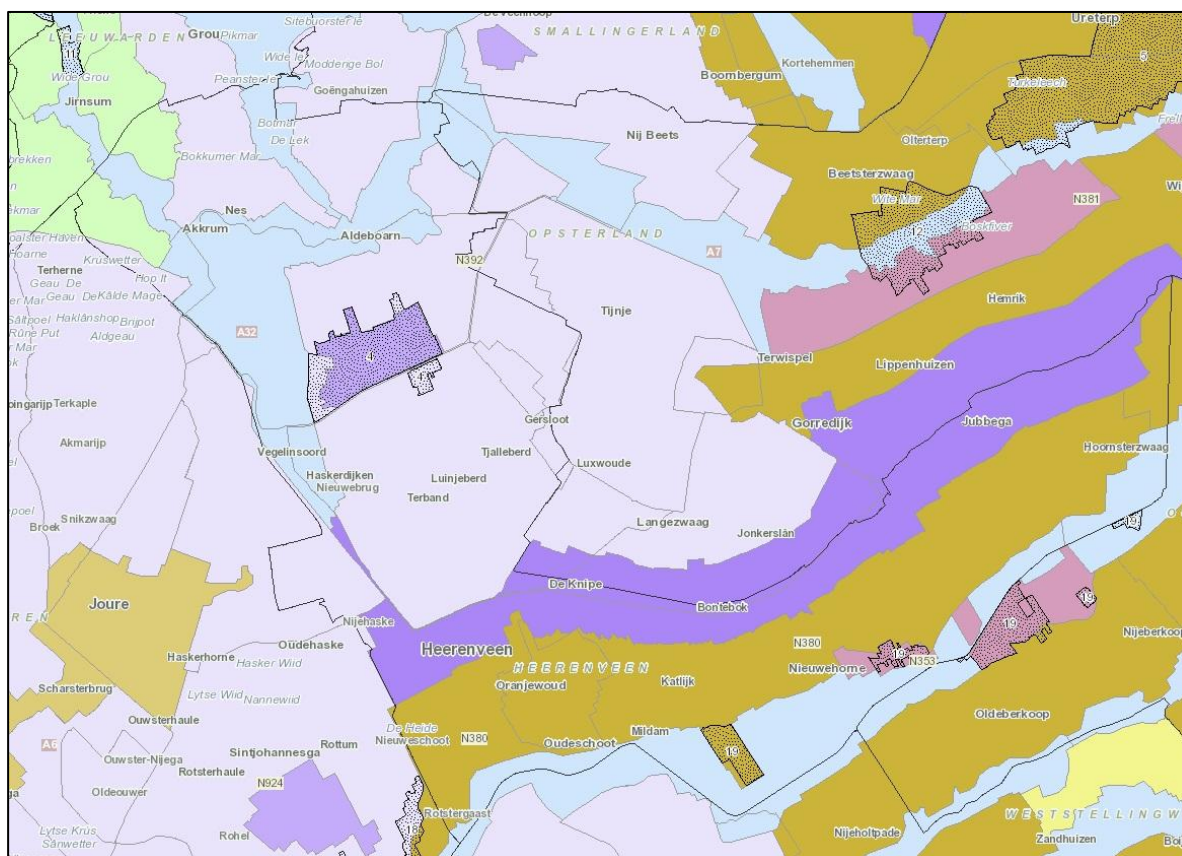
afvalwater. Na de herindeling is in 2015 is besloten de inhoudelijke hoofdlijnen van het Waterplan en het geldende Watertakenplan (2009-2012) voor de gehele gemeente vast te stellen, inclusief het bijbehorende kostendekkingsplan.

Het watertakenplan is nog actueel wanneer alleen het rioleringsbeleid wordt beschouwd. Het watertakenplan geeft echter nog geen concrete kaders voor klimaatadaptatie in brede zin. In het kader van het duurzaamheidsprogramma wordt daarom gewerkt aan verdere uitwerking van het onderdeel klimaatadaptatie.

7.3 Landschap

Huidige situatie

In Heerenveen zijn verschillende landschapstypen aanwezig. De identiteit van het landschap in de gemeente Heerenveen is over het algemeen nog goed herkenbaar.

Figuur 7.20 Diverse landschapstypen en aardkundig waardevolle gebieden (bron: Provincie Fryslân, CHK2)

In hoofdstuk 2 wordt een uitgebreide beschrijving gegeven van de ontginningsgeschiedenis. Onderstaand wordt ingegaan op de landschappelijke waarden die hier mee samenhangen.

Verkaveling en occupatiepatroon

Vanuit de Middeleeuwse ontginningsassen werd het omliggende landbouwgebied in smalle stroken geschikt gemaakt voor landbouw. De strokenverkaveling bepaalde ook n

latere eeuwen de eigendomsgrenzen en is is nog steeds terug te zien in het landschap. In de Polder van het 4e en 5e Veendistrict is het kleinschalige lint van de oude ontginningsbasis (Luinjeberd, Tjalleberd, Gersloot) een beeldbepalend element in het landschap.

Langs de Schoterlandse Compagnonsvaart ontstonden ten tijde van de vervening buurtjes nabij de sluizen. Omdat de bebouwing langs de vaart zich steeds verder uitbreide ontstond lintbebouwing met uiteindelijk buurtschappen of dorpen. Vooral ten noorden van de Schoterlandseweg komt betrekkelijk veel verspreide bebouwing voor in de vorm van kleine boerderijtjes en arbeiderswoningen.

De hoger gelegen zandgronden in het midden en oostelijk deel van het plangebied waren omstreeks 1850 voornamelijk als bouwland in gebruik. Aan de noordzijde werden de akkers begrensd door hoogveen dat oorspronkelijk begroeid was met bos en heide (woeste gronden); de gronden langs de

Tjonger aan de zuidzijde van de akkers waren in gebruik als weide- en hooilanden. De woeste gronden werden grotendeels in cultuur gebracht. Daarbij speelden de grootgrondbezitters en de ontginningsmaatschappijen een grote rol. Nog altijd liggen in de gemeente vele kleine bosjes, vooral ten noorden van de Schoterlandseweg. Langs de Tjonger en in het noordelijk deel van de gemeente was sprake van een lange en smalle strokenverkaveling: een typische verkaveling voor de hooilanden. In het gebied langs de Schoterlandse Compagnonsvaart overheerste het wijkenstelsel: langwerpige, kleinere percelen afgewisseld met sloten (wijken). In het oostelijk deel van de gemeente waren omstreeks 1850 nog veel woeste gronden die niet of nauwelijks verkaveld waren.

De turf werd over water afgevoerd. Langs de vaarten waar de turfstekers zich vestigden ontstonden veenkoloniedorpen (onder andere Heerenveen en De Knipe). De vaarten vormden niet alleen een transportas en ontginningsbasis maar ook een afwateringskanaal voor het natte veengebied. Vanaf de 19^e eeuw zijn de uitgeveende laagveengebieden vanwege waterbeheersing grotendeels ingepolderd. De oorspronkelijk middeleeuwse verkaveling bleef daarbij veelal gehandhaafd. Door ruilverkavelingen is het landschap nadien aangepast met nieuwe boerderijen, wegen en beplanting (met name van onrendabele overhoeken).

Ondanks de ruilverkavelingen die in de gemeente hebben plaatsgevonden zijn de oude verkavelingspatronen vrij goed herkenbaar gebleven. Uitzonderingen daarop vormen de uitbreidingen van Heerenveen en Oranjewoud en omgeving. Langs de Tjonger en in het oosten van de gemeente kwamen nieuwe, grotere kavels (o.a. heide-ontginningen) tot stand.

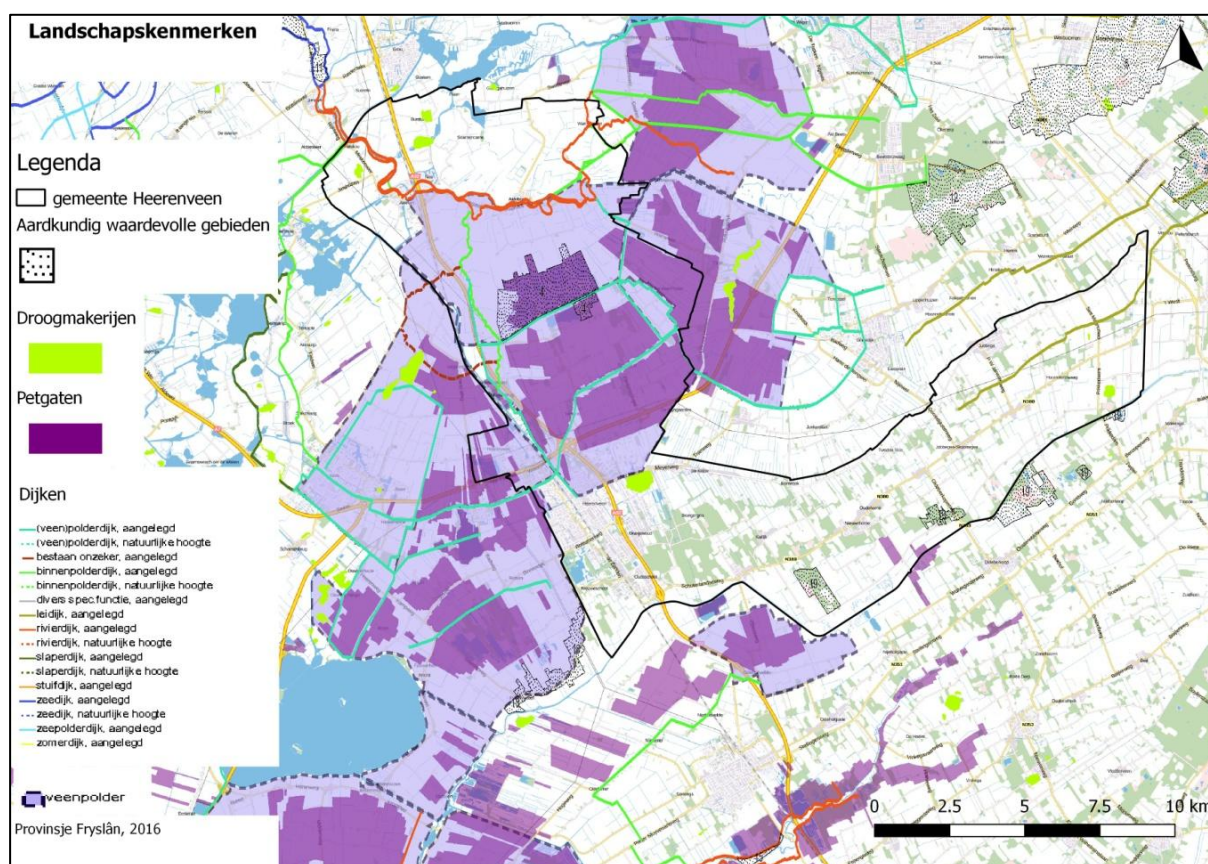
Openheid

Een aantal landschapstypen in de gemeente worden gekenmerkt door een (grootschalige) openheid. Daarbij gaat het om het laagveenontginningsgebied rondom Aldeboarn en het beekdal van de Tjonger. Lange zichtlijnen en onbebouwde ruimtes bepalen hier het landschapsbeeld.

Per landschapstype zijn de volgende kernmerken en structuren nog herkenbaar aanwezig:

Landschapstype	Kenmerken	Structuren
Veenpolders (laagveenontginning)	Langgerekte strokenverkaveling. Grootschalige openheid	Petgaten en legakkers. Dijken, vaarten en sloten. De Boorne
Landgoederenlandschap Oranjewoud	Landhuizen met historische tuinen	Laanbeplantingen, oprijlanen
Hoogveenontginningen	Opstreckende verkaveling haaks op de turfvaarten. Sloten met houtsingels	Lintdorpen de Knipe, Bontebok en Jubbega. Compagnonsvaart met wijken
Woudontginning	Gesloten landschapstype met houtwalelen en lintvormige dorpen	Lintdorpen Oudeschoot, Mildam en Nieuwehorne
Beekdal van de Tjonger	Open gebied. Natte natuur	De Tjonger

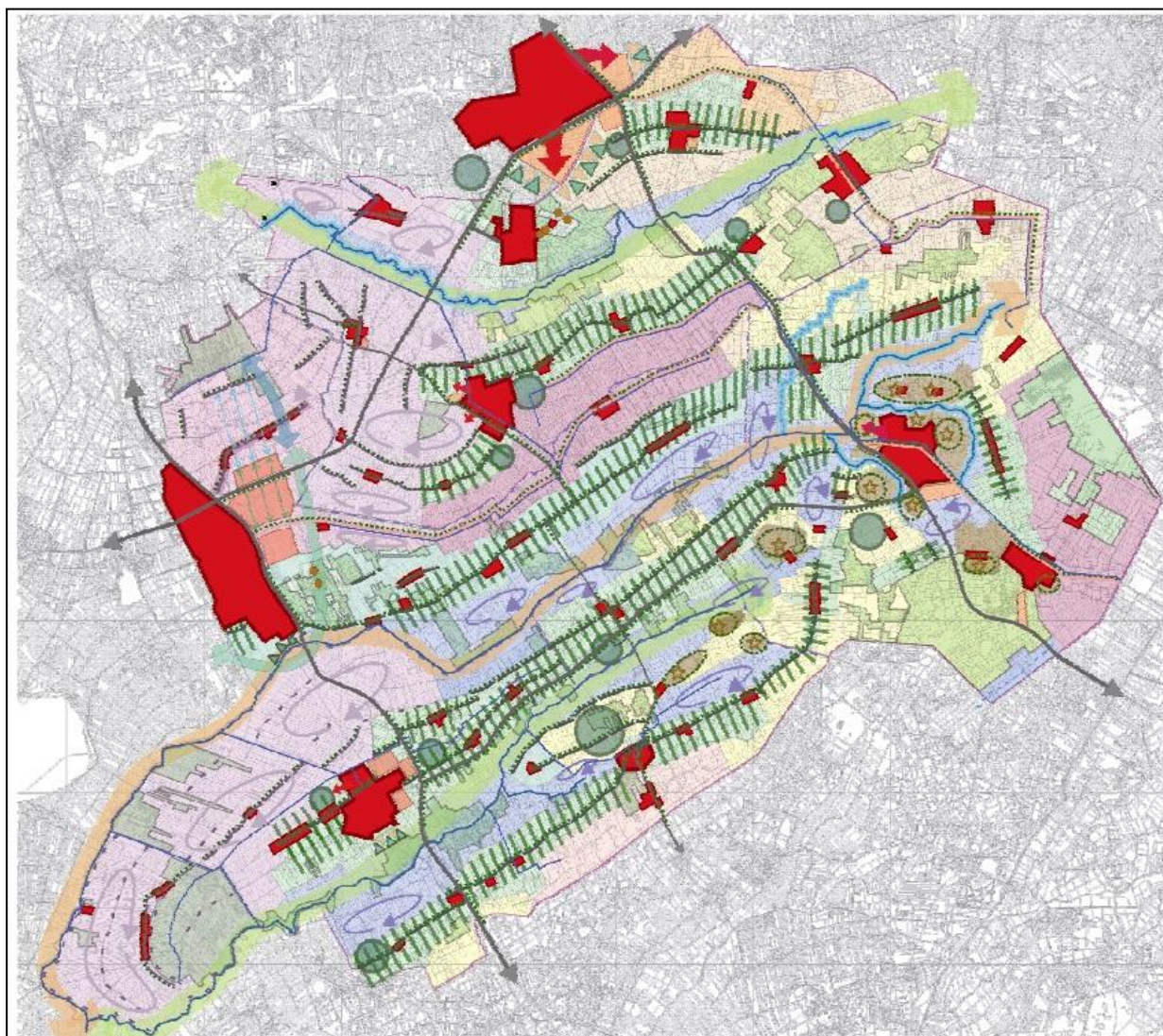
Tabel 7.1 Kenmerken en structuren per landschapstype

Figuur 7.22 Landschapskenmerken en aardkundige waarden
(bron: Provincie Fryslân, 2016)

Beleid

In 2003 is het *Landschapsbeleidsplan Zuidoost Friesland* (2013) vastgesteld. Aanleiding is dat het landschap achteruitgaat en dat kenmerkende landschapstypen hun identiteit en herkenbaarheid verliezen. De gemeenten Heerenveen, Ooststellingwerf, Opsterland en Weststellingwerf hebben vanuit het ROM project Zuidoost Friesland hebben gekozen voor een gezamenlijke aanpak met een nieuw landschapsbeleidsplan.

Het LBP overziet een periode van ca. 10 jaar en is richtinggevend ten aanzien van het landschap. Het geeft een "wensbeeld" om de gewenste identiteit en herkenbaarheid van de verschillende landschapstypen te behouden en te versterken. De visie vanuit het LBP wordt in de bestemmingsplannen buitengebied van de gemeenten geïntegreerd.

Figuur 7.23 Landschappelijke kenmerken in het landschapsbeleidsplan Zuidoost Friesland

Heerenveen ontwikkeld zich steeds meer als regionaal stedelijk centrum. Dit leidt tot meer bedrijvigheid en de behoefte tot de ontwikkeling van nieuwe woongebieden. Er zal geïnvesteerd moeten worden in de kwaliteiten van het gebied. Verder zijn investeringen nodig om de bedrijventerreinen en het wonen op een goede manier in te passen, maar ook om een natuurlijke buffer te creëren tussen het verstedelijkte Heerenveen en het landelijke gebied. Om dit te realiseren streeft de gemeente Heerenveen naar de ontwikkeling van een landschappelijke lijst rondom Heerenveen. Bij uitvoering van een landschappelijke lijst dient deze te passen binnen de identiteit van het betreffende landschap.

Op dit moment wordt gewerkt aan een nieuw regionaal landschapsbeleidsplan.

Specifiek gebied qua landschappelijke waarden en onderhoud betreft de landgoederenzone rondom Oranjewoud. In de *Dienstenbundel Oranjewoud-Katlijk (2010)* zijn de landschapspakketten beschreven, waarvoor in het gebied Oranjewoud-Katlijk een contract groene diensten kan worden afgesloten.

Trends en ontwikkelingen

Het landschap staat onder een toenemende druk van verstedelijking van Heerenveen. Heerenveen ligt in een belangrijke economische kernzone in noord Nederland. Dit betekent een concentratie van economische activiteiten in en rondom de gemeentegrenzen van Heerenveen.

Daarnaast zullen in de toekomst claims op het landschap worden gelegd vanuit opgaven zoals energietransitie, klimaatadaptatie en duurzame voedselvoorziening. De energietransitie heeft grote ruimtelijke consequenties. Zonnevelden, windturbineparken, vergistingsinstallaties e.d. moeten een plek krijgen en zullen impact op het landschap hebben; ook nieuwe distributienetwerken en voorzieningen voor opslag van energie zijn nodig.

Deze kunnen leiden tot spanningen tussen de wens tot behoud van bestaande identiteiten en de ontwikkeling van nieuwe. Het ontstaan van nieuwe landschapstypen met nieuwe kwaliteiten is denkbaar. Nieuwe functies kunnen bijdragen leveren aan kosten van onderhoud van de omgeving.

7.4 Biodiversiteit

Huidige situatie

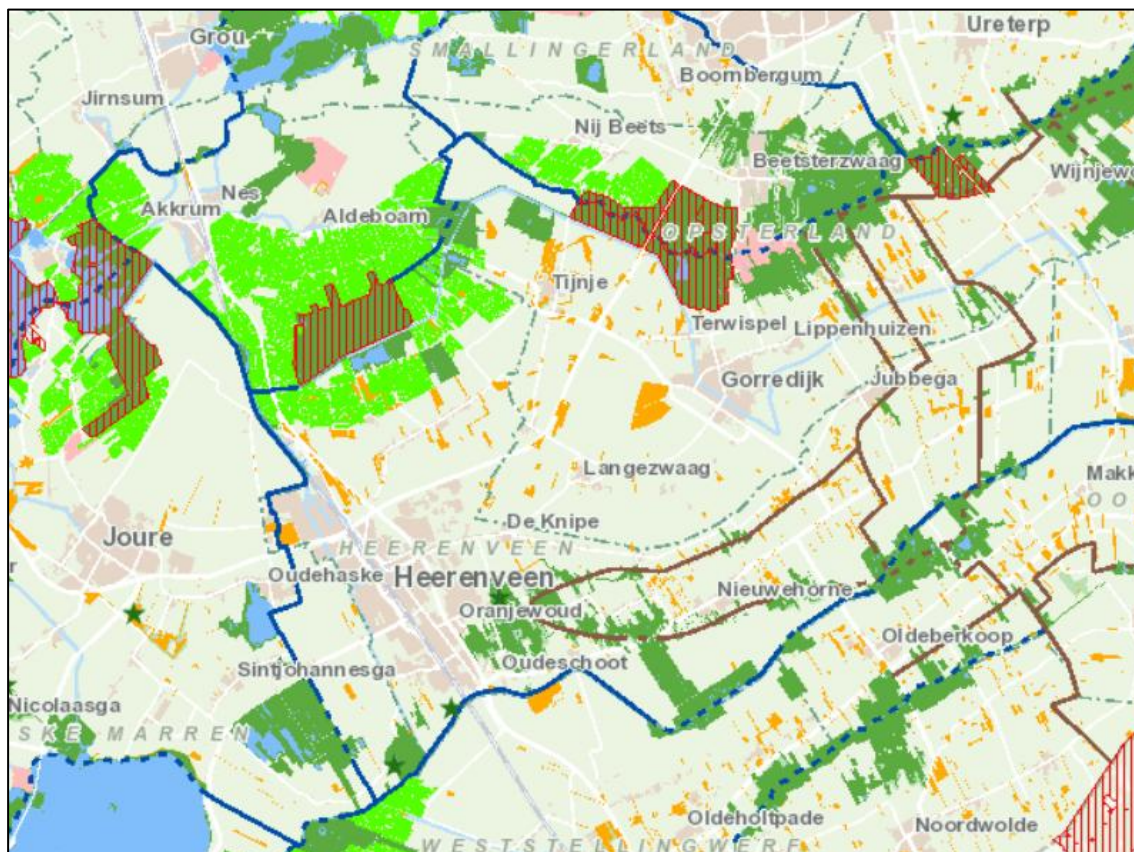
De landschappelijke diversiteit in Heerenveen betekent ook dat er verschillende ecotopen aanwezig zijn. Veel natuurwaarden zijn aanwezig in het petgaten van de veenontginningen, in de bossen rondom Oranjewoud en in het beekdal van de Tjonger. Verschillende gebieden, dier- en plantensoorten worden beschermd.

De Deelen

In het midden van het Heerenveense veenweidegebied ligt natuurgebied de Deelen. Het gebied maakt deel uit van een Europees netwerk van belangrijke natuurgebieden; Natura 2000. De Deelen is één van de gebieden in Friesland die het laatst verveend is. Het gebied is na de vervening niet door de landbouw in gebruik genomen, maar als uitgeveend laagveenmoerasgebied blijven bestaan. Het is een doolhof van langgerekte petgaten met daartussen de legakkers waar vroeger de turf op gedroogd werd. Een groot deel van de percelen is door Staatsbosbeheer verworven, waarbij een extensivering van het beheer heeft plaats gevonden.

De Deelen is aangewezen voor een aantal vogelsoorten, omdat het een slaap- en rustplaats biedt en een plek om te foerageren. Dat laatste gebeurt overigens ook in de wijde omgeving van de Deelen. De Deelen is als Vogelrichtlijngebied belangrijk voor vijf vogelsoorten die broeden binnen het gebied. Dit zijn de roerdomp, de purperreiger, de bruine kiekendief, de zwarte stern en de rietzanger. Daarnaast biedt de Deelen rust en ruimte aan zeven nietbroedvogelsoorten, namelijk de grote zilverreiger, de kolgans, de grauwe gans, de brandgans, de smient, de slobend en het nonnetje. Ook is de Deelen

belangrijk voor twee niet-vogelsoorten: de gestreepte waterroofkever en de meervleermuis. Voor elf van de genoemde soorten geldt dat de omvang en kwaliteit van het leefgebied behouden moet blijven. Voor de bruine kiekendief, de zwarte stern en de gestreepte waterroofkever geldt een verbeterdoelstelling; de omvang en de kwaliteit van het leefgebied zal uitgebreid en verbeterd moeten worden.

Figuur 7.24 Beschermde natuurgebieden rond Heerenveen (bron: Provincie Fryslân)

Ketlikerschar/Ketlikerheide/Tsjongerdellen

Dit ruim 400 hectare grote natuurgebied in de middenloop van de Tjonger bestaat uit bos, heiderestanten, (venige) beekdalgraslanden en houtwallen. Het gebied is een restant van de vroegere uitgestrekte heidegebieden in Zuidoost Fryslân en is in eigendom en beheer van It Fryske Gea. De variatie in landschap en waterhuishouding is groot. Van wegzijging op de hoger gelegen zandgronden tot lichte kwel in de beekdalgraslanden van de Tsjongerdellen. Uit de TOP-lijst inventarisatie blijkt dat wegzijging naar lager gelegen landbouwgebied verdroging veroorzaakt in het Ketlikerschar en Ketlikerheide.

Oranjewoud

Het landgoed Oranjewoud is in 1676 gesticht door Albertine Agnes van Oranje. Staatsbosbeheer is eigenaar en beheerder van het natuurgebied. De landhuizen met parken zijn veelal in particuliere handen. Dwars door het gebied ligt de Prinsenwijk die de afwatering van de Schoterlandse Compagnonsvaart verzorgt naar de Tjonger toe. Onder de bosgebieden van Oranjewoud ligt een 2 tot 4 meter dik keileempakket. De begindiepte ervan is 1 tot 3 meter beneden maaiveld. Zeer lokaal is de dikte zelfs 6 meter. In het gebied zijn voornamelijk bloemrijke graslanden aanwezig (als natuurdoeltypen die sterk afhankelijk is van de hydrologie).

Schuregaasterveld

Het Schuregaasterveld is een heiderestant op de noordelijke beekdalhelling van de Tjonger. Het gebied ligt ter hoogte van Jubbega-Schurega. Het gebied is in eigendom en in beheer van Staatsbosbeheer. De heide bestaat uit zowel droge als natte heide met veentjes. Ook is een oude Tjonger meander aanwezig die weer is opengegraven. In de meander is enige kwelinvloed zichtbaar. In een deel van het Schuregaasterveld ontbreekt de keileem omdat het gebied in het beekdal van de Tjonger ligt waar de keileem door de beek is weggeërodeerd. Lokaal komen echter wel slecht doorlatende lagen in de ondergrond voor. Dit is zichtbaar in de vegetatie en het voorkomen van schijngrondwaterspiegels. In de TOP-lijst inventarisatie zijn knelpunten aangegeven zoals het doorsnijden van het natuurgebied met enkele diepe watergangen.

Botmar

Het gebied de Botmar ten noorden van Aldeboarn wordt beheerd door It Fryske Gea. In het kader van de herinrichting Swette de Burd wordt de Botmar deels losgekoppeld van het poldersysteem en is een natuurlijk peilbeheer wel mogelijk.

Kiekenberg

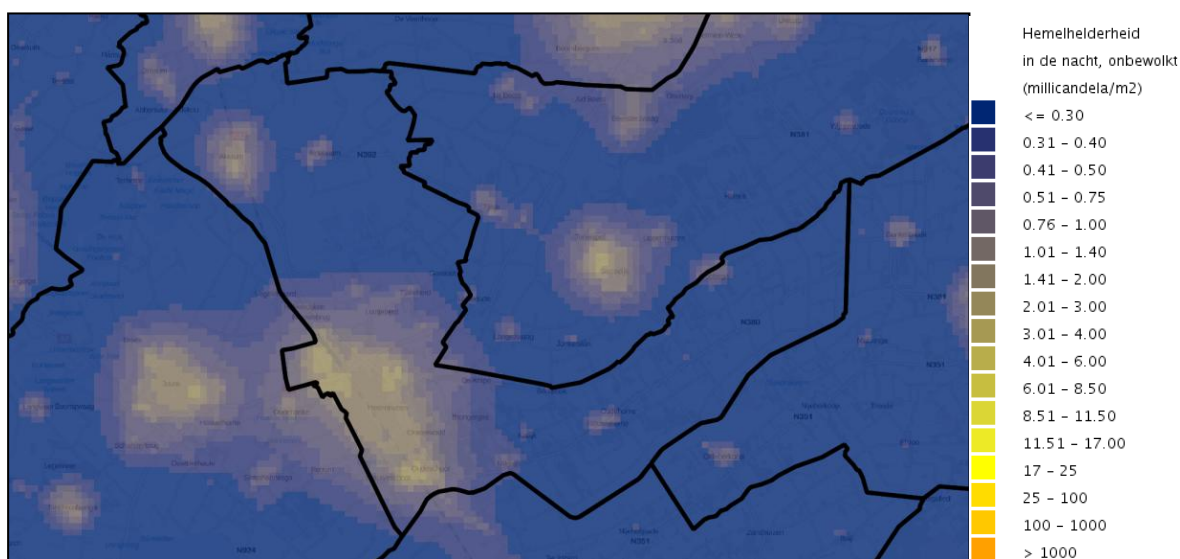
Ten noorden van de oorspronkelijke Tjonger liggen hier en daar rivierduintjes, waarvan de "Kiekenberg" bij Oudehorne het hoogste punt van de gemeente vormt.

Natuurgebieden

Naast de genoemde natuurgebieden zijn flinke stukken in de gemeente Heerenveen aangewezen als onderdeel van Natuurnetwerk Nederland (voorheen Ecologische Hoofdstructuur), Ganzenfourageergebied of Weidevogelkansgebied.

Stilte en donkerte

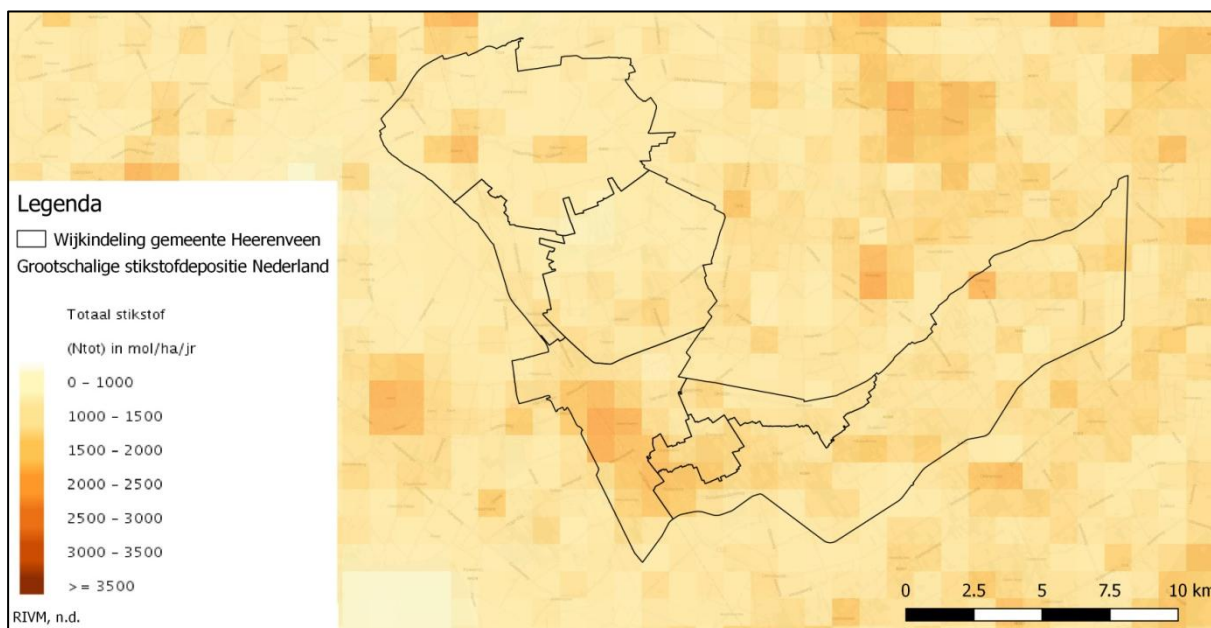
In de omgeving van Heerenveen en de snelwegen komt de meeste lichtuitstoot voor. Donkerte en stilte zijn vooral kwaliteiten van het buitengebied.

*Figuur 7.25 Hemelhelderheid, bij onbewolkte condities
(bron: Atlas voor de leefomgeving, 2018)*

Verzuring en vermesting

Heerenveen kent een paar gebieden die gevoelig zijn voor verzuring en vermesting. De achtergrondconcentratie in de gemeente varieert van 1000-3000 mol/ha/jr/. Voor de meeste habitattypen is de stikstofbelasting te hoog, waardoor verzuiging en vergrassing van habitats optreedt. Verschillende waterlichamen voldoen nog niet aan de chemische en ecologische doelstellingen uit de Europese Kaderrichtlijn Water. Ook hier speelt vermesting (nitraat- en fosfaatbelasting) een grote rol bij het niet behalen van de doelstelling.

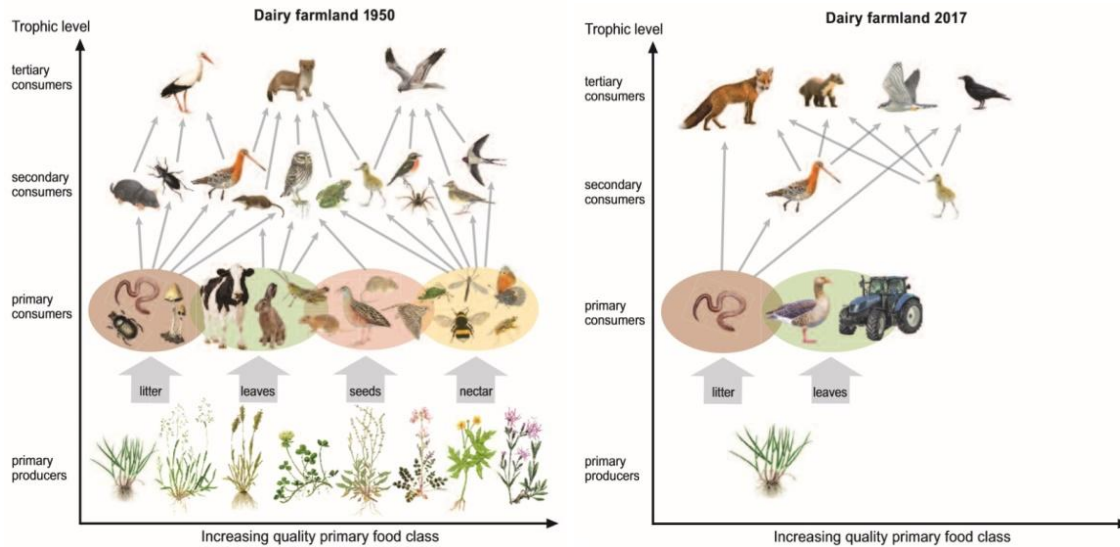

Figuur 7.26 Stikstofdepositie (mol/ha/jr) (bron: RIVM)

Soortendiversiteit

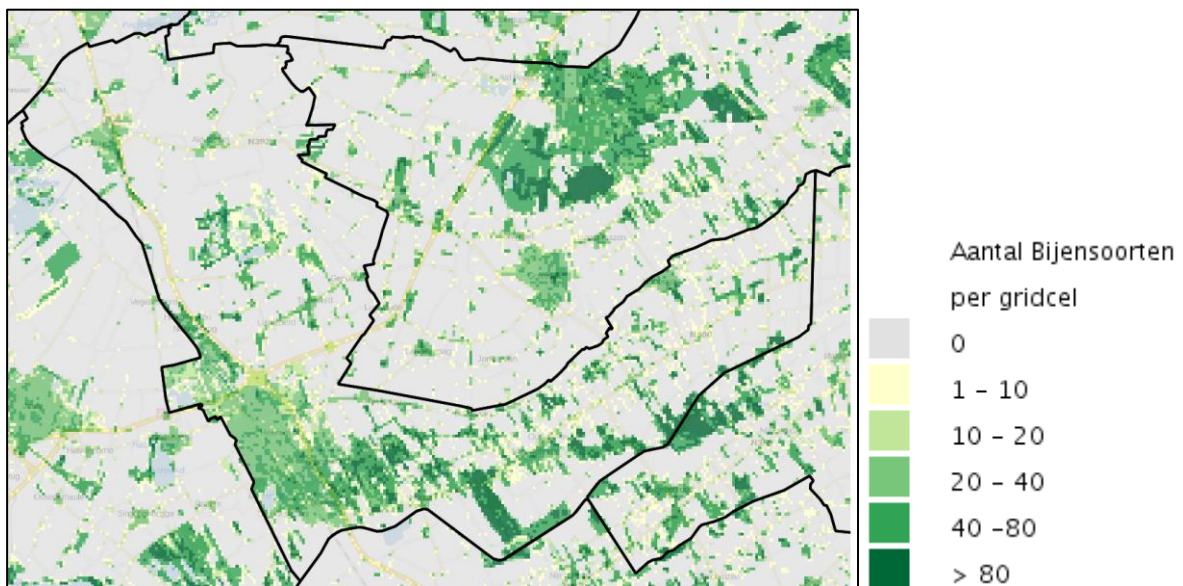
De bodem is samen met het lokale grondwatersysteem in veel gevallen bepalend voor het ecosysteem boven de grond. De bodem bevat organische stof waarmee micro-organismen en planten zich voeden. Het bodemleven is samen met andere factoren vervolgens bepalend voor het voedselweb dat daarop kan ontstaan. Op veel plekken zijn door diepontwatering en intensief beheer van landbouwgronden veel ecologische waarden verdwenen.

In de onderstaande figuur is het verschil weergegeven tussen een grasland-ecosysteem met veel soorten en met weinig soorten.

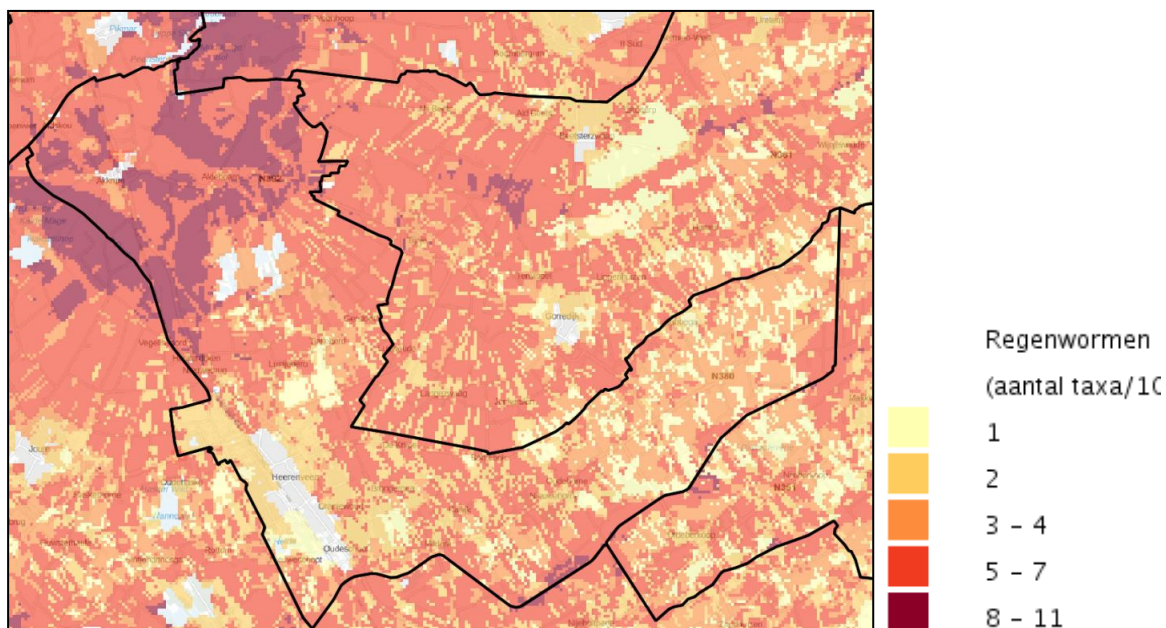

Figuur 7.27 Voedselweb grasland in 1950 en anno nu

Onderstaande figuren geven een indruk van het aantal bijensoorten en regenwormsoorten. De diversiteit aan bijen is het hoogst in de natuurgebieden op de zandrug en in het beekdal van de Tjonger. In de veengronden rondom Akkrum en Aldeboarn komen juist weer meer regenwormsoorten voor.

Figuur 7.28 Aantal bijensoorten (bron: Atlas voor de leefomgeving, 2018)

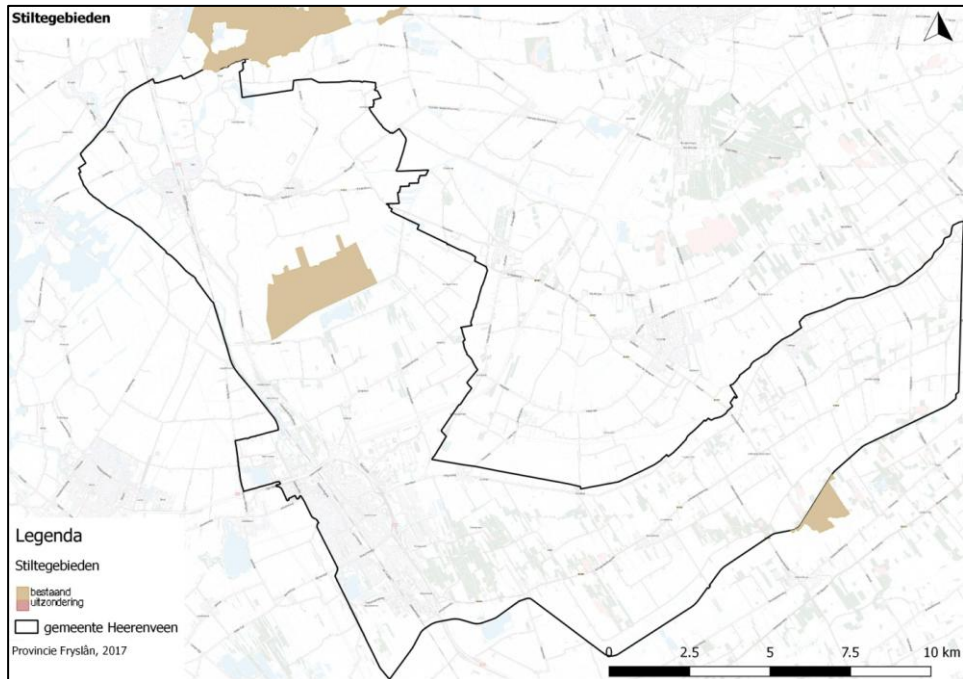
Figuur 7.29 Aantal regenwormensoorten (bron: Atlas voor Natuurlijk Kapitaal, 2018)

Beleid

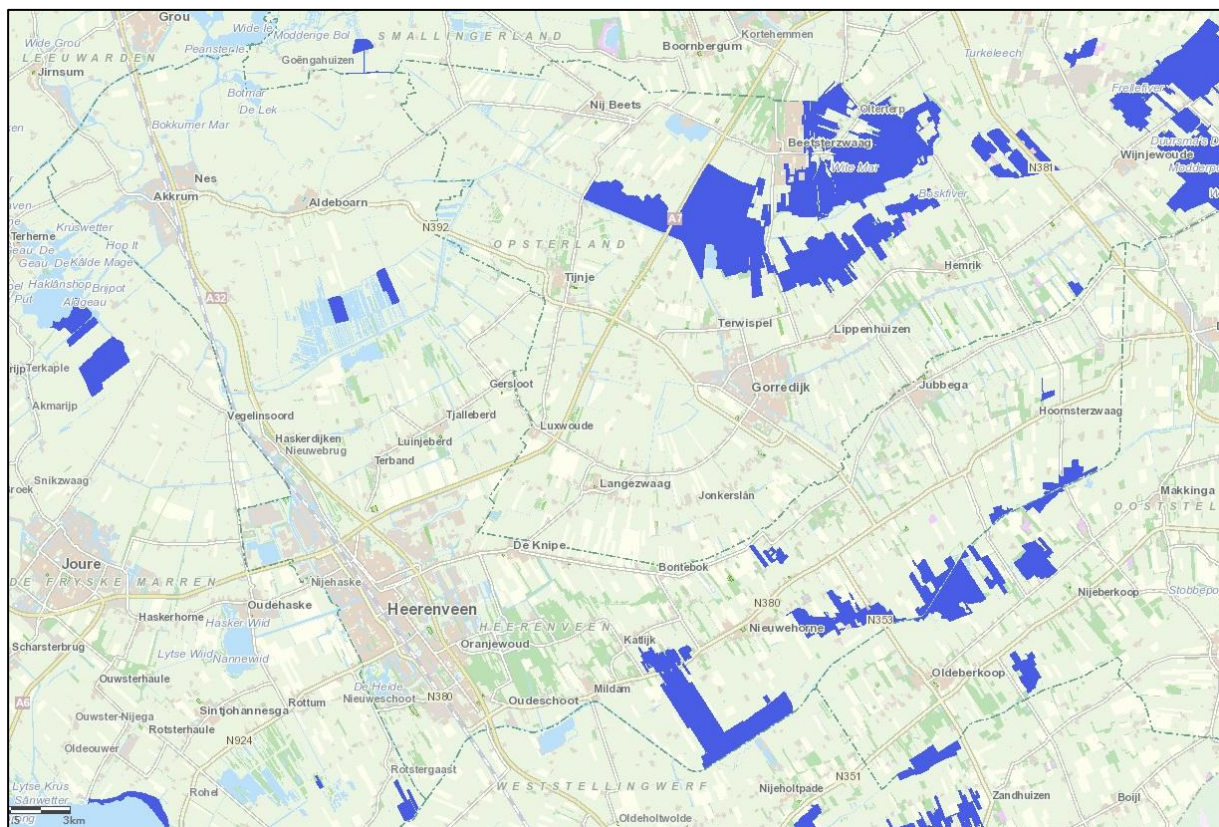
Naast gebieden en soorten die worden beschermd vanuit de Vogel- en Habitatrichtlijnen, wordt het beleid op het gebied van biodiversiteit wordt grotendeels bepaald door de Provincie. Op dit moment zijn de volgende verordeningen en beleidsnota's van toepassing:

- Verordening Romte (begrenzing Natuurnetwerk);
- Provinciale Milieuverordening (aanwijzing stiltegebieden en verzuringsgevoelige gebieden);
- Weidevogelnota 2014-2020;
- Het Natuurbeheerplan 2018.

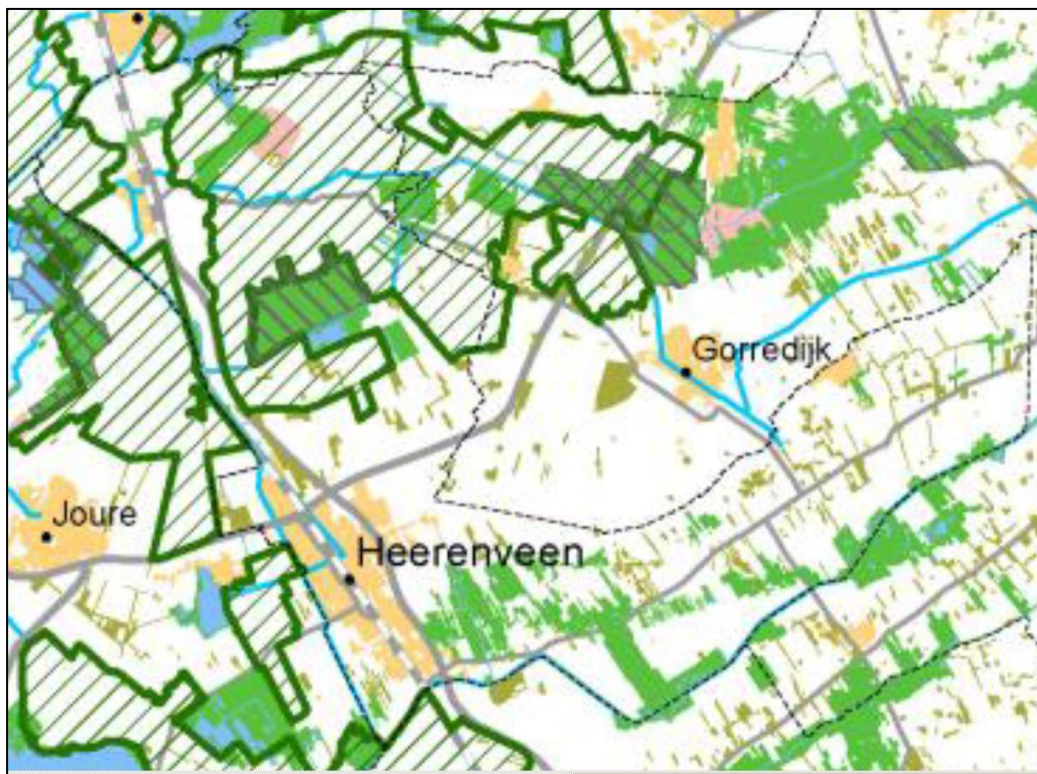
De Deelen is door de Provincie ook aangewezen als stiltegebied.

Figuur 7.30 Stillegebieden in de omgeving van Heerenveen (bron: Provincie Fryslân)

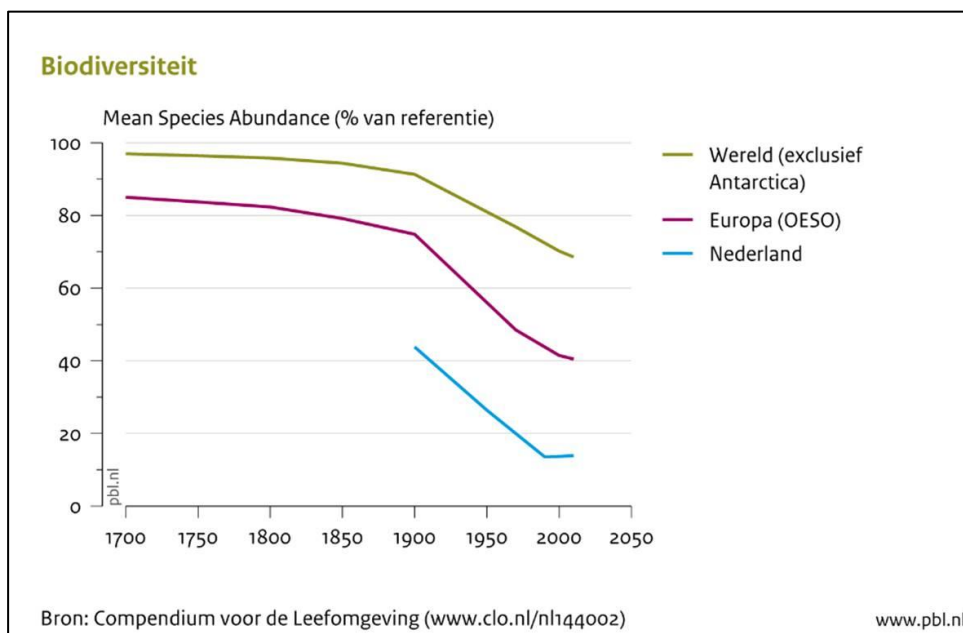
Figuur 7.31 Verzuringgevoelige natuurgebieden (Wav) (bron: Provincie Fryslân)

Figuur 7.32 weidevogelkansgebieden (bron: Provincie Fryslân)

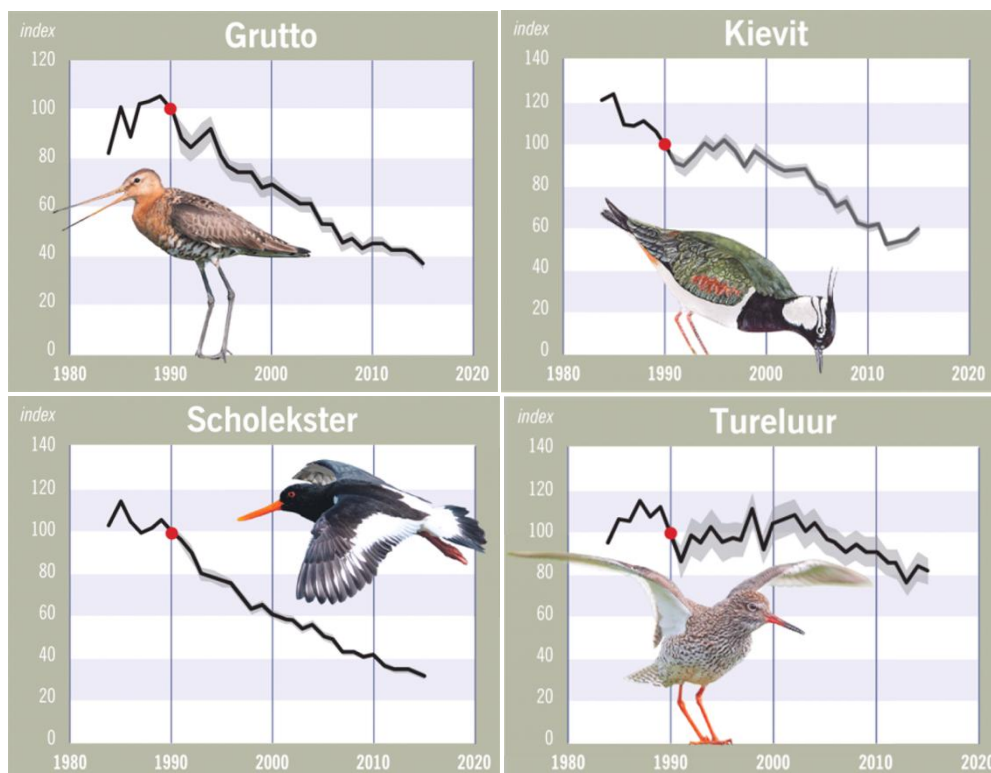
Trends en ontwikkelingen

Wereldwijd neemt de diversiteit van planten en dieren af. De oorzaken verschillen per gebied, maar een gemene deler is het verlies van geschikte arealen voor soorten om te foerageren, te schuilen en zich voort te planten; verdroging, verstorend en verschraving, vervuiling en versnippering zijn de hoofdoorzaken. Ook speelt mee dat sommige soorten het tempo van klimaatverandering niet kunnen bijhouden.

Figuur 7.33 Ontwikkeling van de biodiversiteit (bron: Compendium voor de Leefomgeving)

In Nederland is de biodiversiteit teruggelopen naar ca. 15% van de oorspronkelijke, ongestoorde natuursituatie¹¹. Nederland voldoet nog niet aan de Europese doelstelling om soorten en habitattypen in gunstige staat te brengen en te houden. In Fryslân is de afname van aantallen weidevogelsoorten opvallend.

Figuur 7.34 Trends voor een aantal weidevogelsoorten in Nederland (bron: SOVON)

Door ontwatering van het veengebied zullen veengerelateerde natuurwaarden op termijn verdwijnen. Door verdroging kan de natuurkwaliteit in de Deelen verslechteren. Plantensoorten die gedijen in natte omstandigheden en vaak zeldzaam zijn, nemen af. Voor weidevogels blijft minder voedsel beschikbaar.

7.5 Inrichting en beheer openbare ruimte

Huidige situatie

De gemeente Heerenveen is verantwoordelijk voor de inrichting en het beheer van de openbare ruimte. In totaal ligt er 3,8 miljoen m² verharding in de gemeente, waarvan het grootste deel in de woongebieden. Het areaal groen telt op tot meer bijna 6 miljoen m². Er wordt circa 34 kilometer aan oevers beheert, waarvan het grootste deel wordt gevormd door damwanden. De volgende tabel geeft een beeld van het beheerde areaal in 2016

¹¹ Als referentiebasis is uitgegaan van de situatie rond 1700 (Compendium voor de Leefomgeving, 2016).

Categorieën	Areaal
Verharding	
- Asfalt	- 1.881.875 m2
- Beton	- 135.842 m2
- Elementen	- 1.687.533 m2
Groen	
- Bomen	- 42.929 bomen
- Beheer	- 1.266.784 m2 bos - 1.137.432 m2 gras gazon - 3.263.768 m2 gras kruidenrijk / bermen - 433.456 m2 houtwal - <100.000 m2 plantsoenen en perken
- Meubilair	- 8864 m hekken - 654 bankjes - 457 afvalbakken
Oevers	
	- 5.987 m Beschoeiing - 16.724 m Damwand - 4.894 m Kade - 6.704 m Natuurvriendelijk beheer
Kunstwerken	
	- 181 vaste bruggen - 5 tunnels - 13 viaducten - 24 steigers - 18 vlonders

Tabel 7.2 Areaal openbare ruimte (bron: Kwaliteitsplan Kapitaalgoederen en Beheer 2016-2020)

Beleid

Het Kwaliteitsplan Kapitaalgoederen en Beheer 2016-2020 fungeert als kaderdocument en geeft een onderbouwing van de gewenste kwaliteit en het onderhoud van kapitaalgoederen en verschillende onderdelen van de openbare ruimte. Op tactisch en operationeel niveau wordt het kwaliteitsplan uitgewerkt en voorgelegd aan het college (beheerplannen). Er zijn drie varianten beschreven:

- Basis (beoordelingscijfer 5,5)
- Kwaliteit huidige budget
- Bewust beheer

Op dit moment wordt gewerkt aan een nieuw Kwaliteitshandboek Openbare Ruimte.

Met de toevoegingen van voormalig Boarnsterhim (deels) en De Friese Meren (grenscorrectie) is een actualisatie van het Beleidsplan wegen gemaakt voor de periode 2013 – 2017. Met het vaststellen van het beleidsplan is een belangrijke stap gezet om het kapitaalgoed „verhardingen“ op een goede wijze te beheren / onderhouden. Het beleidsplan geeft in hoofdlijnen het kwalitatieve en financiële niveau aan waarop de gemeente Heerenveen, als wegbeheerder, haar taak dient uit te voeren om het kapitaalgoed „Verhardingen“ in de periode 2013 – 2017 op orde te houden. Hierbij wordt uitgegaan van de richtlijnen zoals die zijn voor geschreven door het CROW (nationaal kennisplatform voor infrastructuur, verkeer en openbare ruimte).

In 1998 is het Bermbeheerplan gemeente Heerenveen vastgesteld. De bermen bieden op veel plaatsen goede mogelijkheden voor de ontwikkeling van natuurwaarden. Verwacht wordt dat door een aangepast beheer zowel de soortenrijkdom als de differentiatie in begroeiing zal toenemen. Voor een groot deel van dit areaal wordt ecologisch

bermbeheer toegepast. Dit betert 1-2x maaien en afvoeren. Op basis van de Nota Bermbeheer wordt ecologisch bermbeheer toegepast in het zuidelijke deel van de gemeente. In het noordelijke deel van de gemeente (voormalig Boarnsterhim) is dit nog niet het geval

In de *Beleidsnotitie Licht 2014-2020* blijft het uitgangspunt uit 2007 ongewijzigd: Donker waar het kan, licht waar het moet. Een bijkomend gevolg van bewust verlichten is dat het energieverbruik en daarmee de kosten van de openbare verlichting daalt (inzet bezuinigingsopgave), waarmee we een bijdrage leveren aan het terugdringen van de emissie van het broeikasgas koolstofdioxide. De visie die aan het beleid ten grondslag ligt gaat uit van meer energiezuinige verlichting en meer selectiever verlichten. Uitgangspunt van het beleid is dat uit te voeren maatregelen in het kader van openbare verlichting op de middellange termijn (7-10 jaar) kostenneutraal zijn. Het streven is om op de lange termijn (>10 jaar) zelfs een besparing te realiseren. Potentie voor besparingen zijn aanwezig in energiekosten, netwerkkosten maar ook onderhoudskosten.

7.6 Energie

Huidige situatie

Energieverbruik

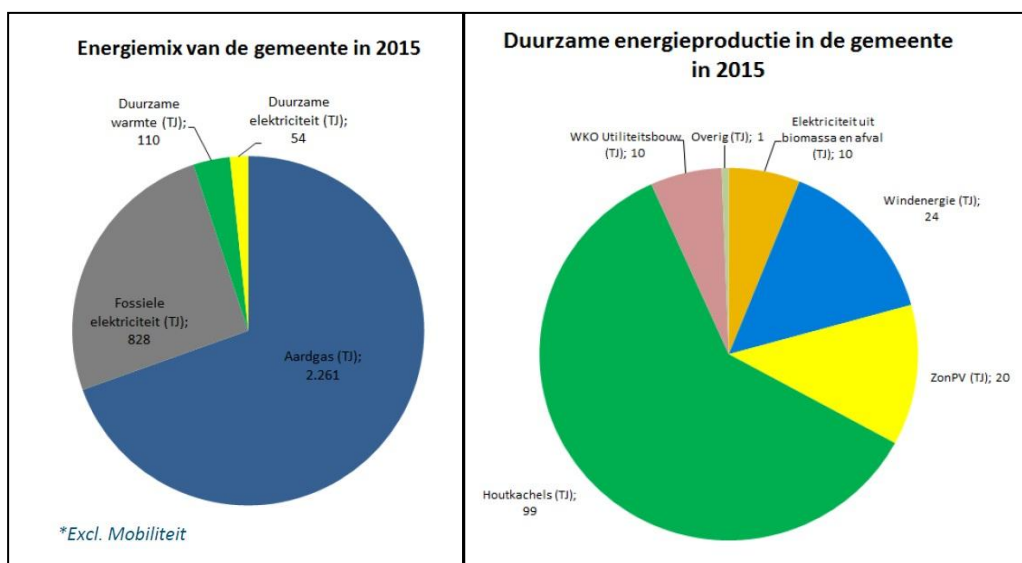
Het totale energieverbruik in Heerenveen is 5587 TJ (bron: Klimaatmonitor 2017). Naast het energieverbruik ten behoeve van verkeer en vervoer, is het energieverbruik als volgt opgebouwd. In paragraaf 4.1 wordt verder ingegaan op de energetische kwaliteit van de woningvoorraad.

Aardgas	Aantal	Geleverde hoeveelheid in m ³
Particuliere woningen	23.134	33.081.620
Bedrijfsvestigingen	4235	38.345.000
Totaal		71.426.620

Elektriciteit	Aantal	Geleverde elektriciteit in kWh
Particuliere woningen	23.134	64.775.200
Bedrijfsvestigingen	4235	180.126.000
Totaal		244.901.200

Tabel 7.3 Energieverbruik in de gemeente Heerenveen in 2015 (bron: Klimaatmonitor, 2016)

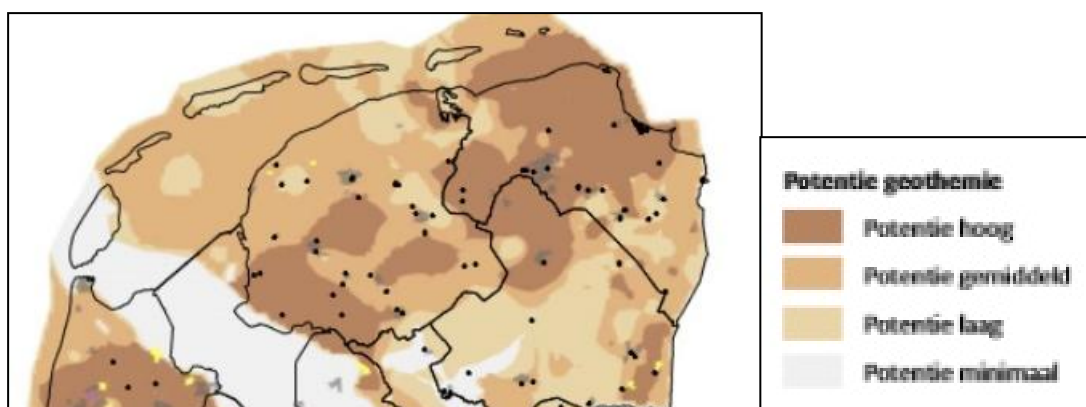
In 2015 werd 154 TJ van de warmte en elektriciteit duurzaam opgewekt (op een totaal van 3243 TJ). Dit staat gelijk aan ca. 5%.

Figuur 7.35 Energiemix en duurzame energieproductie 2015 (bron:Klimaatmonitor, 2016)

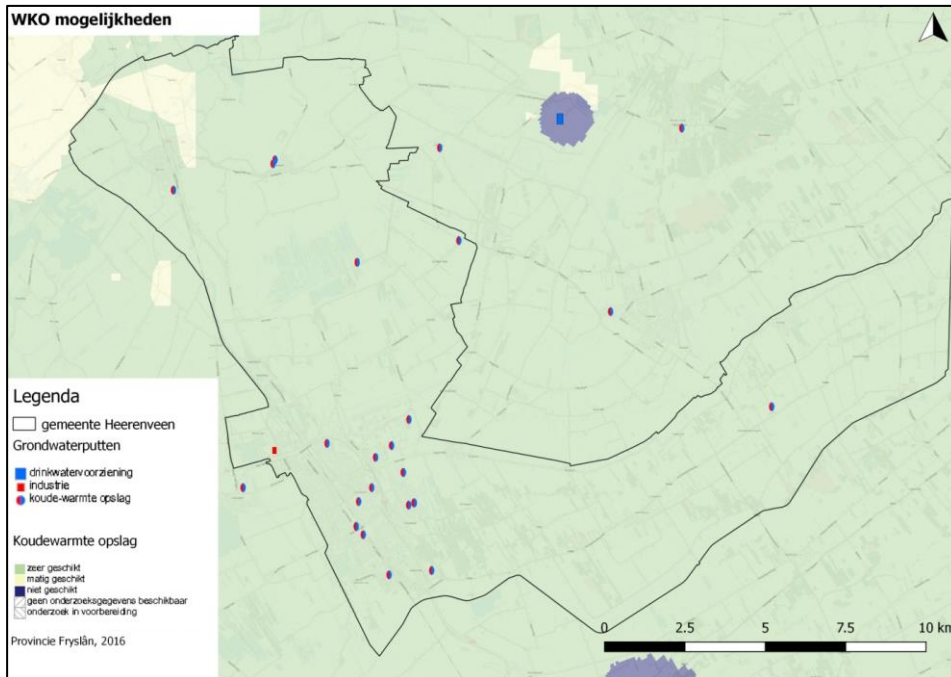
Potentie voor duurzame energie

De temperatuur van de Nederlandse ondergrond neemt toe met ongeveer 3,1°C per 100 meter. Daardoor kan op een diepte van 1,5 tot 3 kilometer heet water worden opgepompt uit een ondergrondse waterlaag (aquifer). Deze warmte wordt aangevuld door natuurlijke processen in de ondergrond, waardoor geothermie wordt beschouwd als een onuitputtelijke bron. De ondergrond in de omgeving van Heerenveen is in beginsel geschikt voor geothermie.

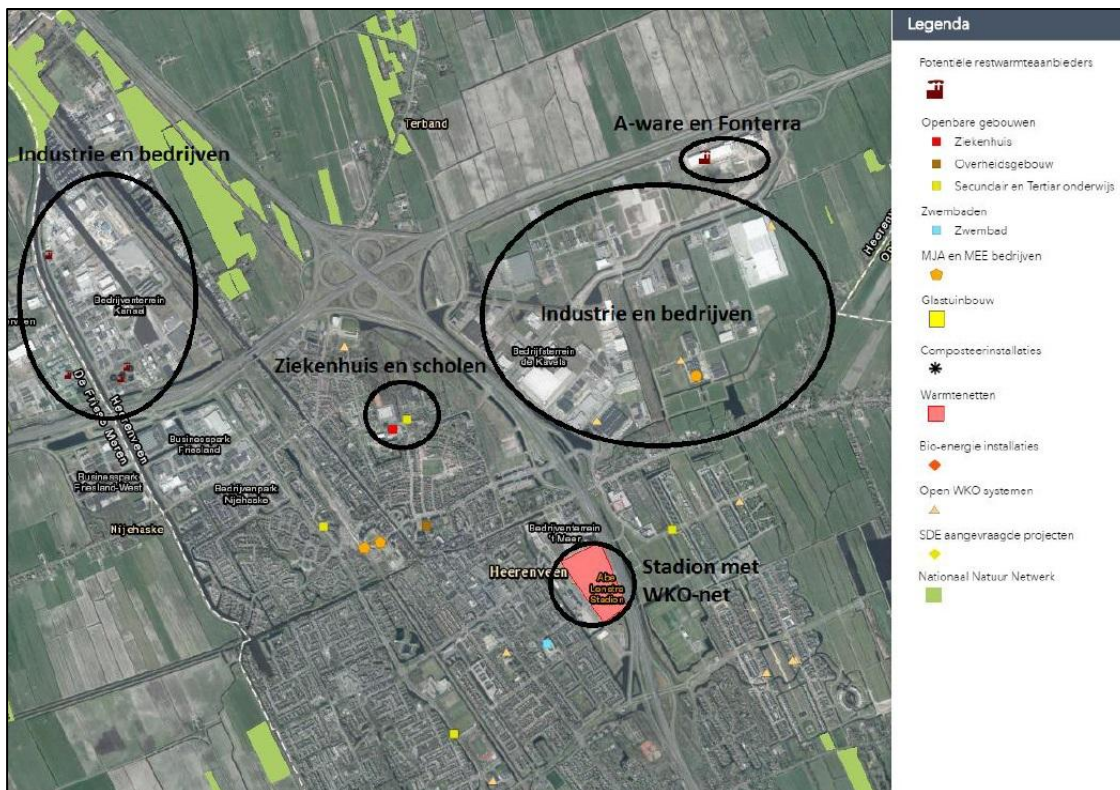
Figuur 7.36 Indicatieve potentie voor geothermie (bron: Structuurvisie voor de Ondergrond, 2018)

Het voorkomen van watervoerende pakketten op een aantrekkelijke diepte en afsluitende lagen bepaalt of de ondergrond geschikt is voor warmte-en-koudeopslag. In Heerenveen is het grondwater tot ongeveer 200 meter zoet en is de ondergrond over het algemeen geschikt voor warmte- en koudeopslag. In Heerenveen komen verschillende systemen voor warmte-koude-opslag voor. Bij gesloten systemen wordt vloeistof gecirculeerd in een buizensysteem door de ondergrond. De warmte wordt in de woning overgezet door middel van warmtewisselaars. Bij een open systeem wordt in één put grondwater opgepompt en met een andere put geïnjecteerd.

Figuur 7.37 Potentie voor Warmte Koude Opslag (bron: Provincie Fryslân)

In 2018 is een inventarisatie gemaakt van verschillende (rest)warmtebronnen en de grootste warmtevragende functies in Friesland. De grootste warmteproducenten in de gemeente bevinden zich op de bedrijventerrein. Het ziekenhuis en verschillende utiliteitsgebouwen zijn belangrijke warmtevragers.

Figuur 7.38 Aanwezige warmtebronnen en warmtevrraag (bron: Provincie Fryslân, Warmte-inventarisatie, 2018)

Beleid

Met het klimaatakkoord van Parijs (2015) is op internationaal afgesproken om de mondiale temperatuurstijging te beperken tot 2 graden Celsius. Er worden daarom op verschillende overheidsniveaus doelen gesteld om de hoeveelheid broeikasgassen in de atmosfeer te beperken. In het Regeerakkoord is afgesproken om 49% van de CO₂-uitstoot te reduceren in 2030 en 95% in 2050. Op dit moment wordt gewerkt aan een klimaatakkoord waarin deze doelstellingen moeten worden vertaald naar concrete maatregelen per sector.

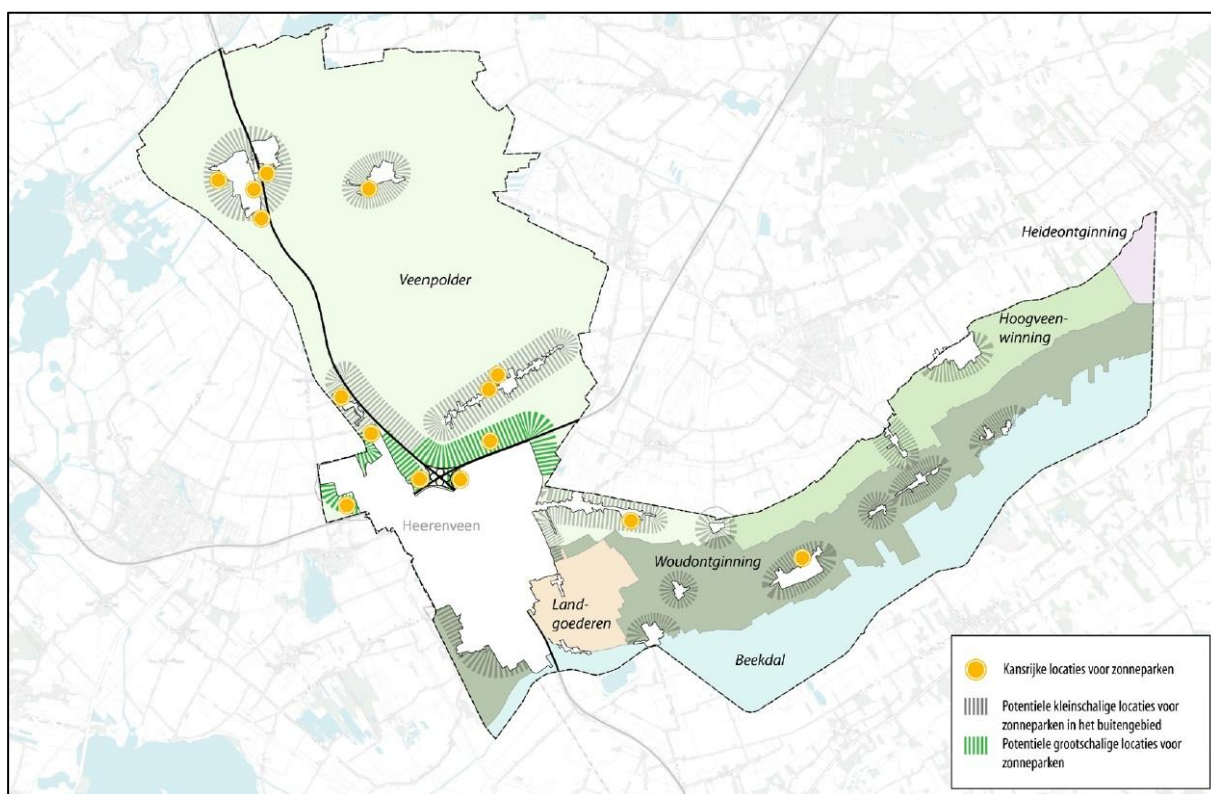
2018 – 2030	Energietransitie
Nationaal	• 49% CO₂-reductie voor 2030 • 16% hernieuwbare energie voor 2023
Regionaal	• In 2020 20% energiebesparing • In 2020 16% duurzame opwek • In 2025 25% duurzame opwek
Lokaal	• Nationaal Energieakkoord is leidend
2030 - 2050	Energietransitie
Nationaal	• 85-95% CO₂ reductie voor 2050. • 100% hernieuwbare energie voor 2050.
Regionaal	• 100% hernieuwbare energie voor 2050.
Lokaal	

Figuur 7.39 Overzicht verschillende CO₂-reductiedoelstellingen

De Provincie staat voor de opgave om tot 530 MW windenergie op te wekken (voor 2020). De provinciale doelstellingen ten aanzien van duurzame energie in de vorm van zonnestroom bedraagt 500 MW in 2020. Het overgrote deel van die 500 MW zal op daken van woningen en agrarische bedrijven worden gerealiseerd. Tussen de 25 en 50 MW zal hiervan op de grond moeten worden gerealiseerd. Dit impliceert een ruimtebehoefte van 50 – 100 ha in de provincie Fryslân.

De gemeente Heerenveen kiest er in het Beleidskader Zonneparken (2016) voor om de gebieden met hoge landschappelijke waarde uit te sluiten voor de ontwikkeling van zonneparken. Dit betreft de landschapstypes: het beekdal en het landschap van de landgoederen. Aansluitend op woonkernen zijn zonneparken toegestaan die passen bij de aard en schaal van de dorpen. Voor bijzondere locaties gelden uitzonderingen en behoren ook grootschalige zonneparken tot de mogelijkheden. Bijzondere initiatieven zijn welkom. Gezamenlijk met de provincie zoekt de gemeente of er passende oplossingen zijn. Dit

geldt bijvoorbeeld voor locaties zoals de snelweglocaties rond Heerenveen (Klaverblad Noordoost), voormalige stortplaatsen of braakliggende bedrijventerreinen.

Figuur 7.40 Kansrijke locaties voor zonnepanelen (bron: Beleidskader Zonneparken, 2016)

OPPERVLAKTE PANELENVELD GLOBAAL PER DORP				
Buurt	aantal inwoners (afgerond)	energieverbruik particulieren in GJ (afgerond)	omvang panelenveld in MWp obv aantal inwoners	panelenveld in ha
Heerenveen	29.700	-	20	30
Akkrum-Nes	4.535	86.000	3,2	4,5
Jubbega	3.300	85.500	2,2	3,5
Oudehorne & Nieuwehorne	2.250	55.000	1,6	2,5
De Streek - Luinjeberd, Terband, Tjalleberd, Gersloot	1.800	36.000	1,4	2
Aldeboarn	1.525	33.000	1	1,5
De Knipe	1.400	33.500	0,9	1,5
Oranjewoud	1.000	42.000	-	-
Katlijk	950	13.500	0,6	1
Hornsterzwaag	820	18.500	0,5	1
Mildam	685	19.000	0,5	1
Nieuwebrug-Haskerdijken	545	0	0,5	1
Bontebok	420	9.500	0,3	0,5

N.B.: Dorpen gelegen in hetzelfde landschaptype mogen gezamenlijk een zonnepark ontwikkelen

Figuur 7.41 Globale oppervlakte panelen veld per dorp (bron: Beleidskader Zonneparken, 2016)

Nieuw beleid

Op dit moment wordt gewerkt aan een nieuw duurzaamheidsprogramma gewerkt aan een actualisatie van de gemeentelijke doelstellingen en gemeentelijke strategie op het gebied van de energietransitie. Met het duurzaamheidsprogramma komen twee verouderde beleidsdocumenten te vervallen:

- Uitvoeringsprogramma Duurzaamheid 2015-2020;
- Beleidsnotitie windenergie (vastgesteld 27 januari 2005).

Trends en ontwikkelingen

Op dit moment zijn er nog geen zonneparken gerealiseerd. Wel zijn er verschillende locaties projecten in voorbereiding.

8 Samen met inwoners

Huidige situatie

De samenleving transformeert van een centraal en top-down aangestuurde samenleving naar een decentrale, bottom-up samenleving waarin nieuwe verbanden en netwerken zich sterk ontwikkelen. Mensen zijn mondiger en meer deskundig, o.a. doordat veel kennis digitaal toegankelijk is.

Creatieve en ondernemende burgers nemen vaker zelf het heft in handen om de leefomgeving naar hun wensen in te richten. Ook marktpartijen, onderwijs- en kennisinstellingen nemen daarin een actieve rol. Opvallend hierbij is dat partijen elkaar steeds vaker opzoeken en hun krachten bundelen door samen te werken: samenredzaamheid.

De afgelopen jaren heeft de gemeente Heerenveen met verschillende projecten ervaring opgedaan in de samenwerking met burgers. Met de website www.maakhet.nl is een digitaal platform gevormd waarmee inwoners projecten kunnen starten en informatie kunnen delen.

Beleid

Op basis van de *Verordening burgerinitiatief (2016)* kan elke inwoner van Heerenveen kan een burgerinitiatief starten. Een initiatief mag geen onderwerp omvatten dat niet behoort tot de bevoegdheid van het gemeentebestuur, mag geen vraag zijn over het gemeentelijk beleid en een klacht of bezwaar zijn in de zin van de Algemene wet bestuursrecht. Een initiatief dat voldoet aan de voorwaarden, wordt zo spoedig mogelijk geagendeerd voor een raadsvergadering.

In de *Participatie- en inspraakverordening (2016)* is vastgelegd op welke onderwerpen inspraak mogelijk is, voor wie deze mogelijkheid openstaat (inwoners en belanghebbenden) en hoe de inspraakprocedure eruit ziet (afdeling 3.4 Awb).

Trends en ontwikkelingen

Het benutten van deze maatschappelijke energie vraagt van overheden het vermogen en de kunde om de juiste verbindingen te leggen. Naast klassieke overheidsrollen, zoals rechtmatig en zorgvuldig bestuur, worden cocreatie en overheidsparticipatie belangrijker¹². En de overheid kan vaker terugtreden en hoeft minder te regelen, zodat meer ruimte ontstaat voor lokale oplossingen, zelfvoorziening en zeggenschap van burgers en private partijen; dit ligt in de lijn van de filosofie van de nieuwe Omgevingswet.

¹² PBL en NSOB, Leren door doen: overheidsparticipatie in een energieke samenleving, 2014.

Colofon

Opdrachtgever: J. Kleinheerenbrink
Opdracht: Inventarisatienota Omgevingsvisie
Versie: 1.2
Omvang rapport: 149 pagina's
Auteur: E. Stellingwerf